PARTICIPAREA GOSPODĂRIEI ÎN EVOLUȚIA PEISAJULUI CULTURAL ÎN COMUNA PIETROASA. DIRECȚII DE CERCETARE TRANSDISCIPLINARĂ

Teză destinată obţinerii
titlului ştiinţific de doctor inginer
la
Universitatea Politehnica Timişoara
în domeniul ARHITECTURĂ
de către

Ciobotă Alexandru

Conducător ştiinţific: prof.univ.dr.arh. Smaranda Maria BICA
Referenţi ştiinţifici: prof.univ.dr. arh. Teodor O. Gheorghiu
prof.univ.dr.ing. Gicu- Gabriel Arsene
conf.univ.dr.ing. …….

Ziua susţinerii tezei: ……..

BUPT

Seriile Teze de doctorat ale UPT sunt:

1. Automatică
2. Chimie
3. Energetică
4. Ingineria Chimică
5. Inginerie Civilă
6. Inginerie Electrică
7. Inginerie Electronică şi Telecomunicaţii
8. Inginerie Industrială
9. Inginerie Mecanică
10. Ştiinţa Calculatoarelor
11. Ştiinţa şi Ingineria Materialelor
12. Ingineria sistemelor
13. Inginerie energetică
14. Calculatoare şi tehnologia informaţiei
15. Ingineria materialelor
16. Inginerie şi Management

Universitatea Politehnica Timişoara a iniţiat seriile de mai sus în scopul diseminării expertizei, cunoştinţelor şi rezultatelor cercetărilor întreprinse în cadrul Şcolii doctorale a universităţii. Seriile conţin, potrivit H.B.Ex.S Nr. 14 / 14.07.2006, tezele de doctorat susţinute în universitate începând cu 1 octombrie 2006.

Copyright © Editura Politehnica – Timişoara, 2013

Această publicaţie este supusă prevederilor legii dreptului de autor. Multiplicarea acestei publicaţii, în mod integral sau în parte, traducerea, tipărirea, reutilizarea ilustraţiilor, expunerea, radiodifuzarea, reproducerea pe microfilme sau în orice altă formă este permisă numai cu respectarea prevederilor Legii române a dreptului de autor în vigoare şi permisiunea pentru utilizare obţinută în scris din partea Universităţii Politehnica Timişoara. Toate încălcările acestor drepturi vor fi penalizate potrivit Legii române a drepturilor de autor.

România, 300159 Timişoara, Bd. Republicii 9,
Tel./fax 0256 403823
e-mail: editura@edipol.upt.ro

BUPT

Cuvânt înainte

Teza de doctorat a fost elaborată pe parcursul activităţii mele în cadrul Departamentului de Arhitectură al Universităţii Politehnica Timişoara.

Tema cercetată mă preocupă încă din anii în care coordonam în echipă multisciplinară restaurarea bisericii de lemn monument din Crivina de Sus (2013-2019). În încercarea de a pune în context peisager biserica de lemn, am realizat atunci primele incursiuni de cercetare a *peisajului cultural* local, realizând un traseu de parcurgere sensibilă a peisajului care ajungea la câteva extensii pe deal ale gospodăriilor din Poieni și Fărășești. Cu ocazia aceasta s-au născut primele întrebări legate de modul de participare a *gospodăriei* rurale în evoluția *peisajului cultural*.

În prezent sunt implicat într-o echipă multidisciplinară care lucrează la o metodologie de inventariere a tipologiilor peisajelor din Banat, în care voi încerca implementarea câtorva direcții de cercetare utilizate în teză, aceasta fiind doar una dintre direcțiile de continuare a cercetărilor pe acest subiect.

***

Mulţumiri deosebite se cuvin conducătorului de doctorat prof.univ.dr.arh. Bica Smaranda Maria, pentru răbdare și îndrumare pe întreaga desfășurare a studiilor doctorale și în elaborarea și structurarea tezei.

De asemenea îmi exprim recunoștința față de conf.univ.dr.arh. Roșiu Liliana, acad.prof.univ.dr.ing. Păun Ion Otiman și dr.arh. Diana Belci, care în calitate de îndrumători mi-au oferit bibliografie, informații și sugestii importante care au contribuit la calitatea cercetării.

Mulțumesc, de asemenea, celor care au dedicat timp discuțiilor și mi-au oferit noi perspective asupra subiectului cercetat, lector.univ.dr. Nicoleta Mușat, dr. Raluca Ramona Rusu, dr. Cosmin Ivașcu, peisagist urbanist Alina Floca (Adăscăliței) și arh. Alina Negru.

Mulțumesc *experților locali* din satele studiate: Abel, Avram, Cosmin, Dani, Daniel, Daniel B., David, Dina, Dorin, Ioan, Ion, Iosu, Florin, Lucica, Maria, Mărioara, Ovidiu, Sabina și Zorica și întregii comunități care m-a primit de fiecare dată.

Aprecierile se îndreaptă și către Universitatea Politehnica din Timișoara pentru sprijinul acordat în activitatea de cercetare.

Nu în ultimul rând, mulțumesc familiei (Cristina, Adriana și Teodor) și celor apropiați pentru răbdare, sprijin, pentru corecturi și încurajări.

Timişoara, 01.2021 Ciobotă Alexandru

BUPT

Ciobotă, Alexandru

PARTICIPAREA GOSPODĂRIEI ÎN EVOLUȚIA PEISAJULUI CULTURAL ÎN COMUNA PIETROASA.
DIRECȚII DE CERCETARE TRANSDISCIPLINARĂ

Teze de doctorat ale UPT, Seria X, Nr. YY, Editura Politehnica, 2021, 264 pagini, 137 figuri, 18 tabele.

Cuvinte cheie:
gospodărie, peisaj cultural, transdisciplinaritate, practici, toponime

Rezumat,
Cercetarea asupra arealului satelor Pietroasa, Crivina de Sus, Fărășești și Poieni detaliază alcătuirea și tranformarea *gospodăriilor* rurale precum și modul în care acestea se transmit între generații. De asemena, în cadrul studiului ne interesează practicile constructive și agricole ale gospodăriei ca principali vectori care determină schimbările ei interne, organizarea grupului domestic, rolul fiecărui membru, raportarea la mediul exterior și la realitățile sociale.
Analizăm astfel prin metode *transdisciplinare* aceste procese ale *gospodăriei* și felul în care ele participă la construcția continuă a *peisajului cultural*.

BUPT

CUPRINS

Notaţii, abrevieri, acronime.....3
Lista de tabele..... 4
Lista de figuri.....5

1. Abordarea teoretică și metodologică a cercetării 15
1.1. Introducere.....15
1.2. Importanța cercetării.....16
1.3. Conceptele studiate. Considerații generale.....19
1.3.1. Gospodăria.....19
1.3.2. Peisajul.....21
1.4. Metode de cercetare.....25
1.5. Dicționar al elementelor de limbaj local. Unități de măsură utilizate.....27
1.6. Localizarea cercetării. Încadrare geografică și istorică a satelor.....30

2. Evoluția gospodăriei în peisajul Banatului 34
2.1. Perioada otomană (1552- 1716).....34
2.2. Perioada modernă (1716- 1918).....35
2.2.1. Considerații administrative și sociale.....35
2.2.2. Organizarea și evoluția satelor bănățene. Arhitectura gospodăriei.....39
a. Sistematizarea satelor. Regulamentul de populare al Banatului.....39
b. Considerații asupra gospodăriei. Principii constructive.....43
2.2.3. Considerații funciare și agricole.....52
2.3. Legea pentru reforma 1921.....56
2.4. Comunismul (1944-1989).....61
2.4.1. Reforma agrară.....62
2.4.2. Considerații urbanistice și de arhitectură a gospodăriei..... 68
a. Considerații urbanistice.....68
b. Considerații de arhitectură a gopodăriei.....71
2.5. Perioada contemporană.....73

3. Gospodăria în peisaj. practici locale- raporturi 75
3.1. Gospodăria în mentalul comunitar.....75
3.1.1. Reprezentare *temporală*. Relații de neam și de *co-participare*.....76
3.1.2. Reprezentare spațială. Hărți și *hărți mentale*.....83
3.2. Construcția gospodăriei în peisaj. Analiză funcțională.....87
3.2.1. Gospodăria în *sat*.....90
3.2.2. Gospodăria *pă djeal* (în hotar).....109
3.3. Toponimele în descrierea peisajului cultural.....125

4. Peisajul o resursă 132
4.1. Peisajul, o resursă agricolă.....133
4.2. Peisajul, o resursă în construcția gospodăriei.....148

5. Concluzii 159
5.1. Contribuţii personale.....159
5.2. Comentarii.....159
5.3. Direcții de continuare 160

BUPT

Anexe **162**
Anexa 1- Perioada postromană, prefeudală și feudală.....162
Anexa 2- Perioada otomană 169
Anexa 3- Studii de caz comuna Pietroasa.....176
Anexa 4- Proiect de parcelare provizoriu.....240
Anexa 5- Fișă de analiză gospodărie.....242

Bibliografie **251**
1. Cărți.....251
2. Teze de doctorat.....255
3. Articole.....255
4. Arhive.....257
5. Pagini web.....257
6. Legi.....259

BUPT

NOTAŢII, ABREVIERI, ACRONIME

UNESCO- The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
P.M.R.- Partidul Muncitoresc Român
G.A.C.- Gospodărie Agricolă Colectivă
S.M.T.- Stațiunea de Mașini și Tractoare
C.C.- Comitetul Central
C.A.P.- Cooperativă Agricolă de Producție
CENTROCOOP- Uniunea Centrală a Cooperativelor de Consum
O.V.R.- Operations Villages Roumains
BCA- Beton celular autoclavizat
A.P.I.A.- Agenţia de Plăţi şi Intervenţie pentru Agricultură
ELCAI- European landscape character assessment initiative
GPS- The Global Positioning System
B.C.P.I.- Biroul de Cadastru și Publicitate Imobiliară

BUPT

LISTA DE TABELE

Tabelul 1 Elementele de limbaj local întâlnite în studiu (*practici agricole* și *practici constructive).* Unități de măsură utilizate în teză;
Tabelul 2 Tipuri de gospodării: întreagă/ jumătate/ sfert și patrimoniul aferent (*Impopulations- Haupt- Instruction für das Banat, 1772*);
Tabelul 3 Tipuri de sesii: întreagă/ jumătate/ sfert/ optime și patrimoniul aferent (*Urbariul, 1780*);
Tabelul 4 : Situație a categoriilor de țărani în România (1948) în Ghiță Ionescu, *Comunismul în România*, Ed. Litera, București 1994, p. 220;
Tabelul 5 Situația proprietăților în România (1948) în Ghiță Ionescu, *Comunismul în România*, Ed. Litera, București 1994, p. 220;
Tabelul 6 Situația gospodăriilor socialiste în raport cu gospodăria individuală (Sanda Borșa, *Colectivizarea agriculturii în România: mecansimele legislative ale subordonării lumii rurale (1949- 1962)*, Ed. Mega, Cluj-Napoca, 2009);
Tabelul 7 Situației structurilor agricole socialiste raportat la gospodăria individuală (Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la Plenara C.C. al P.M.R din 30 iunie- 1 iulie 1961 asupra mersului îndeplinirii directivelor Congresului al III-lea al Partidului privind construirea socialismului la sate și dezvoltarea agriculturii* în *Articole și cuvântări, iunie 1961- decembrie 1962*, Ed. Politică, București, 1962);
Tabelul 8 localizare pe hartă și lista toponimelor din studiile de caz aferente satelor *Pietroasa* și *Crivina de Sus* (hartă 3D Googlemaps);
Tabelul 9 localizare pe hartă și lista toponimelor din studiile de caz aferente satului *Fărășești* (hartă 3D Googlemaps);
Tabelul 10 Localizare pe hartă și lista toponimelor din studiile de caz aferente satului *Poieni* (hartă 3D Googlemaps);
Tabelul 11 Tabel cu ponderea caselor din piatră comparativ cu casele din lemn (1900/ 1910);
Tabelul 12 Tabel cu tipurile de învelitori ale caselor după Recensământul din 1900/ 1910 Transilvania;
Tabelul 13 Situația terenurilor *gospodăriei A din Crivina de Sus*;
Tabelul 14 Situația terenurilor *gospodăriei L. din Crivina de Sus*;
Tabelul 15 Situația terenurilor *gospodăriei P. din Poieni*;
Tabelul 16 Situația terenurilor *gospodăriei R. din Pietroasa*;
Tabelul 17 Situația terenurilor *gospodăriei P. din Fărășești*;
Tabelul 18 Situația terenurilor *gospodăriei B. din Fărășești*;

BUPT

LISTA DE FIGURI

Fig.1 Interdependența peisajului de schimbările politice, diagramă preluată și prelucrată după Hannes Palang și Anu Printsman în Jørgen Primdahl, Simon Swaffield (2010, p. 172)
Fig. 2 Harta Imola, Leonardo da Vinci, 1502, https://www.nationalgeographic.com/history/magazine/2020/03-04/leonardo-da-vinci- transformed-mapping-art-science/, (29.11.2020)
Fig. 3 Harta Veneției, Jacopo de Barbari, 1500, https://www.nationalgeographic.com/history/magazine/2020/03-04/leonardo-da-vinci-transformed-mapping-art-science/, (29.11.2020)
Fig. 4 Plan cu formele de relief în zona studiată (trasat după: Arhiva Primăriei Pietroasa, Proiect nr. 25. 1996, *Plan Urbanistic General Comuna Pietroasa*, Cadrul natural/ Unități de relief);
Fig. 5 Secvență cu debarcarea coloniștilor de pe plute, pe Dunăre la Petrovaradin, Serbia (pictor St. Jäger, Ankunft an der Donau în arhiva Stefan Jäger, nedatată) https://jaeger.banater-archiv.de/index.php?title=WK:1022 (13.01.2021)
Fig. 6 Ansamblu de gospodării ale locuitorilor vlahi (etnici români) după John Paget ESQ., *Hungary and Transilvania with remarks on their condition. Social, political and economical*, Ed. John Murray, Londra, 1855, p. 208;
Fig. 7 Gospodărie formată din locuință și hambar în Banat (J. J. Ehler, *Banatul de la origini până acum (1774)*, traducere de Costin Feneșan, Ed. Facla, Timișoara, 1982, p. 200);
Fig. 8 Colonizarea șvabilor în Banat- peisaj de câmpie (pictor St. Jäger, *Ankunft der Einwanderer,* în arhiva St. Jäger (1906-1910)); https://jaeger.banater-archiv.de/index.php?title=WK:0174 (13.01.2021)
Fig. 9 Satul Buzad înainte de realizarea sistematizărilor rurale habsburgice (Prima Ridicare Topografică Militară (1769–1772)) (stînga); Satul Buzad după implementarea sistematizărilor rurale habsburgice (A Doua Ridicare Topografică Militară (1819–1869)) (dreapta); https://mapire.eu/en/ (13.01.2021);
Fig. 10 Stradă din Orșova- caracter unitar al arhitecturii fațadelor, alinierii la front și respectarea distanțelor între construcții conform reglementărilor *Impopulationis Haupt- Instruction*. *Gravura de Auguste Lancelot (1850-1867)*, Muzeul Național de Istorie a României, http://imagoromaniae.ro/imagini/or%C5%9Fova.html) (20.08.2020);
Fig. 11 Locuință de colonist cu grajd de animale în prelungire- plan (Österreichischen Staatsarchivs, Wien Hofkammer Archiv, arhiva de planuri, cod plan Rb367)
Fig. 12 Biserica (stg. sus), casa preotului (dr. sus), hanul (stg. jos/ stg. rubricii), scoala (stg. jos/ dr. rubricii) și locuință de colonist (dr. jos) (Österreichischen Staatsarchivs, Wien Hofkammer Archiv, arhiva de planuri, cod plan Rb367)

BUPT

Fig. 13 Casă de colonist în sistem Hildebrand (*Österreichischen Staatsarchivs, Wien Hofkammer Archiv, arhiva de planuri, cod plan Rb44*)

Fig. 14 (stg) casa în sistem propus de căpitanul Grüber (dr.) casă în sistem propus de Administrația Camerală (Erik Roth, *1988*, pp. 190-193 [manuscris])

Fig. 15 Gospodărie de svab din Banat (1906) locuință prevăzută cu prispă (gang), așezată perpendicular pe stradă și extindere la grădină cu anexă gospodărească, curte pietruită în www.banaterra.euetnografiecontentsvabi-din-banat-1 (20.08.2020)

Fig. 16 Soluții pentru construirea gangului (Erik Roth, *Die planmäßig angelegten Siedlungen im Deutsch-Banater Militargrenzbezirk*, Erlangung des akademischen Grades eines Doktor-Ingenieurs, p. 282 [manuscris])

Fig. 17 Plan cu lucrările Canalului Regal realizat de inginerul hidrotehnic valon Maximilian Fremaut înte 1761 și 1772 [TK1889], https://maps.hungaricana.hu (20.08.2020)

Fig. 18 Titlu de proprietate pentru Reforma agrară (1921);

Fig. 19 Titlu de proprietate din com. Cârnecea, jud. Caraș (original, gospodăria M. din Cârnecea nr.71, jud. Caraș-Severin)

Fig. 20 Contrast peisager -țesut rural din Banatul de Câmpie cu lot agricol exploatat intensiv cu floarea- soarelui (*Drumul spre sat*, pictor naiv Viorel Cristea (1947-1991))

Fig. 21 Plan cu propuneri de sistematizare etapa 1975 și 1985 (IPROTIM, proiect nr. 16023, *Studiul teritorial al comunei Nădrag și schiță de sistematizare a localității (propunere pentru urbanizare)*, Arhivele Naționale ale României, Serviciul Județean Timiș, Fond 104, Inv. 1734 colecția planuri, sulul 91)

Fig. 22 Proiect nr. 255/ 1972, *Studiu privind locuințele în mediul rural,* Consiliul Popular al Jud. Caraș- Severin, U.P.J.C.S. Unitatea de Proiectare Județeană, construcție parter cu un etaj (sus.), construcție cuplată cu un calcan var. 11 (jos.) (Arhiva Primăriei comunei Ticvaniu- Mare, jud. Caraș- Severin

Fig. 23 Compunerea unei gospodării prin moșteniri succesive (*gospodăria B. din Fărășești*)

Fig. 24 Compunerea unei gospodării prin strămutări succesive (roiri în jurul vetrei „cuib”) și rigori legislative (*gospodăria P. din Fărășești*)

Fig. 25 Gospodărie vecină din vatră indicată de informatoare, cu arhitectură similară gospodăriei vechi a familiei A., situată la sud, lipită de parcela studiată (desen stud. arh. Șerbănescu Simona Andreea, Atelierul multidisciplinar în jurul bisericii de lemn, Crivina de Sus, 2013)

Fig. 26 (stânga) fațadă tencuită cu pământ peste care s-a montat în anul 2010 polistiren, distanța dintre fațadă și polistiren devenind loc pentru cuibărire rozătoare și reptile (dreapta) reconstrucția fațadelor cu bolțari BCA cu păstrarea structurii în *căți,* casa gospodăriei Ț. Din Crivina de Sus (original, 2020)*;*

Fig. 27 Întegrare peisageră în hotar a gospodărie fam. D. din Poieni (50 oi), parte din asocierea pentru păscutul oilor. Gospodăria din hotar este compusă din casă, grajd vite cu fântână, șură de fîn și țarc pentru oi cu strungă pentru muls (desen de peis. Floca (Adăscăliței) Alina)

BUPT

Fig. 28 Suprafață de teren arabil transformată în pășune/ fâneață care păstrează din trecut textura arăturii cu boi în lungul curbelor de nivel, la sălașul de la *Curpenu* al gospodăriei P. din Poieni (foto. original, Poieni, feb. 2020)

Fig. 29 Plan de bază al satului Crivina de Sus (19 august 1977) cu evidențierea parcelelor agricole intravilan și extravilan în Arhivele Naționale Maghiare (Magyar Nemzeti Levéltár), S11-nr. 814;

Fig. 30 (a) Sat Pietroasa. Studiu cartografic evolutiv al vetrei satului sec. al XVIII- lea – sec. al XXI- lea; (sus) Prima Ridicare Topografică Militară (1769- 1772) (jos/ stânga), A Doua Ridicare Topografică Militară (1819- 1869) (jos/ dreapta); https://mapire.eu/en/

Fig. 30 (b) Sat Crivina de Sus. Studiu cartografic evolutiv al vetrei satului sec. al XVIII- lea – sec. al XXI- lea (sus); Prima Ridicare Topografică Militară (1769- 1772) (jos/ stânga) A Doua Ridicare Topografică Militară (1819- 1869) (jos/ dreapta); https://mapire.eu/en/

Fig. 30 (c) Sat Poieni. Studiu cartografic evolutiv al vetrei satului sec. al XVIII- lea – sec. al XXI- lea (sus); Prima Ridicare Topografică Militară (1769- 1772) (jos/ stânga) A Doua Ridicare Topografică Militară (1819- 1869) (jos/ dreapta); https://mapire.eu/en/

Fig. 30 (d) Sat Fărășești. Studiu cartografic evolutiv al vetrei satului sec. al XVIII- lea – sec. al XXI- lea; (sus) Prima Ridicare Topografică Militară (1769- 1772) (jos/ stânga) A Doua Ridicare Topografică Militară (1819- 1869) (jos/ dreapta); https://mapire.eu/en/

Fig. 31 Schemă de evoluție în abordarea de tip *tabula rasa*, *gospodăria B. din Crivina de Sus* (stgânga) nucelul vechi al gospodăriei din vatră, (dreapta) nucleul nou al gospodăriei din vatra construită în 1970 cu adiții ulterioare succesive (E2); c- casă, a- anexă gospodărească;

Fig. 32 Schemă de *evoluție parțială*- moderată, *gospodăria B. I. din Fărășești*; (stânga) nucelul vechi al gospodăriei din vatră, (dreapta) nucleul nou al gospodăriei din vatră cu adiții ulterioare succesive (E2); c- casă, a- anexă gospodărească;

Fig. 33 Schemă de *evoluție parțială*- invazivă, *gospodăria A. din Crivina de Sus*; (stânga) nucelul vechi al gospodăriei din vatră, (dreapta) nucleul nou al gospodăriei din vatră cu adiții ulterioare succesive (E2); c- casă, a- anexă gospodărească;

Fig. 34 Schemă de evoluție prin *roire* din gospodăria *cuib* pe parcelă nouă, *gospodăria P. din Fărășești*; (stânga) parcelă liberă de construcție, (dreapta) nucleul nou al *gospodăriei* din vatra cu adiții ulterioare succesive; c- casă, a- anexă gospodărească;

Fig. 35 Modele de organizare spațială a *gospodăriei vechi* din sat- studii de caz; (1) casă și anexe gospodărești pe o singură latură a parcelei, perpendicular pe frontul stradal; (2) casă și anexe gospodărești pe laturi opuse ale parcelei; (3) casă așezată pe o latură în lungul parcelei și anexa închide perpendicular pe casă relația curte-grădină; (4) pe trei laturi ale parcelei- *învăluit*;

Fig. 36 (1) Plan cu 3 camere al casei vechi fără prispă; (2) Plan cu 3 camere al casei vechi cu prispă pe toată lungimea fațadei; (3) Plan cu 3 camere al casei vechi cu prispă parțială

BUPT

Fig. 37 *Poiata* veche a *gospodăriei A. din Crivina de Sus*: cămară (stânga), șură cu trecere uscată între curte și grădină (mijloc), grajd (dreapta), (fotografie originală, 2019);

Fig. 38 Casa înoită prin finisarea fațadei din lemn cu polistiren, glet, vopsea lavabilă și a elevației fundației din piatră naturală cu plăci din gresie ceramică care imită piatra, *gospodăria B. I. din Fărășești* (fotografie originală, noiembrie, 2019);

Fig. 39 Front stradal închis complet prin realizarea unui acoperiș continuu care leagă corpul vechi al casei (dr.) de corpul nou (stg.) și crează o trecere uscată între stradă și curte, gospodăria R. din Fărășești (fotografie originală, octombrie 2019);

Fig. 40 Gospodărie construită din lemn de stejar (1969), îmbinat în căței pe fundație din piatră zidită sec, casa așezată paralel cu strada prevăzută cu intrare uscată, poiata așezată perpendicular pe stradă, gospodăria P. din Fărășești (fotografie originală, octombrie 2019);

Fig. 41 Structura podului la casa nouă a gospodăriei A. din Crivina de Sus (foto. original, iulie 2019);

Fig. 42 Ocol împrejmuit pentru creșterea porcilor, la gospodăria P. din Fărășești, locul *Fața Mare* (fotografie Floca (Adăscăliței) Alina, Atelierul de peisaj, Crivina de Sus, 2016);

Fig. 43 Anexe gospodărești construite în grădină. Anexa din mijloc integrează atelierul și fierăria, *gospodăria R. din Pietroasa* (fotoofgrafie originală, octombrie 2019)

Fig. 44 Mozaic al peisajului agricol cu elemente naturale, seminaturale și antropice *pă djeal*, în hotarul satului Crivina de Sus (fotografie Floca (Adăscăliței) Alina, Atelierul de peisaj, Crivina de Sus, 2015, coordonatori: Ciobotă Alexandru, Floca (Adăscăliței) Alina);

Fig. 45 Poieni deschise în locul *Șărbu*; în prim-plan extenisa pă djeal a *gospodăriei B. I. din Fărășești*, culmea Cremenea (fotoografie Floca (Adăscăliței) Alina, 2015);

Fig. 46 Extensie la *căsoania* fam. P din Poieni din locul *Corholu*- plan extins la plan cu tindă; (foto. original, 2019)

Fig. 47 Extensie complexă a *gospodăriei A. din Crivina de Sus*, în locul *Streaja*, suprafață agricolă cu funcțiune diversă: mixt- livadă- fâneață/ pășune și parcelă pentru cultivarea cartofilor cu *gropoanie* pentru depozitare (stânga); *țarc* pentru protejarea clăilor de fân (sus); ansamlu căsoanie, *poiată* cu grajd pentru capre și grajd pentru oi (mijloc); *poiată* pentru vite (dreapta) (desschiță teren, peis. Floca (Adăscăliței) Alina, Atelierul de peisaj, Crivina de Sus, 2015, coordonatori: peis. Ciobotă Alexandru, peis. Floca (Adăscăliței) Alina);

Fig. 48 Integrare peisageră a sălașului *gospodăriei P. din Fărășești* din locul *Strâmbu* - grajd pentru vite cu extensie de tip polată realizată pe latura lungă care include grajdul caprelor și oilor (stânga), căsoanie (dreapta), fântână cu apă potabilă (jos), (schiță teren, original, 2019);

Fig. 49 (sus) Integrare peisageră a sălașului *gospodăriei L. din Crivina de Sus*- *poiata* oilor cu extensie ulterioară pentru capre de tip polată (stânga), *poiata* vitelor (centru), *căsoanie* (dreapta) (schiță teren, original, 2019); (jos) Vedere ansamblu

BUPT

gospodăria A. din Crivina de Sus locul *Streaja*: *căsoanie* (stânga) *poiata* caprelor (alipit), *poiata* oilor (dreapta) (foto. original, 2015)

Fig. 50 Plan al *căsoaniei gospodăriei P. din Fărășești*, în locul *Fața Mare*. Casa cu plan bicameral (tindă și cameră) 4 x 5 m și construcție anexă pentru găini lipită pe latura sud 1,5 x 1,5 m. Vatra deschisă din *tindă* este scoasă în exterior, sub un acoperiș pe structură de lemn bile acoperit cu tablă. Pe latura vest se află o împrejmuire pentru flori și cuvă săpată pentru depozitarea apei de ploaie- rezervă pentru iernile grele (schiță teren, original, 2019);

Fig. 60 *Căsoanie* din zidărie de piatră, gospodăria P. din Satul Poieni, locul *Corholu* (fotografie originală, februarie 2020)

Fig. 61 (stânga) Poiată din zidărie de piatră, *gospodăria P. din Poieni* în locul *Corholu* (fotografie originală, februarie 2020); (dreapta) studiu de plan și secțiune după poiata din lemn de stejar construită în taluz, gospodăria P. din Poieni în locul *Plai,* (desen- arhitect Amalia Ignuța, Atelierul de peisaj, Crivina de Sus, 2016)

Fig. 62 Integrare peisageră a *gospodăriei B. din Fărășești* din locul *După deal*, *căsoanie* (stânga); poiată care exploatează topografia terenului cu deschidere în șarpantă pentru depozitarea fânului și timpan cu *fundoanie* (dreapta), (desen original, 2019);

Fig. 63 Ansamblul *căsoanie* cu pod înălțat, împrejmuire pentru stupi și construcție pentru *prisacă* (stânga); urdiniș în pod înălțat cu numerotarea seriei stupului (dreapta) la *gospodăria P. din Poieni* în locul *Corholu*, (fotografie originală, februarie 2020)

Fig. 64 Uscător pentru fructe (1985), vedere de ansamblu (stânga); vedere- schiță de teren (1) cameră de uscare cu tăvi confecționate din scândură (2) cameră de arderere (3) evacuare fum (dreapta) la *gospodăria P. din Poieni* în locul *Corholu*, (original, februarie 2020)

Fig. 65 Vedere pivniță în taluz cu boltă cu vie, loc de stat la umbră și *șpor* pentru gătit afară, *gospodăria B. din Fărășești* în locul *Corbu*, (schiță originală, august 2019)

Fig. 66 (stg.) *Gropan* lângă parcela cultivată pe deal la *gospodăria C. din Poieni*, în locul *Curpenu* (fotografie originală, august 2019); (dr.) schiță constructivă (schiță originală, decembrie, 2019)

Fig. 67 (a) Evoluție a suptafețelor agricole în teritoriu (secolul al XVIII-lea- secolul al XXI-lea)pentru satele Pietroasa și Crivina de Sus (desen după harți din arhiva https://mapire.eu/en/ (14.01.2021))

Fig. 67 (b) Evoluție a suptafețelor agricole în teritoriu (secolul al XVIII-lea- secolul al XXI-lea) pentru satele Fărășești și Poieni (desen după harți din arhiva https://mapire.eu/en/ (14.01.2021))

Fig. 68 Peisaj productiv pe *lunși* (brațul Bega Poieni), extras din *Grund Berechnung Des Dorfes Petroasa, 2 inuie 1777 în Arhivele Naționale Maghiare (Magyar Nemzeti Levéltár), S1-nr. 423*

Fig. 69 Crivina de Sus (stânga) parcelar organic după *Prima Ridicare Topografică Militară a Imperiului Habsburgic (1769- 1772)* (dreapta) parcele rectangulare și predimensionate, după *A Doua Ritdicare Topografică Militară a Imperiului Habsburgic (1819-1869)*;

BUPT

Fig. 70 Texturi de peisaj agricol cu terenuri cu limite vegetale de tip *„les paysages bocager"* și suprafețe deschise de pajiști- perspectivă peste satul Lăpugiu de Sus de pe vf. Solomon, Civina de Sus (fotografie originală, 2016)
Fig. 71 Plan al grădinii A. din Poieni- teren arabil- bucate/ livadă în sistem traditional cu fîneață; (1)casă și curte, (2) pivniță, (3) anexă- cocini, (m.) măr, (pa.) păr, (pr.) prun (desen original, 2015)
Fig. 72 (sus) Plan al grădinii M. din Poieni- teren arabil- bucate/ livadă în sistem traditional cu fîneață; (1) casă și curte, (2) pivniță, (3) anexă- cocini (a.) alun, (c.) cireș, (m.) măr, (p.) piersic, (pa.) păr, (pr.) prun, (s.) salcâm (jos) structură peisajeră a grădinii gospodăriei M. Din Poieni/ (desen original, 2015)
Fig. 73 Demonstrație de *oltonire* în despicătură realizată de L. I. din Crivina de Sus cu briceag altoit tip *cosor* (fotografie originală, Crivina de Sus 2015)
Fig. 74 (sus) livada „tradițională" exploatată extensiv în hotarul Crivinei de Sus (2016), (mijloc stânga) cosire mecanizată în locul *la Plai* al gospodăriei D. din Poieni (2016), (mijloc dreapta) femeie la încărcatul fânului în hotarul Crivinei de Sus (2016), (jos) vitele satului Pietroasa la pășunat în luncă după recoltarea câmpurilor (noiembrie 2019)
Fig. 75 Pajiște cu valoare naturală și importanță pentru fauna în locul *la Gropane*, satul Pietroasa (original 2016)
Fig. 76 Țarc cu strungă pentru muls oi, *mreajă* pe mirişte după cultură de porumb, la sălașul gospodăriei R. din Pietroasa la locul *Poiana Mare* (fotografii originale, 2019)
Fig. 77 Creșterea albinelor în *boancă* la gospodăria P. din Poieni (stgânga) fagure cu roi (dreapta) urdiniș natural în nod de arbore- pentru accesul albinelor în *boancă,* vedere spre *poiată* cu stupi în pod pentru protecție la atacurile animalelor sălbatice și 4 *boance* exterioare. Prisaca *gospodăriei P. din Fărășești*, *locul Curpen* (fotografii originale, februarie 2020);
Fig. 78 (stgânga) pod din piatră peste valea Pustânii, cu intervenții de reparație ulterioare în aval, autor necunoscut; (dreapta) lucrare sensibilă de amenajare a izvorului din sat cu lespede cioplită și stabilizare de versant cu zidărie de piatră fără mortar; Fărășești (fotografii originale, 2019)
Fig. 79 Zidărie din piatră realizată de meșterul Cioană din Fărășești în anii`70 (fotografii originale, octombrie 2020);
Fig. 80 *Poiata* „primarului" din locul *Curpenu* (stânga) ruină identificată în timpul terenului din noiembrie 2019; (dreapta) *poiata* refăcută de membrii *gospodăriei P. din Poieni* (februarie 2020), zidărie pe latura N refăcută complet, acoperiș într-o singură apă (nespecific zonei studiate) cu materiale din zona construcției (fotografii originale, 2019- 2020);
Fig. 81 *Căsoanie* constrută în cheutoare, tencuită cu pământ pe armături din nuiele de alun, gospodăria B. I. din Fărășești, locul Șărbu;
Fig. 82 Porțiune din șarpantă cu șindrilă din fag, în două straturi a *căsoaniei* vechi din locul *Curpen*, satul Poieni, în prezent demolată (Original, noiembrie 2019);
Fig. 83 Locuință bordei cu trei etape succesive de evoluție după Liviu Mărghitan, *Banatul în lumina arheologiei*, Ed. Facla, 1985, p. 65;
Fig. 84 Locunță de fierar, Gornea locul *Zomonițe*, jud. Caraș Severin după *Banatica, vol. VII, Muzeul de istorie al județului Caraș-Severin, Reșița, 1983*;
Fig. 85 (stânga) restituire a lucuinței din sec. al XII-lea, *Ilidia- Funii*, (dreapta) plan al lucuinței din sec. al XII-lea, *Ilidia- Funii* după Dumitru Țeicu, *Ilidia un centru de putere din sec. XII- XV*, Ed. Istros, 2017, p. 167-168;

BUPT

Fig. 86 Stampă a Timișoarei care evidențiază trama orașului în care se remarcă cele 8 moschei mari și biserici iar în prim plan peisajul specific cu grădini cu pomi fructiferi (Henrik Ottendorf, *Von Wien Auff Temeswar 1663,* traducere de Marlen Negrescu, Ed. Banatul, Timișoara, 2006);

Fig. 87 (stânga sus) interior în casa Pașei din Orșova, arhitectură turcească (*Frederick Lewis (1804-1876)* după un desen de John Richard Coke Smyth (1838), Royal Academy of Arts, www.royalacademy.org.uk) (dreapta sus) colibă turcească din Bazargic- Dobrici, *(Rumänien: Landschaft, Bauten, Volksleben, Kurt Hielscher, 1931)* (jos) casa Pașei din Orșova, arhitectură turcească (Colecția Muzeului Național de Istorie a României, litografie după John Frederick Lewis, 1820, www.imagoromaniae.ro)

Fig. 88 evoluția în vatră a gospodăriei A din Crivina de Sus **(a)** Plan- desen de reconstrucție al gospodăriei prermergător construcției casei noi (1969); c-casă; a1-a5- anexe gospodărești; dg- deposit gunoi grajd; gl- grădină de legume; cf- clăi fân; **(b)** Plan- desen de reconstrucție al gospodăriei după construcția casei noi (1969); c-casă; a1-a3- anexe gospodărești; dg- deposit gunoi grajd; gl- grădină de legume; cf- clăi fân; **(c)** Plan- desen de reconstrucție al gospodăriei (1970-prezent) c-casă; a1-a4- anexe gospodărești; dg- depozit gunoi grajd; gl- grădină de legume; cf- clăi fân

Fig. 89 Structura șarpantei la casa nouă a gospodăriei A. din Crivina de Sus;

Fig. 90 amplasamentul studiat al *gospodăriei A. din Crivina de Sus* (**E1** stânga sus) Prima Ridicare Topografică Militară (1769-1772), (**E2** dreapta sus) A doua Ridicare Topografică Militară (1819- 1869). (**E3** stînga jos) A treia Ridicare Topografică Militară (1869- 1887), (**E4** dreapta jos) Prezent

Fig. 91 (sus) schema cu front stradal discontinuu după modelul austriac (jos) front stradal discontinuu- gospodărie vecină indicată de informatoare, la sud de parcela studiată (desen stud. arh. Șerbănescu Simona Andreea, 2013);

Fig. 92 (sus)Integrare peisageră a ansamblului gospodăriei din hotar (desen original, august 2019) 1. Casă (anul construcției- necunoscut); 2. Grajdul caprelor (anii ’90); 3.grajdul vitelor (anii ’60); 4. Grajdul oilor (prima construcție- an necunoscut); (jos) fotografie de integrare peisageră a gospodăriei din hotar cu evidențierea funcțiunilor agricole multiple- fâneaă, livadă, depozitare, amenajări zootehnice (Adăscăliței, practica studențească 2016);

Fig. 93 Vedere sudică a Aansamblului casa, grajdul vitelor și grajdul caprelor (foto. Adascăliței, prictica studențească 2016)

Fig. 94 evoluția în vatră a *gospodăriei L. din Crivina de Sus* **(a)** Plan- desen de reconstrucție al gospodăriei etapa 1; c-casă; a1-a3- anexe gospodărești; gl- grădină de legume; **(b)** Plan- desen de reconstrucție al gospodăriei etapa 2; c-casă; a1-a3- anexe gospodărești; gl- grădină de legume; **(c)** Plan- desen de reconstrucție al gospodăriei –prezent, c-casă; a1-a6- anexe gospodărești; gl- grădină de legume;

Fig. 95 amplasamentul studiat al *gospodăriei L. din Crivina de Sus* (**E1** sus) A doua Ridicare Topografică Militară (1819- 1869), (**E2** jos) Prima Ridicare Topografică Militară (1769-1772);

Fig. 96 Sălașul din locul *Între Păraie;*

Fig. 97 Integrare peisageră și organizare spațială a sălașului *Între păraie* (original, iulie 2019) (1) Casă; (2) Grajdul oilor cu extensie ulterioară (3) Grajdul vacilor;

Fig. 98 evoluția în vatră a *gospodăriei B. din Crivina de Sus* **(a)** Plan- desen de reconstrucție al gospodăriei etapa 1 (premergător 1970); c-casă; a1-a2- anexe

BUPT

gospodărești; gl- grădină de legume; **(b)** Plan- desen de reconstrucție al gospodăriei (1970); c-casă; a1-a3- anexe gospodărești; gl- grădină de legume; **(c)** Plan- desen de reconstrucție al gospodăriei (prezent); c-casă; a1-a5- anexe gospodărești; gl- grădină de legume;

Fig. 99 Releveu al gospodăriei D. casa identificată de informatoare ca având arhitectură și sistem constructiv similar cu cel al casei vechi a familiei (stud. arh. Mihaela Ionete, 2013);

Fig. 100 amplasamentul studiat al *gospodăriei B. din Crivina de Sus* (**E1** sus) A doua Ridicare Topografică Militară (1819- 1869), (**E2** jos) Prima Ridicare Topografică Militară (1769-1772);

Fig. 101 locul *Pleșu* (Cărările *Valea Lungă*- den. veche);

Fig. 102 Integrare peisageră și organizare spațială a sălașului de la *Pleșu (Cărările Valea Lungă- den. veche)* (original, iulie 2019) (1) Casă (1964); (2) grajd vaci (1964), (3) grajd oi (1964), (4) depozitare fân (2015);

Fig. 103 evoluția în vatră a *gospodăriei P. din Poieni* **(a)** Plan- desen de reconstrucție al gospodăriei vechi (după 1918); c-casă; a1-a2- anexe gospodărești; gl- grădină de legume; **(b)** Plan- desen de reconstrucție al gospodăriei (1940); c-casă; a1-a4- anexe gospodărești; gl- grădină de legume **(c)** Plan- desen de reconstrucție al gospodăriei (prezent); c-casă; c1-casa nouă în construcție (nr.67) a1-a7- anexe gospodărești; gl- grădină de legume;

Fig. 104 Grajdul vechi mutat în grădină pe amplasamentul actual (1981);

Fig. 105 Amplasamentul studiat al *gospodăriei P. din Poieni* (**E1** sus) A doua Ridicare Topografică Militară (1819- 1869), (**E2** jos) Prima Ridicare Topografică Militară (1769-1772);

Fig. 106 (1) locul *Corholu* (2) locul *Curpen*;

Fig. 107 *Căsoanie* veche din hotar. Corp vechi extins în zona tindei

Fig. 108 Grajd- fotografie de ansamblu (sus) vedere peretele sud- detaliu de urdinișuri pentru albine (jos);

Fig. 109 Căsoanie din *locul Curpenu* (original, octombrie 2019);

Fig. 110 evoluția în vatră a *gospodăriei R. din Pietroasa* **(a)-** desen de reconstrucție al gospodăriei vechi (premergător 1940); c-casă; a1-a2- anexe gospodărești; gl- grădină de legume; **(b)-** desen de reconstrucție al gospodăriei (1940); c-casă; a1-a4- anexe gospodărești; gl- grădină de legume; **(c)**- desen de reconstrucție al gospodăriei (prezent); c-casă; a1-a5- anexe gospodărești; gl- grădină de legume;

Fig. 111 Grajdul din grădină cu pivnița în taluz;

Fig. 112 amplasamentul studiat al *gospodăriei R. din Poieni* **E1**- Prima Ridicare Topografică Militară (1769-1772); **E2**- A doua Ridicare Topografică Militară (1819-1869); **E3**- prezent;

Fig. 113 locul *Poiana Mare;*

Fig. 114 Casa din hotar. Corp vechi cu extensii ulterioare- grajd;

Fig. 115 evoluția în vatră a *gospodăriei P. din Fărășești* **(a)** Plan- desen de reconstrucție al gospodăriei prermergător construcției casei noi (1969); c-casă; a1-a5- anexe gospodărești; dg- deposit gunoi grajd; gl- grădină de legume; cf- clăi fân; **(b)** Plan- desen de reconstrucție al gospodăriei după construcția casei noi (1969); c-casă; a1-a3- anexe gospodărești; dg- deposit gunoi grajd; gl- grădină de legume; cf- clăi fân; **(c)** Plan- desen de reconstrucție al gospodăriei (1970-prezent) c-casă; a1-a4- anexe gospodărești; dg- depozit gunoi grajd; gl- grădină de legume; cf- clăi fân;

BUPT

Fig. 116 amplasamentul studiat al *gospodăriei P. din Fărășești* **E1** Prima Ridicare Topografică Militară (1769-1772); **E2** A doua Ridicare Topografică Militară (1819-1869);
Fig. 117 Elemente structurale din piatră, parte din locuința ”cuib” (original, 2019);
Fig. 118 (1) gospodăria ”cuib” a familiei Popovici (2) gospodăria ”roi” a străbunicului Popovici Maxim, (3) gospodăria actuală;
Fig. 119 Alinieri ale volumelor la stradă (original 2019);
Fig. 120 (1)locul- *Zbeg* (anii 50), (2) locul- *Strâmbu* (1998), (3) locul- *Fața Mare* (1918);
Fig. 121 Plan al *căsoaniei* cu vatră de foc exterioară la Fața Mare (original, septembrie 2019);
Fig. 122 Plan și vedere a pivniței (original, septembrie 2019);
Fig. 123 Integrare peisageră a sălașului de la Strâmbu (original, august 2019) (1) Casă (anul construcției- după 1998); (2) Grajdul oilor și al caprelor; (3) fântână;
Fig. 124 Integrare peisageră a grajdului de la Zbeg, depozitare fân (original, august 2019);
Fig.125 (a) Plan- desen de reconstrucție al gospodăriei (1956); c-casă; a1-a2- anexe gospodărești; gl- grădină de legume; **(b)** Plan- desen de reconstrucție al gospodăriei- etapă intermediară anii `80; c-casă; a1-a3- anexe gospodărești; gl- grădină de legume; **(c)** Plan- desen de reconstrucție al gospodăriei (intervenții actuale -după anul 2000); c-casă; a1-a7- anexe gospodărești; gl- grădină de legume;
Fig. 126 amplasamentul studiat al *gospodăriei B. din Fărășești* **E1** Prima Ridicare Topografică Militară (1769-1772); **E2** A doua Ridicare Topografică Militară (1819-1869); **E3** Prezent (ortofotoplan);
Fig. 127 (1)locul *Corbu*, (2) locul *După Deal*;
Fig. 128 Integrare peisageră a sălașului de la Corbu (original, august 2019) (1) Casă (anul construcției- aprox. 2009); (2) Grajdul vitelor (mutat pe amplasament actual în 2000);
Fig. 129 Vedere- pivniță inserată în versant la Corbu (original, august 2019);
Fig. 130 Integrare peisageră a sălașului de După Deal (original, august 2019) (1) Casă (anul construcției- aprox. 1918/ extensie cu foișor 2009); (2) Grajd (1919);
Fig. 131 evoluția în vatră a *gospodăriei B. I. din Fărășești* în vatră **(a)** Plan- desen de reconstrucție al gospodăriei etapa 1; c-casă; a1-a2- anexe gospodărești; **(b)** Plan- desen de reconstrucție al gospodăriei etapa 2; c-casă; a1-a3- anexe gospodărești; **(c)** Plan- desen de reconstrucție al gospodăriei –prezent, c-casă; a1-a3- anexe gospodărești;
Fig. 132 amplasamentul studiat al *gospodăriei B. I. din Fărășești* **E1** Prima Ridicare Topografică Militară (1769-1772); **E2** (dr.) A doua Ridicare Topografică Militară (1819- 1869; **E3** prezent;
Fig. 133 Dinamica gospodăriei în vatră 1. Gospodărie moștenită pe linie paternă (a bunicului), actuala reședință a familiei 2. Gospodărie moștenită pe linie maternă (a bunicii), actualmente se păstrează doar anexa cu grajd și șură 3. Gospodărie moștenită pe linie indirectă (fratele străbunicului)- vândută;
Fig. 134 Casa moștenită pe linie indirectă (fratele străbunicului), vândută unui timișorean, renovată și transformată în casă de vacanță (original, 2016);
Fig. 135 Integrare peisageră și organizare spațială a sălașului *la Șărbu* (original, iulie 2016) (1) Casă; (2) Grajdul vite/ oi;

BUPT

Fig. 136 Integrare peisageră a gospodăriei din hotar. Vedere de la *Fața Mare*-central locul fam. Babescu de la *Șărbu*, în dreapta gospodăria lui Meniță (original 2016);
Fig. 137 *Casoanie* la *Șărbu* (original, 2017);

BUPT

1. ABORDAREA TEORETICĂ ȘI METODOLOGICĂ A CERCETĂRII

”*Într-o istorie socială, este necesar să se arate, perioadă după perioadă, care este tabloul de ansamblu al societății și ponderea deținută de diversele elemente, vechi și noi, ale structurii sociale*” (H. H. Stahl)

1.1. Introducere

Având la bază aceleași preocupări și utilizând metode similare, tema *gospodăriei* a fost studiată deja în diferite lucrări, mai ales din perspectivă etnologică (Romulus Vuia (1937), Valer Butură (1978), Nicolae Săcară (1987), Georgeta Stoica (1989), Monica Budiș (2004)). Această temă este dezbătută tangențial și în lucrări de arhitectură (Gheorghiu (2008)).

În teza noastră însă nu urmărim tema *gospodăriei* în sine, ci ne interesează mai mult legăturile pe care *gospodăria* le are cu *peisajul cultural*. Astfel studiul nostru nu vizează doar un inventar al elementelor componente și materiale ale gospodăriei (casă, anexe gospodărești, unelte etc.), ci ne interesează, modul în care *gospodăria* se inserează și se dezvoltă în *peisaj.*

Cercetarea asupra arealului satelor Pietroasa, Crivina de Sus, Fărășești și Poieni detaliază alcătuirea și tranformarea *gospodăriilor* rurale precum și modul în care acestea se transmit între generații. De asemena, în cadrul studiului ne interesează practicile constructive și agricole ale *gospodăriei* ca principali vectori care determină schimbările ei interne, organizarea grupului domestic, rolul fiecărui membru, raportarea la mediul exterior și la realitățile sociale. Analizăm astfel aceste procese ale *gospodăriei* și felul în care ele participă la construcția continuă a *peisajului cultural*.

În studiu pornim de la un concept cultural, considerând că p*eisajul* este o mărturie a vieții și muncii unor generații succesive[1], al cărui caracter redă în prezent, urme ale practicilor trecute.

Legătura strânsă între practicile umane și natură este oficial recunoscută în cadrul UNESCO în 1992, sub denumirea de *peisaj cultural*, noțiune care reprezintă *„o lungă relație intimă între oameni și mediul natural”* [2]. Sub impactul masiv al modernizării a apărut la nivel mondial și local necesitatea *valorificării patrimoniului cultural material şi imaterial* și de identificare a unor soluţii în vederea *asigurării*

1 Tim Ingold, *The temporality of landscape în World Archaeology*, vol. 25, nr. 2, Routledge, 1993, p. 152;
2 United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO), *Convention concerning the protection of the world cultural and national heritage*, World Heritage Committee, Sixteenth Session- REPORT, Santa Fe, United States of America, 1992, https://whc.unesco.org/archive/1992/whc-92-conf002-12e.pdf (25.11.2020);

BUPT

continuităţii dezvoltării durabile sub aspect economic şi cultural[3]. Aceste abordări au determinat în unele țări precum Franța elaborarea unor instrumente specifice protejării și valorificării peisajelor (*Loi paysage (1993)*)[4].

Ulterior, în anul 2000, Consiliul Europei adoptă la Florența *Convenția Europeană a Peisajului*, document ratificat și de România (*Legea nr. 451 din 8 iulie 2002 pentru ratificarea Convenţiei europene a peisajului)* în care se recunoaște *contribuția peisajului la formarea culturii locale* și faptul că acesta *este* o *componentă esențială a patrimoniului natural și cultural european*[5]. Prin urmare România și-a asumat prin ratificarea Convenției măsuri în vederea inventarierii și creării de circumstanțe științifice pentru gestiunea *peisajului.*

În legătură cu peisajele rurale, politicile europene caută rezolvare problemelor actuale de depopulare și manifestare a fenomenului de *pustiu social* (*Sozialbrache*)[6] sau la problemele cauzate de încălzirea globală, prin stimularea practicilor locale și a celor de conservare a peisajului. Astfel *Politica Agricolă Comună* a *Comisiei Europene* are printre obiectivele sale prioritare *conservarea zonelor rurale și a peisajelor de pe întreg teritoriul său, combaterea schimbărilor climatice și gestionarea durabilă a resurselor naturale*[7]. În cadrul gospodăriilor, membrii trebuie să *mențină rentabilitatea activității, dar în același timp să lucreze în mod durabil și ecologic și să conserve solurile și biodiversitatea*[8].

În cadrul *Pactului Verde European* (2019), au fost incluse obiective pentru producția agricolă în ferme (gospodării), care să răspundă provocărilor legate de climă și încălzire globală, prin utilizarea unor practici durabile, reducerea folosirii pesticidelor[9] și aplicarea unor soluții bazate pe natură (agricultura ecologică, agroecologia, agrosilvicultura).

1.2. Importanța cercetării

Importanța cercetării constă în faptul că analiza *gospodăriei* surprinde schimbările petrecute la scara *peisajului cultural*. *Peisajul* devine astfel rezultatul unui proces viu, continuu, generat de cea mai *mică unitate socială a satului*[10].

3 Dorina Onica, *Peisajul cultural rural dintre Prut și Nistru. Aspecte etnogeografice*, Ed. Etnologică, București, 2017, p. 9;
4 Veyret Yvette, *Le Maître Anne. Réflexions sur le paysage: paysage et patrimoine historique. Quelques fonctions du paysage*, în L'information géographique, vol. 60, nr. 5, 1996, p. 177;
5 Consiliul Europei, *Convenția Europeană a Peisajului*, Florența, 2000, https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016802f80c6 (25.11.2020);
6 Chiva Isac, *Pour une grammaire du paysage agraire în Études rurales*, nr. 121-124, 199, De l'agricole au paysage, p. 21-22;
7 Comisia Europeană, *Politica agricolă comună*, https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/key-policies/common-agricultural-policy/cap-glance_ro, (25.11.2020);
8 Ibidem;
9 Comisia Europeană, *Pactul climatic european*, 2019, https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en (26.11.2020)
10 Răzvan Dumitru, *Gospodăria între vecinătate și rudenie* în Sociologie Românească, vol. 9, no. 1-4, 2001, p. 250- 266

BUPT

Folosim astfel unitatea socială a gospodăriei, ca mijloc de a studia legătura în timp dintre locuitor și mediul pe care îl locuiește. Studiul nostru devine astfel un *act de amintire*, un mod de a privi peisajul prezent, *încărcat de trecut*[11].

Pe lângă statutul social și cultural pe care îl are *gospodăria,* aceasta are și statut economic, fiind cea mai importantă micro-unitate economică a satului[12]. De-a lungul istoriei, ea a fost subiectul unor politici socio- economice care au determinat schimbări majore în economia, organizarea spațială, arhitectura și ocupațiile grupului domestic.

Actualitatea studiului stâ în faptul că acesta face o analiza integrată a celor doi vectori care influențează evoluția *gospodăriei* și determină schimbări în *peisajul* satelor: *politicile socio-economice (ideologii, reforme, legi)* și *specificul cultural (practici, cunoștințe, credințe)*.

În cele ce urmează, prezentăm o diagramă care surprinde această interdependență între *politici* și elementele de *specific cultural*, într-un proces structurat în patru etape[13] (**Fig. 1**):

(1) Schimbarea politică;

(2) Implementarea unor instrumente (de planificare, economice etc.) pentru reprezentarea noii viziuni și a politicilor de schimbare;

(3) Implementarea prin noi practici a politicilor planificate;

(4) Schimbări în structura *peisajului* produse de practicele noi implementate, adaptarea grupurilor sociale cu noul tip de *peisaj*.

Gradual, „noile" peisaje devin familiare, oamenii le asimilează și se adaptează, păstrând vii în memoria colectivă, structurile și practicile vechi. Astfel, în acest proces, elementele vechi de *peisaj* devin *patrimoniu*, unele intrând sub incidența politicilor mondiale, naționale și locale pentru conservare.

11 Tim Ingold*, op. cit.*, p. 153

12 Păun Ion Otiman, *Dezvoltarea rurală durabilă în România*, Ed. Academiei Române, București, 2006, p. 127-133

13 Hannes Palang, Anu Printsman, *From totalitarian to democratic landscapes: the transition in Estonia*, în Jørgen Primdahl, Simon Swaffield, *Globalisation and local agricultural landscapes. Change patterns and policy trends in developed countries*, Ed. Cambridge University Press, Cambridge, 2010, p. 171- 172;

BUPT

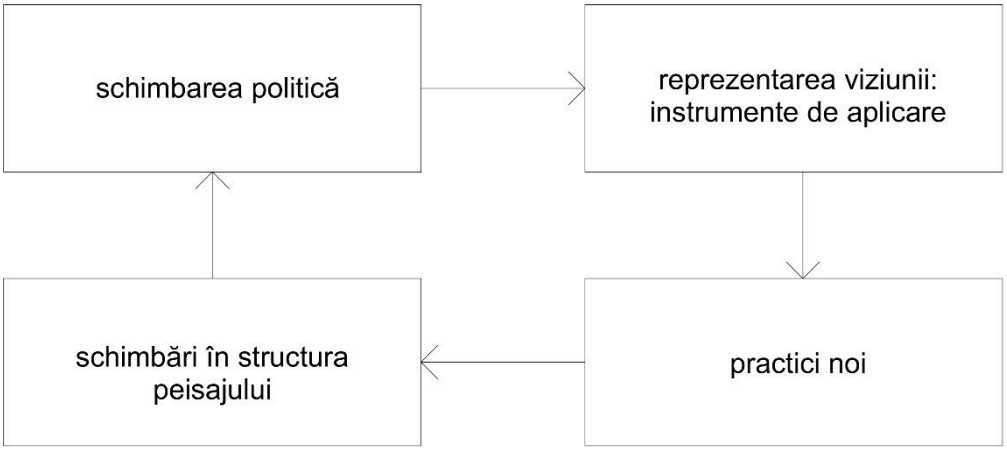

Fig.1 Interdependența peisajului de schimbările politice, diagramă preluată și prelucrată după Hannes Palang și Anu Printsman în Jørgen Primdahl, Simon Swaffield (2010, p. 172)

După cum am arătat și în *Introducere*, politicile actuale trebuie să dezbată provocări globale cu care omenirea nu s-a mai confruntat în ultimele decenii și chiar secole. Considerăm că răspunsurile la aceste provocări, se pot găsi printr-o analiză atentă a proceselor și relațiilor *gospodăriei* cu mediul. Înțelegerea culturii locale și a modului în care *peisajul* se construiește și se modifică, pot fi metode în găsirea în unor practici sustenabile, în armonie cu natura care să devină modele pentru viitoarele politici publice.

Se structurează astfel câteva obiective ale studiului:

- Evidențierea principalelor sisteme politice și ideologii care au influențat evoluția istorică a *gospodăriei rurale* în Banat;
- Modul în care înțeleg și se raportează la *gospodărie* și la *peisaj*, mebrii grupului domestic locuitor. Raporturi între generații successive și în cadrul unor forme de organizare socială mai largi (vecinătate, sat, regiune), în ce măsură aceste relații contribuie la caracterul local al *peisajului*;
- Felul în care se construiește, funcționează și evoluează *gospodăria* la scara *peisajului*: fluxuri tehnologice din cadrul gospodăriei și în afara ei, diverse sisteme constructive, în prezent și în trecut, raportul între gospodărie și peisajul antropizat;
- Importanța tehnicilor agricole locale, a meșteșugurilor și a utilizării materialelor locale în definirea caracterului și evoluției gospodăriei în *peisajul cultural*. Măsura în care practicile locale mai există în gospodărie, repartizarea sarcinilor pe membrii grupului domestic, gradul de specializare a fiecărui membru, realția dintre practici și mediul natural.

BUPT

1.3. Conceptele studiate. Considerații generale

1.3.1. Gospodăria

În dicționarele de limba română, termenul de gospodărie are diverse sensuri și definiții fiind derivat din cuvântul gospodar + *-ie* în care gospodar, V: ho~ sau (nob) bo~ <vsl *господарь* este definit ca *"persoana care posedă o gospodărie, sinonim cu regionalismul gospodăraș"* [14]*. Gospodăria* este definită ca *"totalitatea bunurilor care constituie averea (imobilă) a unui țăran și a familiei sale"* sinonim cu *casă*[15], *"Totalitatea bunurilor care constituie averea (imobilă) a unui locuitor, îndeosebi de la țară (și a familiei sale); casă"* și *"unitate formată dintr-o locuință și din persoanele (înrudite) care o locuiesc, trăind în comun; persoanele (înrudite) care locuiesc împreună, având buget comun și valorificând în comun bunurile dobândite prin munca lor"*[16]. Dicționarele consultate, asociază în cadrul ambelor definiții ale *gospodăriei* termenul *casa* ca sinonim dar în același timp, asociază definiției și cuvântul *familie* sau condiționează existența gospodăriei de o anumită formă de înrudire.

În limba franceză, reprezentativ pentru gospodărie este termenul *ménage (vechi mesnage/ maisnie)* care derivă din latinescul *mansio- onis, "cuplu care trăiește în comun și constituie o comunitate domestică"* sau *"o unitate statistică elementară alcătuită din mai multe persoane care, indiferent de legărturile dintre ele, ocupă aceeași reședință principală și sunt considerate în economia de consum a acesteia"*[17]. În limba engleză, termenul care definește gospodăria este *household* (ger. Haushalt) format din *hous, house* + *hold, holding* (vechi engl. *healdan-* a poseda) și este definit ca fiind *"unitatea domestică constituită din membrii unei familii care locuiesc împreună cu alte persoane din afara familiei precum servitori/ spațiul de locuit și posesiunile aparținătoare acestei unități"*[18] sau *"toate persoanele care trăiesc împreună într-o casă sau apartament"*[19]. Se obsrevă faptul că atât definiția în limba franceză cât și cea în engleză, fac referire la o unitate domestică

---

14 Academia Română, Institutul de Lingvistică, coord. Acad. Ion Coteanu, *Micul dicționar academic*, Ediția a II-a, Editura Univers Enciclopedic, 2010;
15Ibidem;
16 Academia Română, Institutul de Lingvistică, coord. Acad. Ion Coteanu, dr. Lucreția Mareș, *Dicționar explicativ al limbii române, Ediția a II-a*, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2009;
17 *Larousse*, https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/m%C3%A9nage/50418, "Couple vivant en commun et constituant une communauté domestique : Un ménage sans enfants" sau "Unité statistique élémentaire de population, constituée par une ou plusieurs personnes (célibataire, famille, communauté) qui, quels que soient les liens qui les unissent, occupent un même logement à titre de résidence principale, et envisagée dans sa fonction économique de consommation" (04.07. 2020);
18 *The american heritage dictionary*, https://ahdictionary.com/word/search.html?q=household, "1.a. A domestic unit consisting of the members of a family who live together along with nonrelatives such as servants b. The living spaces and possessions belonging to such a unit" (04.07. 2020);
19 *Oxfors Learner's Dictionary*, https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/household?q=household, "all the people living together in a house or flat" (04.07. 2020);

BUPT

(socială) care constituie *gospodăria*, diferită de familie, căci ea poate include și membrii din afară, având în același timp o puternică conotație economică. Astfel gospodăria este în același timp o unitate socială dar și o *"unitate statistică"* cu caracter economic care include toate posesiunile și spațiul de locuit, având o economie de consum proprie.

În studiul grupurilor domestice românești, *casa* reprezintă condiția de bază în constituirea unei gospodării[20] iar Paul. H. Stahl (2000) remarcă în cazul colonizărilor din Banat faptul că un grup domestic întemeiază o gospodărie în momentul în care i se atribuie o *vatră*. Mai mult, unicul foc (*fum*) devine pentru această perioadă echivalentul unei gospodării, element care primește în plus o încărcătură fiscală prin intermediul impozitul pe fum: *"Și au scos atunce pre țară fumărit, câte un leu de casă"*[21] (Moldova).

În Banat, sistemul fiscal în perioada otomană preia taxa feudală anuală de 1 florin datorată de fiecare gospodărie (porta) visteriei regale maghiare, și o inserează în noul cod fiscal otoman sub denumirea de *resm-i hane* (darea de gospodărie) sau *resm-i kapi* (darea de poartă)[22], remarcându-se astfel asocierea fiscalizării cu numărul porților.

Numărul gospodăriilor dintr-un sat reiese și prin numărarea *"fumurilor"*, statistică în baza căreia se stabilesc anumite dări, precum capitația. Asocierea de sensuri gospodărie- casă- fum se datorează în primul rând politicilor constructive uzuale din perioadele mai vechi, formele primare de case cu plan cu două camere (tindă și cameră) și chiar cele cu trei (tindă, cameră și cămară) fiind prevăzute cu un singur foc: *"Hornul este din împletitură de nuiele lipită cu chirpici și de aceea nu se folosește vreo vatră deosebită, ci focul e aprins de-a dreptul pe pământ"*[23].

În fine, în prezent, prin intermediul Politicilor Agricole Comune ale Comisiei Europene, gospodăriei i s-au atribuit termeni economici mai clari precum *fermă* sau *exploatație agricolă*, termeni care pot avea chiar semnificație juridică, uneori gospodăriei fiindu-i asociată o formă de organizare în societăți comerciale.

Din perspectiva diferitelor discipline, gospodăria este definită diferit. Etnologul Monica Budiș (2004) definește gospodăria ca fiind *"o microunitate complexă, componentă esențială a așezării (satului)[...] gospodăria se instituie ca un cadru creator și consumator al întregului proces de civilizație și cultură al unei comunități rurale sau urbane"*[24]. Ernest Bernea (2006) consideră gospodăria o *expresie materială* a familiei, familia fiind celula primară a unei comunități rurale[25].

Arhitectul Teodor O. Gheorghiu (2008) extinde orizontul temporal al gospodăriei. Astfel generații succesive au rol în dezvoltarea gospodăriei, o casă

---

20 Paul H. Stahl, *Triburi și sate din sud- estul Europei. Structuri sociale, structuri magice și religioase*, Ed. Paideia- Științe sociale, București, 2000, p. 126;
21 Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei și O samă de cuvinte*, Ed. de stat pentru literatură și artă, București, 1955, p. 113;
22 Cristina Feneșan, *Vilayetul Timișoara 1552- 1716*, Ed. Ariergarda, Timișoara, 2014, p. 40-41;
23 Johan J. Ehrler, *Banatul de la origini până acum (1774)*, Ed. Facla, Timișoara, 1982, p.49;
24 Monica Budiș, *Gospodăria rurală din România, vol. I Muntenia, Oltenia, Dobrogea*, Ed. Etnologică, București, 2004, p. 27;
25 Ernest Bernea, *Civilizația română sătească*, Ed. Vremea, București, 2006, p. 73

BUPT

construiaindu-se pentru câteva generații[26]. Gospodăria este cea mai mică unitate socială a satului[27], după cum am arătat mai sus, fiind de multe ori asimilată în limbaj comun cu ”casă”, ”vatră”, ”foc” sau ”fum”.

Paul H. Stahl (2000) consideră *casa* ca fiind *”expresia cea mai evidentă a nașterii unei noi gospodării”*, deoarece nimeni nu se poate căsători fără să aibă casă[28].

Același autor este critic cu ideea de a condiționa definirea *gospodăriei* de termenul *familie,* deoarece aceasta include de multe ori, atât membrii grupului domestic cât și pe cei din afara relaționați prin activități și locuire.

Pornind de la idea că o *gospodărie* este principală unitate socială a satului, Max Weber (1971) definește noțiunea de *”fraternități economice”*[29] iar Vintilă Mihăilescu (2020) accentuează dependența clară între forma spațială a gospodăriei și modul în care acestea se relaționează cu alte forme sociale din care face parte (sat, vecinătate)[30]. Se conturează astfel diferite moduri de *co-participare* ale gospodăriei în cadrul unor unități sociale mai mari.

În studiul nostru, *gospodăria* este folosită în sensul de cea mai mica unitate socială și economică a satului, al cărei grup domestic păstrează în memoria colectivă generațiile anterioare, colaborează în cadrul unor forme sociale mai largi (sat, regiune), cunoaște și se adaptează la politicile fiecărei etape istorice, folosind practici proprii în interacțiunea cu mediul natural. Astfel, *gospodăria* generează prin asociere cu entități cu profil similar (social, economic și cultural), un specific al *peisajului cultural.*

1.3.2. Peisajul

Termenul de peisaj provine din cuvântul francez *paysage*, în italiană *paesaggio*, în dicționarele limbii române fiind definit ca *„parte din natură care formează un ansamblu artistic și este cuprinsă dintr-o singură privire”* sau *”aspect propriu unui teritoriu oarecare, rezultând din combinarea factorilor naturali cu factorii creați de om”*[31]. Alte definiții pe care le întâlnim în dicționar, se referă la genurile artistice de reprezentare a peisajului: *„gen de pictură sau de grafică având ca obiect reprezentarea cu precădere a priveliștilor din natură; (concr.) tablou, fotografie care reprezintă un peisaj”*[32] sau *„descriere, reprezentare a naturii în opere literare; compoziție literară descriptivă”*.

---

26 Teodor O. Gheorghiu, *Locuirea tradițională rurală din zona Banat- Crișana. Elemente de istorie și morfologie; protecție și integrare*, Timișoara, Ed. Eurobit, 2008, p. 12;
27 Paul H. Stahl, op. cit., p. 192;
28 Paul H. Stahl, op. cit., p. 115;
29 Max Weber, *Economie et* société. Tome premier, Ed. Plon, 1971, p. 382;
30 Vintilă Mihăilescu, *Cea mai mica unitate sociala. Despre gospodarie, zadruga si devalmasie,* http://www.cooperativag.ro/vintila-mihailescu-cea-mai-mica-unitate-sociala/ ,2013 (12.06.2020);
31 Academia Română, Institutul de Lingvistică, coord. Acad. Ion Coteanu, *Dicționarul explicativ al limbii române (ediția a II-a revăzută și adăugită)*, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2009;
32 Ibidem;

BUPT

Aceste definiții consideră în mod preponderent reprezentări ale unor imagini din natură prin diferite metode, mai ales artistice.

În mod firesc, definițiile din dicționare sunt în general asociate vizualului sau sunt din domeniul artelor (pictură, literatură etc.), termenul *peisaj* având originile bine ancorate în istoria artelor europene. Astfel, *peisajul* a rămas în vocabularul nostru un cuvânt care exprimă de cele mai multe ori, literar sau artistic, o scenă vizuală.

O serie de autori au încercat să clarifice originea și semnificația termenului *peisaj* (Cosgrove (1987), Roger (1997), Pleșu (2009), Calcatinge (2013)), ipotezele evolutive fiind diverse. Este aproape unanim acceptat în schimb, faptul că un moment important în evoluția conceptului se află în Renaștere, când *peisajul* devine un mod de a privi lumea, un concept accesibil doar burgheziei prin intermediul picturii și artei grădinilor.

O schimbare în reprezentarea *peisajului*, o constituie în 1435 noua tehnică-*construzione leggitima,* publicată de umanistul Leon Batista Alberti în *Della Pittura*[33]. Tehnica introdusă de Alberti, stă la baza perspectivei lineare și creează iluzia tridimensionalității pe un plan, devenind esențială în reprezentarea spațiului[34]. Renașterea reprezintă astfel o perioadă de inovație în ceea ce înseamnă pictura *peisajului*. În această perioadă se dezvoltă și cartografia.

Una dintre metode de reprezentare cartografică a teritoriului este planul (de exemplu *Harta orașului Imola, Leonardo da Vinci, 1502*). (**Fig. 2**) O altă metodă cartografică din această perioadă, este reprezentarea *à vol d`oiseau*, metodă apropiată de pictura de peisaj, fiind utilizată în general pentru realizarea unor hărți ale orașelor (de exemplu *Harta Veneției, Jacopo de' Barbari 1500*) (**Fig. 3**).

În secolele al XVII-lea și al XVIII-lea arta grădinilor se dezvoltă considerabil, mai ales în Anglia. Grădina devine un element semnificativ al proprietății, fiind o imagine a viitorului, o construcție a naturii pentru generațiile viitoare, accesibilă păturilor sociale bogate[35]. În lumea aristocrată a secolului al XVIII-lea ia amploare de asemena fenomenul călătoriei pentru explorarea lumii (Le *Grand Tour*), care determină o anumită sensibilitate publică asupra peisajului, *o nouă raportare contemplativă a spațiului*[36]. De asemena, în această perioadă ideologia antreprenorială a *Iluminismului* propune ca amenajarea teritoriului să fie principalul instrument de intervenție în peisaj, recensământul, planificarea sau încadrarea terenurilor după folosință fiind noi metode de implementare.

Gradual, în secolul al XIX-lea, abordarea peisajului devine mai degrabă socială și politică decât o problemă spațială, unuanim acceptat fiind faptul că fiecare țară are un tip particular de peisaj, *o fizionomie a sa*, așa cum o denumește Humboldt[37]. Apare geografia culturală, ca metodă de a analiza și demonstra superioritatea

33 Denis Cosgrove, *Prospect, Perspective and the Evolution of the Landscape idea* în Transactions of the Institute of British Geographers, New Series, Vol. 10, No. 1 (1985), p. 48;
34 Ibidem;
35 Ibidem, p. 56;
36 Veyret Yvette, op. cit., p. 178;
37 Eric Hirsch, Michael O`Hanlon, *The anthropolgy of landscape. Perspectives on place and space*, Oxford University Press, 1995, p. 11;

BUPT

culturii vestice, avându-și originile în teoriile secolului al XIX-lea (*Statul Națiune*-Germania*)* și mai ales în America, în secolul al XX-lea[38].

Revenind la perspectiva lingvistică, în engleză, termenul *landscape* provine din germanul *landschaft* și este definit ca fiind o porțiune de teren modelată de forțe fizice (naturale) și culturale (umane)[39]. În metodologia geografilor anglo-saxoni, gradual peisajul este izolat tot mai mult de pictură și literatură[40] fiind dezbătut științific, sub termenul de *Landschaftskunde*- cunoașterea peisajului.

Conceptul de *peisaj cultural* apare pentru prima dată la geograful german Otto Schlüter în 1908, fără a-l defini, autorul clasifică *peisajul* ca fiind compus din *peisaj primordial* (*Urlandschaft*) și *peisaj cultural* (*Kulturlandschaft*)[41].

O definiție a *peisajului cultural* este enunțată pentru prima dată de geograful american Carl Otwin Sauer în 1925: *„Peisajul cultural este modelat din peisajul natural sub influența unui grup cultural. Cultura este agentul, arealul natural este mediul, peisajul cultural este rezultatul*". Pentru studierea peisajelor, Carl Sauer propune utilizarea metodei *morfologiei.* Motoda constă în descompunerea elementelor constituente ale peisajului, analiza și recompunerea ulterioară într-o imagine de ansamblu, datele fiind introduse pe hărți[42].

În definirea conceptului de peisaj, Ingold (1993) se opune abordărilor simpliste ale peisajului din perspective naturalistă sau culturalistă, afirmând că *„peisajul devine parte din noi, așa cum noi suntem parte din natură"*[43]. Peisajul este astfel un proces viu. Prin urmare, peisajul nu poate fi redus doar la însușirile sale fizice (realitatea fizică), geografice (geosisteme) sau a ecologice (eocsisteme) ci peisajul și transformările sale trebuie înțelese în cheie dinamică[44].

Ingold (1993) propune introducerea conceptului de *temporalitate a peisajului* tocmai pentru a încorpora aceste procese ale vieții și pentru a surprinde dinamici. Pentru aceasta, definește termenul *taskscape*, o matrice a tuturor practicilor umane și proceselor de transformare din cadrul peisajului[45]. Astfel, *peisajul* este precum o înregistrare de durată a vieții și muncii generațiilor anterioare care l-au locuit, și au lăsat acolo părți din cultura lor[46]. Peisajul devine *cea mai solidă structură* istorică, caracterele sale rămânând vizibile mult după ce mișcările care l-au generat au dispărut[47].

Hirsch (1995) denumește acest tip- al doilea peisaj, un produs al practicilor umane (locale) și al tuturor proceselor legate de acestea, peisajul putând fi înțeles doar prin studiu de teren și interpretare etnografică.

---

38 Alexandru Calcatinge, *Conceptul de peisaj cultural. Contribuții la fundamentarea teoretică*, Ed. Universitară Ion Mincu, 2013, p. 111;
39 Carl O. Sauer, *The morphology of landscape* în Land and Life. A selection from the writings of Carl Ortwin Sauer, University of California Press Berkley and Los Angeles, 1983, p.321;
40 Denis Cosgrove, op. cit., p. 57;
41 Alexandru Calcatinge, op. cit., p. 111;
42 Carl O. Sauer, op. cit.;
43 Tim Ingold, op. cit., p. 154;
44 Alain Roger, *Court traité du paysage*, Ed. Gallimard, 1997, p.14;
45 Tim Ingold, op. cit., p. 158;
46 Ibidem, p. 152;
47 Ibidem, p.162;

BUPT

Fig. 2 Harta Imola, Leonardo da Vinci, 1502, https://www.nationalgeographic.com/history/magazine/2020/03-04/leonardo-da-vinci-transformed-mapping-art-science/, (29.11.2020)

Fig. 3 Harta Veneției, Jacopo de Barbari, 1500, https://www.nationalgeographic.com/history/magazine/2020/03-04/leonardo-da-vinci-transformed-mapping-art-science/, (29.11.2020)

BUPT

În cadrul tezei, ne interesează perspectiva *peisajului cultral*, ca proces viu al unor generații succesive. În text vom folsi termenul de *peisaj,* conisiderând că acesta este rezultatul unui proces de intervenție umană ce se dezvoltă într-un anumit cadru natural. În studiul nostru interpretăm *peisajul* din perspectivă fizică, a urmelor lăsate de practicile locale și modul în care acestea au modificat natura (despăduriri, practici agricole etc.). Tema *peisajului* ne interesează și din perspectiva lingvistică. Vorbim de denumirile pe care locuitorii le atribuie locurilor, modul în care se raportează la resursele locale și natură sau în care adaptează unele practici la schimbările social- economice. În studiu, toate aceste practici, procese și înțelesuri sunt localizate în cadrul *gospodăriilor,* cele două concepte fiind astfel în relație directă (peisaj- gospodărie).

1.4. Metode de cercetare

Punerea în context evolutiv a noțiunii de *gospodărie* în Banat, s-a realizat *prin metoda istorică,* prin care s-au analizat materiale, inclusiv urme arheologice secolul al IV-lea mergând până în prezent. Cercetarea istorică s-a structurat pe trei teme de interes, tratate în cadrul capitolului 2- *Evoluția gospodăriei în peisajul Banatului. Considerații administrative, urbanistice și funciar-agricole*. *Scurt istoric*.

La baza alegerii studiilor de caz (satele Pietroasa, Fărășești, Crivina de Sus și Poieni), a stat o abordare pragmatică, prin faptul că între 2013 și 2019 am coordonat aici, în echipă multidisciplinară extinsă, atelierul pentru proiectul de cercetare și resturare în șantier deschis, a bisericii de lemn monument, cuvioasa Paraschieva din Crivina de Sus. În cadrul incursiunilor noastre pentru atelierele ce au inclus studii de peisaj (aprox. 30 de zile 2015- 2016), s-a realizat un material de studiu empiric, dar foarte util în organizarea viitoarelor cercetări.

Cercetarea pe teren în cadrul studiului doctoral s-a desfășurat pe parcursul mai multor deplasări, în intervalul 2018- 2020, cumulând un număr de 45 de zile, petrecute cu localnicii din gospodăriile studiate. Am studiat în detaliu 8 gospodării (1 Pietroasa, 3 Fărășești, 3 Crivina de Sus, 1 Poieni), alegerea lor fiind făcută pe diferite criterii. Deoarece cercetarea noastră s-a bazat pe interviuri, am căutat ca interlocutorii să fie „buni povestitori" dar în același timp am încercat să cuprindem în studiu o paletă de tipologii de gospodărie cât mai reprezentativă pentru satele studiate.

Pentru capitolele 3- *Gospodăria în peisaj. Practici locale- raporturi* și 4- *Peisajul o resursă*, care se construiesc în jurul studiilor de caz, am utilizat mai multe metode de cercetare din sfera sociologiei, pe lângă cele ce au ca obiect structura gospodăriilor.

Una dintre metodele de cercetare pe teren utilizate este *interviul de producere a datelor*, folosit în studiile *culturaliste*, din sfera sociologiei și antropologiei[48]. Ca

48 François de Singly et. al., *Ancheta și metodele ei: chestionarul, interviul de producere a datelor, interviul comprehensiv*, Ed. Polirom, București, 1998, p. 129;

BUPT

instrument de lucru am folosit interviul *slab structurat*[49] prin care am urmărit câteva axe tematice principale: *gospodăria în mentalul comunitar, gospodăria și neamul, construcția gospodăriei în peisaj* și *peisajul antropizat ca resursă*. În cadrul interviurilor, am lansat în discuție temele și am lăsat interlocutorul să vorbească liber, revenind punctual pe anumite aspecte de interes pentru studiul nostru. Interviurile sunt înregistrate cu un reportofon Olympus VN-731PC iar informațiile calitative obținute, sunt transcrise structurat, pe teme. Neavând studii de dialectologie, am introdus părți de interviu, în note de subsol, „după cum se aude", evitând astfel folosirea unei transcrieri literare care alterează autenticitatea narațiunii. Transcrierea textului interviurilor și introducerea lor parțial în teză, parțial în note de subsol, constituie astfel un element valoros al cercetării noastre, modul de a vorbi și de a gândi al interlocutorilor fiind elemente reprezentative pentru *peisajul cultural* al satelor studiate.

Interviurile, alături de observațiile din teren și studiul cartografic au fost utilizate la reconstrucția din memoria colectivă a unor etape anterioare ale *gospodăriei* și a unor peisaje diferite față de cele din prezent. Utlizând metoda analizei *retrogresive*[50], am reușit astfel să redăm câteva dintre etapele dispărute, relevante în înțelegerea evoluției peisajului cultural.

Metoda interviurilor este completată cu tehnica *notării pe fișe*[51] a datelor fiecărei gospodării (**Anexa 5**). Utilizând această metodă de clasare specifică monografiei sociologice am obținut **Anexa 3**.

Studiul pe teren a implicat și metoda *observației participative*[52] prin intermediul căreia s-au analizat practicile productive (adus fânul, altoitul, păstoritul etc.), cele constructive (alcătuirea casei, anexe, drumuri, poteci) precum și relația lor temporală (înlănțuirea în timp a activităților domestice).

Nu în ultimul rînd, am utilizat *fotografia*, folosind un aparat Sony Alpha 37. *Schițele și desenele de teren* au completat informația cu date ce nu puteau fi adecvat cuprinse în text sau fotografii. Astfel este cazul desenlor de planuri pentru grădini de *bucate*, a planurilor cu organizarea spațială a *gospodăriei pe deal*, *desenele* pentru reconstrucție a gospodăriei vechi din memoria interlocutorilor și desenele de integrare peisageră.

Metodele de cercetare prezentate mai sus sunt completate de *consultarea unor arhive* de hărți și documente, studiu la Arhivele Naționale ale României, Serviciul Județean Timiș, consultarea fondurilor de hărți din Arhivele Naționale ale Ungariei (Magyar Nemzeti Levéltár), o serie de fonduri de imagini precum este

---

49 Ibidem, p. 153;
50 M. R. G. Conzen, *The Urban landscape : historical development and management*, Special publication / Institute of British Geographers, 0073-9006 ; no. 13., 1981;
Analiza retrogresivă este folosită aici ca metodă de analiza evolutivă a peisajului. Metoda originală, susține că studiul evolutiv al peisajului (urban) nu se poate baza doar pe relicve existente și consideră că părțile dispărute sunt la fel de importante în înțelegerea evoluției peisajului precum cele păstrate;
51 Henri H. Stahl, *Tehnica monografiei sociologice*, Ed. SNSPA- Facultatea de comunicare și relații publice, București, 2001, p. 19;
52 Dorina Onica, op. cit., p. 45

BUPT

ImagoRomaniae a Muzeului Național de Istorie a României și lucrări de artă ale unor pictori locali sau călători care au vizitat Banatul.

1.5. Dicționar al elementelor de limbaj local. Uunități de măsură utilizate în text

Elementele de limbaj local (expresii, cuvinte și arhaisme) întâlnite în studiul nostru, constituie o componentă importantă a peisajului cultural ce contribuie la identitatea locală. Aceste expresii și termeni, sunt de interes și pentru antropologi, etnologi sau lingviști. În acest sens, am structurat aceste informații în funcție de cele două tematici ale tezei: *practici agricole* și *practici constructive* (**Tabelul 1**). În plus față de acestea, introducem și unitățile de măsură utilizate pe parcursul studiului.

Practici constructive, meșteșug, materiale locale		**Practici agricole, agricultură**	
avere	aici în sens de gospodărie/ moștenire	*boancă*	aici trunchi cu scorbură care conține roi de albine
boancă	aici trunchi folosit întreg sau despicat lemn despicat la construcția colibei	*a bui*	a coborâ- turma, cu căruța, produse agricole etc.
bord (borzi)	piatră/ bolovan	*bucacie*	legume, uneori fructe
casa bună	camera de locuit/ dormitorul de la strada	*coastă*	pantă a terenului
casa bătrână	gospodăria veche	*coșniți*	coșnițe- construcții pentru albine confecționate din curpen cu baligă de vacă
casa dji la drum	camera de locuit/ dormitorul de la stradă	*fânaț*	poarcelă cu funcțiune de fâneață
casa mică	tinda	*gropoanie*	groapă în pământ pentru depozitat cartofi/ sfeclă

BUPT

casa nouă	gospodăria nouă	*holdjie*	poarcelă cu funcțiune agricolă (uzual arabil)
căși	camere	*lunși*	poarcelă cu funcțiune agricolă pe lunca râului
căț̆ăl/ căț̆ăi	căței -element constructiv vertical din lemn	*măgrin*	salcâm
a chici	aici a (re)construi, a așeza materialul lemnos în construcție	*mreajă*	gunoi/ fertilizant obținut prin staționarea provizorie a turmei pe parcela agricolă
coarbă	unealtă pentru găurit- în interviu termen transcris greșit sau interlocutorul a utilizat greșit termenul (?), posibil *coarnă-corni*	*a oltoni*	a altoi pomi fructiferi
colibă	bordei, locuire provizorie premergătoare *căsoaniei* pe deal	*părău*	pârâu
colibași	locuitorii colibei	*a prăș̆â*	a prăși manual/ prașilă
cosărău	cosoroabă/ grindă orizontală pe care se așează acoperișul	*răchie*	țuică
curcie	curte	*sadă (săzi)*	puiet de pom (a sădi)
pă djeal	la căsoanie sau în țarină	*salcă/ sălși*	salcie/ sălcii

BUPT

fierbătoare	focărie	*stog de frunze*	depozit de frunze pentru furajul caprelor, păstrat peste iarnă în ramificațiilor unor arbori
focărie	cameră în corpul casei sau construcție anexă cu vatră deschisă și cuptor pentru gătit	*a șirui*	a rărița sau a mușuroia manual sau cu tracțiune animală
fundoanie	teșitura de la timpan, șarpantă parțială care protejează timpanul	*țarină*	unitate geografică cu funcțiune agricolă
furși	stâlpi cu bifurcație folosiți la construcția colibei	*țălindăr*	utilaj pentru selectarea și vânturarea semințelor/ selector
grăgină	grădină	*țăst*	țest- obiect din pământ sau fontă pentru gătit pe vatră deschisă
gropan	aici debleu în topografia locului	*(a) ultoni*	altoi
maistor(e)	meșter	**Unități de măsură**	
moaltăr	mortar	*1 klafter*	1,89648384 m
murdăricie	zugrăvite	*1 stânjen*	1.8288 m
ocol	curte	*1 joch*	5775 m²

BUPT

plaț	parcelă, uzual în intravilan	*1 lanț*	5800 m²
somină	grindă transversală la șarpanta colibei	*1 ar*	100 m²
șpor/ șpoiert	cuptor/ sobă	*1 ha*	10000 m²
tălpoanie/ tălponi	talpă- grindă groasă la baza construcțiilor de lemn, între fundație și perete	*1 donum*	939,9 mp
târnaț	pridvor	-	-
(d)zaș	urcare în pod printr-un gol în timpan- în interviu (?), șarpanta și învelitoare	-	-

Tabelul 1 Elementele de limbaj local întâlnite în studiu (*practici agricole* și *practici constructive).* Unități de măsură utilizate în teză

1.6. Localizarea cercetării. Încadrare geografică și istorică a satelor

Cercetarea pentru studiile de caz se desfășoară în satele Pietroasa, Crivina de Sus, Poieni și Fărășești din județul Timiș. Zona studiată este localizată în Nord- Estul Banatului, în Zona Făget (*Țara Făgetului*), în bazinul superior al Begheiului, la poalele Munților Poiana Ruscă. Din punct de vedere etnografic, satele se află la zona de contact cu Transilvania, învecinându-se cu *Hunedoara* și *Țara Zărandului*[53].

Masivul Poiana Ruscă este situat în zona centrală a Carpaților Occidentali, având relieful situat pe trepte de nivel cuprinse între 200 m altitudine (culoarele râurilor Timiș, Bega etc.) și până la peste 1200 m platourile înalte (Padeș, Rusca etc.)[54] (**Fig. 4**). Pentru râurile mari precum este și Bega, caracteristice sunt lunca de 0,5- 2 m și terasele de 6-8 m sau 10- 12 m, elemente de relief care au favorizat așezarea satelor studiate și practicarea agriculturii[55].

53 Nicolae Săcară, *Valori ale arhitecturii populare românești*, Ed. Facla, Timișoara 1987, p.149-150;
54 Ciorogariu Elena, *Potenţial turistic, amenajare şi dezvoltare turistică în Munţii Poiana Ruscă*, Teza de doctorat, Oradea, 2011, p. 45;
55 Ibidem, p. 59;

BUPT

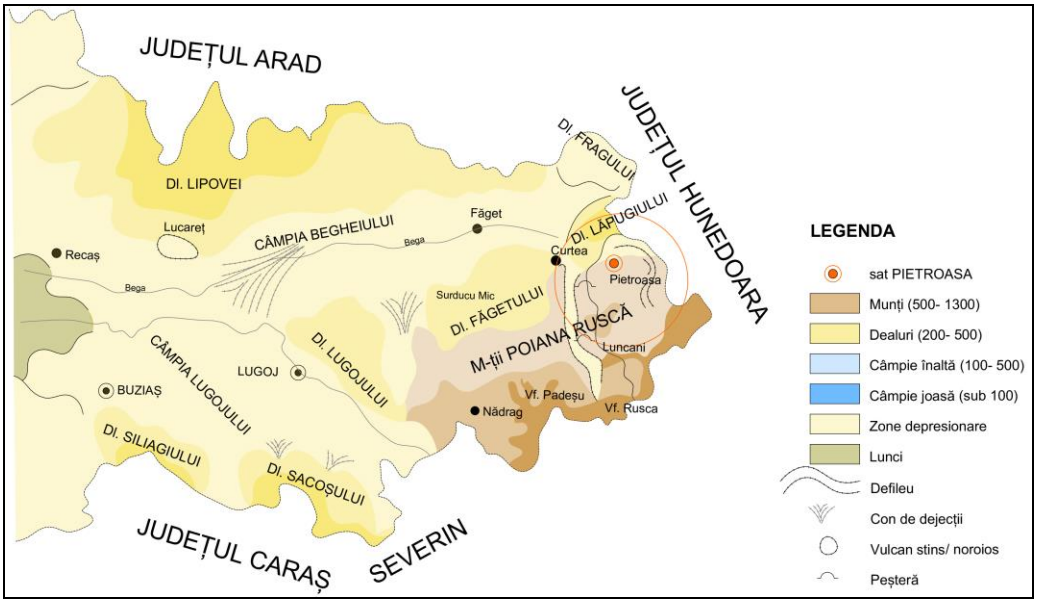

Fig. 4 Plan cu formele de relief în zona studiată (trasat după: Arhiva Primăriei Pietroasa, Proiect nr. 25. 1996, *Plan Urbanistic General Comuna Pietroasa*, Cadrul natural/ Unități de relief);

Din punct de vedere al climei, zona se încadrează în climatul temperat-continental de tranziție, iar datorită reliefului montan de altitudine joasă zona se încadrează în topoclimatul de munți mijlocii[56]. Zona de nord în care se află satele studiate este influențată de microclimatul luncii Mureşului şi este sub influenţe oceanice, caracterizate de temperaturi moderate şi precipitaţii mai bogate[57]. Caracteristicile de relief și climă, determină specificul ecosistemelor locale și *peisajului cultural* local.

Pe lângă peisajul cu specific agricol, un caracter pregnant este cel al peisajului forestier, caracterizat de păduri foioase, dintre care predomină gorunul (*Quercus petraea*) şi fagul (*Fagus silvatica*)[58], situate la baza munţilor, până în părţile cele mai înalte ale acestora. Specificul peisajului forestier determină un specific constructiv local dominat până târziu de arhitectura din lemn.

Pietroasa este atestată documentar în 1514-1516 ca proprietate a lui George Brandenburgi[59], purtând diferite denumirti de-a lungul timpului: *Petroza* (1514), *Pijetroza* (1617), *Petrovaz* (1717), *Petrosza* (1828), *Petrozu* (1815) , *Köfalu* (1913)[60]. Localitatea se regăsește succesiv în proprietatea mai multor nobili: Ștefan

56 Ibidem, p. 67;
57 Ibidem;
58 Ibidem, p. 100;
59 Ioan Lotreanu, *Monografia Banatului, Situația Geografică. Locuitorii- comunele, Vol. I*, Ed. Institutul de Arte Grafice „Țara" Timișoara, 1935, p. 324- 325;
60 Vasile Frățilă, *Din oiconomia Banatului* în Analele Universității de Vest din Timişoara Seria Ştiinłe Filologice, XLV, 2007, p. 147;

BUPT

Török (1597), Gavril Bethlen (1612) și mai târziu în proprietatea lui Ștefan Bethlen. În 1819 este a familiei Matei Tratter și ulterior a familiei Gika[61].

În 1717 Pietroasa este un sat cu 15 case[62], la recensământul de la 1900 fiind consemnate 121 de case[63]. În Schița de sistematizare din 1971 sunt consemnate 121 de case[64].

Sursele arată că biserica din lemn a fost ridicată la 1779, fiind construită inițial pe Valea Slăvești și mutată la începutul secolului al XIX-lea[65].

De-a lungul perioadelor istorice, structura etnică a satului este relativ stabilă, predominând etnia română iar până în anul 1941 este consemnată și prezența unor germani, maghiari și slovaci. În 1880 în sat locuiau 502 români, 2 maghiari și 4 germani, în anul 1941 fiind consemnați 484 români și 2 germani iar la recensământul din 2002 au fost înregistrați 366 etnici români[66].

Crívina de Sus este consemnată prima dată documentar în 1501, ca proprietate a lui Ludovic și Ladislau Fiath, ultimul proprietar fiind George Moises[67].
În 1514-1516 sunt amintite două localități *Felsö- Krywyna* (Crivina de Sus) alături de *Alsó- Krywyna* (Crivina de Jos) care fac parte din puternicul domeniu al Cetății Șoimoșului aflat sub stăpânirea contelui George de Brandenburg[68]. Biserica construită în 1676 este adusă aici din Ilia în 1717, fiind donată de o văduvă bogată și transportată pe râul Mureș[69].

În anul 1716, Crivina de Sus avea 10 gospodării[70], în anul 1935 sunt consemnate 72 de case (279 locuitori)[71] iar în anul 1972 sunt consemnate 68 de case[72].

Din punct de vedere etnic satul Crivina de Sus este predominant românesc, la recensământul din 1880 fiind înregistrați 321 de români și 1 maghiar iar în 1941 fiind înregistrați 275 români și 1 german. În 2002 au fost consemnate 229 de persoane de etnie română și 1 ucrainean[73].

Satul **Poieni** este atestat documentar în 1514-1516 ca proprietate a lui George Brandenburgi[74], purtând diferite denumirti de-a lungul timpului: *Plejen <Pojen>*

---

61 Ibidem, p. 325
62 Ibidem;
63 Traian Rotariu et al., *Recensământul din 1900. Transilvania*, Ed. Staff, București, 1999, p. 596- 597;
64 Fond Primăria Comunei Pietroasa, Dosar nr. 623/ 1971, Consiliul Popular al Județului Timiș, Direcția de Sistematizare Arhitectură și Proiectarea Construcțiilor Timișoara, *Schiță de sistematizare a Comunei Pietroasa*, Proiect nr. 14746, Vol. I, 1971, p. 67;
65 Nicolae Săcară, *Bisericile de lemn ale Banatului*, Ed. Excelsior, Timișoara, 2001, p.92- 93;
66 Varga E. Arpad, *Statistică recensăminte după limba maternă*, respective naționalitate, județul Timiș 1882- 2002,
http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/erd2002/tmetn02.pdf (08.01.2021);
67 Ioan Lotreanu, op. cit., p. 151;
68 Nicolae Săcară, op. cit. , p.48;
69 Ibidem;
70 Ibidem;
71 Ioan Lotreanu, op. cit., p. 151;
72 Fond Primăria Comunei Pietroasa, op. cit., p. 67;
73 Varga E. Arpad, op. cit.;
74 Ioan Lotreanu, *op. cit.*, p. 324- 325;

BUPT

(1514- 1516), *Poyen* (1596), *Poyeni* (1599), *Poieni* (1617), *Bojin* <*Pojin*> (1828), *Pojen* (1851), *Ruszkató* (1913)[75].

De-a lungul timpului satul este proprietatea lui Ștefan Ioșka ca donație a lui Sigismund Báthory și ulterior trece în proprietatea lui Sigismund Sarmasághi. Deoarece satul nu este consemnat în conscripția din 1717, există ipoteza că acesta este dispersat sub formă de cătune răsfirate pe dealurile și văile din jur.

La recensământul din 1900 în satul Poieni sunt consemnate 135 de case[76], datele statistice din cadrul Schiței de sistematizare din 1971 consemnând 113 case[77]. În legătura cu biserica de lemn din sat, nu se cunoaște anul construirii, în memoria colectivă păstrându-se ca dată aproximativă la care aceasta a fost adusă de pe *Valea Bisericii* anul 1800, fiind pictată în anul 1812[78].

Și satul Poieni are o structură etnică relativ uniformă, la recensământul din 1880 fiind consemnați 434 locuitori români, 18 maghiari, 19 germani și 11 slovaci. Structura etnică se modifică în timp, astfel ca în 1941 sunt consemnați 541 români, 1 maghiar și 1 german iar în 2002 sunt 316 români[79].

Fărășești este consemnat în 1548 ca fiind proprietatea lui Ioan Bozvári iar ulterior trece în proprietatea fiicei acestuia. În 1597 este donată lui Ștefan Török care o amanetează în 1617 lui Gavril Bethlen, ulterior rămânând definitiv în proprietatea lui Ștefan Bethlen[80]. În secolul al XVIII-lea satul se regăsește în proprietatea lui Francisc și Carol Winkler și ulterior a urmașilor acestora[81].

În memoria colectivă s-a păstrat informația conform căreia vatra veche a satului a fost la *Trifești*[82], loc care poartă și în prezent acest toponim, de unde a coborât pe amplasamentul actual. Izvoarele istorice confirma existența unui sat denumit Trifești (1514- 1516) aflat în proprietatea lui George de Brandenburgi[83].

La recensământul din 1900, satul deținea 110 case[84], în 1935 satul deținea 208 case[85] iar în anul 1971 doar 86 de case[86]. La recensămintele populației, satul deține o populație predominant românească. Astfel în 1880 sun 448 de români, 8 maghiari și 16 germani iar la recensământul din 2002 în sat sunt consemnați 262 de români[87].

75 Vasile Frățilă, op. cit., p. 148;
76 Traian Rotariu et al., op. cit. , p. 596- 597;
77 Fond Primăria Comunei Pietroasa, op. cit., p. 67;
78 Nicolae Săcară, op. cit. , p. 94- 95;
79 Varga E. Arpad, op. cit.;
80 Ioan Lotreanu, op. cit., p. 176;
81 Ibidem;
82 Info. ter. B. D., 46 ani (b.), Fărășești, august/ octombrie 2019;
83 Ioan Lotreanu, op. cit., p. 176;
84 Traian Rotariu et al., op. cit. , p. 596- 597;
85 Ioan Lotreanu, op. cit., p. 176;
86 Fond Primăria Comunei Pietroasa, op. cit., p. 67;
87 Varga E. Arpad, op. cit.;

BUPT

2. EVOLUȚIA GOSPODĂRIEI ÎN PEISAJUL BANATULUI. CONSIDERAȚII ADMINISTRATIVE, URBANISTICE ȘI FUNCIAR-AGRICOLE. SCURT ISTORIC

Pentru a înțelege evoluția *gospodăriei* și a forțelor care au contribuit în timp la definirea acestui concept complex, propunem un parcurs istoric-evolutiv, făcând apel la cercetări desfășurate pe teritoriul Banatului. Studiul se desfășoară încercând să surprindem contextul social- economic, administrativ, urbanistic și funciar în care *gospodăria rurală* se definește și se dezvoltă pe parcursul diferitelor perioade istorice în Banat.

Având în vedere că perioadele a căror urme sunt vizibile până în ziua de astăzi sunt cele de după secolul al XVIII-lea , trecerea în revistă a evoluției mai vechi sunt prezentate pe larg în cadrul **Anexei 1** și **Anexei 2**. Acest capitol se concentrează asupra perioadei din secolul al XVIII-lea până în prezent, perioadă în care evoluția *gospodăriei* poate fi urmărită încă în exemplele existente, respectiv în temele subiecților intervievați.

În ciuda extraordinarelor transformări introduse în perioada modernă (1716-1918) și a celor din perioada guvernării comuniste (1944- 1989), există elemente de continuitate atât în organizarea socială cât și în ceea ce privește practicile agricole și tehnicile constructive care merg până în secolul al IV-lea.

2.1. Perioada otomană (1552- 1716)

Situația gospodăriei rurale de la începutul secolului al XVIII- lea nu este foarte bine cunoscută, fiind relevante mărturiile călătorilor care vizitează Banatul în timpul ocupației otomane (Evliya Celebi) și după instaurarea Administrației Imperiale Austriece (Griselini): *"Bărbații se ocupau doar de construirea unor bordeie mizerabile, încheiate din împletitură de paie sau nuiele de salcie și acoperite cu un strat de lut sau cretă.*[88]*"*

Înclinăm să credem că în afara localităților mari, unde o parte a arhitecturii, în special locuințele reprezentanților Administrației Otomane, este de influență otomană, în sate nu s-au produs schimbări mari din punct de vedere constructiv.

Regimul de proprietate în perioada otomană este modificat radical. Sultanul este singur proprietar asupra tuturor pământurilor și a oamenilor de aici (*re'aia*). Noua administrație, schimbă orânduirile vechi, anulând astfel toate drepturile și privilegiile nobililor[89].

---

[88] Francesco Griselini, *op. cit.*, p. 126;
[89] Traian Birăescu, *Banatul sub turci*, Timișoara, Ed. Revistei Vrerea, 1934, p. 13;

BUPT

Țăranul creștin este proprietar doar pe casă, anexe gospodărești și bunuri, pământul fiind dat în folosință în schimbul unor obligații financiare[90]. Pământul întregului teritoriu este parcelat în loturi (*cift*) cu suprafața cuprinsă între 60-150 donum (1 donum= 939,9 mp)[91] și este atribuit în folosință cu obligația de cultivare. Părăsirea sau lăsarea în paragină sunt sancționate drastic financiar și chiar prin decădere din drepturile de folosință.

Astfel, din punct de vedere al ocupațiilor, întreaga zonă rurală a Banatului rămâne cu ocupație principală agricultura, se cultivă în continuare în principal grâne dar se practică și viticultura și pomicultura. Creșterea animalelor este în continuare o ramură importantă agricolă, constatându-se totuși o creștere a numărului de ovine ca o adaptare la specificul culturii otomane. Aceste schimbări se observă și în raport cu anumite meșteșuguri care acoperă nevoile culturale otomane[92].

2.2. Perioada modernă (1716- 1918)

2.2.1. Considerații administrative și sociale

Odată cu instalarea Administrației Austriece în Banat (1716), organizarea politică și socială cunoaște noi schimbări care vor genera modificări radicale în structura gospodăriei. Organizarea administrativă a Banatului va lua forme diferite în timp. Inițial împărțit în 13 districte (reduse la 11 după 1745)[93], ca prin petenta semnată de împărăteasa Maria Terezia (14 august 1778) să se introducă forma de organizare sub formă de comitate (Torontal, Caraș și Timiș)[94].

În 1849 împăratul Franz Josef I (1830-1916) va reorganiza Banatul în 2 districte, iar întreg teritoriul capătă statut de "land", fiind denumit *Serbische Wojwodina und Temeswarer Banat* sau *Temescherer Banat*[95].

Odată cu instalarea dualismului austro- ungar în 1867 Banatul revine în administrația maghiară, fiind organizat în comitate cu încorporarea regimentelor de graniță în acestea (1868)[96]. Această situație administrativă va fi păstrată până la finalul Primului Război Mondial (1918) când teritoriul Banatului va fi împărțit între Iugoslavia (1/3), România (2/3) și Ungaria (aprox. 1%)[97].

O schimbare importantă în structura culturală și socială din Banat o constituie colonizările realizate de administrația imperială de-a lungul secolelor al XVIII-lea și al XIX-lea, perioadă în care în Banat sunt aduse populații deiverse din punct de vedere etnic. Astfel în secolul al XVIII-lea sunt colonizați germani (șvabi), bulgari

[90] Ioan Hațegan, *op. cit.,* p. 60;
[91] Cristina Feneșan, *op. cit.*, p. 45;
[92] Ioan Hațegan, *op. cit.*, p. 62;
[93] Ioan Hațegan, *op. cit.*, p. 144;
[94] *Ibidem*, p. 145-146;
[95] Andrei Kiss, *Păsările contelui Marsigli*, Timișoara, Ed. Cosmopolitan Art, 2006, p. 5;
[96] Ioan Hațegan, *op. cit.*, p. 147;
[97] *Ibidem*, p. 147;

BUPT

catolici, francezi, spanioli, italieni, sârbi și români din alte provincii iar în secolul al XIX-lea sunt colonizați boemi (pemi) și slovaci iar spre sfârșit unguri[98] (**Fig. 5**).

Fig. 5 Secvență cu debarcarea coloniștilor de pe plute, pe Dunăre la Petrovaradin, Serbia (pictor St. Jäger, Ankunft an der Donau în arhiva Stefan Jäger, nedatată) https://jaeger.banater-archiv.de/index.php?title=WK:1022 (13.01.2021)

Prima etapă de colonizare ("Colonizarea caroliană") începe în anul 1717[99] și se finalizează în anul 1740[100], perioadă în care în Banat, până în anul 1735, sunt colonizați 29.500 coloniști[101]. Una dintre marile probleme a fost asigurarea de locuințe. Unii coloniști cumpărau, dar mulți au fost instalați în sate nou colonizate și puși în situația de a-și edifica noi locuințe în scurt timp, cu materiale locale și forțe propriii. Coloniștii au fost instalați predominant în sate nou întemeiate precum Sânpetru, Zădărlac, Beșenova Nouă, Peciu Nou (Neupetsch, Ulmbach), Deta (Detta), Kudric, Pișchia și Guttenbrun dar și în sate existente având grijă ca noii coloniști să locuiască separat de români[102]. Coloniștii au fost instalați in zone fertile și cu climă bună și s-au făcut teste cu diferite culturi agricole pentru a vedea care sunt productive în Banat (napi, viermi de mătase, viță-de-vie, pomi fructiferi)[103].

În legătură cu modul de instalare al coloniștilor și cu locuirea din acestă perioadă, este consemnat faptul că noii coloniști obișnuiau să achiziționeze locuințele localnicilor (vlahilor) care după unii autori erau destul de prost construite[104]. Însă Griselini (1780) prezintă gospodăria țăranului vlah într-o cu totul

[98] Teodor Octavian Gheorghiu, *op. cit.*, p. 34;
[99] Ioan Hațegan*, op. cit.,* p. 171
[100] Teodor Octavian Gheorghiu, *op. cit.*, p. 34
[101] Ioan Hațegan, op. cit., p. 171
[102] Francesco Griselini*, op. cit.*, p.129
[103] *Ibidem*, p.129-130
[104] Ernst Schisma, *Technik und methoden der Theresianischen Besiedlung des Banats*, p.79 în *Veroffentlichungen des Wiener Hofkammerarchivs*, Nr. IV, Herausgegeben von Josef Kallbrunner, Baden bei Wien, 1786;

BUPT

altă lumină, având o casă trainică și confortabilă, o serie de anexe gospodărști și elemente de tehnică agriolă necesare în gospodărie[105] (**Fig. 6**).

Și J. J. Ehler (1774) realizează o descriere detaliată a gospodăriei de *vlah* (etnici români):

- casa este din pământ bătut, nuiele împletite și tencuite sau din bârne orizontale suprapuse și îmbinate la colțuri (*blockbau*);
- acoperișul este din stuf;
- planul casei este cu două încăperi, cameră și bucătărie (cel mai probabil se referă la tindă);
- hornul casei este din împletitură de nuiele tencuite, de cele mai multe ori focul făcându-se chiar în incintă direct pe pardoseala din pământ. Mai rar casele sunt dotate cu cuptor (**Fig. 7**).

Anexele gospodărești sunt sub formă de hambare realizate din împletitură de nuiele pe stalpi din lemn pentru depozitarea porumbului și gropi arse în interior pentru depozitarea cerealelor păioase. Fânul se depozitează în grămezi acoperite cu nuiele sau în coroana unor arbori pregătiți în prealabil.

Față de locuitorii de etnie sârbâ a căror gospodării dețin grajduri și adăposturi mai bune pentru animale și anexe gospodărești cu diverse funcțiuni, etnicii români cresc animalele pe care le țin în libertate chiar și de-a lungul perioadei reci a anului iar gospodăriile dețin puține anexe gospodărești[106].

---

[105] Francesco Griselini, op. cit., p. 179, *"…toate casele din satele românești sunt construite numai din pământ, paie și trestie. La ridicarea acestora românii respectă însă anumite reguli de construcție, prin care locuitorului i se oferă un anumit confort. Cel mai adesea românii împletesc pereții casei din crengi de salcie și nuiele subțiri, acoperindu-i apoi cu lut, ceea ce le conferă o tărie egală zidurilor construite din cărămidă. Bucătăria este izolată de camera în care dorm laolaltă mănâncă și beau bărbați și femei, tați și mame, copii mai mici și mai mari. Printr-o deschizătură făcută în perete cuptorul din bucătărie stă în legetură cu soba care încălzește camera în timpul iernii. Pentru a păstra produsele obținute din munca câmpului, românii amenajează anumite depozite făcute doar din nuiele, având înălțime de 4-5 picioare și fiind acoperite cu paie. Aceste coșare, grajdurile împreună cu celelalte clădiri ale gospodăriei, locul pentru războiul de țesut, cazanul de fiert răchie și altele sunt împrejmuite cu garduri de spini, care cuprind în același timp curtea și o grădină mica, unde sunt ținuți stupii"*;

[106] J. J. Ehler, *Banatul de la origin până acum (1774)*, traducere de Costin Feneșan, Ed. Facla, Timișoara, 1982, pp. 48-51

BUPT

Fig. 6 Ansamblu de gospodării ale locuitorilor vlahi (etnici români) după John Paget ESQ., *Hungary and Transilvania with remarks on their condition. Social, political and economical*, Ed. John Murray, Londra, 1855, p. 208;

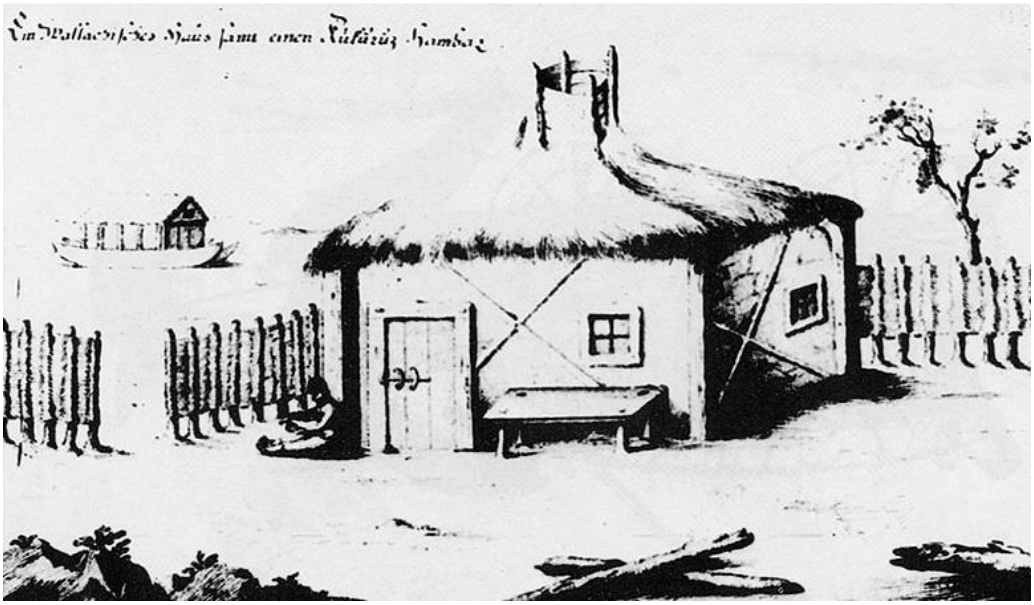

Fig. 7 Gospodărie formată din locuință și hambar în Banat (J. J. Ehler, *Banatul de la origini până acum (1774)*, traducere de Costin Feneșan, Ed. Facla, Timișoara, 1982, p. 200);

BUPT

A treia etapă de colonizare debutează în 1782 și are ca efect întemeierea a șase sate, fiind urmată după T. O. Gheorghiu de o a patra etapă de colonizare în care sunt aduși în Banat coloniști de etnie germană, cehă și slovacă[107]. (**Fig. 8**)

Fig. 8 Colonizarea șvabilor în Banat- peisaj de câmpie (pictor St. Jäger, *Ankunft der Einwanderer,* în arhiva St. Jäger (1906-1910));
https://jaeger.banater-archiv.de/index.php?title=WK:0174 (13.01.2021)

Din punct de vedere social, revoluția de la 1848 va pune premisele unor schimbări adminsitrativ-sociale majore și în Banat. Începând cu legile date în 1848 și continuând cu alte legi funciare și administrative, țăranii aveau să fie împroprietăriți pe loturile urbariale, marcând astfel trecerea la capitalismul incipient.

Rezultatele acestor frământări determină și o anumită stratificare socială a populației. Astfel în 1910, ponderea țăranilor săraci cu propriatăți mici (5-10 jugăre) și foarte mici (0-5 jugăre) este de peste 57,8%, a țărănimii mijlocii (10-50 jugăre) este 38,9%, a țărănimii înstărite (50-100 jugăre) este de 2,5% iar a moșierilor cu mari proprietăți (10- 1000 și peste 1000 jugăre) este de 0,72%[108].

2.2.2. Organizarea și evoluția satelor bănățene. Arhitectura gospodăriei

a. Sistematizarea satelor. Regulamentul de populare al Banatului (*Impopulationis Haupt- Instruction*)

[107] *Ibidem*, p. 36-37
[108] Ioan Munteanu, *op. cit.*, p. 209-211

BUPT

La începutul colonizărilor în Banat (în prima perioadă), de multe ori procesul este radical, sistematizarea sau întemeierea de noi sate se face forțat prin relocarea comunităților de localnici (*Vlahi*- români sau *Raitzen*- sârbi). Aceste relocări se fac mai ales din principii de siguranță, la început comunitățile colonizate nefiind suprapuse peste cele localnice[109]. Comunitățile relocate pot să își mute și bisericile din lemn sau le pot vinde locuitorilor colonizați împreună cu parte din gospodărie, fiind remunerați doar pentru bunurile productive (pomii sau vii) terenul fiind proprietatea Imperială[110].

În 11 ianuarie 1772 începe punerea în aplicare a documentului director pentru dezvoltarea localităților "*Impopulationis Haupt- Instruction*"[111] care trasează principii de urbanism și sistematizare a teritoriului (inclusiv agricol) pentru dezvoltarea unor sate noi și intervenție în satele existente. Considerat a fi unul dintre cele mai complexe seturi de principii urbanistice și teritoriale ale Imperiului Habsburgic pentru Banat, cel mai probabil acest set de legi a fost realizat odată cu reinstalarea administrație Hildebrand (1771), urmând principiile *Iluminismului*. Prin intermediul acestui regulament director, se trece la o etapă modernă de definire a locuirii rurale și mai ales se definește clar *gospodăria* din punct de vedere spațial și al patrimoniului său. Putem considera că această perioadă constituie o formă incipientă de capitalism, în această perioadă încercându-se înființarea unor companii de comerț (Compania de comerț Timișoara- Triest, Compania Sauvaigne[112] etc.).

Eficientizarea aplicării regulamentului a fost posibilă și datorită demarării lucrărilor topografice (Ridicarea Josefină) realizate în perioada împăratului Josef al II-lea care ordonă Marelui Cartier General realizarea unor hărți pentru Banat iar în 1769 dizlocă pentru aceasta o echipă de 21 ofițeri sub îndrumarea locotenentului Elmpt[113].

În acest context, gospodăria capătă o nouă dimensiune, pe lângă cea de asigurare a traiului familiei cu produsele obținute în cadrul ei și obținerea unui profit din vânzarea surplusului fapt care duce la dezvoltarea puternică a satelor în Banat.

În 11 iunie 1784, prin Rezoluție Imperială[114] Consiliuliul Locotenențial ordonă compactarea localităților care până la acea vreme sunt dezvoltate organic[115]. Procesul de compactare se aplică mai ales în câmpie dar afectează și zonele montane, se aplică atât satelor de coloniști cât și satelor de autohtoni. În cazul satelor existente, străzile se vor îndrepta iar în cazul în care unele construcții stau în calea sistematizării, acestea se demolează, lucrările având la bază ridicări

---

[109] Ernst Schimscha, *op. cit*, p. 40-41;
[110] Ibidem, p. 39;
[111] *Impopulations- Haupt- Instruction für das Banat*, apud Anton Tafferner, *Quellenbuch zur Donauschwäbischen geschihte*, Stuttgart, Verlag Buch und Kunst Kepplerhaus, 1982, p. 251;
[112] Francesco Griselini, *op. cit.*, p.148;
[113] Ernst Schimscha, *op. cit.,* p. 68
[114] Ioan Munteanu, *op. cit.*, p. 103-104;
[115] I. Boroș, *Regularea comunelor în județul Caraș- Severin. 1784-1790*, Analele Banatului, 1930. *"răsfirate, fără ordine și lege așezate până chiar la depărtare de 3000 de pași una de alta, iar partea cea mai mare a izlazurilor se extinde în teritoriul gol ce este între case, așa că înainte de s-ar cosi iarba, ba chiar înainte de ar putea să crească este călcată de trăsuri…"*;

BUPT

topografice (Prima Ridicare Militară (1763-1787), A Doua Ridicare Militară (1806-1869)) (**Fig. 9**).

În schimb, rezultatele aplicării reglementărilor de compactare, ne dezvăluie un tablou foarte divers al tipologiilor de sate în Banat. Acestea sunt rezultatul unui set de factori pe de o parte naturali (topografia terenului, prezența sau nu a apei, geologia terenului), pe de altă parte antropici (istoici, economici, administrativi). Clasificarea realizată de T. O. Gheorghiu (2008) este relevantă pentru modul în care s-au materializat influențele acestor factori în tipologii de sate, autorul identificând și combinații de mai multe tipologii cu o varietate medie de două-trei-patru tipuri[116].

Fig. 9 Satul Buzad înainte de realizarea sistematizărilor rurale habsburgice (Prima Ridicare Topografică Militară (1769–1772)) (stînga); Satul Buzad după implementarea sistematizărilor rurale habsburgice (A Doua Ridicare Topografică Militară (1819–1869)) (dreapta); https://mapire.eu/en/ (13.01.2021);

Principii generale de realizare a planurilor noilor localități

În deschidere, documentul precizează instrucțiuni pentru realizarea planurilor (cartarea) noilor localități, și înscrierea anumitor simboluri specifice legate de contextul natural, categoriile diverse de pădure sau mlaștinile și de elemente antropice precum terenuri agricole, fânețe, culturi de viță de vie, mori[117].

Contextul natural în care se va amplasa noua localitate este foarte important. În alegerea amplasamentelor se va ține cont de principii de conectivitate, un criteriu important în alegerea locului fiind prezența apei, râu sau canal (cu riscul inundațiilor) și existența unor drumuri de legătură[118].

Din considerente de siguranță la incendii s-a propus construirea de noi sate cu plan regulat, a căror suprafață este împărțită de drumuri în suprafețe pătrate sau dreptunghiulare aproape egale, în care unitatea de bază era parcela dreptunghiulară alungită (*75-100 Klafteri lungime și 12-15 Klafteri lățime*).

[116] Teodor Octavian Gheorghiu, *op. cit.*, p. 344-346;
[117] Anton Tafferner, *op. cit.*, p. 252
[118] Ibidem, p. 252

BUPT

Din aceleași considerente se impun străzi principale cu o lățime mare, de *18-20 Klafteri* și secundare de *6-8 Klafteri* astfel încât să facă dificilă extinderea incendiilor de la o gospodărie la alta (**Fig 10**).

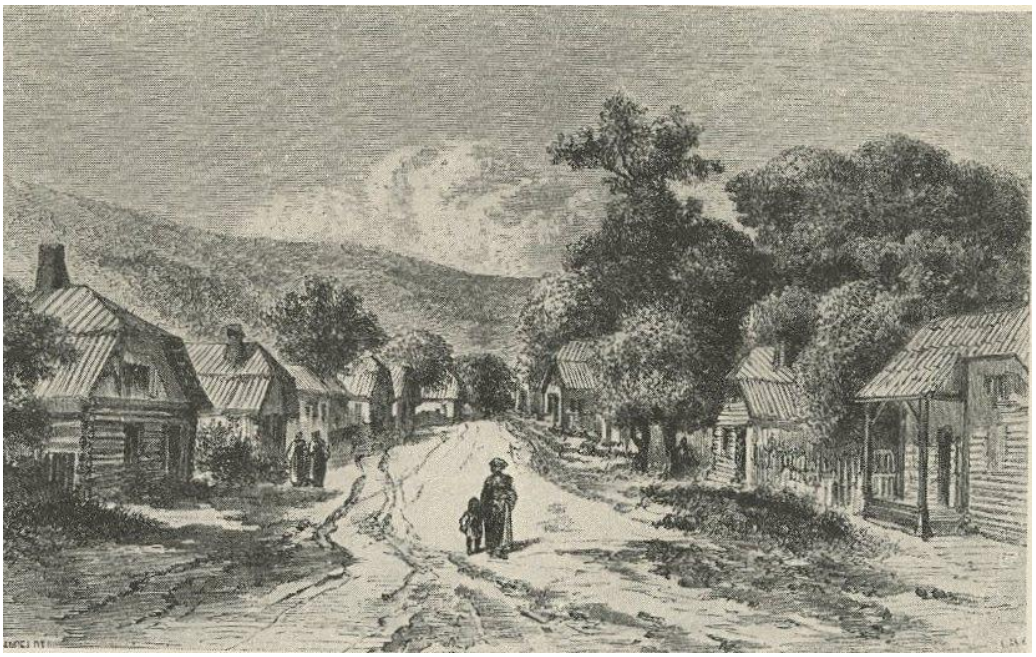

Fig. 10 Stradă din Orșova- caracter unitar al arhitecturii fațadelor, alinierii la front și respectarea distanțelor între construcții conform reglementărilor *Impopulationis Haupt-Instruction*. Gravura de *Auguste Lancelot (1850-1867)*, Muzeul Național de Istorie a României, http://imagoromaniae.ro/imagini/or%C5%9Fova.html) (20.08.2020);

Principii de dimensionare a gospodăriilor și definirea patrimoniului lor

O gospodărie va fi de 37 iugări, dar nu toate gospodăriile pot fi egale, în funcție de rezerva teritorială. În anumite cazuri se realizează gospodării întregi, jumătăți de gospodărie și sferturi. Se propune astfel introducerea a 3 tipuri de gospodării după dimensiune, toate raportate la o gospodăriei model întreagă (37 iugări) *(***Tabelul 2***)*[119].

Prin acestă reglementare este definit patrimoniul gospodăriei, format dintr-o parcelă a casei cu o suprafață de un iugăr (pentru toate tipurile de gospodărie – întreagă/ jumătate/ sfert) și patrimoniul de terenuri agricole cu funcțiuni diferite în extravilan (arabil, fâneață și pășune) și dimesniuni variabile în funcție de dimensiunea gospodăriei. Datorită lipsei de teren, Administrația Imperială a decis că un procent cuprins între 2/3 și 3/4 dintre gospodăriile constituite pot fi doar jumătăți, eficientizând asfel ocuparea teritoriului în sate[120].

[119] *Ibidem,* p. 253
[120] *Ibidem,* p. 253

BUPT

Punctele din regulament trasează și măsuri raționale de atribuire și exploatare a terenurilor agricole. Sunt stipulate modurile de marcare a parcelelor prin intermediul brazdelor longitudinale și a semnelor carecateristice fiecărei gospodării precum bolovani, mușuroaie și stâlpi din lemn. Această perioadă este asociată cu trecerea de la un sistem agricol natural, la principii agricole moderne mai productive. Se introduce rotația trienală a culturilor agricole[121] (2/3 din terenurile agricole se lucrează pe când 1/3 din teren rămâne în "odihnă"), se utilizează tehnici agricole avansate și fertilizarea culturilor cu îngrășăminte organice devine uzuală.

	Gospodărie întreagă (iugări)	Jumătate de gospodărie (iugări)	Sfert de gospodărie (iugări)
-teren arabil	24	12	6
-fâneță	6	4	3
-pășune	6	4	3
-parcela casei	1	1	1
TOTAL	37	21	13

Tabelul 2 Tipuri de gospodării: întreagă/ jumătate/ sfert și patrimoniul aferent (*Impopulations- Haupt- Instruction für das Banat, 1772*)

b. Considerații asupra gospodăriei. Principii constructive

Locuința coloniștilor va avea două camere și o bucătărie și va fi realizată din lemn sau văiugă, va fi adaptată la circumstanțele și materialele diponibile și la dimensiunea și forma celorlate locuințe din zonă[122]. Prin regulamnet se recomandă câteva dimensiuni și principii de amplasare a casei pe parcelă, grajdurile și anexele gospodărești se vor construi izolat în continuarea caselor[123] (**Fig 11**).

[121] *Ibidem*, p. 254
[122] *Ibidem*, p. 255
[123] *"suprafața interioară a parcelei trebuie să fie de 75-100 Klafteri lungime și 12-15 Klafteri lățime, clădirile construite doar pe o latură a suprafeței de teren, cu un perete către exterior, către stradă, cu distanță de minim 9 Klafteri față de vecini lățime", Ibidem,* p. 253

BUPT

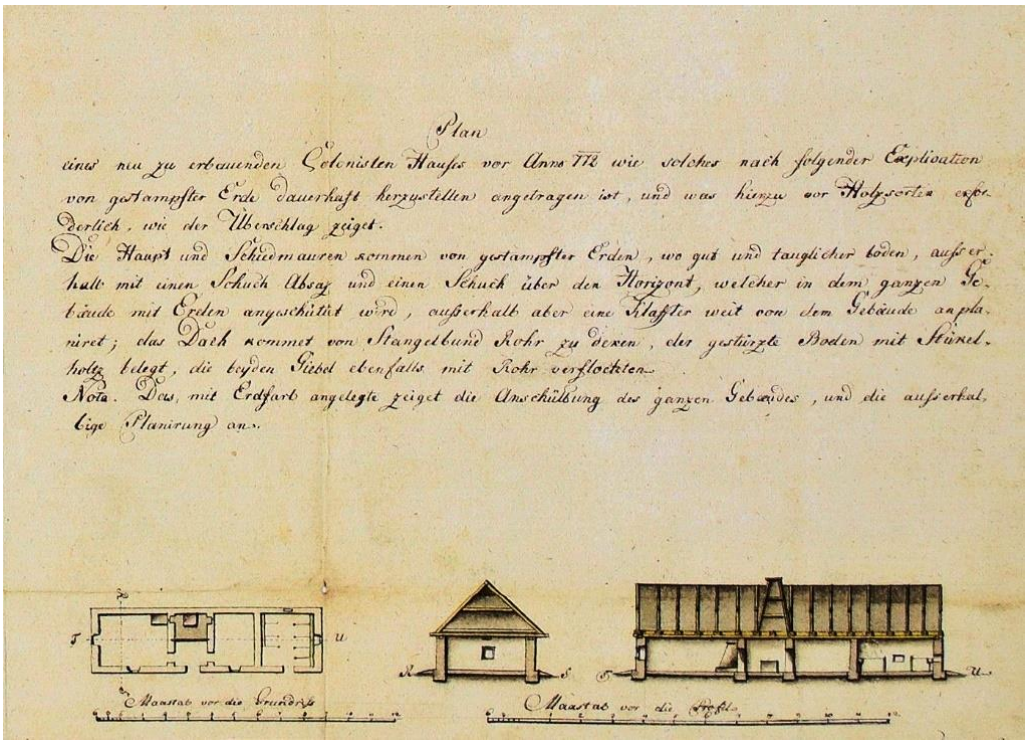

Fig. 11 Locuință de colonist cu grajd de animale în prelungire- plan (Österreichischen Staatsarchivs, Wien Hofkammer Archiv, arhiva de planuri, cod plan Rb367)

O abatere de la regula de dimensionare și amplasament în țesutul satului, o constituie hanul cu prăvălie[124], un spațiu deosebit de important pentru moralul și procesul de integrare a coloniștilor care aveau să ajungă în Banat. Acest edificiu este construit în centrul satului alături de biserică, casa parohială și școală[125] (**Fig. 12**).

Regulamentul de colonizare prevede ca lemnul și stuful necesare construcțiilor să se pregătească din toamnă, precum și tâmplăriile, acestea fiind depozitate până primăvara când va începe edificarea[126]. Se recomandă anumite tehnici de construcție, materialele și mâna de lucru folosite, astfel încât casele să fie ridicate repede și cu costuri minime.

În edificarea locuințelor s-au căutat continuu soluții și sisteme (școli de gândire) care au dus la diferite tipuri de case în Banat. Școala de gândire a consilierului admnistrației imperiale Hildebrand propune predominat case construite în zona de câmpie a Banatului. În 1765 Hildebrand supervizează construirea Săcălazului, în

[124] *Ibidem*, p. 255 (hanul are 4 camere, o bucătărie, o cămară, o pivniță și un grajd încăpător, este dotat cu 2 cuptoare mari pentru copt pâine, în folosul comunității întregi)
[125] *Ibidem,* p. 252
[126] *Ibidem*, p. 255

BUPT

1767 constriește Iecea Mare și Lenauheim precum și orașul Jimbolia[127]. Casele propuse de Hildebrand sunt construite din pământ bătut luat din proximitatea satului. Hildebrand susține idea construirii unor case simple și ieftine, integral din pământ (pereți, podea, cuptor), acoperite cu stuf și coamă realizată din stuf împletit.

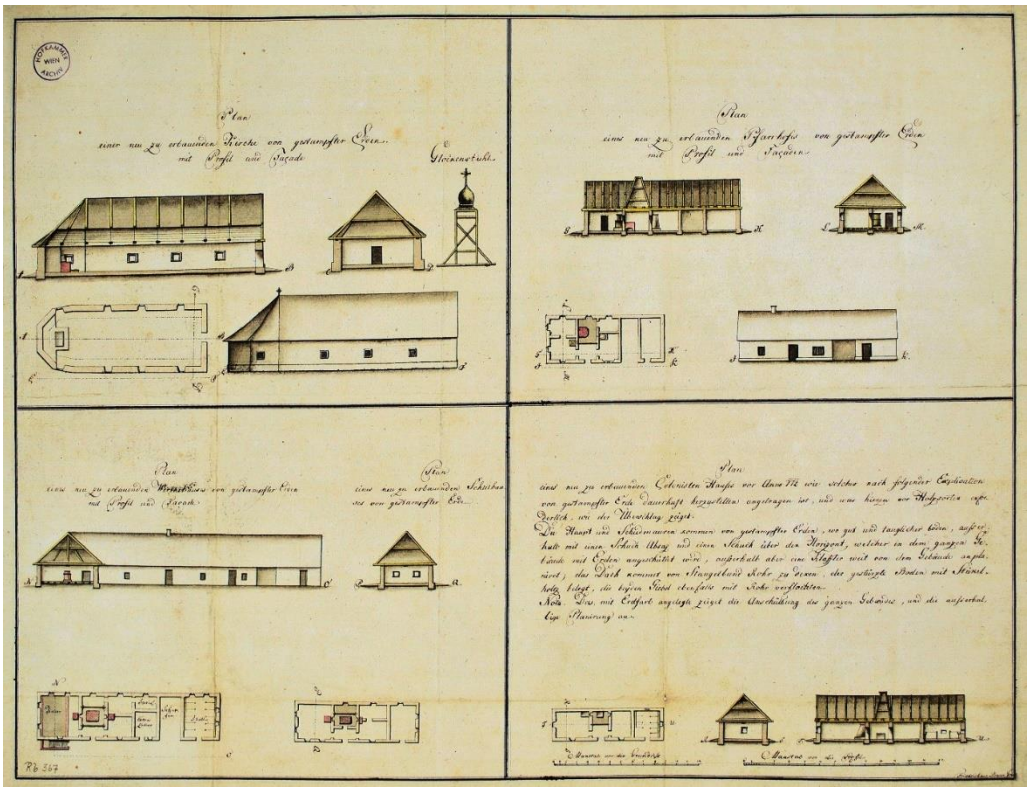

Fig. 12 Biserica (stg. sus), casa preotului (dr. sus), hanul (stg. jos/ stg. rubricii), scoala (stg. jos/ dr. rubricii) și locuință de colonist (dr. jos) (Österreichischen Staatsarchivs, Wien Hofkammer Archiv, arhiva de planuri, cod plan Rb367)

Podeaua acestui model de casă este realizată la cota terenului natural sau în mod eronat puțin sub aceasta, motiv pentru care deseori locuințele se inundă și se deteriorează. Datorită costurilor reduse cu mâna de lucru și a sistemului constructiv simplu, casele sale sunt în ansamblu extrem de ieftine (40 florini)[128].

Suprafețele încăperilor unei case construite în sistem Hildebrand[129] (**Fig. 13**) sunt:

-bucătăria: 2,85 m x 4,74 m= 13,50 mp

[127] Francesco Griselini, *op. cit.*, p.146
[128] Ernst Schimscha*, op. cit.*, p. 89
[129] Erik Roth, *Die planmäßig angelegten Siedlungen im Deutsch-Banater Militargrenzbezirk*, Erlangung des akademischen Grades eines Doktor-Ingenieurs, Rheinisch-Westfälischen Technischen Hochschule Aachen- Fakultät fur Architektur, Munchen, 1988, p. 121 [manuscris]

BUPT

-camera: 5,06 m x 4,74 m= 24,00 mp
-cămara: 3,16 m x 4,74 m= 15,00 mp
TOTAL: 52,50 mp

În școala de gândire a consilierului Administrației Imperiale Neumann von Buchholt, la construirea noilor case se angajează atat localnici cât și coloniști. Neumann se ocupă de construcția de case în orașul Lipova (1764) și construiește în același an satul Zăbrani, în 1765 construiește satul Neudorf, iar Frumușeni și Fântânele sunt finalizate în 1766[130].

Casele construite în stil Neumann sunt mai scumpe, sunt construite mai trainic după un sistem cu fundație înălțată din cărămidă arsă cu pereți realizați din lemn de esență tare, podite cu lemn și cu șarpanta acoperită cu paie de grâu. Sistemul constructiv Neumann propune și folosirea șindrilei din lemn pentru acoperire, dar datorită costurilor mari și a dificultăților de procurare a acestui material, se renunță la acest sistem repede. Pereții intermediari sunt realizați din împletitură de sălcii lipite cu pământ și de multe ori soba este construită din teracotă.

Pe lângă acești reprezentanți ai Administrației Imperiale însărcinați cu construirea de noi case, în Banat au mai coordonat lucrări și Knoll, administratorul districtului Timișoara care a construit case în satele Sânpetru, Pișchia, Giarmata, Recaș, Mercydorf și s-a ocupat de construirea satului Biled (1766) și Laff care s-a ocupat de construcția de case în Cenad, Periam și Sânicolau[131].

Prezentăm în studiul nostru o metodă de analiză a soluțiile arhitecturale ale caselor pentru coloniști în fucție de calitatea locuirii și costurile pentru construcție. Căpitanul Grüber (1791) analizează 2 tipuri de casă destinate zonei de graniță a Banatului: tipul de casă solicitat de Comisia de Colonizare și un model propus de însuși căpitanul Grüber.

Modelul propus de căpitanul Grüber este o casă parțial construită din lemn, în sistem fachwerk, cu pereții zidiți cu văiugă și pe fundație solidă din piatră. Planul locuinței este cu trei camere (acces- bucătărie și cămara ocupă jumătate din construcție din construcție și o camera care ocupă restul). (**Fig. 14**)

Suprafețele încăperilor unei case construite în sistem Grüber (1791) sunt[132]:
-bucătărie/ hol acces: 3,16 m x 2,85 m= 9,00 m
-cameră: 5,53 m x 4,11 m= 22,70 m
-cămară: 2,05 m x 3,00 m= 6,20 m
TOTAL: 37,90 m

[130] Francesco Griselini, *op. cit.*, p.146
[131] *Ibidem*, p.146
[132] Erik Roth, *op. cit.*, p. 189-190

BUPT

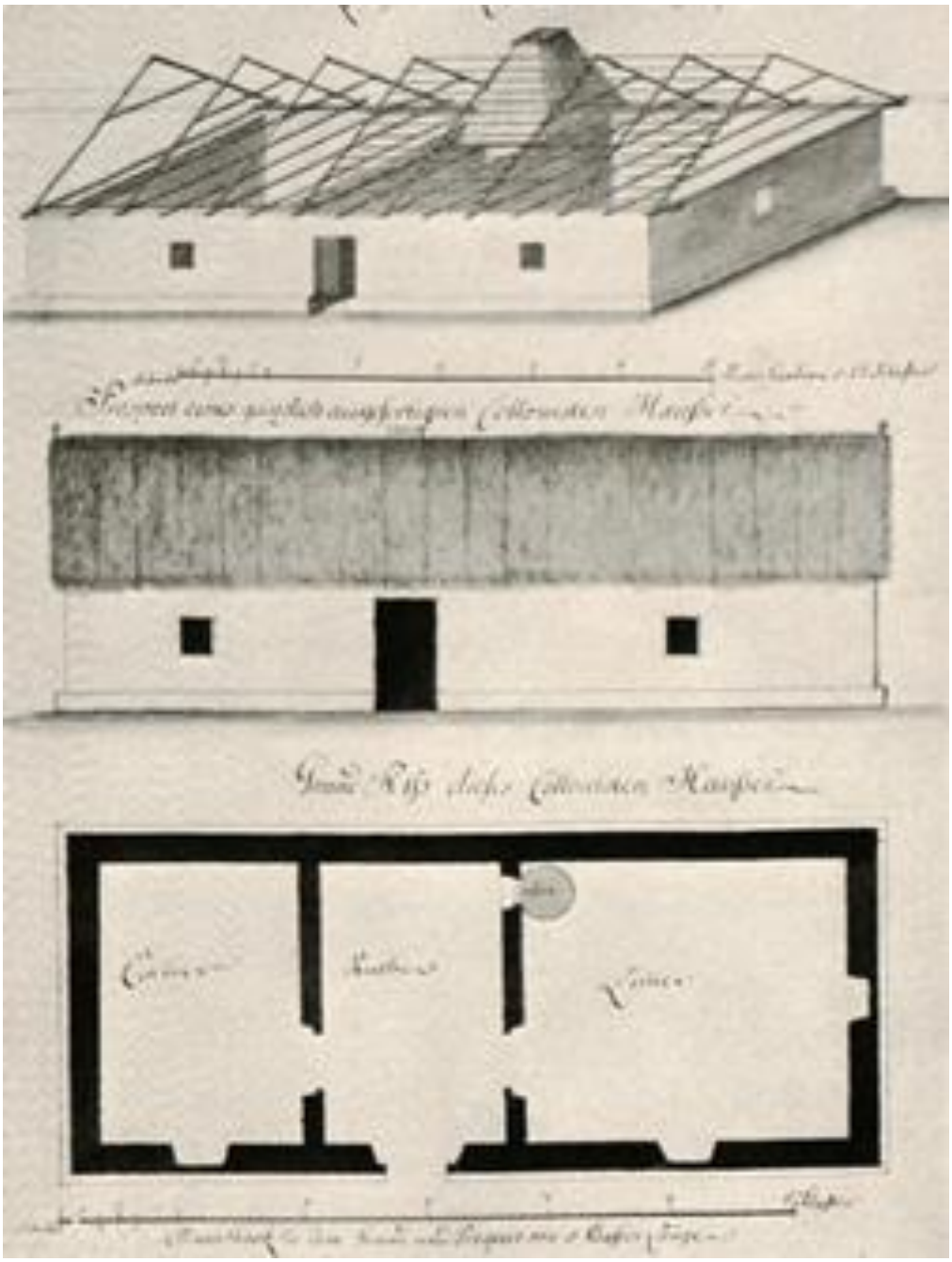

Fig. 13 Casă de colonist în sistem Hildebrand (*Österreichischen Staatsarchivs, Wien Hofkammer Archiv, arhiva de planuri, cod plan Rb44*)

BUPT

Locuințele propuse de Comisia de Colonizare (1791) sunt construite din văiugă pe fundație din cărămidă arsă și au un plan cu trei camere (acces cu bucătărie situate central, cămară și camera de locuit poziționate stânga dreapta) (**Fig. 14**).

Suprafețele încăperilor unei case construite în sistem propus de Comisia de Colonizare (1791) sunt[133]:

-bucătărie/ hol acces: 3,16 m x 4,74 m= 15,00 m
-cameră: 6,32 m x 4,74 m= 30,00 m
-cămară: 3,16 m x 4,74 m= 15,00m
TOTAL: 60,00 m

Astfel, după analiza de cost realizată de căpitanul Grüber, o casă construită partial din lemn în sistemul fachwerk se dovedește a fi cu 6% mai ieftină decăt o casă construită integral din pământ și cu 23% mai ieftină decât cea din văiugă și oferă cu 21% mai mult spațiu de locuit. În realitate, în 1792 la Debeljaca s-au construit cinci case model din pământ bătut cu fundație din zidărie de cărămidă arsă cu un preț mult sub prețul modelului de casă propus de Grüber[134]. Modelul acesta de analiză comparată a fost utilizat de *Comisia de Colonizare* pentru a eficintiza costurile de construcție, oferind astfel posibilitatea creșterii suprafeței de locuit.

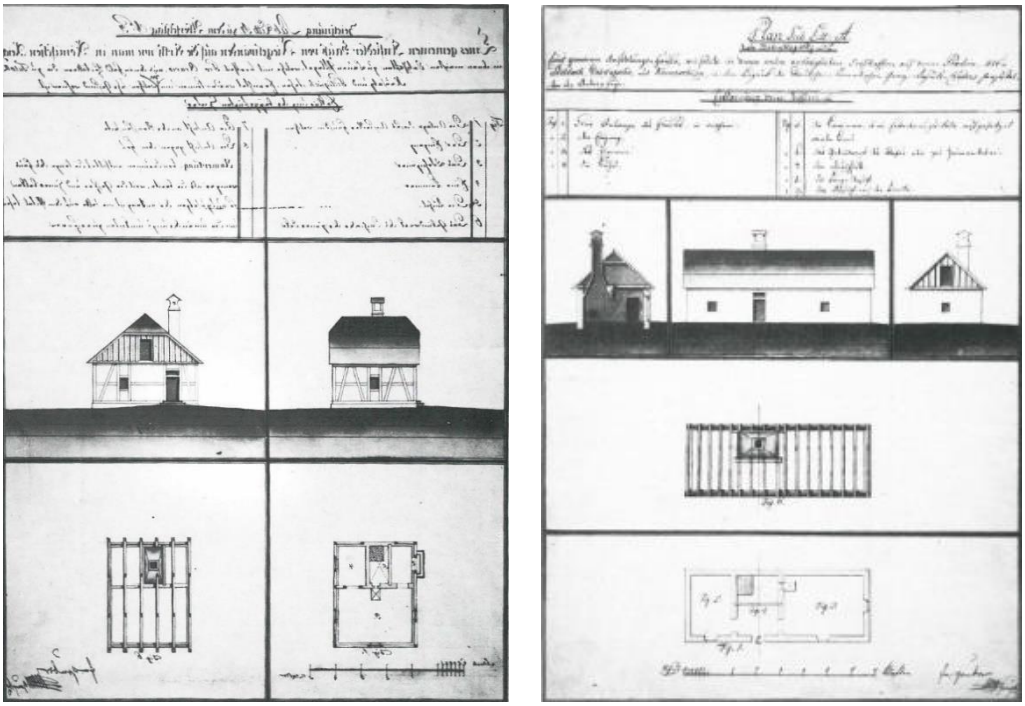

Fig. 14 (stânga) casa în sistem propus de căpitanul Grüber (dreapta) casă în sistem propus de Administrația Camerală (Erik Roth, *1988*, pp. 190-193 [manuscris])

[133] *Ibidem*, p. 192-193
[134] *Ibidem*, p. 194

BUPT

Începând cu secolul al XIX-lea, materialele de construcție utilizate în satele bănățene se schimbă. Coșurile de fum se realizează din cărămidă arsă, iar acoperișurile din țiglă devin tot mai uzuale, scăzând riscul de incendiu. Această evoluție reflectă dispariția presiunii datorată grabei cu care trebuiau ridicate primele case de coloniști, precum și creșterea mijloacelor financiare și materiale odată cu dezvoltarea gospodăriilor.

Astfel, extinderea caselor este necesară datorită extinderii familiilor și creșterea bunăstării lor. Această extindere se face în general cu camerele de locuit longitudinal pe latura de la stradă și prin adăugarea unor spații pe capătul casei vechi[135] spre grădină, pentru anexele gospodărești. Prin plasarea noilor camere de locuit trasnversal, casa se deschide spre stradă, având ferestrele principale aici. Acest model de casă paralelă cu strada dar care nu închide frontul complet, lăsând accesul liber, reprezintă modelul primar pentru casele cu accesul principal situat la mijlocul fațadei. Ulterior se închide frontul complet, situație uzuală în satele din Banat (sec. al XIX-lea, începutul sec. al XX-lea). Prin închiderea curții principale înspre grădină aceste case primesc aspect de ocol închis, caz întâlnit și în studiile noastre pe teren.

Fig. 15 Gospodărie de svab din Banat (1906) locuință prevăzută cu prispă (gang), așezată perpendicular pe stradă și extindere la grădină cu anexă gospodărească, curte pietruită în www.banaterra.euetnografiecontentsvabi-din-banat-1 (20.08.2020)

[135] *Ibidem*, p. 289

BUPT

Încă de la mijlocul secolului al XIX-lea arhitectura casei este completată tot mai mult de o nouă extindere sub forma de prispă (gang) spre curte cu rol de acces la camerele între ele și uneori întraga casă cu grajdul (**Fig. 15**). Acest culoar are funcțiuni multiple, este un spațiu de trecere dinspre curte în casă, umbrește pe timpul verii, aici au loc o serie de activități gospodărești și chiar se doarme în zilele de vară.

Apar câteva variante constructive pentru acoperirea prispei (**Fig. 16**)

- prin prelungirea căpriorului, acoperișul prelungindu-se peste prispă;
- prin prelungirea grinzilor transversale astfel încât să se acopere prispa, rezultând o modificare a unghiului prispei;
- prin schimbarea complete a geometriei acoperișului.

Este foarte greu de stabilit de unde provine prispa caselor, căci această extensie nu există în planurile arhitecturale din arhivele disponibile. O presupunere este că acest coridor este o influență interetnică provenind de la sârbi sau români care foloseau deja această soluție în construcția casei lor.

BUPT

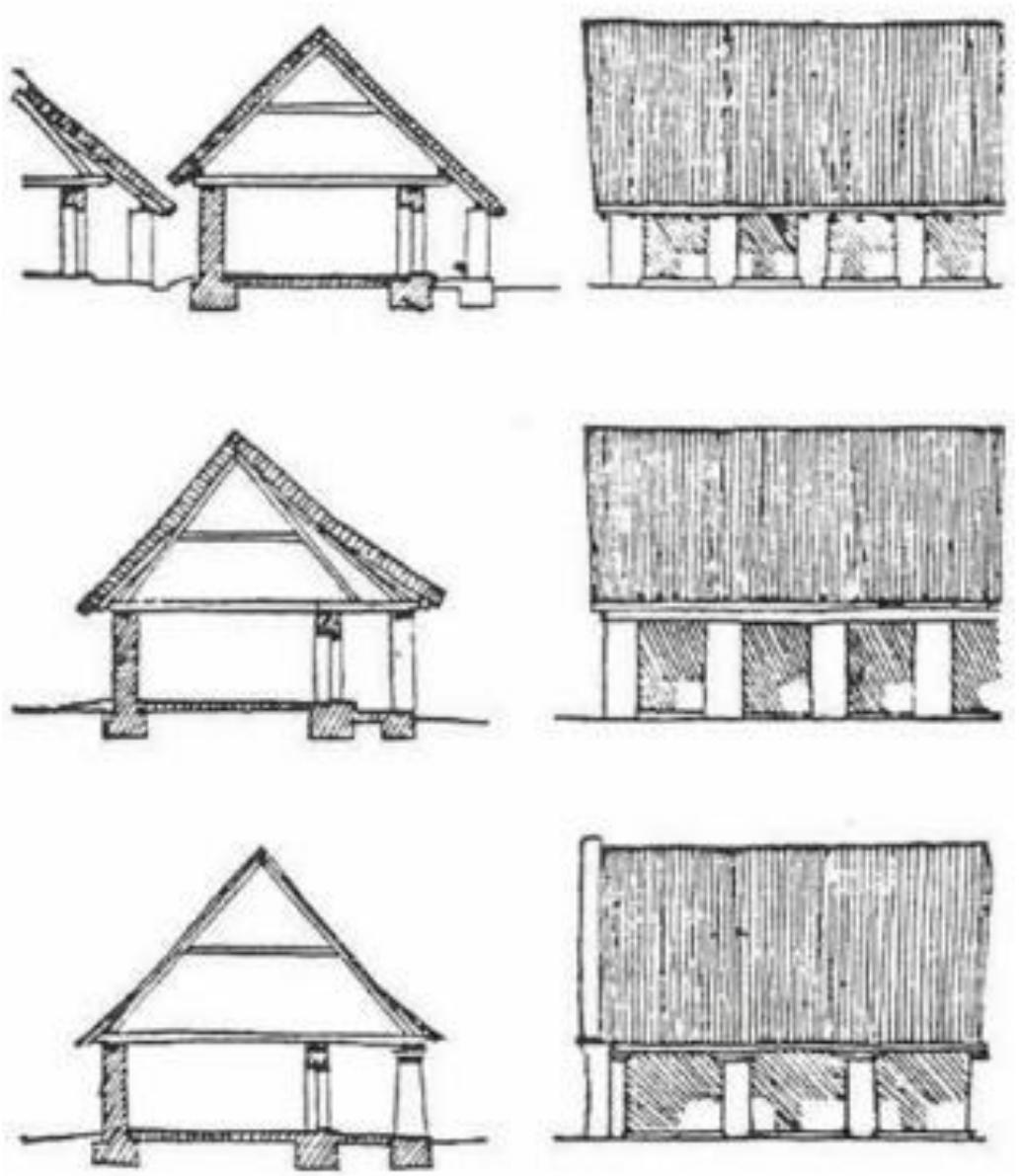

Fig. 16 Soluții pentru construirea gangului (Erik Roth, *Die planmäßig angelegten Siedlungen im Deutsch-Banater Militargrenzbezirk*, Erlangung des akademischen Grades eines Doktor-Ingenieurs, p. 282 [manuscris])

BUPT

2.2.3. Considerații funciare și agricole

Odată cu instaurarea noii administrații, preocupările sunt tot mai mult axate pe modernizarea mijloacelor de producție și a tehnicilor agricole. În lucrearea sa monogrfică despre Banat, Griselini (1984) amintește, despre situația precară a agriculturii la începutul Administrației Imperiale:

" Pomii fructiferi erau rari. Chiar și puținii existenți erau amestecați, în păduri seculare, cu stejari și alți copaci înalți, producând doar fructe sălbatice. Arta innobilătrii pomilor prin altoi și tăiere era aproape cu totul necunoscută"[136].

" Nu pot da vreo pildă mai bună despre puterea productivă a naturii din acest ținut, decât amintind de arta de a gunoi pământul – socotită ca ceva esențial de toți învățații în ale agriculturii din vremuri mai vechi și mai noi- este aici pe cât de necunoscută, pe atât de nefolositoare"[137] .

Specificul satului în Banat este în continuare preponderent agrar dar față de perioada premergătoare, când producția agricolă este axată predominant pe satisfacearea nevoilor de hrană ale familiei și plata obligațiilor fiscale, noua populație de după colonizare este interesată să producă și să vândă . Administrația încurajează obținerea de cantități maxime de produse din noile posesiuni. Considerăm că această perioadă constituie începutul unei economii agrare de tip capitalist, chiar dacă raporturile sociale sunt încă de tip feudal.

La început, implementarea noilor politici de producție ale Administrației Imperiale a fost greoaie pe de-o parte din lipsa unor reglementări clare pentru impulsionarea producției, pe de altă parte din insuficienta organizare a gospodăriilor noilor coloniști.

Situația amplelor suprafețe de teren acoperite cu apă va fi rezolvată în intervalul 1761-1772 prin lucrări de desecare ale mlaștinilor Ilanca din districtul Becicherecul Mare și Alibunar în apropiere de Vîrșeț. Lucrările sunt sub coordonarea inginerului valon Maximilian Fremaut și constau în săparea unor canale de desecare și ridicarea de diguri prin intermediul cărora cele două mlaștini sunt desecate.[138] (**Fig. 17**).

[136] Francesco Griselini, op. cit., p.125
[137] Ibidem, p.126
[138] Ibidem, p.147

BUPT

Fig. 17 Plan cu lucrările Canalului Regal realizat de inginerul hidrotehnic valon Maximilian Fremaut înte 1761 și 1772 [TK1889], https://maps.hungaricana.hu (20.08.2020)

După vizita efectuată de împăratul Iosef al II-lea în Banat în anul 1769 și numirea lui Clary von Altringen ca nou guvernator al Banatului, o serie de reforme sunt pornite. Dintre acestea, considerăm foarte importantă realizarea conscripției complete a populației, realizarea primei ridicării militare topografice (1769-1772) și legiferarea urbarială din 1780 (Tabelul 3).

În 1780, intră în vigare un set de reglementări care încearcă clarificarea raporturile între nobili și țărani în Banat (*Urbariul*). Acest set de reglementări are ca scop principal stabilirea acestor raporturi și are ca model reglementările similare stabilite în Ungaria în anul 1767[139].

Considerăm importantă definirea prealabilă a *sesiei iobăgești*, care este un patrimoniu în teren agricol de diferite categorii (arabil, fâneață, livadă și curte casă/ grădină) atribuit în folosință *fermierului* pentru care acesta datorează obligații față de *domnul pământesc.* Nobilul nu are dreptul de a-l lua înapoi sau vinde doar în cazul în care țăranul nu își achită aceste dări prevăzute de reglementările urbariale[140].

[139] David Prodan, *Reglementarea urbarială din Banat de la 1780* în *Anuarul institutului de istorie din Cluj*, XII, 1969, p.295-322
[140] Ibidem, p.296

BUPT

Pe întreg teritoriul Banatului (în toate comitatele) *sesia* s-a stabilit uniform iar după dimensiune este de 4 categorii[141] (**Tabelul 3**):

	Sesia întreagă (iugări)	Jumătate de sesie (iugări)	Sfert de sesie(iugări)	Optime de sesie (iugări)
-teren arabil - livadă -pășune -parcela casei	24 6 3 1	12 4 2 1	6 3 1 1	2,5 (variabil) 2,5 (variabil) 1 1
TOTAL	34	19	11	7 (8)

Tabelul 3 Tipuri de sesii: întreagă/ jumătate/ sfert/ optime și patrimoniul aferent (*Urbariul, 1780*)

Deducem astfel o modificare în dimensionarea sesiilor, față de documentul director *Impopulations- Haupt- Instruction für das Banat* din 1772. Se introduce optimea de sesie care are în total 7 iugăre distribuite astfel: 1 iugăr de casă și grădină, 1 iugăr pășune iar restul 5 se impart între livadă și arabil după caz[142]. De asemeni toate categoriile de gospodării primesc un patrimoniu mai mic decât cel reglementat în cadrul documentului din 1772 iar în locul fâneței este introdusă o altă categorie agricolă, livada, care demonstrează o creștere a interesului față de producția de fructe.

Capitolul patru din partea întâi a reglementărilor urbariale prevede situația în care din motive de topografie a terenului sau din alte motive, parcela casei nu poate fi atribuită în suprafață intreagă (1 iugăr). În acest caz se propune despăgubirea utilizatorul prin atribuirea altei categorii de teren dintre cele patru disponibile. În cazul în care din diferite motive, parcela casei este mai mare, pe același principiu se va reduce din restul categoriilor de terenuri agricole.

În baza acestor dimensionări ale gospodăriilor se plătesc dările față de domn (robota, censul, darul către domn etc.). Restul dărilor cu care țăranii sunt îndatorați, nu depind de dimensiunea sesiilor ci de cantitatea produselor (dijma, dijma vinului), număr de animale (scoaterea porcilor la ghindă) sau cantitate (lemn). Particularitățile *Urbariului* din Banat, faptul că acesta reglementează o relație mai

[141] *Urbariul* apud David Prodan, *Reglementarea urbarială din Banat de la 1780* în *Anuarul institutului de istorie din Cluj*, XII, 1969, p.305, *„Pămînturile din Țara aceasta, care sînt supt dație, precum după răznirea rodurilor sale, așa și după vinderea rodului său dintru care unuia sau altuia loc folosință să face, sînt în dajdia sa spre trei classuri despărțite. […] Fiește carele session are pămînt de casă, de arături, de livezi, și parte de pășunea de obște, sau izlaz. [...] Sesioanele sînt de patru fealiuri, adecă: întregi, jumătate, un fertal, și un optaș, sau jumătate de fertal [...]"*

[142] David Prodan, *op. cit.*, p.296

BUPT

”prietenoasă” între nobil și țăran decât în Transilvania, generează o dezvoltare a gospodăriei și implicit a agriculturii.

Un studiu comparat al suprafețelor cultivate în Banat între 1779 și 1847 relevă o creștere a suprafeței cultivate de la 1.512.387 jugăre (1779) la 2.650.882 jugăre (1847)[143]. La creșterea consistentă a suprafețelor cultivate, contribuie și decizia împăratului Iosef al II-lea de a vinde o parte din proprietățile imperiale. Astfel în 1781 sunt vândute 73 de domenii urmate de un nou val de vânzări la începutul secolului al XIX-lea dar și amplele lucrări de desecare și de introducere în circuit agricol a acestor suprafețe desecate.

Un act legislativ care produce o schimbare profundă în evoluția *gospodăriei* în Banat, o constituie *Patenta Imperială de la 1853* care, împreună cu *hotărârea Împăratului de a amenda Legea IV, la 11 aprilie 1848*[144] constituie începutul parcursului capitalist al economiei agrare din Banat. Terenul agricol se află în proprietate deplină a țăranului și primește un rol esential în acest tip de economie. Chiar dacă aplicarea acestor legi s-a făcut greoi, pe o perioadă întinsă de timp și de multe ori în defavoarea țăranilor, reținem totuși importanța lor și impactul pe care l-au avut pe teremen lung.

Amendarea Legii IV, prevede împroprietărierea țăranilor pe terenurile urbariale (deținute în folosință conform Urbariului), fapt pentru care se înființează și judecătoriile urbariale care să medieze între țăran și nobil împroprietărirea cu terenuri urbariale și delimitarea terenurilor allodiale față de acestea[145].

De asemeni prin implementarea *Patentei Imperiale din 1853* se dispune comasarea loturilor agricole dipersate (*fărâmițate*) în cadrul hotarului, fiind posibilă astfel practicarea unei agriculturii moderne cu tehnică nouă. Aceste reglementări sunt urmate de o serie de legi care detaliază modul în care depășirile de suprafețe vor fi despăgubite și categoriile de calitate ale terenurilor în baza cărora se vor face despăgubirile[146].

În 1870 pe întreg teritoriul Banatului se înființează cadastrul funciar și se instituie cărțile funciare care au un rol deosebit în evidența terenurilor și proprietăților, chiar daca acesta a fost un nou prilej de deposedare a proprietăților mici în favoarea marilor proprietari.[147]

Analizând situația terenurilor agricole în Banat, avem date că suprafața agricolă a crescut în intervalul 1890-1914. Doar la categoria de arabil se inregistrază o creștere cu un spor mediu de 14,2 %[148].

Repartizat pe proprietăți urban- rural, românii dețineau doar 24% din proprietatea urbană și 59,5% din proprietatea rurală, pe când restul se află în

[143] Ioan Munteanu, *op. cit.*, p. 31
[144] *Ibidem*, p.182
[145] *Ibidem*
[146] *Ibidem*, p.183-184
[147] Mircea Georgescu, *Reforme agrare. Principii și metode în legiuirile române și străine*, ”Bucovina” I. E. Torouțiu, București, 1943, p. 32
[148] *Ibidem*, p.194;

BUPT

proprietatea etnicilor minoritari. Această situație funciară este valabilă până în 1918[149].

În această perioadă se remarcă o pondere mare a gospodăriilor ce dețin 0-5 jugăre, suprafețe care de cele mai multe ori sunt insuficiente pentru asigurarea unui trai decent familiei, situație rezultată în urma unei dinamici mari a vânzărilor de terenuri. Fragmentarea fondului de teren al gospodăriilor și vânzarea acestuia către gospodăriile înstărite este un proces dinamic, lipsa de reglementare a vânzărilor proprietății funciare perpetuând această situație. Situația gospodăriilor sărace este agravată și de problema inventarului agricol necesar muncii terenului, un procent foarte mic din categoria țăranilor săraci având uneltele și atelajele necesare practicării unei agriculturi eficiente economic[150].

În acest context de masive schimbări administrative, culturale și de piesaj, definirea *gospodăriei* ca unitate de bază a peisajului satelor din Banat, devine tot mai necesară. Deoarece colonizările în Banat au costat administrația, gospodăriile trebuie să stea la baza unei economii sutenabile tocmai pentru recuperarea inviestiției. Această abordare generează un nou specific de peisaj în care terenul este organizat și exploatat după principii care urmăresc obținerea unei producții cât mai mari, aceste politici influențând chiar și comunitățile mai mici precum este cazul satelor studiate de noi.

2.3. Legea pentru reforma agrară din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș din 1921

Un rol important în evoluția gospodăriei în Banat, mai ales în legătură cu patrimoniul funciar al ei îl are aplicarea Legii pentru reforma agrară din 1921. Pentru a înțelege schimbările produse în structura gospodăriei de reforma agrară de la 1921, considerăm importantă prezentare pe scurt a situației raporturilor agrare premergător acestui moment atât în Banat cât și în restul provinciilor românești și ulterior a mecanismului de aplicare a reformei agrare și câteva din rezultatele ei. După cum aminteam în capitolul precedent, un important rol l-a avut momentul 1848 care a constituit un deschizător de drum în schimbarea perspectivelor asupra relațiilor agricole în principate. Prin proclamația de la Izlaz (28 martie 1848), printre altele se cerea împroprietărirea țăranilor.

Momentul unirii Moldovei cu Țara Românească (1859) constituie și momentul în care țăranii sunt împroprietăriți pe lotul pe care îl lucrează, se desființează clăcile și toate formele de legare a țăranilor de proprietari[151]. Prin reforma agrară de la 1864, două treimi dintre terenurile cultivabile al țării sunt trecute în proprietatea țăranilor în funcție de dimensiunea gospodăriei pe care o dețin. Preocuparea pentru împroprietărirea țăranilor se manifestă în anii următori printr-o serie de legi care vor facilita împroprietărirea țăranilor cu teren. Dată fiind nevoia tot mai acută de teren

[149] *Ibidem*, p.37;
[150] *Ibidem.*, p.239;
[151] Mirecea Georgescu, *Principii și metode în legiuirile române pentru reforma agrară*, "Bucovina" I. E. Toruțiu, București, 1943, p.20;

BUPT

pentru împroprietăriere în vederea realizării unor gospodării a căror dimensiune să poate susține economic familiile de țărani, clasa politică realizează că o largă reformă agrară este tot mai necesară.

Anul 1848 este determinant în Banat pentru schimbările raporturilor agrare. Astfel prin punctele IV și V din legea cu caracter constitutional din 1848, iobăgia a fost desființată iar sarcinile urbariale au fost înlăturate, ba mai mult, foștii iobagi primeau în proprietate terenurile deținute în folosință până la acea data prin *Urbariul* de la 1780. Sigur că impactul acestei legi nu a fost cel preconizat, căci această reformă s-a implementat foarte greu datorită faptului că în administrație erau tot reprezentanți ai etniilor minoritare care nu aveau nici un interes in aplicarea prevederilor legislative reformatoare. De asemenea, după instituirea dualismului (1867) încep operațiuni de *segregare* și *comasare* care au rolul de a clarifica chestiuni funciare precum separarea pădurilor de pășuni sau strângerea mai multor porțiuni de teren într-un trup agricol unitar (comasare)[152]. Aceste lucrări au constituit un prilej de abuz, fiind o ocazie ideală de creștere a marilor domenii în defavoarea țăranului de rând. Nu în ultimul rând, odată cu instituirea cadastrului funciar (1870), țăranii sunt deposedați din nou de o parte din terenurile agricole care ar fi trebuit trecute în cadastru, acestea fiind "lipite" abuziv marilor proprietăți[153].

Pregătirea reformei agrare a fost făcută în Moldova și Țara Românească încă din 1917, când prin amendarea Constituției s-a stipulat că se poate realiza exproprierea pentru *cauză de utilitate națională*. Aceste prevederi sunt preluate și de noile provincii alipite, deci s-au aplcat și în Banat.

Scopul principal al legii va fi crearea unor gospodării cu proprietate de medie dimensiune iar în motivarea legii, spre deosebire de celelalte provincii unde se vorbește de *utilitate națională*, pentru a nu deranja din punct de vedere etnic, se enunță *utilitatea publică*.

Ca mecanism de aplicare, reforma agrară s-a realizat în 2 faze la mijlocul cărora s-a aflat Statul în proprietatea căruia trec provizoriu toate terenurile (exproprierea) în vederea împroprietăririi ulterioare a țăranilor.

O primă etapă este desființarea latifundiilor prin expropriere, lucrare care se realizează în baza următoarelor principii[154]:

1. Exproprierea nu se aplică proprietarilor de moșii ci moșiilor lor, fapt care face ca în cazul unor proprietari care au mai multe moșii, exproprierea să se aplice tuturor moșiilor deținute de aceștia[155];

2. Legea se aplică general și egal tuturor proprietarilor de mari latifundii, supunând aplicării legii toți locuitorii României, fără a face distincție între etnii;

3. Exproprierea se va aplica egal și integral tuturor proprietăților persoanelor juridice publice sau private, întregul teren al acestor entități trecând în fondul funciar special în vederea viitoarei improprietăriri[156];

---

[152] *Ibidem;*
[153] *Ibidem;*
[154] *Ibidem,* p. 61-75;
[155] M. Of. Nr. 93 din 30 iulie 1921, *Legea Nr. 3610 pentru reforma agrară din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș,* Cap. I, art. 2;

BUPT

4. Exproprierea se aplică parțial tuturor moșiilor proprietate privată, lăsând fiecăreia un *minim intangibil* variabil de la o provincie la alta. În Transilvania și Banat, minimul intangibil în cazul fostelor mari proprietăți s-a fixat la dimensiunea unei gospodării medii (între 25- 100 ha)[157];

5. În procesul de expropriere, criteriul economic este essential, astfel suprafețele rămase proprietarului trebuie să-I asigure acestuia existența. Legile de reformă agrară s-au aplicat astfel diferențiat, ținând cont de necesarul de pamânt în fiecare zona, calitatea și productivitatea acestuia, relieful zonei în care se aplică etc.;

6. Încurajarea gospodăriilor existente pentru a se dezvolta prin stabilirea unui fond de teren din care să se atribuie loturi de completare (max. 5 ha) gospodăriilor prea amici. Specialiștii agronomi și copii acestora pot primi un lot suplimentar de 50 ha. Se permite de asemeni comasarea terenurilor prin schimb astfel încât să se obțină un singur trup pentru realizarea unei agriculture rationale.

7. Proprietățile pe care s-au realizat investiții (sisteme de irigații, desecări, terenuri cu clădiri etc.) sau care dețin culture speciale sunt scutite de la expropriere.

8. Terenurile expropriate trec mai întâi Statutului și ulterior sunt împroprietăriți țăranii, fiind astfel ușor de administrat tot procesul și evitând contactul dintre expropriați și împroprietăriți. Astfel Statul ca proprietar, poate decide în privința pământului expropriat și este singurul care are răspundere în fața expropriaților[158].

9. Terenurile expropriate sunt despăgubite de Stat fostului proprietar în baza unor evaluări premergătoare care au stabilit cunatumul sumei în baza unor indicatori precum: actele de vânzare din regiune, evaluări realizate de institutele de credit, puterea de producție a terenului și calitatea sa etc.. Prețul convenit se plătea foștilor proprietari printr-o rentă purtătoare de dobândă (5%/ an) amortizabilă în 50 de ani.

Exproprierea se execută o singură dată asupra unei proprietăți și în același timp în toată țara. Implementarea exproprierii începe prin declararea indisponibilității terenului care urmează a fi expropriat, astfel toate tranzacțiile realizate după acea dată (1 decembrie 1918 în Transilvania și Banat) fiind declarate nule de drept.

O a doua etapă a reformei agrare a constituit-o împroprietărirea țăranilor în vederea obținerii unei gospodării cu patrimoniu funciar suficient pentru a-i asigura bunăstarea unei familii (**Fig. 18**). Ca și în cazul exproprierii, procesul de împroprietăriere s-a făcut în baza unor principii:

1. Deoarece disponibilul de teren nu este suficient acoperirii întregului necesar, în vederea împroprietăririi, țăranii vor fi aleși în baza unor criterii care favorizează luptătorii în război, urmașii lor, micii agricultori care nu dețin pământ sau dețin foarte puțin. Sunt favorizați la împropritărire cei care au luptat pentru

[156] *Ibidem*, Cap. I, art. 6-7;
[157] *Ibidem*, Cap. I, art. 8;
[158] *Ibidem*, Cap. IV, art. 40;

BUPT

unirea principatelor, foștii întemnițați și persoanele decorate[159]. Sunt excluși de la împroprietărire dezertorii, rămașii la inamic, trădătorii, alineații etc..

2. Unitatea de bază pentru împropritărire este lotul tip denumit *proprietate de muncă*, creat astfel încât să țină cont de disponibilul de teren dar și să satisfacă necesarul de teren al unei gospodării bine dezvoltate. De asemenea, acolo unde era posibil s-a dispus realizarea unor *loturi de colonizare,* mai mari decat loturile proprietății de muncă care au rolul de a fi atribuite unor gospodării de săteni aduși din zone în care nu era suficient teren pentru împroprietărire. Nu în ultimul rând, gospodăriile care dețin inventar de utilaje peste capacitatea terenului lor, pot fi înzestrate cu teren suplimentar din *loturile de completare.* S-au format astfel loturi întregi cu o spurafață de până la 7 jugăre, loturi de colonizare cu o suprafață de 16 jugăre, loturi de completare cu suprafața variabilă în funcție de disponibil și loturi speciale de 10-25-50 ha destinate împropritărriire celor care prin gospodăria lor pot fi un medel pentru comunitate[160].

3. Împroprietărirea se constituie în forma unui act de vânzare-cumpărare încheiat între Stat și beneficiar cu posibilitatea ca vânzarea în loturi[161] să se realizeze parțial și pe credit.

4. Împroprietăriere se face prin stipularea obligației de cultivare a terenului împroprietărit sub sancțiunea deposedării prin intermediul unei judecăți rapide în caz contrar[162].

5. Deoarece la baza legii agrare stă idea constiturii unei gospodării de dimensiuni medii în proprietatea țăranului, acțiunea de împroprietărire atrage după sine anumite restricții. Astfel înstrăinarea loturilor se poate face doar integral, așa cum au fost preluate de la Casa centrală a împroprietăririi și doar după exercitarea dreptului de preemțiune al Statutului față de ele[163].

---

[159] M. Of. Nr. 93 din 30 iulie 1921, *Legea Nr. 3610 pentru reforma agrară din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș,* Cap. X, art. 92;
[160] *Ibidem,* Cap. XI, art. 97-100;
[161] *Ibidem*, Cap. XV, art.120;
[162] *Ibidem*, Cap. XVIII, art.131-132;
[163] *Ibidem*, Cap. XV, art.119;

BUPT

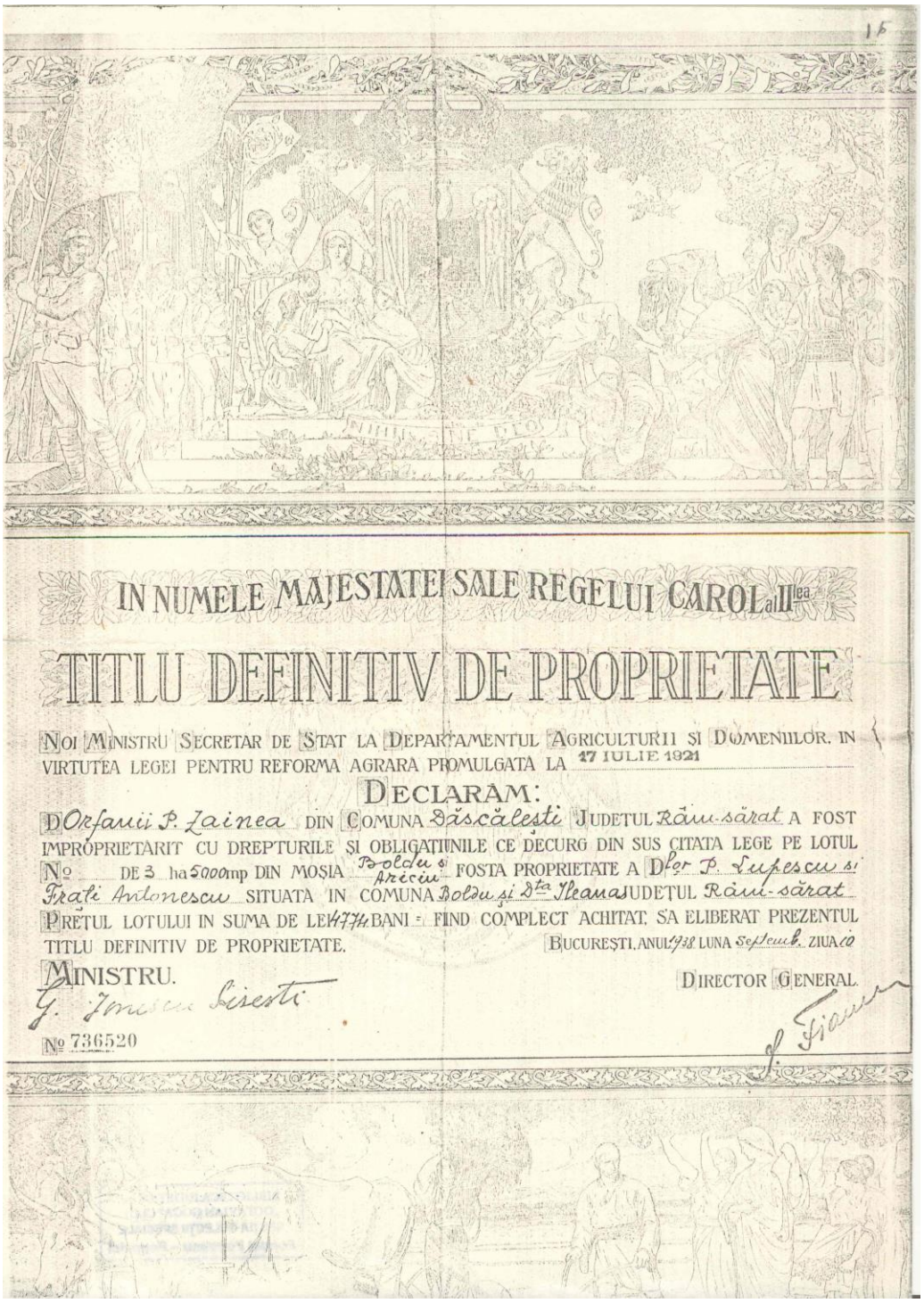

IN NUMELE MAJESTATEI SALE REGELUI CAROL al II-lea

TITLU DEFINITIV DE PROPRIETATE

NOI MINISTRU SECRETAR DE STAT LA DEPARTAMENTUL AGRICULTURII SI DOMENIILOR. IN VIRTUTEA LEGEI PENTRU REFORMA AGRARA PROMULGATA LA 17 IULIE 1921

DECLARAM:

D. Orfanii P. Zainea DIN COMUNA Dăscălești JUDETUL Rău-sărat A FOST IMPROPRIETARIT CU DREPTURILE ȘI OBLIGATIUNILE CE DECURG DIN SUS CITATA LEGE PE LOTUL No DE 3 ha 5000 mp DIN MOȘIA Boldu și Aricin FOSTA PROPRIETATE A D-lor P. Tupescu și Frați Antonescu SITUATA IN COMUNA Boldu și D-ta Ileana JUDETUL Rău-sărat PRETUL LOTULUI IN SUMA DE LEI 1777 BANI - FIND COMPLECT ACHITAT, SA ELIBERAT PREZENTUL TITLU DEFINITIV DE PROPRIETATE.

BUCUREȘTI, ANUL 1938 LUNA Septemb. ZIUA 10

MINISTRU. G. Imperiu Leresti

DIRECTOR GENERAL. G. Fioru

No 736520

Fig. 18 Titlu de proprietate pentru Reforma agrară (1921);

BUPT

2.4. Comunismul (1944-1989)

După încheierea celui de-al Doilea Război Mondial, în urma ocupării României de către armata sovietică și a presiunilor apărute odată cu aceasta, se instaurează un guvern al Partidului Muncitoresc Român.

În această perioadă, majoritate covârșitoare a populației din România (76,6%) se află în mediul rural[164]. Similar cu procedeele sovietice, stratificarea artificială a societății realizată pentru a crea un *"dușman al poporului"* reprezentat de *chiabur* devine o prioritate a propagandei comuniste din România. O situație a categoriilor de țărani la nivel național este evidențiată printr-o statistică din 1948 (**Tabelul 4**).

Categorie țărani	**Procent din populație rurală**
Muncitori agricoli	2,5%
Țărani săraci	57%
Țărani mijlocași	34%
Chiaburi	5,5%

Tabelul 4 Situație a categoriilor de țărani în România (1948) în Ghiță Ionescu, *Comunismul în România*, Ed. Litera, București 1994, p. 220;

Statisticile din 1948 redau și categoriile de proprietate la nivelul țării (**Tabelul 5**).

Categorii de gospodărie	**Procent din totalul gospodăriilor**	**Cat. țărani**
gospodării cu proprietate de până la 1 ha	7,1%	Săraci
gospodării cu proprietate de 1-3 ha	26,2%	
gospodării cu proprietate de 3-5 ha	24,4%	
gospodării cu proprietate de 5-10 ha	23%	Mijlocași
gospodării cu proprietate de 10-20 ha	10,6%	
gospodării cu proprietate de 20-50 ha	5,7%	Chiaburi
peste 50 ha (expropriate prioritar)[165]	3%	Moșieri

Tabelul 5 Situația proprietăților în România (1948) în Ghiță Ionescu, *Comunismul în România*, Ed. Litera, București 1994, p. 220;

[164] D. Defour, I. L. Baucher, *Sistematizarea localităților rurale*, Ed. Ceres, București, 1977, p.21;
[165] M. Of. Nr. 68/23 mar. 1945, *Legea Nr. 187 din 23 martie 1945 pentru înfăptuirea reformei agrare,* Cap. 2 Exproprierea, art. 3, lit. H;

BUPT

În capitolele care urmează propunem o analiză a transformărilor activităților zonei rurale în perioada comunismului, care și-au lăsat amprenta atât asupra modului de producție cât și asupra colectivităților rurale. Pentru zona studiată, efectele acestor transformări introduse de statul comunist nu au fost atât de dramatice precum în alte zone, colectivitățile studiate fiind așezate izolat, într-o zonă cu condiții naturale restrictive (topografie, climă), măsurile de reformă s-au aplicat pentru o perioadă scurtă de timp sau nu s-au aplicat deloc.

Chiar dacă în zona studiată efectele acestei perioade nu sunt comparative cu cele din alte zone geografice ale României sau ale Banatului, considerăm că în economia tezei merită amintită, pentru a obține un echilibru în dozarea perioadelor istorice prezentate. Din studiul nostru reiese faptul că efectele politicilor în economia acestor sate au fost mai puține, în schimb efectele sociale determinate în mod special de migrația populației spre orașele industriale și miniere au fost considerabile (51 de persoane lucrau deja în industrie în 1971)[166].

2.4.1. Reforma agrară

Perioada reformei agrare reprezintă momentul de construcție a discursului de tip sovietic, prin care noul partid instalat inventează „dușmani" ai regimului (*chiabur*, *moșier,*oponenți politici etc.)*,* a căror gospodărie trebuie expropriată în interesul țăranilor săraci. Fenomenul se mainfestă brutal reușind să dizolve singurele gospodării fiabile, cele cu proprietate peste 10 ha.

În primii ani după instalarea Partidului Comunist Român la guvernare, se manifestă o falsă preocupare față de bunăstarea țăranilor săraci. Această etapă constituie de fapt un preambul al procesului radical de reformare a agriculturii în România, care se bazează pe eradicarea proprietății individuale asupra terenului în cadrul procesului de colectivizare.

Curând după preluarea guvernării, Partidul Comunist Român decide începerea reformei agrare prin *Decretul lege nr.187 din 23 martie 1945.* În baza legii și a regulamentului pentru aplicare a legii, în fiecare județ se va constitui Comisia de îndrumare a Aplicării Reformei Agrare[167], iar exproprierile vor viza "dușmanii" politici și marii proprietari. Și în Banat marile proprietăți sunt expropriate, urmând modelul tip al Proiectului de Parcelare Provizoriu pus la dispoziței de Inspectoratele Agricole Regionale (Anexa 4).

Prin Legea nr. 187/ 1945 se vor expropria: *„proprietățile germanilor și cetățenilor români de etnie germană care au colaborat cu Germania nazistă*, *criminalilor de război*, *absenteiștilor*, *refugiaților în țări dușmane sau în țări străine după 23 august 1944*, *a celor care nu și-au cultivat pământurile în regie proprie*

[166] Fond Primăria Comunei Pietroasa, *op. cit.*, p. 42;
[167] *Comisia Județeană pentru îndrumarea și definitivarea reformei agrare Timiș- Torontal Notificarea nr. 10/11.12.1945* în Arhivele Naționale ale României, Serviciul Județean Timiș, Comisia județeană pentru reforma agrară Timiș- Torontal, Fond 574, cota 1 (1945-1947), Fila 2;

BUPT

(excepție fiind loturile sub 10 ha), *bunurile voluntarilor împotriva Națiunilor Unite*, *bunurile de mână moartă și gospodăriile care depășesc 50 ha"*[168].

Concomitent cu exproprierea terenurilor din aceste categorii se realizează și exproprierea bunurile gospodărești, în special tehnică agricolă, dar și efective de animale de tracțiune, fără despăgubira aferentă, acestea trecând în proprietatea statului pentru constituirea centrelor județene pentru închiriat mașini agricole[169].
Astfel după cum reiese din adresa Ministerului Agriculturii și Domeniilor, în Banat, în 1946 procesul de expropriere este declarat aproape încheiat[170] putându-se începe împroprietărirea țăranilor din gospodăriile sărace care dețin teren în proprietate cu suprafața totală de sub 5 ha[171] (**Fig. 19**).

Prin aplicarea reformei agrare, la nivelul țării până în 1946 au fost expropriate 1.468.000 ha, din care au fost date în proprietate 1.109.000 ha. În Banat doar în județul Timiș-Torontal până în 1948 au fost expropriate 231.595 ha, pentru împroprietărirea gospodăriilor fiind repartizate 166.875 ha (17.076 parcele), restul fiind repartizate cu diverse destinații în folosul statului[172].

---

[168] B. Of. Nr. 135/1 nov. 1974 Legea nr. 58 privind sistematizarea teritoriului si localitatilor urbane si rurale, Cap. 2 Exproprierea, art. 3;
[169] *Ibidem,* Cap. 2 Exproprierea, art. 6 și 7;
[170] *Ministerul Agriculturii și Domeniilor, Direcția Proprietăți și Bunurilor Statului, Nr. 165236/ 18.04.1946* în Arhivele Naționale ale României, Serviciul Județean Timiș, Comisia județeană pentru reforma agrară Timiș- Torontal, Fond 574, cota 1 (1945-1947), Fila 245;
[171] *Op. cit.,* Cap. 4 Procedura exproprierii şi împroprietăririi, art. 9;
[172] *Comisia Județeană Timiș- Torontalpentru Îndrumarea și Definitivarea Lucrărilor de Reformă Agrară, Situația Generală de expropriere și împroprietărire în Timiș- Torontal* în Arhivele Naționale ale României, Serviciul Județean Timiș, Comisia județeană pentru reforma agrară Timiș- Torontal, Fond 574, cota 1 (1948), Fila 5;

BUPT

Fig. 19 Titlu de proprietate din satul Cârnecea, jud. Caraș (original, gospodăria M. din Cârnecea nr.71, jud. Caraș-Severin)

Colectivizarea Agriculturii

Colectivizarea agriculturii realizată în spatele paravanului eficientizării agrare prin asociere în mari cooperative agricole, a perfectat procesul de dispariție a proprietății private a gospodăriei individuale, cu efecte sociale semnificative. Astfel, putem spune că prin procesul brutal al colectivizării dispare unitatea pe care o reprezenta gospodăria odinioară.

Etapa I: debutul (1949-1952)

Conceptul de muncă în interes propriu este înlocuit cu cu un nou concept ideologic: munca pentru *„întărirea idealului socialist*". Odată cu Plenara Comitetului Central a P.M.R. organizată în 3-5 martie 1949, conducătorii partidului lansează conceptele agriculturii socialiste bazate pe unirea „liber consimțită" a gospodăriilor mici și mijlocii în *Gospodării agricole colective (G.A.C.)* având ca bază tehnică nou înființatele *Stațiuni de Mașini Agricole (S.M.T.)*.

În 1949 este publicat *Statutul model al Gospodăriei agricole colective (G.A.C.)*, conform căruia o gospodărie individuală intră în această formă nouă de organizare

BUPT

cu tot terenul, putând păstra în folosință personală între ½ și ¼ dintr-un hectar, animale de muncă, inventor agricol principal, semințe, furaje și o parte din anexele gospodărești[173]. Nu se va aduce în cadrul G.A.C. casa de locuit, animalele productive (excepție cele de muncă), construcții gospodărești și inventarul agricol mărunt necesar lucrărilor din gospodărie[174].

Procesul de colectivizare se va realiza benevol în prima etapă, fiind susținut prin mijloace de facilitare legislativă: reduceri de impozite sau reduceri pentru cotele obligatorii la stat.

Datorită faptului că ritmul de constituire al *Gospodăriilor Agricole Colective* s-a dovedit a nu fi cel preconizat, se propune o variantă alternativă, care nu presupune renunțarea la proprietate, prin crearea de *Întovărășiri agricole.* Aceasta reprezintă o etapă intermediară premergătoare inscrierii în G.A.C.[175]. Prin Hotărârea nr.99 din 1952 se aprobă *Statutul model al Întovărășirilor agricole de țărani muncitori pentru cultivarea laolaltă a pământului*. Fiind o formă de cooperație, scopul principal este munca în comun a terenului agricol și folosirea rațională a animalelor de muncă și a inventarului agricol[176].

Cu toate eforturile depuse, inclusiv prin utilizarea forței, în 1952, la nivelul întregii țări, aveau să fie constituite 1795 G.A.C.-uri și 1854 de Întovărășiri. Totalul formelor socialiste de gospodărie reprezintă 8,2% din suprafața agricolă a țării respectiv cuprind 7,4% din populația țării.

În Banat primele Gospodării Agricole Colective au fost realizate în 1949 în Lenauheim și Cenadul Mare. În 1950 erau deja înființate 7 G.A.C.-uri iar în 1952 se consemnează 106 G.A.C.-uri[177].

Etapa a II-a: stagnarea și reluarea procesului (1953-1958)

Din 1953 se înregistrează o încetinire a procesului de colectivizare și *de transformare a socialistă a țăranului român*, în schimb intră în vigoare o serie de acte legislative care facilitează accesul la tehnica agricolă din cadrul *Stațiuni de Mașini Agricole (S.M.T.)*.

Apare o etapă nouă prin care se încearcă favorizarea noilor structuri colectiviste față de gospodăriile agricole individuale. Acestea obțin reduceri pentru folosirea inventarului S.M.T. și o serie de scutiri din impozit sau din cotele de produse datorate. Cu toate aceste facilități, colectările se dovedesc în continuare a fi

---

[173] *Statutul model al gospodăriei agricole colective, II Despre pământ, art.5*, apud Sanda Borșa, *Colectivizarea agriculturii în România: mecansimele legislative ale subordonării lumii rurale (1949- 1962)*, Ed. Mega, Cluj-Napoca, 2009, p. 146;
[174] *Ibidem,* p.146;
[175] Gheorghe Gheorghiu-Dej, *Ședința Secretariatului CC al PMR din 7 august 1951*, apud Sanda Borșa, *Colectivizarea agriculturii în România: mecansimele legislative ale subordonării lumii rurale (1949- 1962)*, Ed. Mega, Cluj-Napoca, 2009, p. 62-63;
[176] B.Of. nr. 6 din 25 ianuarie 1952, Consiliul de Miniștrii, *Hotărârea nr.99 privind aprobarea Statutului model al întovărășirilor agricole de țărani muncitori pentru cultivarea laolaltă a pământului*, Art.2 și Art. 3;
[177] Eugen Mioc, *op. cit.*, pp.223-225;

BUPT

o povară pentru majoritatea gospodăriilor, acestea înregistrand întârzâieri în achitarea obligațiilor[178].

În 1953 se publică un nou statut cadru pentru G.A.C.[179] prin intermediul căruia se reconfigurează patrimoniul gospodăriilor.

În cadrul Congresului al II-lea al P.M.R. din 1955 se decide reluarea procesului de colectivizare, iar în cadrul raportului prezentat în cadrul congresului[180], se prezintă evoluția situației gospodăriilor socialiste raportat la gospodăria individuală (**Tabelul 6**) și a situației categoriilor de țărani și se decide accelerarea procesului de colectivizare:

ANUL	**1950**	**1955**
Categorii de gospodărie	**%***	**%***
Structuri (”gospodării”) socialiste	23,8	35,2
Gospodării individuale	76,2	64,8

***** Procent din suprafața agricolă totală a României

Tabelul 6 Situația gospodăriilor socialiste în raport cu gospodăria individuală (Sanda Borșa, *Colectivizarea agriculturii în România: mecansimele legislative ale subordonării lumii rurale (1949- 1962)*, Ed. Mega, Cluj-Napoca, 2009)

Etapa a III-a: încheierea procesului de colectivizare (1959-1961)

În cadrul raportului de la plenara C.C. a P.M.R. 30 iunie- 1 iulie 1961[181], se prezintă evoluția situației structurilor agricole socialiste raportat la gospodăria individuală, constatându-se o acclerare a transformării socialiste a agriculturii în România și situația întovărășirilor ca formă intermediară de transformare a gospodăriilor individuale în gospodării colective (**Tabelul 7**).

[178] Sanda Borșa, *Colectivizarea agriculturii în România: mecansimele legislative ale subordonării lumii rurale (1949- 1962)*, Ed. Mega, Cluj-Napoca, 2009, p. 90;
[179] Consiliul de Miniștrii al R.P.R., *Hotărârea nr. 1650 din 27 mai 1953 cu privire la Statutul model al gospodăriilor agricole colective*, art.5;
[180] Sanda Borșa, *op. cit.*, pp. 103-104;
[181] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la Plenara C.C. al P.M.R din 30 iunie- 1 iulie 1961 asupra mersului îndeplinirii directivelor Congresului al III-lea al Partidului privind construirea socialismului la sate și dezvoltarea agriculturii* în *Articole și cuvântări, iunie 1961- decembrie 1962*, Ed. Politică, București, 1962, p. 8;

BUPT

ANUL	1961
Categorii de gospodărie	**%***
unități agricole de stat	29,4
G.A.C.	34,8
întovărășiri	18,9
Total structuri socialiste (a+b+c)	83,1
Gospodării individuale	16,9

***** Procent din suprafața agricolă totală a României

Tabelul 7 Situației structurilor agricole socialiste raportat la gospodăria individuală (Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la Plenara C.C. al P.M.R din 30 iunie- 1 iulie 1961 asupra mersului îndeplinirii directivelor Congresului al III-lea al Partidului privind construirea socialismului la sate și dezvoltarea agriculturii* în *Articole și cuvântări, iunie 1961- decembrie 1962*, Ed. Politică, București, 1962)

În decembrie 1961, la consfătuirea pe țară a țăranilor colectiviști la care s-au reunit peste 3000 de participanți dintre care 1800 de reprezentanți ai colectiviștilor, se raportează un procent de 90% din totalul suprafeței arabile a României ca fiind cuprinsă în structuri agricole socialiste, regiunea Banat fiind colectivizată în proporție de 88,7%[182].

La mai puțin de un an de la această cuvântare, procesul de colectivizare avea să fie declarat închis, sectorul socialist al agriculturii deținând 93,4% din suprafața agricolă a țării, un număr de 3.201.000 familii fiind inscrise cu gospodăria proprie în diverse forme de gospodării agricole de tip socialist[183].

După încheierea colectivizării, situația gospodăriilor se perpetuează până în 1989, o perioadă de timp suficient de lungă pentru a schimba profund semnificația dreptului de proprietate și reducerea până la dispariție a unor practici transmise din generație în generație. Până în anul 1989 nu au loc schimbări radicale ale situației gospodăriilor individuale iar cele colective suferă schimbări juridice nesemnificative (la finalul anilor `60 G.A.C. au fost transformate în C.A.P.).

Aflăm și perspective locale interesante asupra acestei perioade, o parte dintre locuitori considerând că satele care nu erau colectivizate, aveau o existență mai grea față de cele colectivizate. Satele *„capitaliste”* trebuiau să predea cota anuală de produse zootehnice către CENTROCOOP și munceau mult mai multa față de locuitorii satelor colectivizate *care mergeau la program*[184].

Cu siguranță prevederile Reformei Agrare (1945) s-au aplicat și în zona studiată. Din păcate, arhiva Primăriei Comunei Pietroasa a ars într-un incendiu premergător începerii studiului nostru și nu am avut acces la date concrete din această perioadă.

---

[182] Gh. Gheorghiu-Dej, *Cuvântare rostită la încheierea consfătuirii pe țară a țăranilor colectiviști în 22 decembrie 1961* în *Articole și cuvântări, iunie 1961- decembrie 1962*, Ed. Politică, București, 1962, p.233;

[183] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport cu privire la încheierea colectivizării și reorganizarea conducerii agriculturii prezentatla sesiunea extraordinară a marii adunări naționale în 27 aprilie 1962* în *Articole și cuvântări, iunie 1961- decembrie 1962*, Ed. Politică, București, 1962, p.287;

[184] Inf. ter., D. I., 57 ani (b.), Pietroasa, decembrie 2020;

BUPT

În ceea ce privește colectivizarea, aflăm că în Pietroasa s-a înființat în 1959 *Întovărășirea Agricolă „Drum Nou”* care a funcționat până în 1962 când a intrat în faliment[185]. În această perioadă a existat și aici o formă de rezistență în fața procesului de colectivizare formată dintr-un nucleu de 11 familii condus de *„moșu Pițu”*. Acestea au fost marginalizate de restul colectivității și șicanate permanent prin metode cunoscute precum mutarea proprietății pe terenuri marginale, departe de vatra satului sau stigma socială[186].

Faptul că în zona studiată nu a existat colectivizare, a permis perpetuarea până în ziua de astăzi a unor practici vechi și conservarea parțială a specificului *peisajului cultural*.

Fig. 20 Contrast peisager -țesut rural din Banatul de Câmpie cu lot agricol exploatat intensiv cu floarea- soarelui în perioada comunismului (*Drumul spre sat*, pictor naiv Viorel Cristea (1947- 1991))

2.4.2. Considerații urbanistice și de arhitectură a gospodăriei

a. Considerații urbanistice

După încheierea colectivizării atenția politică se mută pe reorganizarea administrativă a teritoriului și sistematizarea localităților. În 6 decembrie 1967 în cadrul Conferinței Naționale a Partidului Comunist sunt enunțate *„Principiile de bază pentru îmbunătățirea organizării administrativ-teritoriale a României și*

[185] Ibidem;
[186] Ibidem;

BUPT

sistematizarea localităților rurale". Unul dintre obiectivele principale enunțate în raportul lui Nicolae Ceașescu îl constituie reorganizarea administrativ-teritorială a României, urmărindu-se modelul sovietic, revenindu-se la județe[187].

Folosindu-se de exproprierile loturilor agricole și cu intenția de a crea mari suprafețe pentru exploatarea agricolă apare o reacție în fața extinderii localităților în teritoriu prin ocuparea terenurilor cu potențial agricol. Ceaușescu trasează obiectivul sistematizărilor rurale ca fiind esențial în *„apariția unor elemente de civilizație modernă"* și în *„apropierea treptată a vieții satului de aceea a orașelor"*[188].

De fapt, sub pretextul realizării și distribuirii optime a obiectivelor social-culturale (școli, cămine culturale, dispensare, biblioteci) pe teritoriul comunelor, a amplasării raționale a unităților productive și a eficientizării lucrărilor edilitare și de transport, se propune comasarea mai multor comune și sate și obținerea astfel a unor dimensiuni și densități „optime".

În cadrul acestor centre social-economice nou formate se vor construi nu doar obiective de producție agricolă și zootehnică ci se vor amplasa obiective industriale, industrial- agrare și meșteșugărești, schimbând astfel complet structura ocupațională, economică și socială a comunelor. În ciuda acestor tendințe de centralizare în localități industrial- agrare mai mari, foarte puține inițiative în acest sens și-au produs efectele.

În cadrul Congresului al X-lea al Partidului Comunist Român din 1972 sunt enunțate noi principii generale pentru sistematizarea teritoriului României care vor sta la baza legii privind sistematizarea teritoriului și a localităților rurale și urbane din 1974. Unul dintre obiectivele principale ale legii este folosirea rațională a terenului agricol, considerat o componentă de importanță națională[189] propunându-se mutarea unei părți a populației în locuințe colective.

Fondul funciar agricol fiind protejat prin lege, este interzisă reducerea acestor suprafețe iar reducerea suprafețelor ocupate cu locuințe prin lucrări de densificare urbană este justificată de astfel de eliberarea unor suprafețe care se pot reintroduce în circuit agricol. Există date care arată că lucrările de delimitare a perimetrelor construite din sate, realizate în acea perioadă au dus la obținerea unui disponbil de teren de peste 300.000 ha[190].(**Fig. 21**)

Aceste politici și studii realizate la nivel național au avut mai puțină relevanță în satele din Banat sistematizate în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea care au vetre relativ compacte și terenul agricol dispus în exteriorul satelor.

Principii generale de sistematizare a localităților rurale

Legea privind sistematizarea teritoriului și a localităților devine un mijloc prin care tezele în legătură cu sistematizarea rurală enunțate până atunci într-un cadru

[187] *Scânteia*, anul XXXVII, nr.7546 din 7 decembrie 1967, p.6
[188] *Ibidem*, p.5;
[189] B. Of. Nr. 135/1 nov. 1974 *Legea nr. 58 privind sistematizarea teritoriului si localitatilor urbane si rurale*, Cap. 1, art.1;
[190] D. Defour, I. Baucher, *Sistematizarea localităților rurale*, Ed. Ceres, București, 1977, p. 65;

BUPT

politic, primesc un cadrul legal. Această lege stabilește principiile de bază pentru sistematizarea rurală, lansând conceptul de sate și comune cu „potențial de dezvoltare social- economică". Sub acest concept se poziționează intenția politică ca gospodăriile risipite din cadrul satelor mici să fie mutate treptat în comune care sunt considerate „de perspectivă".

Prin lege se stabilește astfel interdicția de construire de case noi în cadrul satelor și comunelor mici, gospodăriile fiind astfel obligate treptat să se mute în noi perimetre trasate în cadrul satelor așa zis viabile[191]. Intenția politică este ca aceste sate să se transforme în adevărate centre economice si sociale cu caracter industrial- agrar, neglijând caracterul cultural, legăturile sociale, specificul fiecărei așezări și a vieții comunitare.

Aprecierea viabilității satelor este după criterii pragmatice. În legătură cu satele studiate, Pietroasa și Poieni sunt considerate cu „potențial de dezvoltare", în schimb Crivina de Sus este clasificată ca având „condiții reduse" iar Fărășești își „justifică existența prin agricultură", nefiind un sat cu potențial de dezvoltare în sensul politicilor de sistematizare[192].

Din punct de vedere al funcțiunilor, textul legii prevede organizarea în fiecare comună a unui centru civic care va conține funcțiuni administrative, social-culturale, de educație și sănătate grupate într-o singură clădire sau în ansambluri de clădiri cu mai multe niveluri cu *„aspect reprezentativ"*[193] pentru ideologia socialistă. Centrul civic va conține funcțiuni de strictă necesitate în comparație cu centrul civic al comunelor care va conține funcțiuni extinse. Pornind de la centrul civic nou creat, locuințele se vor organiza dinspre centru înspre exterior, urmărind o utilizare cât mai rațională a terenului.

În Schița de Sistematizare a Comunei Pietroasa (1971) se prevede amenajarea centrului civic prin construirea unui microcomplex pentru prestări serviciii, a internatului pentru școală, a unei băi și a brutăriei[194]. De asemenea se propune extinderea spațiului locativ cu 70 de apartamente (următorii 5- 15 ani), pe termen scurt fiind planificată construirea unui bloc de locuințe cu parter și un etaj[195].

Un exemplu în care s-a realizat o trecere de la o localitate rurală la un centru urban este Nădrag, pentru care propunerile de sistematizare (1975) prevăd locuire colectivă și dotări sociale specifice orașelor. Pentru perioada 1985, programul de sistematizare prevede extinderea funcțiunilor socio-culturale în centrul civic pe amplasamentul parcului.

Un rol esențial în politica națională de sistematizare l-a avut tragedia cutremului din 1977, acesta fiind un pretext bun în accelerarea procesului de

---

[191] B. Of. Nr. 135/1 nov. 1974 *Legea nr. 58 privind sistematizarea teritoriului si localitatilor urbane si rurale*, Cap. 3, art.14;
[192] Fond Primăria Comunei Pietroasa, Dosar nr. 623/ 1971, Consiliul Popular al Județului Timiș, Direcția de Sistematizare Arhitectură și Proiectarea Construcțiilor Timișoara, *Schiță de sistematizare a Comunei Pietroasa*, Proiect nr. 14746, Vol. I, 1971, p. 103- 106;
[193] B. Of. Nr. 135/1 nov. 1974 *Legea nr. 58 privind sistematizarea teritoriului si localitatilor urbane si rurale*, Cap. 3, art.13;
[194] Fond Primăria Comunei Pietroasa, *op. cit.*, p.135- 136;
[195] Ibidem, p. 106;

BUPT

sistematizare rurală cu prețul pierderii unor valori de patrimoniu. Ca răspuns la aceste operațiuni ample de sistematizare, în 1988 ia naștere în Belgia mișcarea *Operations Villages Roumains* (O.V.R.) sub forma unui organism nonguvernamental de asociere între state preponderent din vestul Europei cu rol inițial în salvgardarea satelor românești în fața procesului de sistematizare rurală dictat de regimul Ceaușescu. După schimbarea regimului comunist din România, organizația devine o platformă de cooperare democratică între comunele din satele europene.

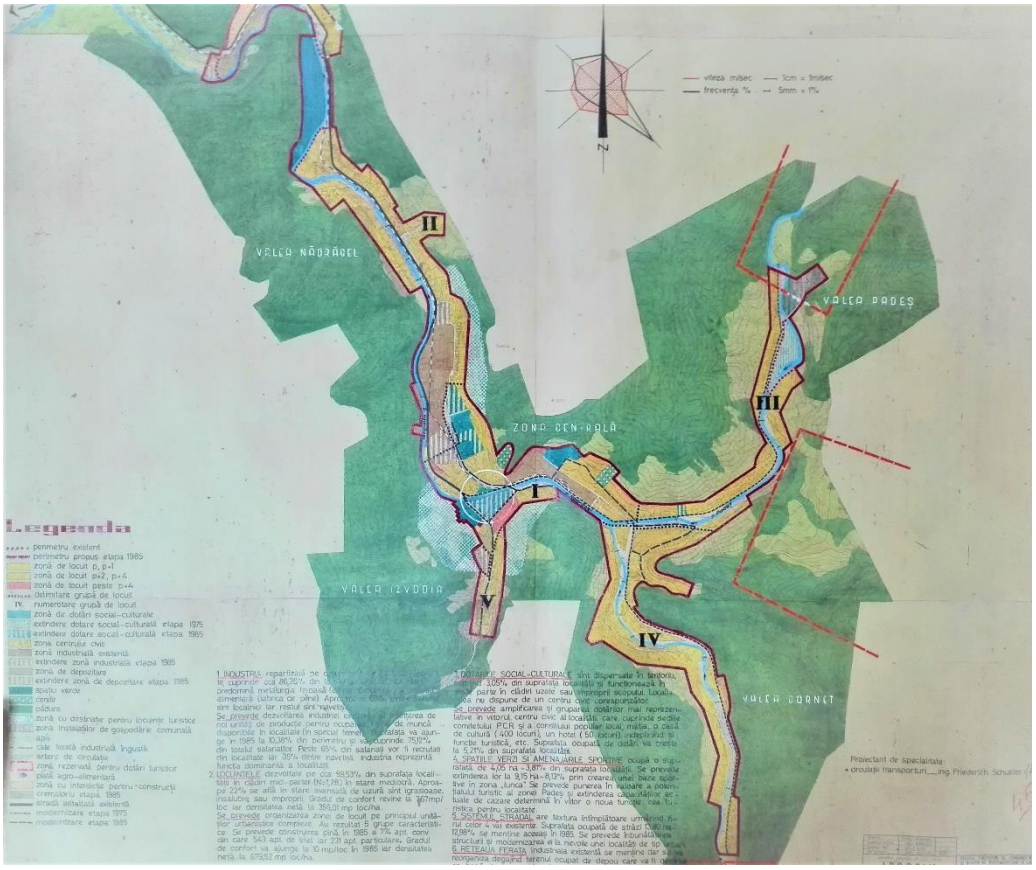

Fig. 21 Plan cu propuneri de sistematizare etapa 1975 și 1985 (IPROTIM, proiect nr. 16023, *Studiul teritorial al comunei Nădrag și schiță de sistematizare a localității (propunere pentru urbanizare)*, Arhivele Naționale ale României, Serviciul Județean Timiș, Fond 104, Inv. 1734 colecția planuri, sulul 91)

b. Considerații de arhitectură a gopodăriei

Odată cu începerea guvernării comuniste, este promovată ideea satului modern. În cuvântarea de încheiere a colectivizării este raportată construcția în intervalul 1956- 1961 a peste jumătate de milion de case noi la sate, fiind de asemena programate noi ținte de îndeplinit precum: electrificarea unui număr de

BUPT

4500 sate până în 1962, construcția a peste 2000 case de nașteri, 3000 circumscripții medico-sanitare, 7300 săli de clasă, 11600 cămine culturale, 3300 cinematografe[196].

Chiar dacă tema arhitecturii gospodăriei nu a fost de actualitate în primii ani după instalarea regimului comunist, aceasta devine temă de interes odată cu elaborarea legislație de sistematizare a satelor (1974).

Relaționat cu dimensiunile mici a noilor loturi pentru case și intenția de sistematizare, apare obligativitatea realizării noilor case cu 2 niveluri, iar în zonele centrale ale comunelor cu minim 2 niveluri. Petru ușurarea construcției de noi case, legislația prevede ca administrațiile locale să pună la dipoziția locuitorilor proiecte tip *"care sa ţinã seama de specificul local şi de tradiţie şi care sa folosescã materiale locale existente, ieftine"*[197].

În vederea stabilirii caracterului localităților, pentru proiectele de sistematizare și realizarea unor proiecte tip, institutele de proiectare au realizat studii care centralizează date specifice fiecărei localități precum: arhitectura gospodăriei (plan general al gospodăriei, tipologie planimetrică a caselor, tipologie volumentrică, material etc.), arheologice, istorice, etnografice și piese grafice și fotografice[198]. În practică, față de impunerea de a construi pe 2 și mai multe niveluri, se propun și alte metode de densificare, precum locuințele cuplate sau înșiruite cu unul sau mai multe niveluri (**Fig. 22**).

În fapt, procesul de sistematizare a satelor nu a putut fi finalizat, acesta fiind întrerupt odată cu schimbarea guvernului comunist în 1989. Cu toate acestea, politicile de sistematizare au lăsat răni adânci în structura urbanistică și socială a satelor în Banat, în ciuda faptului că documentele legislative și demersurile de sistematizarea menționau *„specificului local şi de tradiţi"* ca elemente esențiale în noul proces de planificare.

---

[196] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport cu privire la încheierea colectivizării și reorganizarea conducerii agriculturii prezentată la sesiunea extraordinară a marii adunări naționale în 27 aprilie 1962* în *Articole și cuvântări, iunie 1961- decembrie 1962*, Ed. Politică, București, 1962, pp.296-297;

[197] B. Of. Nr. 135/1 nov. 1974 *Legea nr. 58 privind sistematizarea teritoriului si localitatilor urbane si rurale*, Cap. 3, art.19

[198] IPROTIM Timișoara, *Proiect nr. 32.054/ 001-II localitățile Unip și Ofseniţa* [manuscris];

BUPT

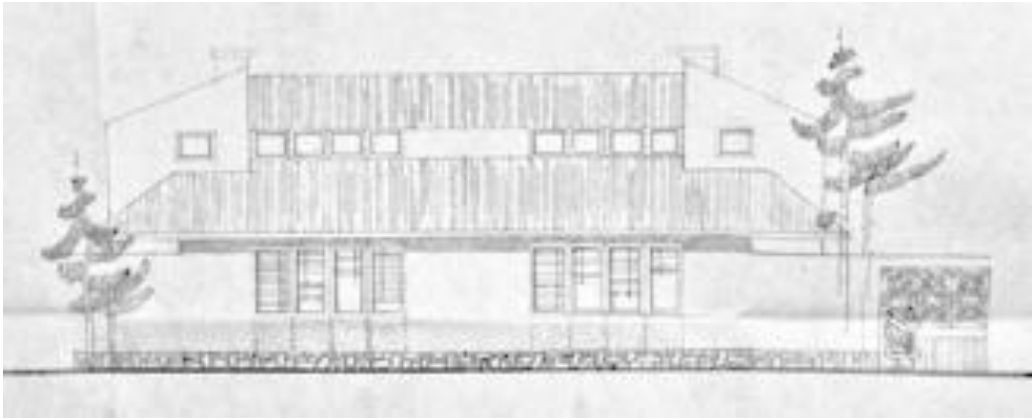

Fig. 22 Proiect nr. 255/ 1972, *Studiu privind locuințele în mediul rural,* Consiliul Popular al Jud. Caraș- Severin, U.P.J.C.S. Unitatea de Proiectare Județeană, construcție parter cu un etaj (sus.), construcție cuplată cu un calcan var. 11 (jos.) (Arhiva Primăriei comunei Ticvaniu-Mare, jud. Caraș- Severin

2.5. Perioada contemporană

După schimbarea de regim (1989), gospodăria începe timid să se reîntregească, primind din nou proprietatea terenului. Cu toate acestea, datorită mentalităților politice de după 1989, influențate încă de doctrina comunistă care

BUPT

adusese în desuet dreptul de proprietate, procesul împroprietărire decurge greu și este incomplet.

Astfel *gospodăriile* care au fost incluse în procesul de colectivizare primesc în folosință 0,5 ha (1989), ulterior, prin legea funciară, *gospodăriile* pot fi împroprietărite pe pământul avut dar până în limita a 10 ha (1991) urmând ca legislația funciară să fie completată cu posibilitatea retrocedării terenului până în limita a 50 ha agricol și 10 ha pădure (2000). Prin reîmproprietărire nu s-au primit elementele secundare confiscate (hale, utilaje, depozitări), dotarea tehnică precară a gospodăriilor fiind una dintre cauzele sub-dezvoltării acestora.

În realitate, ezitările politice sărăcesc și demoralizează evoluția celei mai importante unități economice rurale- gospodăria, politicile agricole aplicate în acești ani (1990- 2005) neavând efect economic considerabil[199]. Efectele acestor neajunsuri sunt greu de redresat mai târziu chiar și prin schemele de plăți aferente instrumentelor cuprinse în Politicile Agricole Comune ale Uniunii Europene (preaderare- prezent).

Din punct de vedere urbanistic, gestul de a abroga legea sistematizării localităților (dec. 1989) este unul firesc, acestă lege fiind responsabilă, în perioada comunistă, pentru modificarea radicală a satelor și strămutarea a mii de gospodării. Urmează o perioadă de aproximativ zece ani fără reglementări specifice de urbanism, fiind în schimb elaborată legislație în domeniul construcțiilor (1991), fapt care permite un proces de emancipare și individualizare a caselor, dispariția gradulă a coerenței arhitecturale și urbanistice a satelor și apariția fenomenului caselor *"făloase"*[200] care neagă trecutul și caracterul local.

Menționăm aici și forme de reacție prin care profesioniștii și asociațiile profesionale încearcă să gestioneze aceste fenomene prin proiecte precum înființarea Grupului de lucru rural al Ordinului Arhitecților din România (2014), realizarea *Ghidurilor de arhitectură pentru încadrarea în specificul local din mediul rural (Etapa 1)*[201].

Începând cu anul 2001, se reglemntează caracterul și modul de adoptare al documentațiilor de urbanism respectiv responsabilitățile instituțiilor în acest domeniu prin *Legea 350/ 2001 privind amenajarea teritoriului și urbanismul*, începând o nouă perioadă în planificarea teritoriului în România.

---

[199] Păun Ion Otiman, op. cit., p. 143;
[200] Vintilă Mihăilescu, *Case făloase și macroeconomice,* în Dilema Veche nr. 389 (2011), 12 iun. 2020;
[201] Ordinul Arhitecților din România, *Ghidurile de arhitectură pentru încadrarea în specificul local din mediul rural*, https://www.oar.archi/despre-oar/ghidurile-de-arhitectura-pentru-incadrarea-in-specificul-local-din-mediul-rural, (07.07.2020);

BUPT

3. GOSPODĂRIA ÎN PEISAJ. PRACTICI LOCALE- RAPORTURI

3.1. Gospodăria în mentalul comunitar

Pentru a înțelege conceptul cu care lucrăm în cadrul studiului de caz, ne-am propus să realizăm o (re)construcție a *gospodăriei* prin prisma mentalului comunității locale studiate. Chiar dacă în timpul studiului pe teren, nu am regăsit folosirea termenului de *gospodărie per se*, în analiza peisajului cultural și înțelegearea acestor semnificații, am considerat important să utilizăm metode din sfera etnologiei, urmând concepția lui Geertz (2000) conform căreia omul trăiește într-o lume "culturală" plină de semnificații[202]. Astfel, peisajul privit/ contemplat, este dublat de un *al doilea peisaj*, specific locului, un produs al practicilor culturale locale ce poate fi descifrat prin intermediul unor variate metode de cunoaștere[203].

Așa cum am arătat și în capitolul 1, Paul H. Stahl (2000), identifică două categorii de noțiuni care definesc gospodăria în vocabularul comun: sunt noțiuni din vocabularul locuitorilor din rural, precum *gospodărie, casă, vatră*, *foc,* termeni care la rândul lor au multiple semnificații. În vocabularul antropologic se folosește termenul de *familie*. Autorul îl consideră în schimb impropriu, deoarece acest termen poate cuprinde și membrii din afara gospodăriei subiect, propunând ca alternativă folosirea termenului de *grup domestic*[204]. Din studiul de caz, nu rezultă o paletă largă de noțiuni pentru a defini *gospodăria*, în schimb s-au identificat două moduri de reprezentare a ei în mentalul comunitar: o *reprezentare temporală*, relaționată la *neam*[205] în sens de rudenie, și la diverse alte *forme sociale* mai largi, prin intermediul căreia subiecții narează evoluția gospodăriei din trecut până în prezent.

O a doua *reprezentare* este *spațială*, prin care gospodăria se construiește mental pe *o "hartă"*, termen ce urmează a fi clarificat în cadrul capitolului.

---

[202] *„Believing, with Max Weber, that man is an animal suspended in webs of significance he himself has spun, I take culture to be those webs, and the analysis of it to be therefore not an experimental science in search of law but an interpretive one in search of meaning*" Clifford Geertz, *The interpretation of cultures*, Ed. Basic Books, New York, 2000, p. 5;

[203] Eric Hirch, Michael O'Hanlon, *The anthropology of landscape*. *Perspectives on place and space*, Ed. Oxford University Press, 1995;

[204] În accepțiunea lui P. H. Stahl, cuvântul *familie* ca exponent al *gospodăriei* este imprecis el putând fi interpretat ca relație de rudenie sau de cuplu, fără a putea include personae din afara acestora sau alte componente ale gospodăriei, P. H. Stahl, *op cit.,* p. 192- 193;

[205] Inf. ter., T. M., 72 ani (f.), Crivina de Sus, octombrie, 2019, " *[…] tata lu tata, el, dji unde o căpătat locu ăla, iel o curățat, or fost borzi și rău acolo...și, rău o fost, rău, rău o fost, or murit două generații până o ajuns așa […]*"

BUPT

3.1.1. Reprezentare *temporală*. Relații de neam și de *co-participare*

În vocabularul unora dintre cei intervievați, *gospodăria* din studiul de caz este definită cu termenul de *avere*[206] prin intermediul căruia se stabilesc legături *transgeneraționale* menite să asigure continuitatea *gospodăriei*, prin *moștenire* în cadrul unui neam. În cadrul interviurilor, unii subiecți au utilizat acest termen, pe când alții nu. În cele ce urmează, chiar dacă intervievații nu au folosit termenul de *avere*, el se păstrează în descrierile noastre. Cuvântul *avere* provine din latinescul *habēre* fiind tradus ca *„totalitatea bunurilor care se află în posesia cuiva; avut, avuție"*[207].

Termenul face referire la întreg patrimoniul moștenit pe linie de sânge (părinte-copil sau bunic- nepot), atât bunuri imobile cât și bunuri mobile și animale. Cel mai des întâlnit mod de transmitere a gospodăriei pe linie de sânge fiind cel care respectă principiul *ultimei genituri*, prin care mezinul rămâne în casă și moștenește gospodăria[208], situație larg întâlnită în satele din studiul de caz. Restul copiilor care pleacă pentru a-și realiza propria gospodărie, primesc în proprietate părți din gospodăria părintească[209].

În legătură cu relațiile de *neam*, studiile de caz au identificat diferite filiere prin care s-a construit gospodăria: moșteniri, strămutări, noi edificări[210]. În primul caz, arătăm că o gospodărie poate fi compusă din mai multe *averi* rezultate prin moștenirea rudelor fără descendenți, respectiv prin căsătorii. Gospodăria actuală a grupului domestic B. din Fărășești este compusă din trei *averi*, practic moștenește trei gospodării (părți de gospodărie) distincte[211]. Casa în care locuiește acest grup, împreună cu tot patrimoniul mobil și imobil este moștenită pe linia bunicului[212].

---

[206] Inf. ter., D. R. (b.), 53 ani, Pietroasa, octombrie, 2019 *"pă vremuri îi spunea părăul lu Căcea...da, era un om, a lui o fost averea asta aici […] a mei di la el or cumpărat...ăla o fost stră stră bunicu meu, ăla o fost proprietar din 1846 (?). Acuma când m-am întărit am zâs să aduc tăt de la Căcea ăla la numărु` Radu"*

[207] Academia Română, Institutul de Lingvistică, coord. Acad. Ion Coteanu, dr. Lucreția Mareș, Dicționar explicativ al limbii române, Ediția a II-a, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2009;

[208] Inf. ter., P. A., 52 ani (b.), Poieni, februarie 2020, *„[…] eu am fost ăl mai mic […]"*

[209] Inf. ter., S. I., 72 ani, Crivina de Sus, august, 2019, *„am cătă 4-5 hectare, la Lăpugi, moștenire, o rămas pe-aclo...le-am dat la niște frați de-ai mei ca să nu le mai folosesc eu și locul de fân și diesta cu pășune, cu pădure"*

[210] Așa cum am prezentat la capitolul *1.4. Metode de cercetare*, în cadrul studiului am utilizat metoda interviului *slab structurat*, furnizarea unor date precise, cum ar fi anumiți ani sau date calendaristice rămânând la latitudinea subiecților, motiv pentru care în unele descrieri aceste date lipsesc;

[211] Inf. ter., B. I., 66 ani (b.), Fărășești octombrie, 2019, *"Stepan, e prima meă avere, aia, asta ie a doua (a străbunicii) șî aia de la vale undie am grajdul e a treia avere"* și *"trei averi am avut la Fărășești, n-o avut nime, trei averi am avut…și pământ am avut mult, și iara l-am dat tăt…am avut Alex pământ, puteam să fiu bogat acum…"*

[212] Ibidem., *"aici or fost trei frați, Alexa, Todor și...și daia ș-or împărțit aici...Alexa, Todor și Ilie […] păi ei or fost Babescu aici…tăți îs Babescu […] Alexa, moșu Pătru și ăsta…nu Ilie…cum i-o zâs?...Toma. Astea tăte tri, tri or fost, tăți frați, ei or fost tri frați…că deaia o rămas*

BUPT

Parcela casei rezultă dintr-o împărțire a unei parcele mai mari la trei frați, cu două generații anterioare. Prin căsătorie acest strămoș, adaugă gospodăriei terenul și grajdul rezultat dintr-un partaj între doi frați din linia soției[213]. Bunurile astfel moștenite sunt ulterior transmise peste două generații, proprietarilor actuali. O a treia *avere* moștenită, casa și terenurile aferente, provine de la "*moșul cu lula*", un unchi fără urmași pe linia bunicii[214]. Astfel rezultă o gospodărie nouă, extinsă, a cărei patrimoniu este parțial supus unor operațiuni ulterioare de vânzare iar partea rămasă urmează să fie transmisă unicului urmaș (**Fig. 23**).

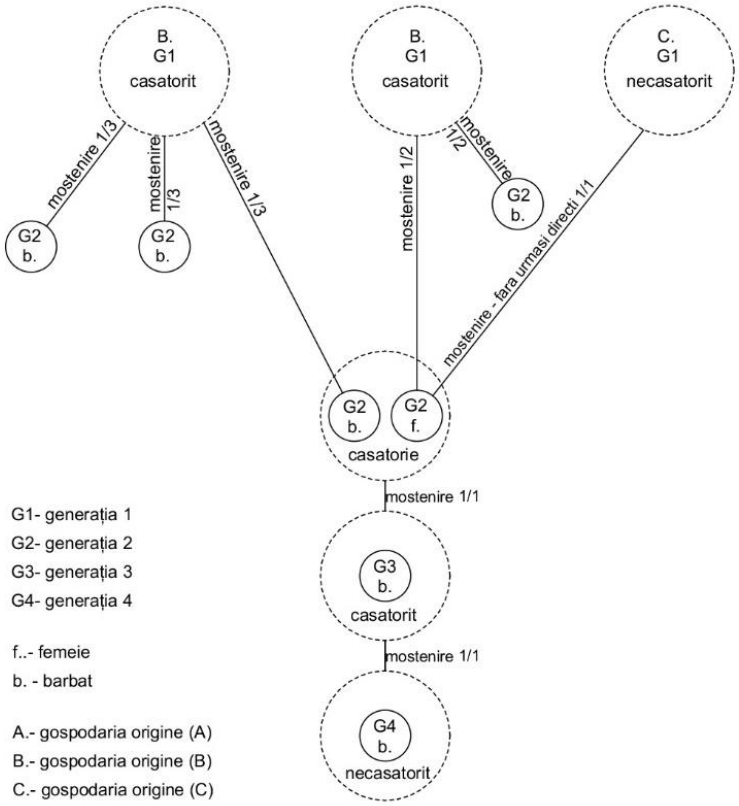

Fig. 23 Compunerea unei gospodării prin moșteniri succesive (*gospodăria B. din Fărășești*)

moștenirea, o rămas moștenirea noastră. Ăsta la noi o ramas mai mic, aicia în partea asta e mai mare, la ei iară e mai mare…"

[213] Ibidem, *„Ia…că ai bătrâni părinți or fost pe timpul ăla primar…că daia avem acolo jos […] unde m-ai văzut ieri…la plațu ăla-i a lu bătrâna […] o avut și casă numa casa o dat-o lu fraciso […] mi-o lăsat mie grajd și plaț șî iei și-or luat casă…(*casa unde era?*) acolo tăt acolo…or luat-o de pe teren și-or mutat-o la Poieni, or dus-o la Poieni… o rămas numa fundația, fundația este…și-o fi făcut iel, D-zeu îl știe, no…dzâc ce-o fi făcut cu ea, c-o luat țâgla șî liemnu…piatra e acolo, fundația…"*

[214] Inf. ter., B. M., 53 ani (f.), Fărășești, octombrie, 2019 *"aia e moștenirea ei, da […] la moșu cu lula, da…"*

BUPT

Al doilea caz este relevant deoarece prezintă modul de edificare al gospodăriei prin strămutări succesive și aplicarea unor rigori legislative care au condiționat evoluția ei și modificările ce au survenit în timp asupra poziției gospodăriei în țesut. În cazul *gospodăriei P. din Fărășești*, amplasamentul actual al casei este dobândit relativ târziu (1960), astfel considerăm relevant pentru exemplificare, modul în care grupul domestic a *roit* de-a lungul generațiilor în jurul vetrei *cuib*. Din gospodăria inițială pe linie paternă cei trei copii (străbunicul și cei doi frați ai săi) primesc fiecare cate o parcelă pentru construcția casei, astfel străbunicul se așează cu familia sa pe parcela primită. Locuința *cuib* rămâne până târziu când elemnetele structurale din lemn și țigla sunt recuperate și folosite ca material de construcție pentru *căsoania* din locul *Strâmbu*, pe amplasament rămânând doar pereții din zidărie de piatră. Bunicul și tatăl informatorului locuiesc în gospodăria "*roi*" până în 1960 când tatăl decide achiziționarea unui alt teren pentru construcția propriei case, amplasamentul actualei gospodării. Astfel, în anul 1962 se finalizează construcția casei actuale. Datorită politicii de impozitare din perioada comunismului, membrii familiei sunt nevoiți să demoleze în anii '70 casa veche și anexele gospodăriei "*roi*" pe care le vând ca material de construcție. Astfel din gospodăria de origine a tatălui rămânând doar grădina și curtea. Ulterior din suprafața terenului rămas liber, în 1973, se răscumpără un sfert, alcătuind astfel ½ din parcelă pe care în prezent informatorul o transmite fiului său mai mare pentru construcția locuinței după căsătorie (**Fig. 24**).

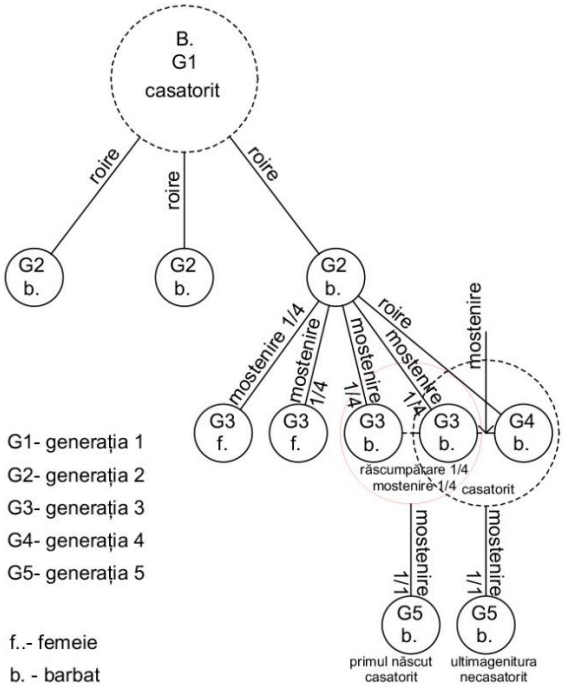

Fig. 24 Compunerea unei gospodării prin strămutări succesive (roiri în jurul vetrei „cuib") și rigori legislative (*gospodăria P. din Fărășești*)

BUPT

În cazul exemplificat, dinamica gospodăriei (*averii*) este dată și de anumite politici regionale sau naționale precum este cazul reformei agrare din 1921 prin care se oferă veteranilor de război sau urmașilor acestora prioritate în vederea împroprietăririi pe terenuri agricole[215]. În acest caz, atât bunicul (rănit) cât și fratele acestuia (decedat) sunt veterani ai Primului Război Mondial. De aceea tatăl lor are posibilitatea să își aleagă cu prioritate drept compensație pentru pierdearea suferită teren agricol în vederea împroprietăririi. Astfel ajunge în proprietatea gospodăriei terenul agricol din locul *Fața Mare* (aprox. 11 lanțe)[216], expropriat din averea familiei nobiliare din sat.

O recompensă în teren agricol, menită să întregească gospodăria inițială, au primit și voluntarii care au luptat în cel de-al Doilea Război Mondial, după cum este cazul *gospodăriei P. din Poieni*, în care bunicul a fost împroprietărit cu 2 ha în locul *Curpen* pentru că a luptat în Rusia[217].

În ceea ce privește *co-participarea*, din studiul acestor sate, se evidențiază și legături în cadrul unor forme sociale mai largi ca vecinătatea, satul și uneori chiar la scara mai multor sate din zona studiată. În studiu, am identificat astfel moduri de co-*participare* în practici constructive și în activități agriocole.

Legat de *co-participarea* în practici constructive, un exemplu relevant pentru aceste tipuri de extensii ale gospodăriei spre exterior este modul în care întreaga comunitate a satului participă prin muncă la edificarea unor case din vatră sau pentru obținerea la comun a unor materiale de construcție necesare. În acest sens este participarea întregului sat la transportul cărămizii fabricate de țiganii „cărămidari", de pe dealul satului Crivina de Sus, pentru construcția casei noi a gospodăriei A. (1969)[218]. În mod similar, mai mulți locuitori din Crivina de Sus se asociază pentru a arde și transporta varul de la cuptorul din locul *Valea Măldești*, în sat, unde fiacare gospodărie deține gropi pentru stins varul[219].

---

[215] M. Of. Nr. 93 din 30 iulie 1921, *Legea Nr. 3610 pentru reforma agrară din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș,* Cap. 10, Art. 92 (1);

[216] Inf. ter., P. I., 67 ani (b.), Fărășești, august/ octombrie 2019, *„cum să spun...străbunicu o fost Popovici Maxim ș-atunșea bunicul meu, el o fost Popovici Alexandru și a fost în primul război, atunci în patrusprezece până în șaptesprezece, atunci când o fost reforma agrară de s-o împărțit pământ și-atunce vezi, prin optâsprezece...și bunicul meu o venit pușcat pe mâna dreaptă și fratesu Dionise ăla o murit și-atunșia vezi aișia o fost a boierilor […] vezi, când s-ompărțât pământrul, atunșia o venit și i-o zâs la bunicu...ș-atuncea o zis către bunicu, Măxâne, tu ai dreptu la primu teren în Fărășești ine vrei tu pentru că ai doi copii invalizi de război, unu-i mort și unu-i rănit...domnule mie să-mi dai Fața Mare."*

[217] Inf. ter., P. A., 52 ani (b.), Poieni, februarie 2020, *„atunși s-o dat la voluntarii de război...ăștia car-or cumpărat paișia no fost pe front numa bunicu-meu...el o primit că o fost rănit în Harcov la ruși, în Rusia"*

[218] Inf. ter., A. S., 72 ani (f.), Crivina de Sus, iulie/ septembrie 2019, *„ […] am strâns tăt satu și într-o zi am buit-o tătă și după haia primăvara am facut cășile...toamna or buito […]"*;

[219] Inf. ter., L. M., 72 ani (f.), Crivina de Sus, iulie/ septembrie 2019, *„ […] ieșeau și să ortășeau oamenii și buiau cu carălie, când o ardjiau, dușiam liemnie că așa era, era acolo pă*

BUPT

Colaborarea (*co-participarea*) se referă și la stilistica arhitecturii și organizarea *gospodăriei*, care urmează mai mult sau mai puțin aceleași tipologii. Legat de stilistică și similitudinile de organizare, aceastea sunt preluări conștiente între vecini, în studiile de teren fiind găsite asemănări în modurile de organizare a gospodăriilor din vatră sau similitudini arhitecturale. Notăm cazul *gospodăriei vechi A. din Crivina de Sus* (în prezent demolată) care în trecut avea arhitectura casei, dispunerea în plan a ansamblului cu trei corpuri principale (casă și anexe), alinierea și organizarea funcțională similare gospodăriei vecine, aflată încă în țesut[220] (**Fig. 25**).

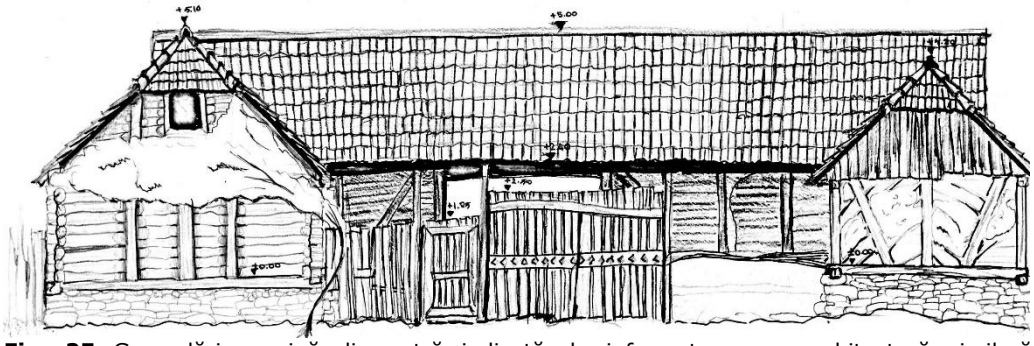

Fig. 25 Gospodărie vecină din vatră indicată de informatoare, cu arhitectură similară gospodăriei vechi a familiei A., situată la sud, lipită de parcela studiată (desen stud. arh. Șerbănescu Simona Andreea, Atelierul multidisciplinar în jurul bisericii de lemn, Crivina de Sus, 2013)

Un caz similar se regăsește în descirerea casei vechi a *gospodăriei T. din Crivina de Sus*, prevăzută cu pridvor deschis, pe structură de lemn din care se intră în camere și cămară, subiectul amintind de existența unei case cu arhitectură similară, proprietatea unui nepot de pe o stradă paralelă[221]. Chiar și în perioada modernă se manifestă aceast mod de raportare a gospodăriei la vecinătate. În anii `50 și `60, odată cu creșterea suprafeței construite a locuinței, o mare majoritate a caselor din vatră își schimbă poziția pe parcelă, sunt întoarse paralel cu strada, închizând frontul stradal și sunt construite din cărămidă cu ajutorul unor meșteri din zonă[222].

Valea Măldjească cuptor de var, dușeau liemnie și o fost piatră daia de var și fășiau, îl ardea […]";

[220] Inf. ter., A. S., 72 ani (f.), Crivina de Sus, iulie/ septembrie 2019, *„ […] casa vechie o fost...cum să spun, cum îi a lu veșinii aștia dân sus, numa cu-n capăt, cun capăt la drum și or fost tri camerie, una o fost dji cătă drum, una o fost în mijloc și una djinsus, cum îi a lu aștia djinsus, așa-i, așa o fost și a noastă […] cum e a lu veșinii ăștia cu capetu în drum...cum e asta huluită."*

[221] Inf. ter., T. M., 72 ani (f.), Crivina de Sus, iulie/ septembrie 2019 *„[…] eee, ba mai are…aclo, ulița aia, ăăă are… aia e exact cum o fost casa noastră…a lu…a lu… Doru, niepotu Doru a lu Rău, a lu […] aia exact așa îi. Din capăt până în capăt îi târnațu ăla așa, ș-așa iară două căși una după alta și mai încă o cămară aclo…da…la noi o fost și focărie da la ei n-o fost… o fost numa două căși așa și o cămară"*

[222] Ibidem, *„[…] asta aișia, asta unu din Făjet, aham, unu Bocoș, ăla o făcut pe-aiși pe la tăți cășâlie."*

BUPT

Această tendință de a copia situația din vecinătate se reflectă și în utilizarea unor noi materiale de construcție. Neglijând lipsa de compatibilitate, construcțiile vechi din lemn preiau termoizolația din polistiren folosită pe zidăria din cărămidă. Aceasta a dus la situații dramatice precum cea a *gospodăriei Ț. din Crivina de Sus*, în care, între polistiren și fațada veche din lemn s-au cuibărit diverse rozătoare și reptile, ducând în cele din urmă la demolarea parțială a casei în vara anului 2020 și reconstrucția cu zidărie din bolțari BCA, păstrând doar sistemul structural în *căți* (**Fig. 26**).

Fig. 26 (stânga) fațadă tencuită cu pământ peste care s-a montat în anul 2010 polistiren, distanța dintre fațadă și polistiren devenind loc pentru cuibărire rozătoare și reptile (dreapta) reconstrucția fațadelor cu bolțari BCA cu păstrarea structurii în *căți,* casa gospodăriei Ț. Din Crivina de Sus (original, 2020)*;*

Co-participarea în activități agricole, se realizează între entități după înțelegeri foarte stricte și consimțite. În cele ce urmează descriem câteva situații relevante întâlnite în studiul nostru.

O formă de *co-participare* a gospodăriei, premergător agriculturii moderne, este în cadrul unor lucrări agricole comune, care presupun utilaje complexe precum sunt batoza și selectorul pentru cereale (*țălindăru*`)[223], utilaje la care au acces toate gospodăriile satului.

Un alt exemplu de *co-participare* agricolă, se regăsește și în prezent pentru pășunatul turmelor de oi. În studiul de caz am identificat două sisteme de organizare ale pășunatului care includ gospodării din mai multe sate. Primul sistem de asociere întâlnit este format din patru gospodării, care practică un tip de pășunat asociativ, itinerant, fiecare cu pășunea și sălașul propriu și efectivul său de

[223] Inf. ter., B. D., 46 ani (b.), Fărășești, august/ octombrie 2019, *"țilindărul..aleje grâul perfect, tăt ce-i rău țâpă afară […] acolo merjeam și-l fășeam pentru semănat, fășeam câte un sac"*;

BUPT

animale[224]. Din asocierea fac parte 3 gospodării din Fărășești (P./ 70 oi, B./ 25 oi, Ș./ 60 oi) și o gospodărie din Poieni (D./ 50 oi). Este de remarcat faptul că această asociere nu respectă limitele administrative ale unui sat, teritoriul fiind exploatat după practici vechi, dincolo de limitele administrative actuale. Păscutul oilor și mulsul se face prin rotație, proporțional cu numărul animalelor, calculându-se 1 zi la 10 oi. În zilele în care o gospodărie se ocupă cu păscutul oilor și muls, aceasta păstrează brânza obținută. După scurgerea zilelor obligatorii, turma pleacă pe altă proprietate din asociere (**Fig. 27**) unde staționează respectând aceeași regulă.

O a doua formă de de asociere pentru pășunat este de tip pendulator local și include un grup mai mare de gospodării, bazându-se pe *„măsuratul oilor"*, operațiune menită să identifice productivitatea efectivului de oi a fiecărei gospodării. O perioadă, în baza acestei măsurători se repartizează producția de brânză (brânza mare), ulterior, cantitatea de brânză distribuită fiecărei gospodării din asociere este proporțională cu numărul de zile în care participă la păscutul turmei (brânza mică). Un produs al turmei aproape la fel de important precum este brânza, este operațiunea de gunoiere a terenului cu *mreajă*[225], o metodă itinerantă de fertilizare de care beneficiază toți membrii incluși în asociere.

Fig. 27 Întegrare peisageră în hotar a gospodărie fam. D. din Poieni (50 oi), parte din asocierea pentru păscutul oilor. Gospodăria din hotar este compusă din casă, grajd vite cu

[224] Ciobotă Alexandru, Bica Smaranda, *The role of the seasonal small farms in defining the identity of Pietroasa's cultural landscape* în Proceedings of the 18th International Multidisciplinary Scientific GeoConference SGEM, vol. 18, 2018, p. 721- 728;

[225] Inf. ter., S. A., 33 ani, Crivina de Sus, august 2019, *"mreajă...înainte când aveau mulți oi, tu te împreunai la oi, da, să vezi cât lapte, câtă brânză iei, atunci se măsura la fiecare cât lapte avea și în funcție de cât lapte avea atâta aveai tu dreptul la brânză...asta era prima tură de brânză pe care o lua fiecare cât lapte avea de la oile lui, după aia, în funcție de câte zile mergeai la oi, de exemplu poate îți cădea o zi la săptămână, sau două zile la săptămână […] ș-atuncia în funcție de cât de des mergeai la ele vara, aveai drept la brânză plus la nopți de gunoi ș-atunci după ce începeau să treiere grâurile puneau oile...ș-atuncia știai: bă tu ai dreptul la 20 de nopți "*

BUPT

fântână, șură de fîn și țarc pentru oi cu strungă pentru muls (desen de peis. Floca (Adăscăliței) Alina)

Studiul de față a surprins prin interviuri și studii de teren păstrarea unor relații interumane, o anume raportare față de proprietate, un anume mimetism în arhitectura caselor și gospodăriilor, care reflectă până în ziua de azi, practici ancestrale. Prin aceasta, studiul reprezintă un element important de incursiune în memoria colectivă. Astfel, considerăm că aceste relații de *apartenență* și de *co-participare*, determină în timp, un specific al peisajului local și chiar regional, urmând concepția lui Murphy (1995) prin care peisajul este *un păstrător al memoriei generațiilor anterioare*[226].

3.1.2. Reprezentare spațială. Hărți și *hărți mentale*

Cea mai uzuală reprezentare spațială a *caracteristicilor lumii*, este *harta*, un instrument grafic prin care se transpun anumite trăsături prin intermediul unui *proces de conversie mentală*[227]. În timpul muncii de teren realizată pentru studiile de caz, am identificat două moduri de reprezentare spațială a gospodăriei. O primă formă de reprezentare este cea pe hărți fizice, concretă, pe care subiecții o utilizează în relația formală cu instituțiile statului (Primăria Pietroasa, A.P.I.A. Timiș[228] etc.). Acest suport fizic este sub formă de hărți topografice, cadastrale sau GPS însoțite de documente formale precum actele de moștenire și extrasele de carte funciară.

O a doua formă de reprezentare spațială, care reiese din studiul de caz, este mai degrabă personală și subiectivă, sub formă de *hărți mentale*[229] prin intermediul cărora subiecții imaginează peisajul și modul în care gospodăria se inserează și evoluează în relație cu acesta.

Punând față în față hărțile fizice cu cele mentale, apar niște relații de interes pentru studiul nostru. În *gospodăria lui P. A. din Poieni*, pentru prezentarea situației actuale a terenurilor în posesie, acesta întrebuințează hărți GPS tipărite pe care sunt delimitate suprafețele de teren agricol ale gospodăriei sale. În baza acestor hărți cu terenuri înscrise în Registrul Agricol se atribuie cota de impozitarea pe teren și se realizează digitizarea parcelelor agricole și introducerea acestora în arhiva A.P.I.A. în

---

[226] *„The landscape is redolent with memories of other human beings."*, Howard Morphy *apud* Eric Hirsch, Michael O`Hanlon, *The anthropology of landscape. Perspectives on place and space*, Ed. Oxford University Press, New York, 1995, p. 188;

[227] Norbert Götz & Janne Holmén, *Introduction to the theme issue: "Mental maps: geographical and historical perspectives"*, Journal of Cultural Geography, Volume 35, Nr.2, 2018, p. 157-161;

[228] Agenţia de Plăţi şi Intervenţie pentru Agricultură (A.P.I.A.), http://www.apia.org.ro/, (13 iulie 2020);

[229] Norbert Götz & Janne Holmén, *Op. cit.*; *„As we see it, a mental map, rather than being an object, is a theoretical construct not observable in its original repository – the human brain. It is accessible to scrutiny only when reified via behavioral, oral, textual, or graphical acts […] In the current era of disoriented globalization, we believe mental maps will continue to be crucial tools for insights into the ability of ordinary people to make sense of the world and into the compasses of their political leaders."*

BUPT

vederea obținerii subvențiilor acordate de Comisia Europeană în cadrul schemelor de plată pentru agricultură. De asemenea P. A. prezintă și o hartă cadastrală din sec. al XIX-lea, extrasă din arhiva B.C.P.I. Făget[230] pe care sunt identificate cu contur galben parcelele aflate în proprietatea sau folosința gospodăriei sale. În cadrul interviului, interlocutorul nu ezită să treacă de la forme de reprezentare spațială concrete la informații narative, construind *hărți mentale* prin care transpune spațial, transgenerațional, gospodăria. Interlocutorul stabilește repere spațiale ale proprietății sale raportându-se la elmente naturale precum sunt văile[231] care delimitează proprietatea dar și alte repere fixe precum izvorul de la limita unei parcele învecinate. Interlocutorul identifică pe o hartă mentală toți vecinii, *„ăsta îi a lu Boraică, ăsta-i a lu Matăr, ăsta-i a lu primaru' "*, relațiile de vecinătate primind astfel un rol esențial în stabilirea limitelor de proprietate, o practică veche întâlnită și în alte zone ale țării[232].

Pe lângă hărți mentale, există sistemul de comun acord pentru schimbul de terenuri, interlocutorul amintește în detaliu o înțelegere de schimb de teren cu vecinii, realizată în trecut, gest informal care primește un statut de importanță prioritară față de documentele juridice formale precum este înscrierea în Cartea Funciară. Practici de acest fel au fost identificate premergător existenței Cărților Funciare, actele de proprietate bazându-se pe martori. Practica de a nu consemna în acte scrise înțelegerile de vânzare sau schimb de terenuri, este consemnată din cele mai vechi timpuri[233]. În cazul studiat, interlocutorul menționează o înțelegere[234] care s-a realizat cu două generații în urmă, respectată și în prezent, chiar dacă aceasta nu a fost formalizată cu documente oficiale, făcând astfel apel la memoria colectivă a neamului.

Anumite terenuri agricole au fost alese în zone care răspundeau unor nevoi ale gospodăriei, primând practicile agricole. De exemplu sunt amintite în discuție motivele pentru care străbunicul lui *P. I. din Fărășești* a ales locul de la *Fața Mare*, renunțând la un loc mai productiv și mult mai apreciat de săteni în perioada respectivă (*Dealu Mare*). Caracterul preponderent zootehnic al *gospodăriei* de la

---

[230] Oficiul de Cadastru și Publicitate Imobiliară (O.C.P.I), Biroul Teritorial Făget (B.C.P.I. Făget), http://ocpitimis.ro/birouri_teritoriale.php (13 iulie 2020);

[231] Inf. ter., P. A., 52 ani (b.), Poieni, februarie 2020, *„ăsta-i părăul Putrigănoșii și ăsta părăul de la Piatră...ăsta… ăsta-i părăul de la Covee.."*

[232] Constantin Stănică, *Hotarul satului Orodel (Dolj)* în Sociologie Românească, Anul 2, nr. 1, 1937, p. 28-31;

[233] Paul H. Stahl, *op. cit.*, p. 139;

[234] Ibidem, *„ăsta-i a nost numa că am făcut noi niște aștea...că aiși... a noastă o fost până aișia, și moșu lu primaru, străbunicu lui a luat un lanț de la vecinu și veșinu ăsta ne-o mutat pe noi un pic mai înclo ca să fie tot a lui la un loc...să le unească, și aișia am fost noi de am acoperit atunci, asta-i a lu Bulbuc, numa nu-i mai (oare când s-a făcut mutarea asta s-a facut la cartea funciara?)...ii numa la înțălejere că-i, îi, îi...în careta funciară îi tăt Luncan Petru...tăt Luncan...deci nu s-o făcut."*

BUPT

acea vreme, a determinat alegerea unui loc potrivit pentru fânețe, pășunat și grâu în defavoare unui loc cu specific arabil și de grădini pentru legume *(bucacie)*[235].

Același interlocutor reconstruiește mental situația din trecut a locului de la *Zbeg*, degradat în timp din pricina viiturilor. Acestea au schimbat cursul râului aflat la limita de proprietate. Din descriere aflăm că locul era *frumos* expresie care se referă la adecvarea funcțională și apropierea de sat, nicidecum la valoarea estetică a locului. În trecut, în fața gospodăriei exista chiar o suprafață amplă, funcțională, despre care aflăm că *„înaintea poieții scotea tata carul"*[236].

Un alt reper spațial important, care se repetă în discursul oral al interlocutorilor, este existența apei, element de proximitate esențial pentru practicile agricole din hotar. Astfel în înșiruirea locurilor și localizarea mentală, o importanță deosebită o au parcelele cu sursă de apă[237], toponimele fiind relevante în aceste cazuri (*Între păraie*, *Fântâna Iughii, Părăul Medrii etc.*). Acest element este considerat important și în descrierile și clasificările satelor realizate de Valer Butură (1978)[238].

Nu în ultimul rând, reprezentările mentale ale interlocutorilor redau uneori peisaje complet diferite față de cele existente în prezent. Exemple de astfel de intervenții sunt cele din hotarul Fărășeștiului. Terenul fost izlaz al satului și vasta suprafață de fâneață de pe el, sunt împădurite în prezent. Aflăm astfel că și locul de la *Druja* al gospodăriei B. din Fărășești și-a schimbat funcțiunea, din fâneață în pădure[239].

De asemenea, în zone împădurite/ sălbatice au fost deschise poieni[240] pentru folosință agricolă, în mod special pentru extinderea pășunilor, locuitorii „domesticind" astfel peisajul în funcție de nevoile gospodăriei. Aceste nevoi în continuă dinamică, determină și schimbări mai subtile în peisaj, precum este cazul transformării suprafețelor arabile în suprafețe pentru fâneață, aceste suprafețe

---

[235] Inf. ter., P. I., 67 ani (b.), Fărășești, august/ octombrie 2019, *„ […] unde o fost primu pământ viezi de bucate […] și la noi la Fața Mare se fășea grâul, mai ales ăla Lovrinul […]"*

[236] Ibidem, *„îi fain (Zbegul), îi aproape șî mulți...eee, păi cât era de frumos mai naince, că doară o fost o ploaie acu vreo șinși ani, o fost până așia lângă drum […] o fost grădina noastră mai dincoași, când o venit ruperea aia de nori acu vo 4 ani […] aiși înaintea poieții scotea tata carul, și prindeam boii...apa merea pe dinclo de nuc, apa merge aproape pe dunga lu drum […] a, ș-o fost mai fain, am avunt niște sălși și gard făcut...o rupt cu tăt […]"*

[237] Inf. ter., S. I., 72 ani (b.), Crivina de Sus, iulie/ septembrie 2019 *„Gurbanu, la poiată Între Păraie, mai avem încoașia la Fântâna Iughii, ieste fântâna, așia este drumul Crivinii și păstă drum îi fântâna, ieste apa […] fântâna o fost pă locu mieu și balta aia o fost mai sus la un vecin a meu, se adăpau vașile acolo..."*

[238] *„Satele din Munții Poiana Ruscăi au gospodăriile adunate sub culmi […] Așezările de pe culmi au însă uneori dezavantajul de a lipsi populația de apă suficientă[…]",* Valer Butură, *Etnografia poporului român. Cultura materială*, Ed. Dacia, 1978, p. 52;

[239] Inf. ter., B. D., 46 ani (b.), Fărășești, august/ octombrie 2019, *„[…] ș-aiși o fost pășune până în Rusca, numa în 39 s-or băgat ăștia și-or luat-o la stat până în Druja și după aia pin 50 s-or băgat și ni-or delimitat și pe noi aclo"* și „(la Druja) *n-o fost sălaș acolo...nu de acolo l-o adus, mai încoași, aclo n-o fost nimic […] nu or avut aclo nimica, de aclo buiau fânu tăt în valie, se dușiau pe jos la fân acol și buiau sara în valie […]"*

[240] Inf. ter., P. A., 52 ani (b.), Poieni, februarie 2020, *„mai da la Lunca Largă, Batca niși o poiană, numa pădure...ai de mine..."*

BUPT

convertite păstrând încă discret textura arăturii cu boi realizată în lungul curbei de nivel pentru a împiedica eroziunea terenului (**Fig. 28**).

Fig. 28 Suprafață de teren arabil transformată în pășune/ fâneață care păstrează din trecut textura arăturii cu boi în lungul curbelor de nivel, la sălașul de la *Curpenu* al gospodăriei P. din Poieni (foto. original, Poieni, feb. 2020)

Satele și-au schimbat și vetrele, fapt narat în prezent, la generații distanță, pentru identificarea spațială a locurilor, interlocutorii fiind nevoiți să apeleze la memoria colectivă a neamului și la repere naturale[241].

Există și informații cu iz de legendă ca de exemplu cea a trecătorii din stâncă pe care interlocutorul și vecinii săi o folosesc pentru a scurta drumul la gospodăriile de pe deal din zona *Curpen*. Conform toponimului *Turșinu,* trecătoarea a fost făcută în perioada otomană pentru a face legătura cu Hunedoara, anterior apariției drumului de-a lungul albiei Begăi[242].

Se evidențiază astfel două moduri de (re)construcție mentală a gospodăriei și de relaționare la peisaj, prin intermediul trăirii efective de zi cu zi, decodificând elemente de peisaj (limite naturale, elemente reper, practici) dar și prin intermediul unor stări de fapt sau narațiuni transmise din generație în generație până în

[241]Inf. ter., B. D., 46 ani (b.), Fărășești, august/ octombrie 2019, *„Trifești...și acu se vede vatra unie o fost biserica, Trifești aiși sus, ăsta, satu ăsta (de la Pietrele Coului) fași, fași mai mult de juma de oră că îi lung djealu, îs locuri da nu lucră nimeni...că și io mai am loc acolo...mesteacăn, goruni iestă […]";*

[242] Ibidem. *„Deci turșii or venit pă Valea Bălească și or coborât pă Turșinu că daia-i spune Turșinu șâ or trecut pe iși și iei or săpat așia între pietri trecătoarea aia, știți unie e? La Cheia, la Cheia […] de la ultimul stîlp de curent electric, acolo merji înainte...și-i trecătoarea aia […] păi no fost pă vale...n-o fost drum, du-paia or mers ș-or luat culmea aia ș-or trecut la Vadu Dobrii, acolo o fost o sângură treșere în care or putut treșe în partea aialaltă la Hunedoara"*

BUPT

prezent. Prin legătura sa transgenerațională, *gospodăria* devine astfel o componentă esențială cu multiple semnificații pentru grupul domestic care o locuiește, componentă care construiește și modifică permanent *peisajul cultural* local. Constatăm astfel moduri în care activități *gospodărești* „produc" peisajul din jurul satului, alegerea anumitor locuri sau anumite practici având un impact considerabil asupra acestuia.

3.2. Construcția gospodăriei în peisaj. Analiză funcțională

Termenul de *construcție* este interpretat în studiul de față cu două semnificații. În primă instanță este vorba de edificarea *casei (gospodăriei)* încadrată în mediul său, adăpost pentru grupul domestic, animale și produse[243]. O a doua semnificație utilizată, asociază termenii *„construcția gospodăriei"* în sensul de construcție a unui concept, ce are în cadrul studiului mai degrabă o însemnătate socială, făcând apel la memoria colectivă a grupului social studiat. Din aceste două perspective, pentru studiul de caz, distingem de-a lungul timpului diverse raporturi între grupul domestic, gospodărie și peisaj. Aceste raporturi determină o anumită dinamică a peisajului, modul de a-l locui și de a-l „construi" fiind dependente de specificul cultural al colectivității dintr-o anumită perioadă, dar și de constrângerile naturale și ecologice ale zonei.

Dacă se privește structura economică a satului[244] și a nucleului gospodăriei ca element de bază din vatra satului, se disting diferite relații funcționale privind gradul de proximitate al acestora. În vatră, acest nucleu compus din casă și anexe gospodărești este așezat într-o curte și de cele mai multe ori include și *grădjina de bucacie*. În cazul în care parcela casei nu deține grădină, aceasta se află în exterior, pe o altă parcelă din vatră, sau în *lunși,* terenuri de-a lungul albiei pe care se cultivă de cele mai multe ori cartofi, fasole, ceapă și alte legume sau porumb și plante furajere.

O altă componentă a gospodăriei este reprezentată de pășuni și fânețe. Pășunea este de cele mai multe ori parte din izlazul satului, un rest al organizării vechi devălmașe[245], este în apropierea vetrei satului, fiind folosită în comun de toți locuitorii. De asemenea fiecare gospodărie deține fânețe și pășuni proprii, utilizate diferit în funcție de sezoane și cicluri anuale, păscutul turmelor făcându-se în funcție de lucrările agricole din *țarină* sau de sezoanele de fân.

Termenul de *țarină* este atribuit local unui spațiu geografic considerabil care înglobează *hold(j)iele*, suprafețe arabile aflate în folosința fiecărei gospodării.

Nu în ultimul rând, gospodăria poate deține în proprietate și o suprafață de pădure (*gospodăria B. din Fărășești*), dar de cele mai multe ori pădurea se află în proprietatea Consiliului Local al Comunei Pietroasa, caz în care fiecare gospodărie

---

[243] André Lefèvre, *Les merveilles de l`architecture*, Libraierie Hachette, Paris, 1874, p. 1-2;
[244] H. H. Stahl, Paul H. Stahl, *Civilizația vechilor sate românești,* Ed. Științifică, București, 1968, p. 15;
[245] Paul H. Stahl, *op. cit.*, p. 146;

BUPT

beneficiază de o cotă de lemne pentru foc la preț preferențial hotărât în cadrul Consiliului Local al comunei.

Aceste funcțiuni sunt așezate pe teritoriul satului în diferite zone, denumite *loc*(uri), fiind marcate prin intermediul unor toponime (*Tinda Babii, Zbeg, Dealul Șăsului, Rugi, Strâmbu* etc.) pe care fiecare membru al grupului domestic le localizează bine în teritoriu.

În lucrarea *La maison paysanne*, Ruegg (2011) se întreabă dacă într-adevăr putem analiza evoluția habitatului uman ca pe un rezultat al acțiunii a două forțe: una *centrifugă*, de extindere funcțională în exterior și alta *centripetă*[246] de includere.

În legătură cu studiile de caz, cu siguranță una dintre cele mai mari schimbări le-a reprezentat sistematizarea realizată în perioada habsburgică și trecerea de la modelul de locuire veche, bazat pe reminiscențe ale unor principii devălmașe, la locuirea modernă în care gospodăriile sunt așezate pe parcele individuale, aliniate și geometrizate. Aceste modificări sunt însoțite de un proces de trecere de la dreptul de uz în comun a zonelor economice ale satului la dreptul de uz individual ale acestora și în final la proprietate, odată cu apariția Cărții Funciare (**Fig. 29**).

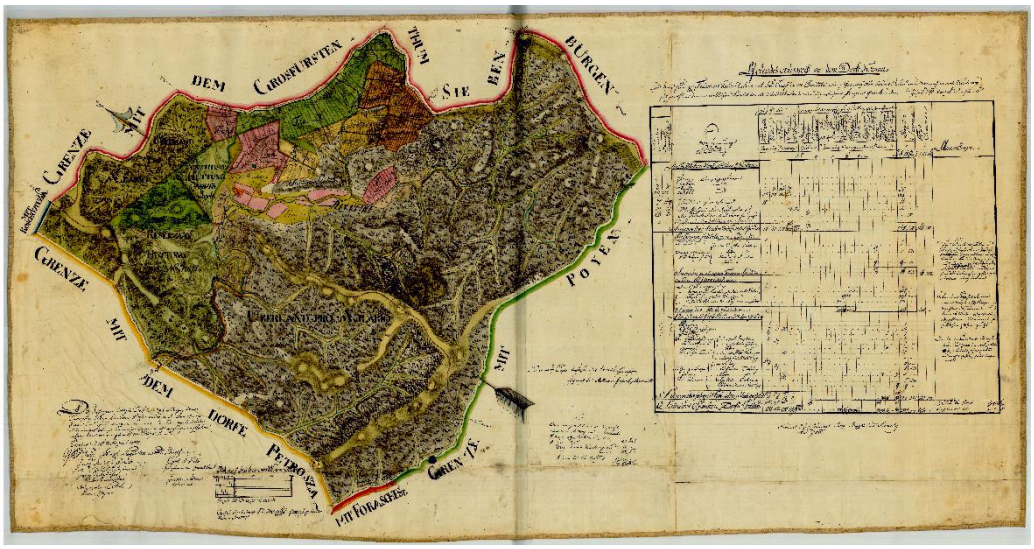

Fig. 29 Plan de bază al satului Crivina de Sus (19 august 1977) cu evidențierea parcelelor agricole intravilan și extravilan în Arhivele Naționale Maghiare (Magyar Nemzeti Levéltár), S11-nr. 814;

Tendința de individualizare a gospodăriei sub acțiunea unei forțe de tip *centripet* și distanțarea grupului domestic față de formele sociale mai largi (vecinătate, sat) se accentuează în perioada modernă prin închiderea graduală a curții în relație cu strada și grădina[247], așa cum reiese și din studiile de caz. În

[246] François Ruegg, *La maison paysanne, histoire d`un mythe*, Collection Archigraphy, Ed. Infolio, Elveția, 2011, p. 138- 139;
[247] Valer Butură, *op. cit.* , p. 72-73;

BUPT

același timp se remarcă o mișcare și în interiorul grupului domestic, manifestându-se tot mai mult o tendință de separare a grupului în interiorul casei, trecându-se gradual de la un spațiu împărtășit de toți membrii grupului în cadrul locuinței vechi (*„casa dji la drum"*), la spațiul individual în casa nouă, în care noua generație, reprezentată de familia unicului urmaș are camere proprii.

Tot în această perioadă, s-a introdus modelul de organizare și producție European- Occidental care se reflectă și în evoluția gospodăriei[248], fiind observată o mișcare *centrifugă* care determină extinderea terenurilor agricole în teritoriu. Această extindere se realizează prin deschiderea de noi terenuri agricole utilizând tehnica *lăzuirii* (despăduririi) sau *poienirii*. Acest fapt este confirmat și de toponimele atribuite anumitor locuri în cadrul teritoriului satelor studiate, după cum este cazul locului *Lazu Ienii* din *Crivina de Sus* sau *Poiana Mare din Pietroasa* și chiar denumirea satului Poieni care provine de la *poiană*[249], un rezultat al *poienirii*, metodă de transformare a pădurii în terenuri productive prin tăieri de arbori și incendiere[250]. În prezent, se constată tot mai mult începutul unei mișcări în sens invers, odată cu scăderea efectivelor de animale, pășunea se împădurește treptat, subvențiile A.P.I.A. fiind singurul stimulent care mai motivează gospodăriile să mențină în continuare șeptelul[251].

În formele vechi ale gospodăriilor studiate, nucleul gospodăriei din vatră este grupat sub acțiunea unei forțe *centripete*, proximitatea casei și a anexelor gospodărești de tip grajd, cocină și coteț fiind importantă în fluxurile funcționale ale gospodăriei. Importanța animalelor în cadrul gospodăriei în vatră reiese din existența *focăriei,* un spațiu larg întâlnit în studiu, cu rol de „bucătărie" cu funcțiune multiplă, în care se pregătește mâncarea grupului domestic, fiind prevăzută cu vatră deschisă pentru *țăst* și gătit, afumătoare și cuptor de pâine. Acest spațiu deservește în același timp și nevoile animalelor, fiind și locul în care se pregătește mâncarea porcilor. Proximitatea cocinii și a cotețului de gâini cu casa și *focăria* este esențială căci resturile de la activitățile domestice sunt sursă de hrană pentru animalele curții[252].

Ruegg (2011) afirmă că separarea habitatului uman de cel al animalelor este una dintre marile schimbări ale omenirii[253]. În cadrul gospodăriilor studiate, distanțarea habitatului uman de cel al animalelor este un proces gradual, o mișcare *centrifugă*, de separare. Raporturile dintre grupul domestic și gospodărie se schimbă treptat, odată cu schimbarea percepției asupra proximității animalelor, de la sursă de căldură pentru gospodărie într-un trecut îndepărtat, la sursă de murdărie și mirosuri în perioada contemporană. Aceste schimbări de percepție și tendințe de

---

[248] François Ruegg, *op. cit.*, p. 181- 183;
[249] Crețan N., Frățilă V., *Dicționar geografic-istoric și toponimic al județului Timiș*, Ed. Universității de Vest, Colecția TERRA, Timișoara, 2007, p 284-314;
[250] H. H. Stahl, *Satele Devălmașe, vol. 1*, Ed. Cartea Românească, 1998, p.247;
[251] Inf. ter., P. A., 52 ani (b.), Poieni, februarie 2020, *„[…] am zis că mai trajiem nădejde de agricultură...mi-s descurajat complet […]"*
[252] Inf. ter., L. M., 72 ani (f.), Crivina de Sus, iulie 2019, *„aișia cocina cu focăria din liemn o fost […] ba ierau lipicie așa uniele dintr-alciele, că cum ieșeam din focărie, aveau vălău așa […]"*;
[253] François Ruegg, *op. cit.*, p. 138;

BUPT

„modernizare" ale gospodăriei, determină acțiunea unei forțe *centrifuge* care produce mutații, initial în cadrul nucleului *din sat* (vatră) prin mutarea cocinilor[254] în grădină și îndepărtarea grajdului de casă[255] rezultând o lărgire a ocolului. Ulterior acest fenomen generează o extindere a gospodăriei în cadrul teritoriului, odată cu apariția extensiilor cu *căsoanie* pe deal (în hotar).

Distingem astfel două zonări funcționale majore, gospodăria *în sat* și gospodăria pe deal/ *„pă djal"* (peisaj construit/ peisaj cultivat), rezultate ale unor procese istorice și culturale îndelungate[256]. Aceste zone sunt supuse unor „pulsații" permanente care determină creșteri și descreșteri continue și schimbări în funcție de anumite forțe interne sau externe grupului domestic.

3.2.1. Gospodăria în *sat*

În cele ce urmează, facem o descriere amănunțită a felului în care apar, se dezvoltă și se organizează în comunități *gospodăriile* din sat, conform studiilor de caz. În cadrul cercetării, componenta centrală a *gospodăriei* este *casa,* element care împreună cu anexele gospodărești formează nucleul gospodăriei *în sat*. *Casa* primește astfel rol generator al *gospodăriei*, construcția casei fiind asociată cu apariția unei *noi gospodării*[257], în jurul căreia se organizează și evoluează grupul domestic. Încă din cele mai vechi timpuri, *casa* deține un rol esențial în viața omului, „domesticirea" peisajului fiind asociată cu nevoia de securitate, prin trasarea unui *perimetru închis și apariția refugiului*[258] (casei). Astfel trecerea la *casa* actuală se face prin intermediul colibei din lemn, construită utilizând *practici primare de dulgherie*[259].

Din analiza cartografică realizată în studiile de caz, reiese că vatra satelor, premergător lucrărilor de „tragere la linie" din intervalul cuprins între secolul al XVIII-lea și al XIX-lea, conține un număr restrâns de gospodării așezate organic în țesut (10 case în Crivina de Sus- 1717[260]). Pe planurile analizate, trama circulațiilor este fără vreo ordine anume și construcțiile sunt așezate liber, astfel încât mai multe gospodării sunt grupate pe parcele delimitate de aceste circulații, structură a satului similară cu cele identificate de arhelogi în trecut[261].

---

[254] Inf. ter., B. D., 46 ani (b.), Fărășești, august/ octombrie 2019,*"[…] d-aișia, că am avut porșii aiși și mirosau urât și am zâs hai să îi mutăm, porșii.";*

[255] Inf. ter., L. M., 72 ani (f.), Crivina de Sus, iulie 2019, *„[…] alea (cocinile) le-am mutat când am mutat grajdiu, da, tot aișia da o fost mai cătă ocol, l-am dat mai în spacie ca să fie mai larg […];*

[256] Chiva Isac, op. cit., p. 25;

[257] Inf. ter., B. I., 66 ani (b.), Fărășești octombrie, 2019 „(casa- in sens de gospodărie) *o făcut-o bătrâna, mama lu socrumio […] Nu maica […] maica bătrână o făcut-o...păi da daia dzâc...mama lu tata […]*";

[258] Joseph Rykwert, *On Adam's House in Paradise. The idea of primitive hut in architectural history. Second edition*, Ed. MIT Press; Cambridge, Massachusets, and London, England, p.21

[259] Ibidem., p.37;

[260] Nicolae Săcară, *Biserici de lemn ale Banatului*, Ed. Excelsior, Timișoara, 2001, p.48;

[261] Maria Comșa, *Cultura Materială Veche Românească (Așezările de la Bucov-Ploiești), București*, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, București 1978, p. 145;

BUPT

O descriere relevantă a modului organic de așezare al gospodăriilor în țesut, completată de un desen sugestiv realizat de Hering, apare în lucrarea lui ESQ. John Paget (1839), un veritabil jurnal de călătorie care conține și o descriere a satului Sarmizegetusa la trecerea din Banat în Transilvania pe la Porțile de Fier ale Transilvaniei[262] (**Fig. 6**, Capitolul 2).

Situația gospodăriei *în sat* se schimbă odată cu implementarea regulamentelor din perioada habsburgică, așa cum reiese și din analiza hărților istorice. Astfel, implementarea regulamentelor de sistematizare a așezărilor determină câteva schimbări radicale în structura satelor studiate dar și de caracter al gospodăriilor. Începând cu 1770 (până la începutul sec. al XIX-lea) toate localitățile din Banat parcurg un proces de restructurare urbanistică în urma căruia, planurile localităților existente sunt refăcute, drumurile și circulațiile interioare sunt „îndreptate" iar gospodăriile sunt reașezate pe parcele rectangulare[263] (**Fig. 30 (a)(b)(c)(d)**) sau de altă formă determinate de constrângeri naturale. Parcelarul din perioada modernă este supus ulterior unor operațiuni cadastrale, loturile micșorându-se prin vânzare sau moșteniri successive (*parcela gospodăriei B. din Fărășești*). Casa este așezată pe parcelă perpendicular la stradă iar anexele sunt astfel organizate încât delimitează o curte rectangulară deschisă integral spre stradă și grădină sau parțial deschisă, doar spre stradă, relația cu grădina fiind negociată prin intermediul *poieții*. Acest mod de dispunere spațială există încă în țesutul satelor studiate, după cum se vede la gospodăria nr. 83, vecină la sud de *gospodăria A. din Crivina de Sus*.

[262] ESQ. John Paget, *Hungary and Transilvania with remarks on their condition, social, political and economical, Vol. 2*, Ed. John Murray, Londra, 1839, p. 208;
[263] Nicolae Săcară, *Valori ale arhitecturii populare românești*, Ed. Facla, Timișoara, 1987, p. 24-25;

BUPT

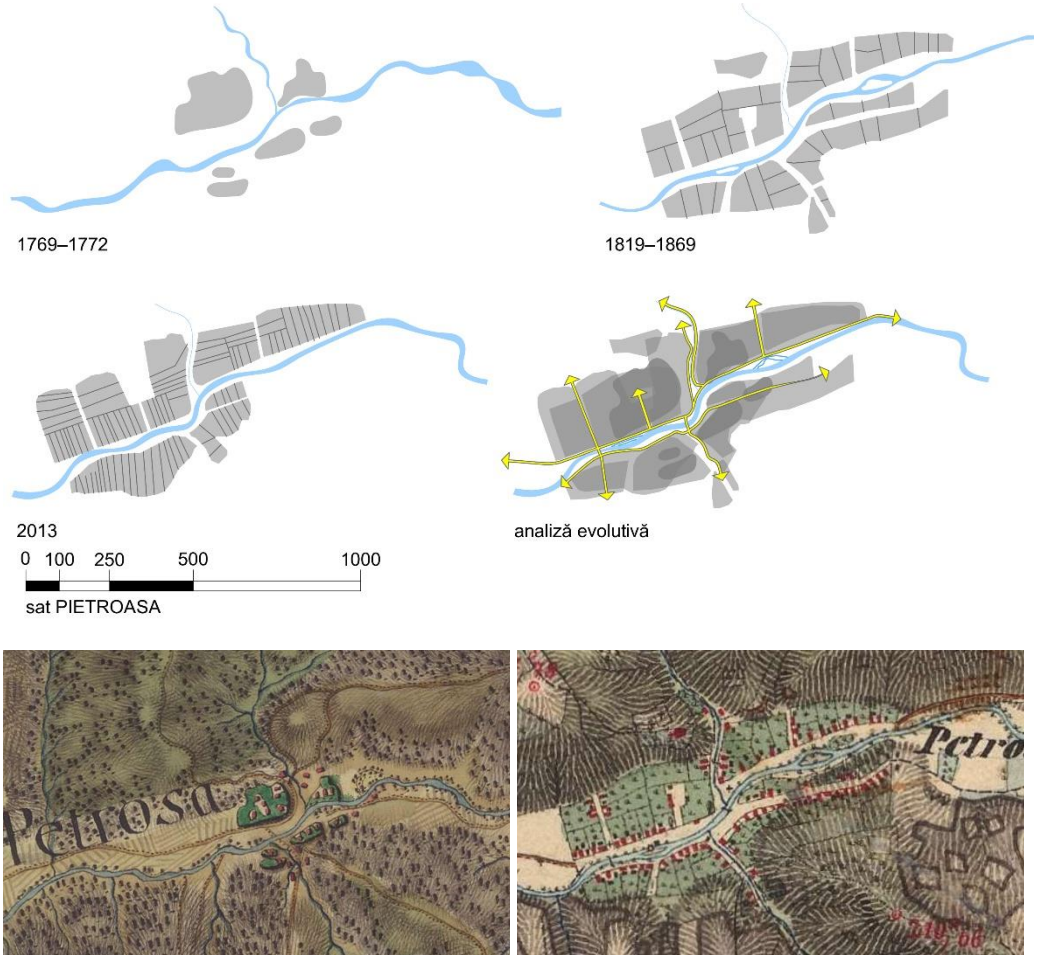

Fig. 30 (a) Sat Pietroasa. Studiu cartografic evolutiv al vetrei satului sec. al XVIII- lea – sec. al XXI- lea; (sus) Prima Ridicare Topografică Militară (1769- 1772) (jos/ stânga), A Doua Ridicare Topografică Militară (1819- 1869) (jos/ dreapta); https://mapire.eu/en/

BUPT

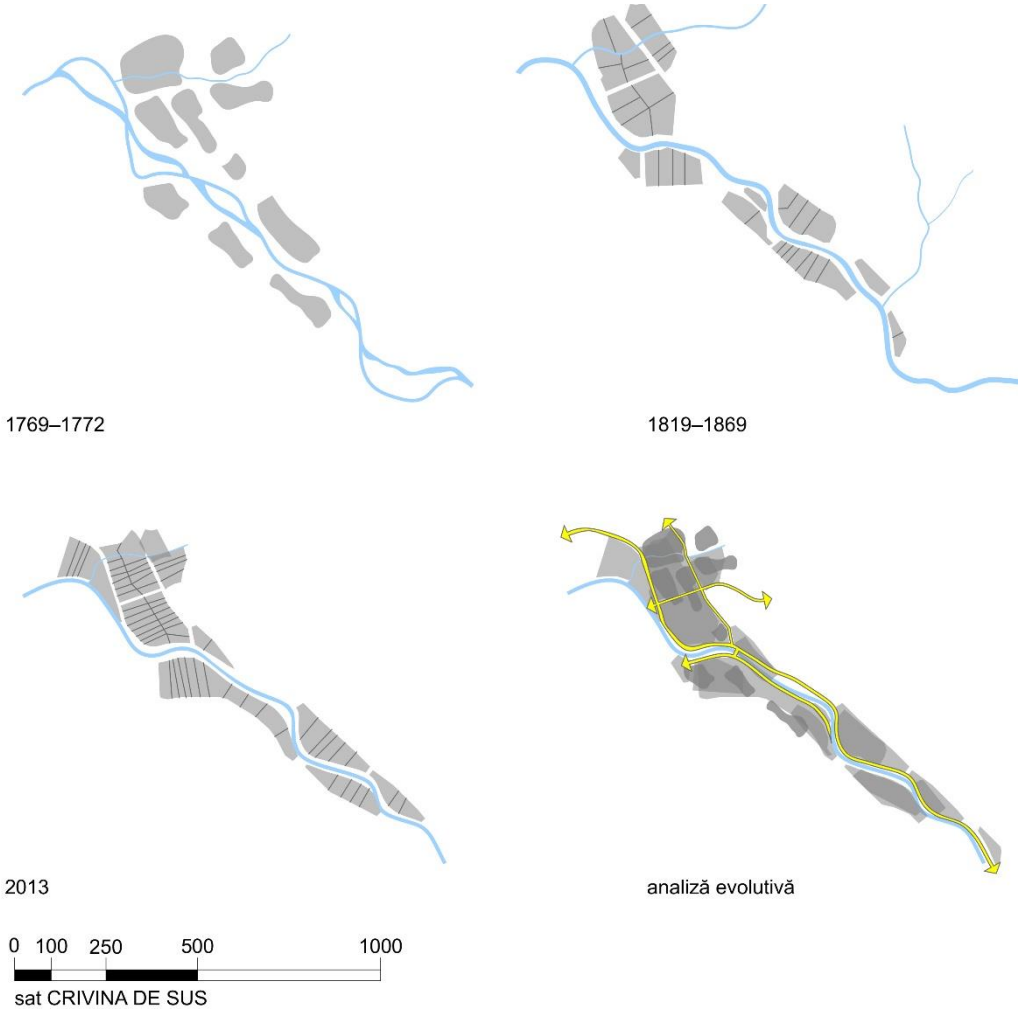

Fig. 30 (b) Sat Crivina de Sus. Studiu cartografic evolutiv al vetrei satului sec. al XVIII- lea – sec. al XXI- lea (sus); Prima Ridicare Topografică Militară (1769- 1772) (jos/ stânga) A Doua Ridicare Topografică Militară (1819- 1869) (jos/ dreapta); https://mapire.eu/en/

BUPT

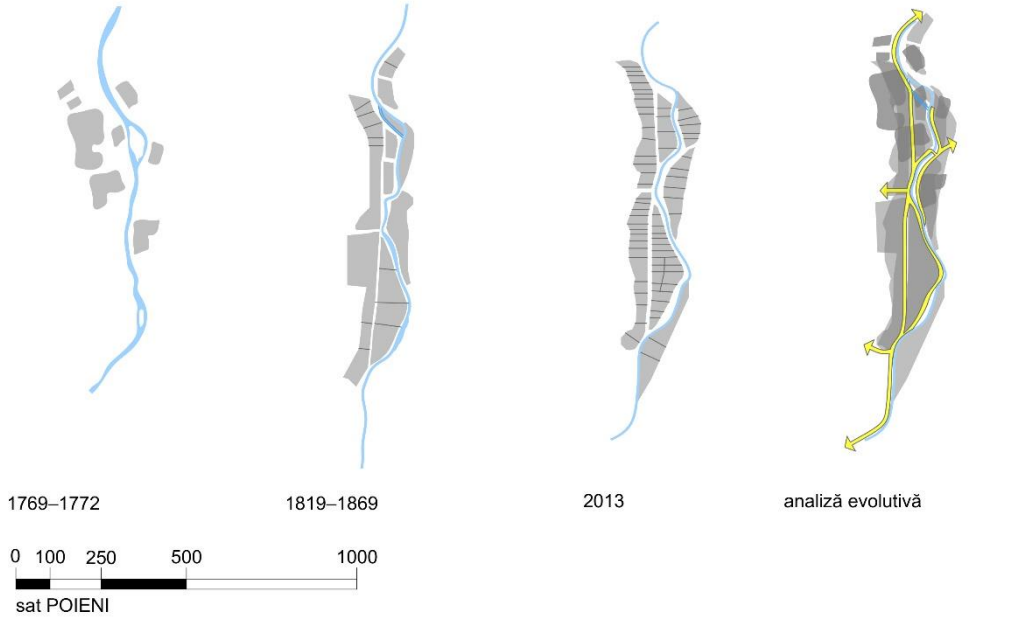

Fig. 30 (c) Sat Poieni. Studiu cartografic evolutiv al vetrei satului sec. al XVIII- lea – sec. al XXI- lea (sus); Prima Ridicare Topografică Militară (1769- 1772) (jos/ stânga) A Doua Ridicare Topografică Militară (1819- 1869) (jos/ dreapta); https://mapire.eu/en/

BUPT

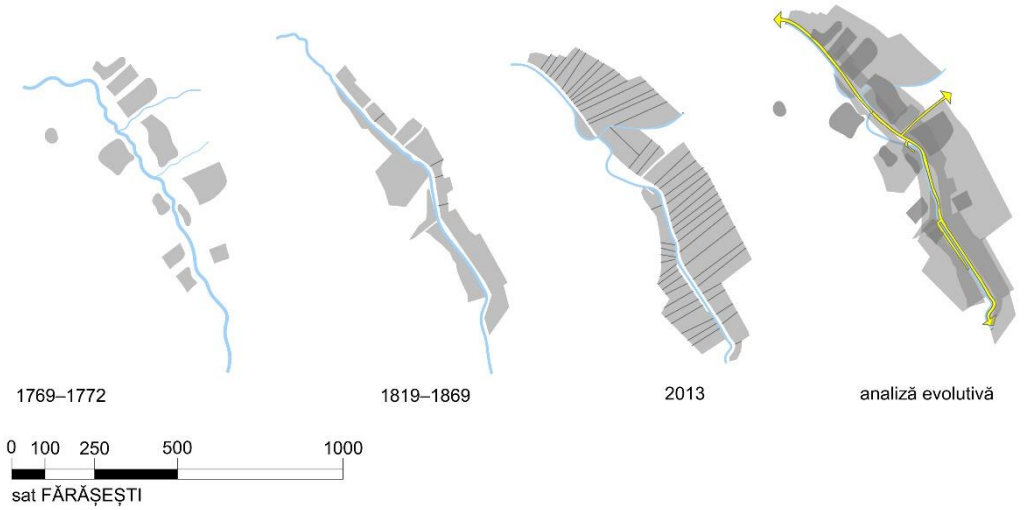

Fig. 30 (d) Sat Fărășești. Studiu cartografic evolutiv al vetrei satului sec. al XVIII- lea – sec. al XXI- lea; (sus) Prima Ridicare Topografică Militară (1769- 1772) (jos/ stânga) A Doua Ridicare Topografică Militară (1819- 1869) (jos/ dreapta); https://mapire.eu/en/

Inspirați de metoda analizei *retrogresive*[264], din cercetarea efectuată în cadrul studiului de caz, am reușit reconstrucția câtorva faze ale gospodăriei din sat și realizarea unor scheme evolutive. Peroiada surprinsă în studiu, reconstituie imaginea gospodăriei pe parcursul a 4 generații, dincolo de acest interval, manifestându-se uitarea, informațiile pentru perioade mai îndepărtate fiind deja pierdute din memoria colectivă. Astfel, în studiul de caz se disting două mari perioade evolutive identificate în cadrul interviurilor: *casa bătrână* și *casa nouă,* expresii care de cele mai multe ori denumesc generic ansamblul gospodăriei *din sat*.

[264] Analiza *retrogresivă* este folosită aici ca metodă de analiza evolutivă a peisajului. Metoda originală, susține că studiul evolutiv al peisajului (urban) nu se poate baza doar pe relicve existente și consideră că părțile dispărute sunt la fel de importante în înțelegerea evoluției peisajului precum cele păstrate. M.R.G. Conzen, *The Urban landscape : historical development and management,* Special publication / Institute of British Geographers, 0073-9006 ; no. 13., 1981;

BUPT

Față de aceste două ipostaze, distingem mai multe moduri de evoluție ale gospodăriei în sat: o evoluție de tip *„tabula rasa"*[265], prin care toate elementele care constituie *casa bătrână* sunt demolate și înlocuite cu elemente ale *casei noi* și o evoluție *parțială,* prin care elemente ale *casei bătrâne* sunt păstrate parțial, fiind integrate în concepția *casei noi*.

- Un caz relevant pentru abordarea de tip *„tabula rasa"* îl constituie *gospodăria B. din Crivina de Sus* în care casa veche și anexele gospodărești sunt complet demolate (1970), gospodăria nouă fiind reconstruită din cărămidă produsă local. În acest caz, *casa nouă* se reorganizează spațial și funcțional, se așează pe parcelă paralel cu strada, închizând complet frontul stradal, având acces uscat. (**Fig. 31**).

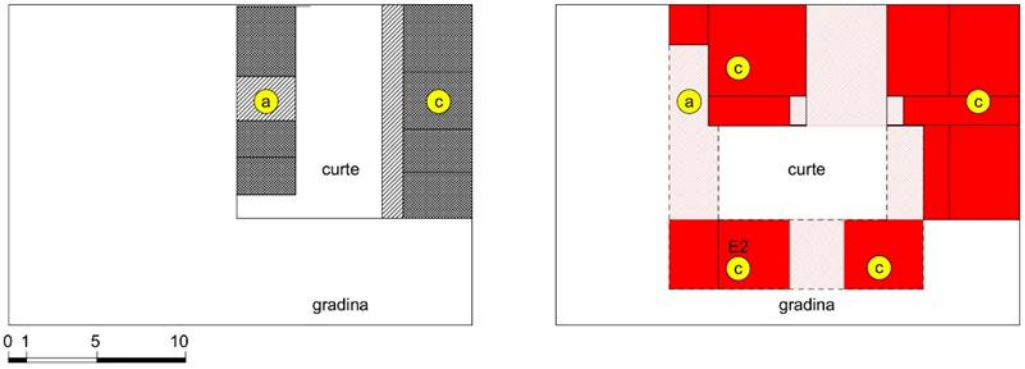

Fig. 31 Schemă de evoluție în abordarea de tip *tabula rasa*, *gospodăria B. din Crivina de Sus* (stgânga) nucelul vechi al gospodăriei din vatră, (dreapta) nucleul nou al gospodăriei din vatra construită în 1970 cu adiții ulterioare succesive (E2); c- casă, a- anexă gospodărească;

- În cazul *evoluției parțiale*, consemnăm *evoluția moderată* a *gospodăriei B. I. din Fărășești* care păstrează în proporție mare structura și organizarea spațială veche, integrând punctual funcțiuni noi, respectiv anulând funcțiuni vechi ale acesteia. În 2009 se închide pridvorul și se realizează un acces nou din coridor în stradă. Tot în această perioadă grajdul își pierde funcțiunea, este igienizat și transformat în bucătărie. Spațiul este completat în 2018 cu o baie prin realizarea unui corp exterior din zidărie cu bolțari BCA și acoperit prin prelungirea șarpantei vechi a grajdului peste corpul nou realizat (**Fig. 32**).

[265] Aici folosit în sensul expresiei *a face tabula rasa*= a șterge tot; a renunța la anumite păreri, idei pentru a adopta altele, Academia Română, Institutul de Lingvistică, Ed. Univers enciclopedic, 2010

BUPT

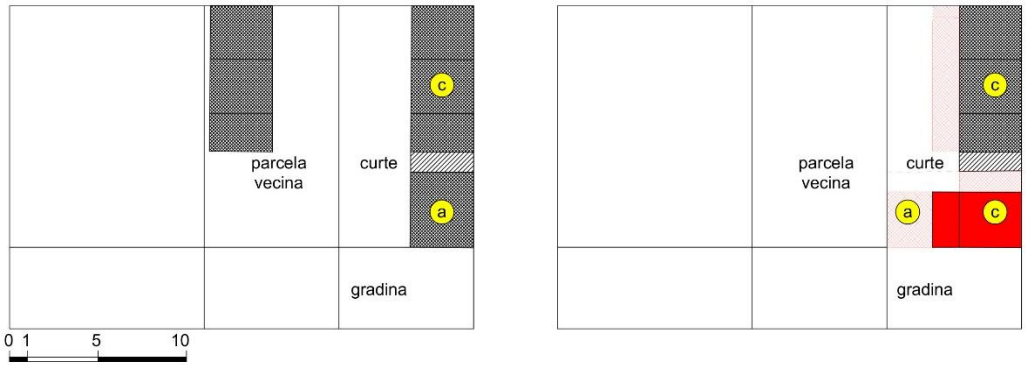

Fig. 32 Schemă de *evoluție parțială*- moderată, *gospodăria B. I. din Fărășești*; (stânga) nucelul vechi al gospodăriei din vatră, (dreapta) nucleul nou al gospodăriei din vatră cu adiții ulterioare succesive (E2); c- casă, a- anexă gospodărească;

O variantă mai invazivă a modelului *evoluției parțiale,* care integrează elemente vechi ale gospodăriei cu elemente noi, este în cazul *gospodăriei A. din Crivina de Sus*. Casa și cămara de pe cealaltă limită laterală față de casă, sunt integral demolate, iar în locul lor se construiește din cărămidă *casa nouă*, o construcție așezată paralel cu strada, închizând astfel complet relația curte- stradă. În acest caz, anexele gospodărești din curte se reorganizează, *poiata* se mută înspre grădină cu aproximativ doi metri iar pe amplasamentul vechi al cocinii se construiește un corp nou din cărămidă cu rol de bucătărie și cămară (1971) (**Fig. 33**).

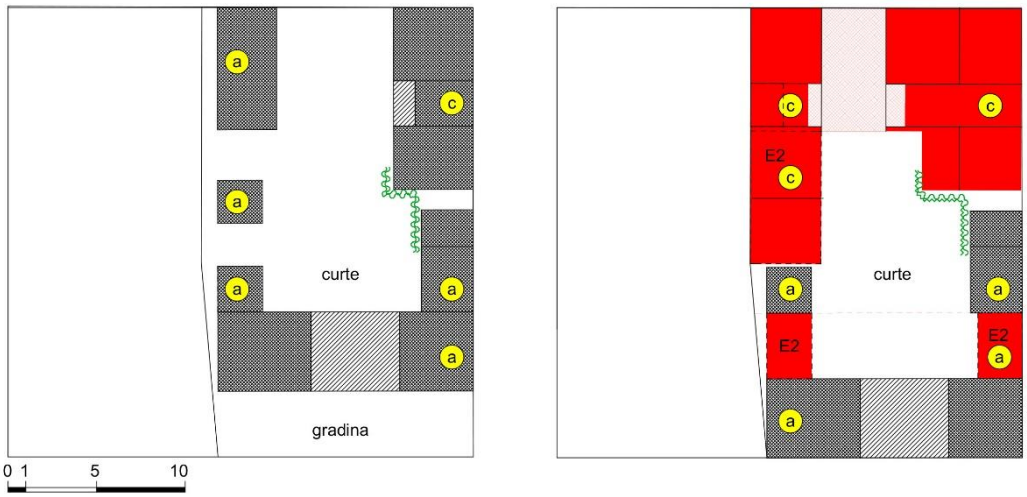

Fig. 33 Schemă de *evoluție parțială*- invazivă, *gospodăria A. din Crivina de Sus*; (stânga) nucelul vechi al gospodăriei din vatră, (dreapta) nucleul nou al gospodăriei din vatră cu adiții ulterioare succesive (E2); c- casă, a- anexă gospodărească;

- Față de aceste două abordări, în studiul de caz consemnăm și apariția gospodăriei noi, după cum este cazul *gospodăriei P. din Fărășești* care *roiește* în

BUPT

1960 din gospodăria „cuib” și se așează pe un nou amplasament, construind aici casa nouă (**Fig. 34**).

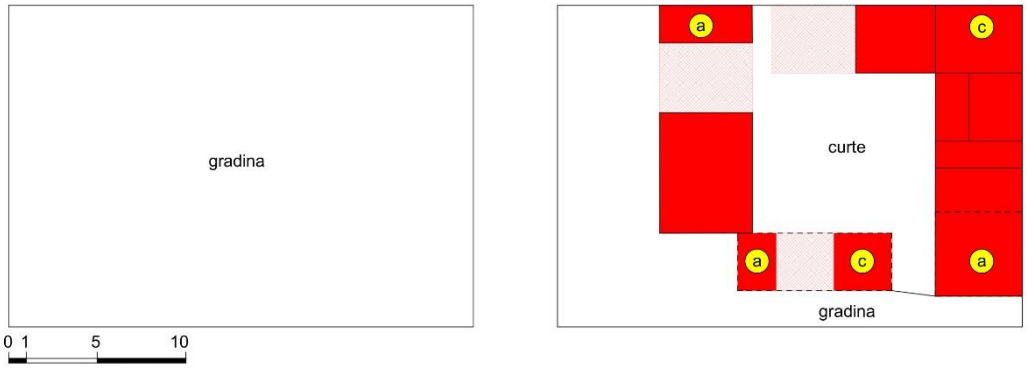

Fig. 34 Schemă de evoluție prin *roire* din gospodăria *cuib* pe parcelă nouă, *gospodăria P. din Fărășești*; (stânga) parcelă liberă de construcție, (dreapta) nucleul nou al *gospodăriei* din vatra cu adiții ulterioare succesive; c- casă, a- anexă gospodărească;

Astfel, felul în care evoluează *gospodăria*, generează o anumită „imagine” a peisajului satelor cuprinse în studiul de caz. Consemnăm un colaj de perioade și stiluri arhitecturale care diferă de la sat la sat, *peisajul satului* având o stilistică relativ unitară în Fărășești, unde s-au conservat în țesut un număr considerabil de gospodării vechi și mai puțin unitară în restul satelor studiate, unde se consemnează variate moduri de integrare între vechi și nou.

Reconstituirea *casei bătrâne*[266] (aici în sens de *gospodărie*) din studiul de caz oferă informații utile despre organizarea spațială, elementele de arhitectură componente și fluxurile tehnologice utilizate în cadrul gospodăriilor studiate. În studiile de caz, *gospodăria veche* în sat are o organizare spațială diversă (**Fig. 35**).

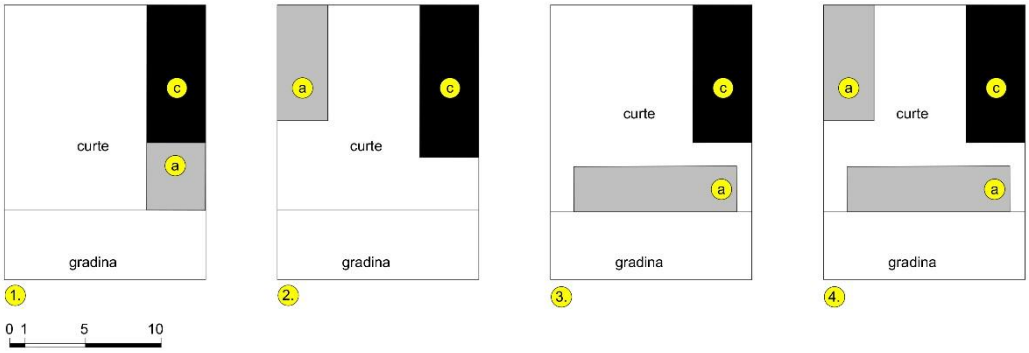

Fig. 35 Modele de organizare spațială a *gospodăriei vechi* din sat- studii de caz; (1) casă și anexe gospodărești pe o singură latură a parcelei, perpendicular pe frontul stradal; (2) casă și anexe gospodărești pe laturi opuse ale parcelei; (3) casă așezată pe o latură în lungul parcelei

[266] Aici în sensul de gospodăria veche, interlocutorii folosesc casa bătrână atât pentru denumirea gospodăriei vechi cât și pentru denumirea locuinței vechi, diferențierea se face din context;

BUPT

și anexa închide perpendicular pe casă relația curte- grădină; (4) pe trei laturi ale parcelei- *învăluit*;

Consemnăm astfel gospodăria *B. I. din Fărășești* (**Fig. 35** (1)), care respectă regulamentul împotriva propagării incendiilor din 1772 (*Impopulations- Haupt-Instruction für das Banat)* fiind organizată *în stil francon*[267], integral pe o singură latură a parcelei, perpendicular pe frontul stradal. Gospodăria se constituie funcțional dintr-o succesiune de spații de locuit și anexe gospodărești, având 2 camere spre stradă, *focăria* și grajdul unite de aceasta prin șură. *Gospodăria* păstreză relația stradă- curte- grădină deschisă vizual, spații negociate, prin intermediul gardului și porții de lemn[268].

În mod similar, *gospodăriile R. din Pietroasa, B. din Fărășești și T. din Crivina de Sus* (**Fig. 35** (2)) respectă regulamentul ocupând două laturi paralele ale parcelei, cu elementele arhitecturale constituente așezate în lungul parcelei și perpendicular pe stradă lăsând relația cu strada și grădina deschisă.

O variantă de organizare spațială diferită față de cele anterioare este cea prin care se închide relația cu grădina. În acest caz, ansamblul care include casa este așezat pe o latură în lungul parcelei și perpendicular pe frontul stradal, în timp ce anexa care cuprinde grajdul și șura (*poiata*) închide relația dintre curte și grădină, după cum este cazul *gospodăriilor P. din Poieni și L. din Crivina de Sus* (**Fig. 35** (3)).

În fine, cea mai complexă structură spațială întâlnită în studiul de caz se regăsește la *gospodăria A. din Crivina de Sus* (**Fig. 35** (4)) în care casa și anexele gospodărești sunt organizate pe trei laturi ale parcelei, în sistem „învăluit"[269], în care *poiata* închide relația cu grădina, curtea fiind deschisă înspre stradă.

Indiferent de modul de organizare pe parcelă, funcțional, gospodăria veche din sat conține câteva spații specifice întâlnite în cadrul tuturor studiilor de caz.

Casa bătrână (aici locuință) de cele mai multe ori are un plan cu două camere, una spre stradă, *casa bună* (dormitorul) și *casa mică* (tinda). Intrarea în casă se face prin *casa mică*, un spațiu prevăzut cu vatră de foc direct pe pardoseală și *șpor/ șpoiert* (cuptor) care încălzește și camera de la stradă[270]. *Casa bună* este spațiul de calitate al casei, caracter dat de nivelul de iluminare, fiind prevăzut cu fereastră cu 3 sau 4 canaturi[271].

---

[267] Nicolae Săcară, *op. cit.*, p. 28

[268] Inf. ter., T. M., 72 ani (f.), Crivina de Sus, iulie/ septembrie 2019, „[…] *aișia o fost poartă djaia dji liemn șâ cu stâlpi djăia cum erau înaincie...nu aiși la drum (înspre grădină) aiși n-o fost nimica, am avut gard* […]"

[269] Nicolae Săcară, *op. cit.*, p. 28

[270] Inf. ter., A. S., 72 ani (f.), Crivina de Sus, iulie/ septembrie 2019, *„cie băgai în casa mică, că așa zâceau șâ halealalte o fost ușâle djincoași, da șî-n stânga șî-n dreapta […] În casa mică aveam vatră la foc, pe-o lăture puneam căldarea pe foc acolea jos. Vatra o fost pă păriecile ăsta, n-o fost din liemn, o fost piatră și iera numa la capăt liemn ca să nu s-ămprăștie de acolea să să huluie"*

[271] Ibidem., *"aișia la asta de dji la vale o fost dalea cu tri ochieți, că atunșia nu fășia nimeni să fie fieresatra-ntreagă […] la drum am avut cu patru feriestre, or fost două-ntr-un loc, două în altul."*

BUPT

În cazul în care planul casei are 3 camere, a treia cameră are rol de *cămară* în care se intră din tindă sau de pe prispă. În studiile de caz, s-a identificat o tipologie de casă veche fără prispă după cum sunt cazurile *gospodăriilor B. I. din Fărășești și R. din Pietroasa* **(1)**, o tipologie de casă cu prispă pe toată lungimea fațadei (continuu) după cum este cazul casei *gospodăriei T. din Crivina de Sus* **(2)** și o tipologie de casă cu prispă parțială, considerată a fi un specific local având cea mai largă răspândire[272] (*gospodăriile L. și A. din Crivina de Sus*) **(3)** (**Fig. 36**).

Un loc esențial în fluxul *gospodăriei* vechi din sat îl are *focăria*, un spațiu pentru gătit cu vatră deschisă și cuptor, în care fumul urcă direct în pod, creând un spațiu cu rol de afumătoare[273]. Camera *focăriei* este parte din corpul casei, așa cum este cazul *gospodăriei B. I. din Fărășești* și *T. din Crivina de Sus*[274] sau este parte dintr-o anexă gospodărească aflată pe aceeași latură cu casa, în continuarea ei, după cum este cazul *gospodăriei A. din Crivina de Sus*. Importanța acestui spațiu este consemnat și în interviul cu D. B. din Fărășești, din care aflăm că *focăria* (*fierbătoarea*) s-a mutat în timp de mai multe ori în cadrul gospodăriei din sat, în prezent fiind scoasă în grădină într-o anexă care conține fierăria și uscătorul de fructe[275].

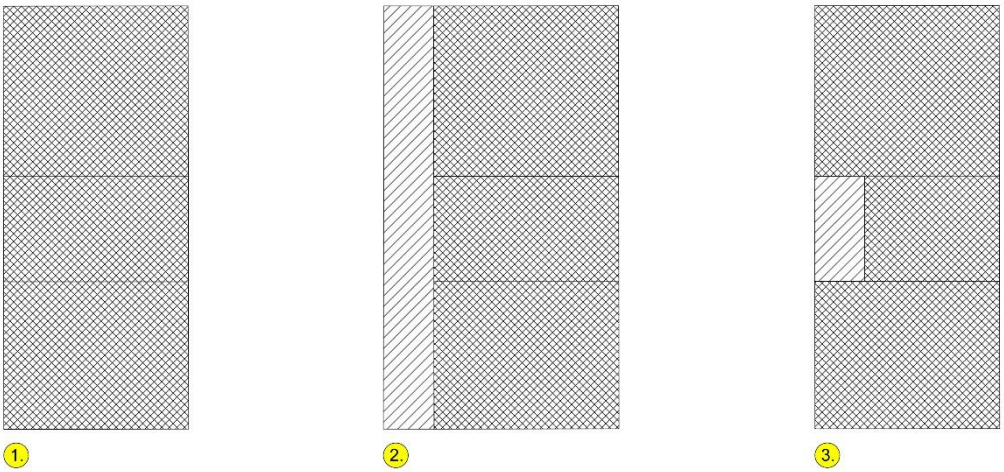

Fig. 36 (1) Plan cu 3 camere al casei vechi fără prispă; (2) Plan cu 3 camere al casei vechi cu prispă pe toată lungimea fațadei; (3) Plan cu 3 camere al casei vechi cu prispă parțială

---

[272] Nicolae Săcară, *op. cit.*, p. 150;

[273] Inf. ter., L. M., 72 ani (f.), Crivina de Sus, iulie 2019 *„[…] aveam șpor și făceam mâncare șî mai fășeam aișia vara (în focărie) atunșia așa era, cu oalie die pământ, lângă foc, șâ țăst...da era făcut așa cu cărămidă […] știi, jos, vatra m-am uitat că tăt să strică păriecile ăla, se umple de igrasie, așia undie or fost ălia cum le-om stricat […]”*

[274] Inf. ter., T. M., 72 ani (f.), Crivina de Sus, iulie/ septembrie 2019, *„aia exact așa-i din capăt până în capăt îi târnațul ăla așa și așa iară îs două căși una după alta și mai încă o cămară aclo, da, la noi o fost șî focărie da la ei n-o fost, or fost numa două căși așa și o cămară”*

[275] Inf. ter., B. D., 46 ani (b.), Fărășești, august/ octombrie 2019, *„prima dată o fost camera aia...o fost fierbătoare o dată...focărie, da, așa țân io mincie, eram copil […] am zâs că hai să fașiem o cameră și să mutăm fierbătoarea aiși și o rămas cameră dinclo și bucătărie dincoași...asta fierbătoarea. […] tăt cam atunși cu fierbătoarea, atunși am dus piatra […]”*

BUPT

Sisteme constructive și materialități ale casei bătrâne:

• fundația- uzual realizată din zidărie din piatră cu sau fără mortar din pământ sau var;

• pereții- frecvent din lemn de stejar, îmbinat în căței sau mixt căței și cheutoare la colțuri (429 case), mai rar din piatră (11 case) sau pământ (2) [276];

O excepție este camera *focăriei* care din considerente de siguranță la incendiu are un perete (mai rar doi) din proximitatea vetrei de foc realizat din zidărie de piatră;

• finisaje- fațadele și interioarele camerelor sunt tencuite cu pământ pe structură din nuiele de alun și sunt *murdăricie*[277] cu var;

• șarpanta- în două ape realizată cu căpriori din lemn rășinos sau foios (stejar), rotund sau *fățuit*, prinși în cui de lemn pe grinda așeazată pe *cosărău* și rigidizați la vărf în *clești.* Sunt întâlnite cazuri în care acoperișul este prevăzut cu *fundoanie*, o teșitură a timpanului;

• învelitoarea- frecvent cu șindrilă (432 case), mai rar cu paie (10 case) sau țiglă ceramică (1 casă)[278];

Accesul în pod se face printr-un gol cu ușă, deschis în timpanul dinspre curte.

Poiata este definită de dicționare ca regionalism al grajdului[279], în studiul de caz, termenul denumește atât grajdul în sine, ca spațiu așezat în ansamlu cu casa, în continuarea spațiului de locuit, după cum este cazul *gospodăriilor B. I. din Fărășești* și *R. din Pietroasa*, cât și anexa situată independent de construcția casei.

În cadrul studiilor de caz, dimensiunea *poieții* este redată de interlocutori prin numărul de vite mari (vaci și cai) și mici (viței) pe care îl poate găzdui, un reflex al avuției și motiv de mândrie. Astfel în cazul *gospodăriei B. din Fărășești*, grajdul vechi are capacitatea de a găzdui 8 vite mari iar după extinderea cu un metru, acesta poate primi și viței[280].

Planimetric, *poiata* are o singură încăpere în cazul în care este parte din construcția casei și două (șură și grajd) sau trei (șură, grajd și cămară) încăperi în cazul în care *poiata* este o anexă de sine stătătoare. Din punct de vedere al organizării spațiale, în cazul în care *poiata* este anexă independentă, aceasta este așezată pe parcelă transversal, cum sunt cazurile *gospodăriilor A.* și *L. din Crivina de Sus* sau *P. din Poieni* (**Fig. 37**).

Constructiv *poiata* este de cele mai multe ori din lemn de stejar, în tehnică similară cu tehnica construcției casei, cu structură integrală în căței sau mixtă, căței la fațade și cheutoare la colțuri. Mai rar, *poiata* este construită din zidărie de piatră

---

[276] Traian Rotariu, *Recensământul din 1900. Transilvania*, E.Staff, 1999, p. 597

[277] Inf. ter., T. M., 72 ani (f.), Crivina de Sus, iulie/ septembrie 2019, *„cu năsâp îs murdăricie și aștea...și var"*

[278] Traian Rotariu, *op. cit.*, p. 597

[279] Academia Română, Institutul de Lingvistică, *Micul dicționar academic, ediția a II-a*, Ed. Univers Enciclopedic, 2010;

[280] Inf. ter., B. D., 46 ani (b.), Fărășești, august/ octombrie 2019, *„s-o mărit, în colo m-am dus, acuma mai d-un metro, cât să încapă două rânduri de vași, pe lângă vașile mari, mai încăp și niște ăia mai miși […] (câte vaci pe un rând?) ăăă, patru […]"*

BUPT

fără mortar, după cum este cazul *gospodăriei B. din Fărășești*, bunicul fiind meșter pietrar în sat. Acoperișul poieții este de cele mai multe ori în două ape, cu învelitoare din țiglă iar podul funcționează ca spațiu de depozitare pentru fân, acesta fiind descărcat din car prin golul din șură. și în lungul parcelei, pe latura opusă casei în cazul *gospodăriei B. din Fărășești*.

Fig. 37 *Poiata* veche a *gospodăriei A. din Crivina de Sus*: cămară (stânga), șură cu trecere uscată între curte și grădină (mijloc), grajd (dreapta), (fotografie originală, 2019);

Indiferent dacă este o construcție dependentă sau independentă de casă, *grajdul* are de cele mai multe ori două uși, una spre curte și o a doua ușă orientată spre grădină, tendința din ultimii ani fiind ca animalele să fie aduse cât mai puțin în proximitatea spațiului de zi cu zi, a curții și a casei. Gunoiul de grajd se elimină pe ușa dinspre grădină fiind depozitat provizoriu pe o platformă în grădină iar toamna este transportat pe terenurile agricole ca fertilizant.

Uzual, ***coșinile*** sunt anexe ale gospodăriei, situate în apropierea casei, cu acces din curte. În cazul *gospodăriei L. din Crivina de Sus*, această anexă se află pe aceeași latură cu casa în continuarea *focăriei.* În cazul *gospodăriei T. din Crivina de Sus*, ea se află pe latura opusă casei în fața focăriei. Din punct de vedere constructiv, vechile cocini au o structură relativ compactă, fără ocol, accesul la ele făcându-se din curte prin mici uși de acces. În studiul de teren, această anexă s-a identificat în cadrul *gospodăriei A. din Crivina de Sus*, în prezent refuncționalizată în urma noilor tendințe de „igienizare" a curții și proximității casei.

În studiile realizate pe structura gospodăriei vechi, **cămările** sunt spații cu rol de depozitare, independente sau integrate în arhitectura casei sau a poieților. Astfel s-au identificat cazuri în care *gospodăria veche* conține două cămări după cum este cazul *gospodăriei B. din Fărășești* sau al *gospodăriei T. din Crivina de Sus* iar în unele cazuri chiar trei cămări așa cum este cazul *gospodăriei A. din Crivina de Sus*.
În afară de funcțiunea agricolă și zootehnică a gospodăriilor, am identificat gospodării care integrează și activități meșteșugărești, necesitând **spații cu funcțiuni specializate**. Un exemplu relevant este cazul *gospodăriei B. din*

BUPT

Fărășești, în care membrii gospodăriei se îndeletnicesc de cel puțin trei generații cu prelucrarea lemnului (dulgherie și tâmplărie) și zidărie cu piatră. În acest caz, un spațiu așezat în lungul parcelei, pe latura opusă casei, este adaptat producerii manuale de cherestea din buștean, cu ajutorul unui fierăstrău de mari dimensiuni *(joagăr*). Pentru astfel de activitate se prevede un spațiu cu gol în pod, acest proces tehnologic necesitând acționarea manuală a fierăstrăului.

În același fel, vechea *gospodărie R. din Pietroasa* conține un spațiu specializat în meșteșugul prelucrării fierului. În acest caz, fierăria ocupă prima încăpere de la stradă, *casa dji la drum* fiind construită după acest spațiu specializat.

Parcela gospodăriei vechi conține ***curcea* (curtea)***,* în care se află principalele construcții ale gospodăriei iar în continuarea acesteia, separată printr-un gard cu poartă sau prin intermediul poieții cu legătură prin șură, este ***grăgina* (grădina)**. *Curcea* casei este o suprafață preponderent minerală, frecvent cu pardoseală de pământ bătătorit prin trafic (bătătură), sau ocazional pavată cu piatră de râu, după cum este cazul *gospodăriei A. din Crivina de Sus*. Se poate observa faptul că pavajul curții a fost realizat premergător mutării poieții, amprenta vechiului amplasament rămânând după mutare nepavat. Astfel, *curcea* este un spațiu simplu, preponderent functional, un miez imaginar în jurul căruia se desfășoară principalele fluxuri tehnologice ale nucleului gospodăriei din sat, fără rol productiv. Foarte rar, *curcea* gospodăriei vechi din sat prezintă elemente vegetale punctuale, după cum este cazul *gospodăriei A. din Crivina de Sus*, în care se află un butuc de viță-de- vie cu vechime considerabilă, o relicvă a *casei bătrâne*, în prezent înlocuită de *casa nouă*.

Grăgina este principalul spațiu agricol al gospodăriei vechi în sat, este locul în care se produc *bucatele*, având atât suprafață arbilă pe care se cultivă legume cât și suprafață cu livadă și fâneață, de cele mai multe ori așezate perimetral. Remarcăm înșiruirea tehnologică *grajd- depozit de gunoi în grăgină- grăgină*. În situația în care *grăgina* nu este potrivită pentru cultivarea legumelor (umedă, umbrită etc.), spațiul este plantat cu livadă iar *grăgina de bucate* este cultivată în alt loc, în lunci, la *căsoanie* sau pe altă parcelă din vatră.

Dinamica culturală, socială și politic- ideologică în care *casa nouă* (aici în sens de gospodărie) se construiește, este diferită față de cea a *casei bătrâne*, motiv pentru care planul, stilul, caracterul unitar, cadența fațadelor la front și fluxurile interioare sunt parțial sau integral alterate. În studiile de caz se observă o tendință generalizată de „introvertire" a nucleului *gospodăriei din sat* prin schimbarea graduală a raporturilor cu vecinătatea și strada, fenomen care se produce cel mai probabil datorită schimbării raporturilor din cadrul comunității satului.

Modificările *casei bătrâne* reflectă evoluția stilului de viață (nevoia de spațiu, mutarea animalelor, separarea grupului domestic pe generații etc.).

Casa nouă (aici locuință) este construită prin intermediul unor procedee variate, rezultând o diversitate spațială, volumetrică și cromatică relativ mare comparativ cu cea bătrână, după cum urmează:

- cea mai ușoară metodă este înnoirea *casei bătrâne* prin aplicarea unor materiale și finisaje noi pe structura veche a casei. În cazul *gospodăriei B. I. din Fărășești* fațada veche din lemn se „modernizează" prin aplicarea unui strat

BUPT

termoizolant din polistiren, gletuire și vopsire cu vopsea lavabilă, iar elevația fundației din piatră naturală, este acoperită cu gresie care imită zidăria din piatră (**Fig 38**). Nevoia de spațiu, dorința de intimitate și tendința de separare în interiorul grupului domestic a spațiului locativ, duc la anularea funcțiunii de grajd, acesta fiind transformat în bucătărie. Astfel, ierarhia spațiilor în cadrul gospodăriei se modifică, din *casa bună*- tindă- focărie- șură- grajd, în 2 camere dormitor (cu hol închis)- focărie- depozit pentru lemne- bucătărie cu baie.

Fig. 38 Casa înoită prin finisarea fațadei din lemn cu polistiren, glet, vopsea lavabilă și a elevației fundației din piatră naturală cu plăci din gresie ceramică care imită piatra, *gospodăria B. I. din Fărășești* (fotografie originală, noiembrie, 2019);

• *casa bătână* din lemn este conservată în stare inițială. Pridvorul, un spațiu deschis spre curte în trecut, este închis cu zidărie în anii ’80, păstrând goluri de ferestre. Într-o fază ulterioară se construiește un nou corp de clădire care închide relația curte- grădină. În prezent spațiul locativ este compus din două corpuri, casa veche cu 2 camere, baie și bucătărie și un corp nou, care închide relația curte-grădină, compus dintr-o camera și o bucătărie (*gospodăria B. din Fărășești*, (**Anexa 3 Cod fișa CR94**).

• *casa bătrână* este demolată parțial fiind păstrat doar peretele din lemn de la limita de proprietate cu parcela vecină. *Casa nouă* este construită din cărămidă arsă pe același amplasament, integrând acest rest al casei vechi. Fierăria este mutată într-o anexă nouă care închide relația dintre curte și grădină, trecerea între cele două spații făcându-se printr-o intrare uscată. Pe latura opusă casei, anexa care include focăria veche și o cămară este prelungită cu un hol și o camera „la drum”, legătura dintre corpul vechi al casei și această nouă extindere fiind făcută prin reconstrucția acoperișului la stradă, astfel încât acesta să acopere ambele corpuri, lăsând între cele două o trecere uscată care leagă curtea de stradă (**Fig. 39**). În fine, mai târziu, fierăria este scoasă complet din curte și mutată într-o anexă în

BUPT

grădină, locul fierăriei fiind ocupat de actuala bucătărie încăpătoare (gospodăria R. din Pietroasa, **Anexa 3 Cod fișa P11**).

Fig. 39 Front stradal închis complet prin realizarea unui acoperiș continuu care leagă corpul vechi al casei (dr.) de corpul nou (stg.) și crează o trecere uscată între stradă și curte, gospodăria R. din Fărășești (fotografie originală, octombrie 2019);

• întreg ansamblul vechi al gospodăriei din sat (casă și anexe) este demolat și reconstruit în 1970, schimbând complet planimetria, materialele și fluxurile vechi în cadrul gospodăriei. Casa nouă este construită din zidărie de cărămidă arsă făcută în sat de romi cărămidari, fiind reașezată pe parcelă paralel cu strada, închizând astfel frontul stradal.

Astfel se remarcă o tendință generalizată de creștere a spațiului locativ și de separare pe vârste în cadrul grupului domestic conlocuitor, de la o cameră comună pentru dormit în cazul *casei vechi*, la două, trei și chiar mai multe camere (*gospodăria T. din Crivina de Sus*).

Sisteme constructive și materialități:

• fundația- uzual realizată din zidărie din piatră zidită cu sau fără mortar din pământ sau var și mai rar fundații continue din beton cu piatră (*gospodăria T. din Crivina de Sus*);

• pereții- preponderent zidărie portantă din cărămidă arsă produsă local de romi cărămidari, mai rar lemn (*gospodăria P. din Fărășești*, construită integral din lemn meșteșugit în 1969, cu structură în căței, fără a respecta reglementările de arhitectură în vigoare la acea vreme[281] (**Fig. 40**);

[281] Inf. ter. P. I., 67 ani (b.), Fărășești, august/ octombrie 2019, *„[…] da, da, păi nu era voie că urmăreau ăștia trebuia să ai autorizație de la primărie...știu că zicea că-i prinjie și chiar am fost io cu el așia și el o observat că-i ăsta așia, viceprimaru...„io o iau pașia prin grădjină și dacă te întreabă tu să spuni că tu ai făcut" […]"*

BUPT

• șarpanta- în două sau patru ape realizată cu structură din lemn de brad sau stejar. Spațiile fiind mai generoase, structura podului este mai complexă față de *casa bătrână* având căpriori cu pane și popi rigidizați în cuie din lemn (**Fig. 41**).;

• învelitoarea- țiglă ceramică.

Fig. 40 Gospodărie construită din lemn de stejar (1969), îmbinat în căței pe fundație din piatră zidită sec, casa așezată paralel cu strada prevăzută cu intrare uscată, poiata așezată perpendicular pe stradă, gospodăria P. din Fărășești (fotografie originală, octombrie 2019);

În cazul în care casa nouă se continuă cu anexe gospodărești pe una sau pe ambele laturi ale parcelei, acoperișurile casei și ale anexelor se intersectează, iar în cazul anexelor vechi, se realizează îmbinări structurale între structura veche și cea nouă.

Fig. 41 Structura podului la casa nouă a gospodăriei A. din Crivina de Sus (foto. original, iulie 2019);

BUPT

Majoritatea camerelor de locuit sunt prevăzute cu sobe de teracotă și coșuri de fum, realizate din zidărie de cărămidă. Pentru îmbunătățirea termică, în ultimii ani, fațadele sunt termoizolate cu polistiren iar tâmplăriile din lemn vechi sunt înlocuite cu tâmplării din PVC și geam termopan. Realizarea sistemului de aprovizionare cu apă a stimulat apariția de băi, chiar dacă nu există sisteme de canalizare.

După cum am arătat și în preambulul acestui capitolul, tendința de modernizare a gospodăriei din sat se manifestă în ceea ce privește anexele gospodărești, prin modificarea raporturilor cu animalele domestice din gospodărie. Se observă tendința de igienizare a nucleului gospodăriei din sat prin separarea pe cât posibil a fluxurilor zootehnice de cele ale grupului domestic, fiind întâlnite câteva situații relevante:

• în majoritatea cazurilor *cocina* este mutată din incinta curții în *grădină* sau la *gospodăria de pe djeal* (*gospodăria P. din Fărășești, locul Fața Mare* (**Fig. 42**));

• vitele sunt ținute la *gospodăria de pe djeal* (*gospodăria P. din Fărășești la locul Zbeg; gospodăria B. I. din Fărășești la locul Șărbu*) și coboară în vatră doar în sezonul rece sau pendulează între două sălașe *pe djeal* în funcție de sezon (*gospodăria B. din Fărășești* la sălașul din *locul Corbu* în sezonul cald și la sălașul de *După djeal* în sezonul rece- mai aproape de sat);

• oile sunt ținute *pe djeal* și coborâte în vatră în sezonul rece (*gospodăria P. din Poieni la locul Curpen*) sau pendulează între două sălașe pe deal în funcție de sezon (*gospodăria P. din Fărășești* la sălașul din locul *Fața Mare* în sezonul cald și la sălașul de la *Strâmbu* în sezonul rece- mai aproape de sat).

Fig. 42 Ocol împrejmuit pentru creșterea porcilor, la gospodăria P. din Fărășești, locul *Fața Mare* (fotografie Floca (Adăscăliței) Alina, Atelierul de peisaj, Crivina de Sus, 2016);

BUPT

Există și situații ale terenurilor intravilane în care fluxurile zootehnice sunt separate de cele ale grupului domestic prin achiziția unor terenuri vecine. Accesul animalelor se mută pe aceste noi terenuri, complet despărțite de fluxurile umane (*gospodăria R. din Pietroasa*). Astfel, prin intermediul acestei reorganizări, accesul animalelor din stradă în curte și ulterior în grădină este integral mutat pe altă parcelă. Majoritatea gospodăriilor studiate, conservă *poiețile* vechi, integrându-le în noile fluxuri, schimbând sau nu funcțiunea inițială.

Uneori, spațiile destinate activităților meșteșugărești sunt mutate în cadrul nucleului din sat al *gospodăriilor*, în construcții nou create sau refuncționalizând unele spații existente. Este relevant cazul ***atelierului*** din cadrul *gospodăriei B. din Fărășești*, care se mută succesiv, din anexa destinată prelucrării pieselor mari de dulgherie, în *poiată* și ulterior în spațiul anexă special construit pentru această funcțiune. Mutările funcțiunilor meșteșugărești în cadrul acestei gospodăriii se fac în funcție de specificul meșteșugului practicat. Se remarcă în ultima vreme o creștere a activităților extra agrare, așa cum reiese din cazul prezentat, interlocutorul practicând mai multe meșteșuguri (tâmplărie, dulgherie, fierărie, zidărie cu piatră).

Relevant este și cazul *gospodăriei R. din Pietroasa* în care fierăria este mutată succesiv în cadrul unor spații nou create, din poziție privilegiată (prima incintă la stradă), în poziții din ce în ce mai exterioare fluxurilor umane. (**Fig. 43**).

Fig. 43 Anexe gospodărești construite în grădină. Anexa din mijloc integrează atelierul și fierăria, *gospodăria R. din Pietroasa* (fotoofgrafie originală, octombrie 2019)

Se observă o tendință prin care **curcea** *gospodăriei noi* integrează tot mai mult doar activități domestice de zi cu zi, odată cu eliminarea sau reducerea fluxurilor zootehnice, agricole și meșteșugărești din incinta curții, aceasta este integral betonată (*gospodăriile B. din Fărășești* sau *L. din Crivina de Sus*). Odată cu betonarea curții, menită să „estetizeze” și să „igienizeze” acest spațiu, apar extinderi

BUPT

sau construcții de tip foișor sau umbrar, amenajate în „stil rustic”[282], construite de cele mai multe ori din lemn de rășinos finisat și lăcuit, dotate cu mobilier pentru luat masa.

În legătură cu ***grăgina*** de *bucate* a *casei noi,* odată cu apariția supermarketurilor în proximitatea zonei studiate observăm o tendință tot mai accentuată de reducere a suprafeței acesteia, sau chiar de anulare integrală a acestei funcțiuni,. În acest sens, consemnăm următoarele cazuri:

• suprafața cultivată a *grăginii* dispare, în prezent *grăgina* fiind folosită ca spațiu provizoriu pentru animale și livadă, iar o suprafață similară este cultivată cu legume pe deal (*gospodăria T. din Crivina de Sus*);

• suprafața cultivată a *grăginii* este ocupată parțial cu anexe gospodărești, o jumătate din *grăgină* păstrând în continuare rolul agricol (*gospodăria A. din Crivina de Sus*);

• situația extinderii/ amplificării funcției agricole a *grăginii* prin construcția unui solar, odată cu accesarea unui grant de finanțare acordat de Comisia Europeană pentru sprijinirea fermelor de subzistență (*gospodăria P. din Poieni*).

3.2.2. Gospodăria *pă djeal* (în hotar)

A doua componentă funcțională majoră a gospodăriei se regăsește *pă djeal* (*pe deal*)*,* expresie care are în vorbirea locală sens dual, diferențierea făcându-se din context. Un prim sens al expresiei se referă la *căsoanie*, extensia gospodăriei în hotar așa cum reiese din vorbirea curentă a subiecților căci *„[…] ei așa or făcut și naincie, că fiecare e cam pă djalu lui […]”*[283]) sau *„[…] arie djăla acolo pă djal […]”*[284]. În același sens, expresia se folosește la Crivina de Sus și pentru a denumi terenurile agricole- arabile din hotar, așezate în *țarină,* unde fiecare gospodărie studiată deține *holdjie* (holde).

Un al doilea sens atribuit în vorbirea curentă este geografic- spatial sau de orientare, făcând referire la topografia colinară caracteristică zonei: *„o fost mai lă djal*” sau *„îs la fân păstă djal*”. În cadrul cercetării, termenul ne interesează în sensul în care se referă la *hotar*[285] și la toate funcțiunile pe care o gospodărie le dezvoltă în el, cât și dinamica pe care aceste funcțiuni o au de-a lungul timpului, determinând astfel o dinamică la scara peisajului.

Terenurile agricole ale fiecărei gospodării sunt organizate preponderent *pă djeal* (în hotar), diversitatea culturilor agricole împreună cu elementele naturale și seminaturale generând un peisaj mozaicat și dinamic, care determină caracterul local (**Fig. 44**). Specificul fiecărei gospodării este dat de mozaicul de terenuri

---

[282] Vintilă Mihăilescu, *România rustică*, în Dilema Veche, nr. 279, iunie 2009 (https://dilemaveche.ro/sectiune/tilc-show/articol/romania-rustica, 16.09.2020);
[283] Inf. ter., L. M., 72 ani (f.), Crivina de Sus, iulie 2019;
[284] Inf. ter., P. I., 67 ani (b.), Fărășești, august/ octombrie 2019;
[285] *„Țăranii numesc cu același termen- hotar- limitele teritoriului sătesc și pământurile cuprinse între aceste limite*”, Paul H. Stahl, *Triburi și sate din sud-estul Europei*, Ed. Paideia, București, 2000, p. 176

BUPT

agricole cultivate, iar dimensiunea și caracterul gospodăriei variază în funcție de suprafețele cultivate.

Pentru exemplificare prezentăm următoarele cazuri:

- *gospodărie cu caracter preponderent zootehnic*, care deține o suprafață sub 1 hectar (61 ari) de teren arabil din care 5 ari grădină de legume și aproximativ 30 de hectare (69 lanțe) de pajiști (*gospodăria P. din Fărășești*);
- *gospodărie cu caracter preponderent agricol*, care deține în proprietate peste 14 hectare (1440 ari) de teren arabil și doar 2 hectare (200 ari) de pajiști. Odată cu creșterea efectivului de oi prin accesarea în anul 2015 a unui grant al Comisiei Europene, caracterul gospodăriei se schimbă, din preponderent agricol în agricol-zootehnic, pentru asigurarea nevoilor de pășune ale turmei fiind nevoie de concesionarea suplimentară a 80 de hectare de pajiști (*gospodăria R. din Pietroasa*).

Fig. 44 Mozaic al peisajului agricol cu elemente naturale, seminaturale și antropice *pă djeal*, în hotarul satului Crivina de Sus (fotografie Floca (Adăscăliței) Alina, Atelierul de peisaj, Crivina de Sus, 2015, coordonatori: Ciobotă Alexandru, Floca (Adăscăliței) Alina);

Toate gospodăriile analizate dețin *pă djeal* cel puțin o extensie denumită de localnici *căsoanie, căsoania de pă djal* sau *sălaș,* un nucleu secundar al gospodăriei, format din casă și anexe gospodărești, care are rol în igiena gospodăriei din *sat*, eficientizarea timpului[286] și a muncii[287] în cadrul acesteia.

[286] Inf. ter., P. Z., 52 ani (f.), Crivina de Sus, septembrie 2019, *„la zece gați cu animalele, apăi bui în vale îi unșpe atunșea la jumătat la tri, la tri să fii acolo și napoi păi pierdeai timpul numa cât te plimbai […]”*;

[287] Inf. ter., S. A., 33 ani (b.), Crivina de Sus, august 2019, *„într-un fel era cea mai bună variantă, să duci tu animalele la teren decât să cari tot ce produceai pe teren acasă...erau și oi și bun, atuncia trebuia mult fân”*;

BUPT

O analiză evolutivă a situației *căsoanielor*, arată că această extensie a gospodăriei în peisaj este relativ nouă. În amintirea colectivă, premergător *căsoanielor* este evocată *coliba,* locuitorii acesteia fiind denumiți *colibași*. Mărturia lui D. B. din Fărășești, consemnează această formă arhaică de locuire în hotar, premergătoare *căsoanielor* (sălașelor) și anexelor pentru animale, sub formă de *colibă*[288]. Acest fapt întărește ipoteza unei evoluții graduale a funcțiunilor agricole în teritoriu.

Colibele ca formă de locuire *pă djeal* fac parte din reconstituirea evoluției peisajului cultural. Din informațiile furnizate de A. P. din Poieni, la locul *Curpenu*, pe terenul lui Buică este locul în care și astăzi se observă amprenta existenței unei astfel de *colibe*[289]. Interlocutorul face o descriere amănunțită a modului în care această construcție se realizează, foarte importantă fiind orientarea ei est-vest, pentru eliminarea facilă a fumului din vatra de foc deschisă la interior, ținându-se astfel cont de direcția vântului în zonă.

Pentru construcția *colibei*, se alege de cele mai multe ori un loc drept. În cazul în care coliba este așezată în taluz, în partea superioară, la contactul cu taluzul, se realizează un șanț colector care dirijează apa. Construcția începe prin săparea în teren a unui perimetru dreptunghiular cu o adâncime minima de 0,5 metri astfel încât locatarii să fie feriți de vânt în poziție culcat. Pământul extras din groapă este depozitat pentru a fi folosit la acoperiș și se montează doi stâlpi cu furcă în capăt, denumiți local, *furși* (furci). Cei doi stâlpi sprijină o *somină* (grindă tranversală) din lemn rotund pe care ulterior se așează cu grijă lemn de *boancă* (aici în sens de buștean). *Boanca* este așeaztă succesiv astfel încât piesele să se acopere reciproc. La construcție se folosesc *boanșie* despicate în două, așezându-se un rând cu despicătura în sus iar deasupra se mai așează un rând cu despicătura în jos, astfel încât să se închidă distanța dintre piese. Peste închiderea realizată cu *boancă* se așterne un strat de pământ care ajută termic și sigilează spațiul la umeazeală. Lateralele sunt închise ulterior tot cu buștean despicat lăsându-se o intrare care se închide cu ușă.

Din studiul hărților istorice reiese faptul că extinderea terenurilor agricole prin practica *poienilor* este un fenomen ce se petrece începând cu secolul al XIX-lea și mai alert în secolul al XX-lea, această extindere agricolă fiind mai bine evidențiată pe cea de-a doua hartă militară austriacă (1819- 1869). Premergător acestei perioade, contextul peisager al satelor, așa cum reiese din hărțile istorice (Prima Ridicare Topografică Militară 1769- 1772), este unul relativ natural, specific colinar, preponderent forestier. Cu toate acestea, pe hărțile studiate nu este evidențiată existența unor construcții în hotar imediat după deschiderea de noi *poinei* și *lazuri*.

În acest sens promovăm ipoteza că necesititea acestor extensii construite în organizarea fluxurilor funcționale ale gospodăriei a apărut mai târziu față de

---

[288] Inf. ter., B. D., 46 ani (b.), Fărășești, august/ octombrie 2019, *„[…] n-o fost sălaș acolo...nu de acolo l-o adus, mai încoași, aclo n-o fost nimic, o fost o colibă...nu[…]”*

[289] Inf. ter., P. A., 52 ani (b.), Poieni, februarie 2020, *„dar restul or avut colibe...bordeie în pământ, c-or fost colibași, da or avut bordeie în pământ și acoperișe cu pământ...colibă în pământ […] Numa într-un singur loc șciu unde se cunoaște că o mai fost, o rămas groapa pătrată, la Buică”*

BUPT

momentul în care s-au realizat hărțile militare (**Fig. 45**). Într-adevăr această ipoteză poate fi confirmată și de documentele vremii, la finalul secolului al XVIII-lea, doar comunitățile grănicerești primesc dreptul de a construi sălaș în hotar[290] cu condiția ca acesta să nu fie prea îndepărtat și să nu fie locuit permanent.

Fig. 45 Poieni deschise în locul *Șărbu*; în prim-plan extenisa pă djeal a *gospodăriei B. I. din Fărășești*, culmea Cremenea (fotoografie Floca (Adăscăliței) Alina, 2015)

O altă ipoteză este aceea că topografii militari au omis trasarea acestor construcții în momentul realizării hărților, ipoteză greu de susținut având în vedere precizia cu care aceste hărți militare au fost realizate. Cunoaștem că fenomenul de extindere a teritoriului agricol apare și se dezvoltă gradual începând din perioada împăratului Josef al II-lea mai ales în zona de câmpie a Banatului, administrația din această perioadă fiind influențată major de ideile Iluminismului, care aduc în prim plan planificarea teritoriului și dezvoltarea agricolă[291] rațională, culminând mai târziu cu împroprietărirea. Este clar că odată cu schimbarea viziunii politice și economice asupra Banatului, se produc și modificări radicale la scara peisajului.

Informațiile cartografice sunt completate în cadrul studiului cu interviuri din care reiese faptul că apariția sălașelor în teritoriu este un proces gradual. Consemnăm modul în care *gospodăria P. din Fărășești* intră în posesia locului de la *Fața Mare* în anul 1918 drept recompensă pentru participarea în Primul Război Mondial, teren pe care ulterior construiește sălașul actual. Aflăm pe această cale că satul Fărășești avea deja în această perioadă la *Dealu Mare (Vâlsanu)* un loc

[290] Nicolae Săcară, *Valori ale arhitecturii populare românești,* Ed. Facla, Timișoara, 1987, p. 28-29;
[291] François Ruegg, *op. cit.*, p. 182;

BUPT

consacrat extinderii agricole în hotar, cu o densitate mare de sălașe, locul de la *Fața Mare* nefiind în acea perioadă la fel de atractiv pentru acest scop[292].

Ipoteza dezvoltării graduale a rolului *căsoanielor* în cadrul gospodăriei și a complexității lor functional- agricole, se confirmă. *Gospodăria T. din Crivina de Sus* înlocuiește *poieții*le vechi, neîncăpătoare, prin mutarea unei case și a unei *poieți* de la Baștea[293] în locul *Pleșu* (*Valea lungă)*. Mutarea s-a făcut în anii `50, când o mare parte din locuitorii satului Baștea se mută la Dobra, satul fiind aproape integral părăsit în anii `90.

Mărturie a dezvoltării în etape sunt și extinderile *căsoanielor* de *pă djeal*. Menționăm cazul gospodăriei P. din Poieni, casa de la *Corholu* fiind extinsă prin adăugarea unei camere, modificând astfel planul initial, de la un plan cu o camera la plan cu două camere, fiind adăugată *tinda* (**Fig. 46**). Similar este extinsă și casa de la *Curpenu* care devine în timp neîncăpătoare[294]. În 2012, printr-un grant al Comisiei Europene destinat fermelor de subzistență, gospodăria este finanțată pentru dezvoltarea componentei apicole, cu această ocazie, din grant se construiește o nouă casă cu material contemporane.

Fig. 46 Extensie la *căsoania* fam. P din Poieni din locul *Corholu*- plan extins la plan cu tindă; (foto. original, 2019)

[292] Inf. ter., P. I., 67 ani (b.), Fărășești, august/ octombrie 2019, *„[…]bunicu mai zâcea că de ce nu a luat la Dealu Mare...aclo, la Vâlsanu, unde o fost primu pământ viezi de bucacie...acu-i pustiu că s-o părăsât...era ca sat […]”*

[293] Inf. ter., T. M., 72 ani (f.), Crivina de Sus, iulie/ septembrie 2019, *„[…] alea le-am adus iară, un grajd de la băștеni (Baștea), una o fost casă și una o fost grajd...grajdiu a lu oi...căsoania, aia am făcut-o noi, eu cu tata […]”*

[294] Inf. ter., P. A., 52 ani (b.), Poieni , februarie 2020, *„[…] o fost până la jumacie făcut, da era mic, te aplecai în el...tata meu, tata meu l-o făcut (Gheorghe), el l-o făcut pe ăla prin cincizeci și ceva l-o făcut […]”*

BUPT

În mod similar se extinde și sălașul *gospodăriei B. din Fărășești*. Inițial casa este cu plan pătrat 2,5 x 2,5 m, cu o singură cameră, aceasta fiind extinsă ulterior cu un foișor prevăzut cu loc de luat masa cu dimensiunea de 2,5 x 3 m.

Nevoia de dezvoltare a unor extensii complexe în hotar care să cuprindă *căsoania* și *poieți* specializate (oi, capre, vite, porci), apare odată cu creșterea complexității activităților agricole în teritoriu. Modificările de dimensiune sau a funcțiunilor se datorează unor schimbări în timp a practicilor agricole și a profilului gospodăriei: agricol (mai rar în zona studiată), agricol- zootehnic sau zootehnic. La ora actuală, sălașele de *pă djeal* analizate în studiul de caz, conțin funcțiuni complexe și diverse, atât zootehnice- pentru pășunat, producție de fân și găzduirea sezonieră sau permanentă a animalelor cât și agricole prin diversitatea tipurilor de culturi agricole care se regăsesc pe aceste terenuri- livada, teren arabil, grădină de legume (**Fig. 47**).

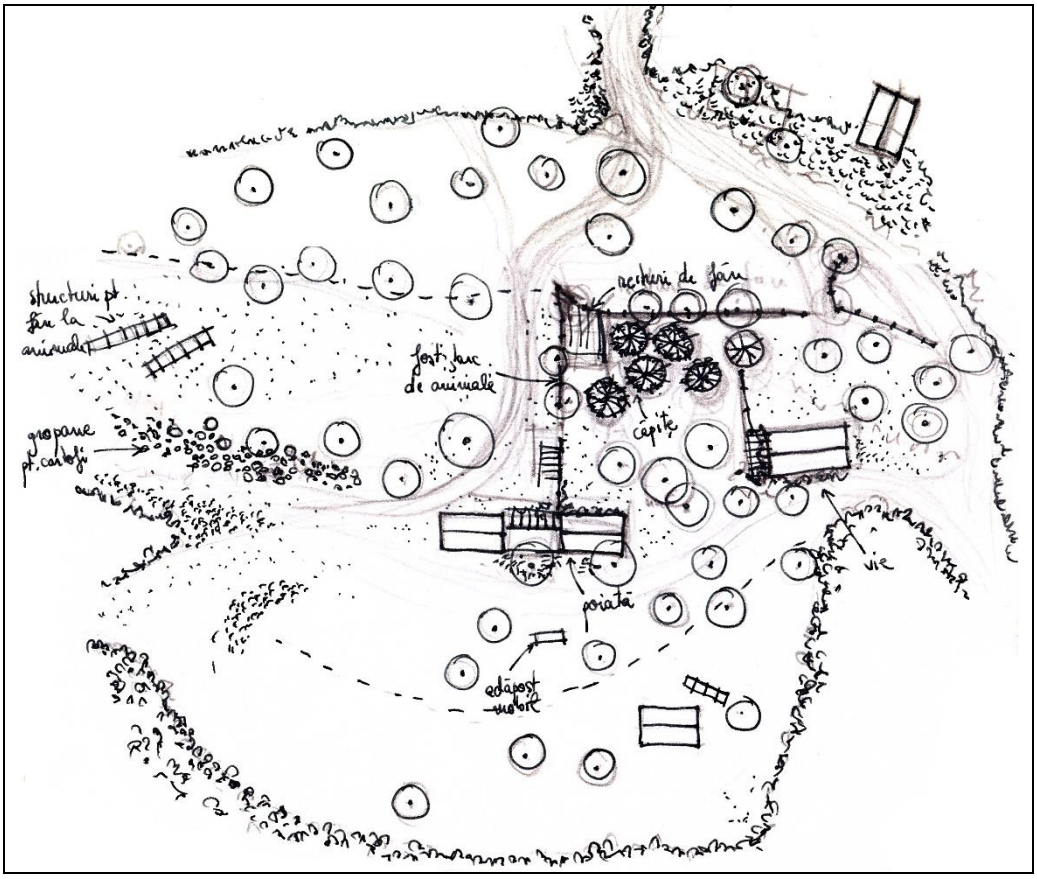

Fig. 47 Extensie complexă a *gospodăriei A. din Crivina de Sus*, în locul *Streaja*, suprafață agricolă cu funcțiune diversă: mixt- livadă- fâneață/ pășune și parcelă pentru cultivarea cartofilor cu *gropoanie* pentru depozitare (stânga); *țarc* pentru protejarea clăilor de fân (sus); ansamlu căsoanie, *poiată* cu grajd pentru capre și grajd pentru oi (mijloc); *poiată* pentru vite (dreapta) (desschiță teren, peis. Floca (Adăscăliței) Alina, Atelierul de peisaj, Crivina de Sus, 2015, coordonatori: peis. Ciobotă Alexandru, peis. Floca (Adăscăliței) Alina);

BUPT

Un caz interesant este cel al *grăginilor* „mutătoare". Astfel terenul destinat ocolurilor pentru oi, fertilizat prin *mreajă* ca îngrășământ natural este folosit în anul următor pentru agricultură. Ocolul oilor se mută periodic, îmbogățind astfel bucată cu bucată terenul agricol din cadrul gospodăriei de pe deal (ex. *gospodăria B. I. din Fărășești*, *locul Șărbu*).

Aceste mutări ale terenurilor agricole în funcție de fertilitatea solului sunt consemnate ca practici agricole uzuale încă din cele mai vechi timpuri, tehnica alternării terenului la trei sau patru ani fiind uzuală în trecut, căutarea substratului fertil, producând o mișcare a terenurilor productive în jurul vetrei satului[295]. În studiul de caz, schimbările funcțiunilor agricole se face la scara parcelei/ locului, determinând astfel o dinamică anuală a micropeisajului din jurul sălașului de *pă djeal*.

O structură productiv-agricolă complexă se regăsește și în cazul extensiei de pă djeal a gospodăriei T. din Crivina de Sus în locul *Pleșu* (*Valea lungă).* Aceasta cuprinde o amplă suprafață de fâneață, parcele agricole pe care se însămânțează anual diverse culturi și o curte, cu livadă și *grăgină de bucate,* delimitată în proximitatea *căsoaniei* și anexelor gospodărești.

Analiza funcțională relevă profiluri diferite de gospodării *pă djeal*. În general, majoritatea extensiilor de *pă djeal* dețin un nucleu de bază fomat din *căsoanie* și *poieți*. În cazul în care există o singură *poiată*, aceasta este utilizată doar pentru vite cum este cazul extensiilor *gospodăriei B. din Fărășești* din locurile *Corbu* și *După djeal*. În cazul în care spațiile destinate animalelor nu mai sunt suficiente, apar extensii ulterioare pentru oi și capre realizate prin diferite procedee:

- extinderea grajdului existent printr-o anexă de tip polată (*gospodăria P. din Fărășești din locul Strâmbu*) șarpanta de pe o latură lungă a *poieții* vitelor este extinsă pentru a acoperi un nou spațiu cu două camere destinat turmei de oi și caprelor (**Fig. 48**).

Un caz similar este *gospodăria L. din Crivina de Sus* (**Fig. 49** *(sus)*), care deține 2 *poieți*, una pentru vite și una pentru oi cu extensie mai târzie de tip polată, pentru capre.

[295] *„ Pe un ciclu de trei ani deci, în țelină, prosie, răsprosie și eventual în al patrulea an în samulastră, se punea în lucrare același loc. Nu se practicau deci îngrășămintele, nu se alternau culturile, ci se storcea pământul până la completa epuizare. Era mai rentabil să se procedeze astfel , prin desțelenirea mereu a altor pământuri noi, decât să se depună munca grea de îngrășare a pământului.",* Henri H. Stahl, Paul H. Stahl, *Civilizația vechilor sate românești*, Ed. Științifică, București, 1968, p. 25;

BUPT

Fig. 48 Integrare peisageră a sălașului *gospodăriei P. din Fărășești* din locul *Strâmbu* - grajd pentru vite cu extensie de tip polată realizată pe latura lungă care include grajdul caprelor și oilor (stânga), căsoanie (dreapta), fântână cu apă potabilă (jos), (schiță teren, original, 2019);

- un alt mod de extindere se realizează prin alipirea unei a treia extensii care umple spațiul dintre grajdul oilor și casă (*gospodăria A. din Crivina de Sus*, locul *Streaja*) (**Fig. 49**).

În sezonul cald, pentru turmele de oi sunt construite țarcuri, inițial din împletituri de nuiele[296] și ulterior din elemente modulare din lemn, ambele variante având un caracter mobil, prin strămutare fertilizând terenul cu *mreajă*. În cazul gospodăriilor de *pă djeal*, în care unul sau mai mulți mebrii ai grupului domestic locuiesc provizoriu, acest fapt induce anumite modificări la construcțiile de aici, acestea fiind prevăzute cu spații pentru găini și porci.

[296] Inf. ter., P. A., 52 ani (b.), Poieni , februarie 2020, *„ […] oile aveau țarcuri cu nuiele, cu nuiele cum ie la Crivina la biserica, la biserica ortodoxă[…]”*

BUPT

Fig. 49 (sus) Integrare peisageră a sălașului *gospodăriei L. din Crivina de Sus- poiata* oilor cu extensie ulterioară pentru capre de tip polată (stânga), *poiata* vitelor (centru), *căsoanie* (dreapta) (schiță teren, original, 2019); (jos) Vedere ansamblu gospodăria A. din Crivina de Sus locul *Streaja*: *căsoanie* (stânga) *poiata* caprelor (alipit), *poiata* oilor (dreapta) (foto. original, 2015)

În paralel cu dinamica funcțională (creșteri, descreșteri, extinderi etc.) apar și modificări ale clădirilor funcție de constrângeri naturale. La *gospodăria B. din Fărășești*, *poiata* de la locul *Corbu* se mută de două ori, a doua mutare fiind determinată de vântul puternic la care construcția este expusă[297], fiind astfel necesară mutarea sa pe un amplasament protejat de topografia terenului. În mod similar, datorită unor alunecări de teren *căsoania* și *poiata*[298] din *gospodăria familiei*

[297] Inf. ter., B. D., 46 ani (b.), Fărășești, august/ octombrie 2019, *„[…] di acolo unde-i acum, mai o sută de metri o fost mai la djal, era vânt...în gropanul ăla e ferită de dialu ăla de vânturi, de frig, vorbesc iarna […]"*

[298] Inf. ter., L. M., 72 ani (f.), Crivina de Sus, august 2019, *„ […] căsuța o fost mai la vale unde-i acuma un păr...și indie-i șireșu ăla mare aclo o fost grajdu lu vași […] ăăă, ăla (grajdul*

BUPT

L. din Crivina de Sus se mută la locul *Între păraie* pe un amplasament nou pe aceeași parcelă. În aceste cazuri, sistemele constructive modulare cu îmbinări demontabile și cunoștințele în dulgherie a membrilor grupului domestic arătându-și utilitatea.

Din punct de vedere arhitectural, obiectele care constituie extensiile gospodăriilor *pă djeal*, relevă utilizarea unor principii constructive și materialități cu caracter unitar la scara zonei studiate. Un principiu larg întâlnit în studiul de caz este utilizarea materialelor din proximitate. Astfel sistemele constructive cele mai des întâlnite în cele 4 sate studiate sunt cele care utilizează lemnul. În locul *Curpen* (satul Poieni), piatra este la îndemână și folosită preponderent, fiind mult mai rar întâlnită în alte locuri.

Consecvența cu care se utilizează materiale locale este alterată ușor în timp, odată cu apariția materialelor de construcție noi, în mod special cele pentru învelitori, tabla ocupând treptat locul șindrilei sau țiglei ceramice[299].

În dezacord cu armonia ansamblulilor vechi, este construcția *gospodăriei P. din Poieni* din locul *Corholu*, ridicată în 2012, construită in principal din materiale moderne, repectiv fundație din beton armat, zidărie din bolțari BCA și învelitoare din tablă, folosirea materialelor noi fiind vizibile în aspectul arhitectural.

Din punct de vedere arhitectural, ***căsoania*** cuprinde uneori o unică cameră pentru dormit și gătit, dar de cele mai multe ori are două camere diferențiate funcțional. În cazul construcției cu două camere, tinda are rol de spațiu pentru gătit sau depozitare (*gospodăria B. I. din Fărășești*, locul *Strâmbu*). În unele cazuri, locul tindei este luat de o cămară, accesul de afară făcându-se astfel direct în cameră și din cameră în cămară (*gospodăria B. din Fărășești* din locul *Corbu*).

Dimensiunile caselor pe deal diferă, suprafețele utile variind de la 11 mp (cea mai mică- sălașul *gospodăriei A. din Crivina de Sus*, locul *Streaja*) până la 20 mp (cea mai mare- sălașul *gospodăriei P. din Fărășești*, locul *Fața Mare*) (**Fig. 50**).

---

caprelor) o fost tăt aclo sus, ăla nu l-am mai mutat, l-am mutat hăl dji la vași care o fost ași jos, l-am mutat tăt aclo […]"

[299] Inf. ter., P. A., 52 ani (b.), Poieni , februarie 2020, *„[…] și aia am acoperit-o ieu, c-o fost cu șindrilă și am pus tablă pe ea […] "*

BUPT

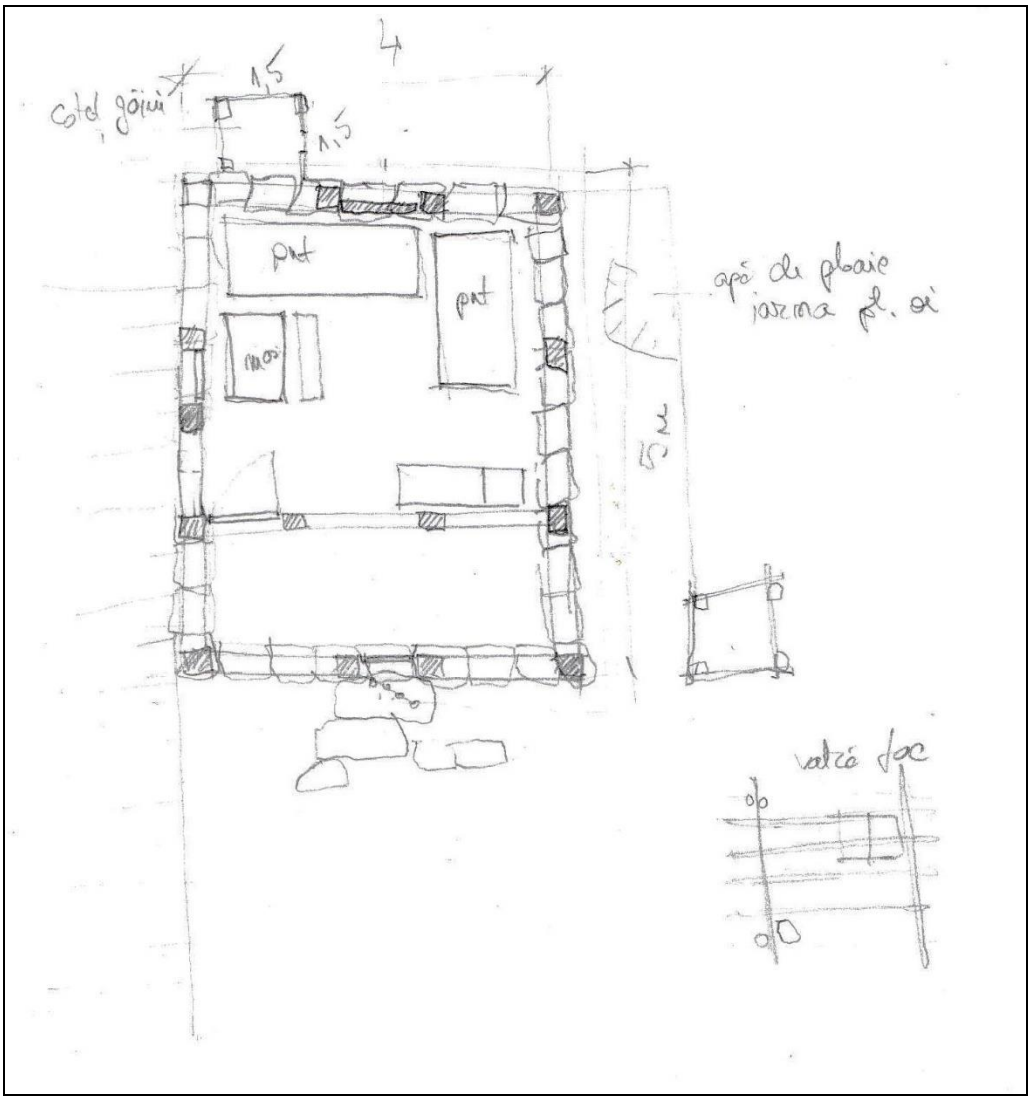

Fig. 50 Plan al *căsoaniei gospodăriei P. din Fărășești*, în locul *Fața Mare*. Casa cu plan bicameral (tindă și cameră) 4 x 5 m și construcție anexă pentru găini lipită pe latura sud 1,5 x 1,5 m. Vatra deschisă din *tindă* este scoasă în exterior, sub un acoperiș pe structură de lemn bile acoperit cu tablă. Pe latura vest se află o împrejmuire pentru flori și cuvă săpată pentru depozitarea apei de ploaie- rezervă pentru iernile grele (schiță teren, original, 2019);

Sisteme constructive și materialități ale căsoaniei:

- fundația- uzual realizată din zidărie din piatră, zidită fără mortar;
- pereții- preponderent din lemn în structură mixtă, în cheutoate și căței sau doar structură în căței (*gospodăria B. din Fărășești*, locul *După djeal*). În ambele situații pe fundație sunt așezate *tălpoanie* (talpi) cu îmbinare meșteșugită la colțuri în care se montează *cățăii* care susțin *cosărău* (cosoroaba);

BUPT

S-a întâlnit și varianta constructivă cu pereții din zidărie din piatră zidită uscat (*gospodăria P. din Poieni*, locul *Curpen*);

- finisaje: tencuială cu pământ pe armătură din nuiele de alun (*gospodăria B. I. din Frășești*, locul *După djeal* sau *L. din Crivina de Sus*, locul *Între păraie*);

În cazul *căsoanielor* din zidărie de piatră, fațadele rămân de cele mai multe ori netencuite, fiind doar încărcate rosturile de zidire cu pământ local (**Fig. 60**).

- șarpanta- este de cele mai multe ori în două ape cu închideri la timpan realizate din scândură sau șindrilă. Consemnăm și șarpante în 4 ape (*gospodăria P. din Poieni*, locul *Corholu*). O particularitate în acest caz este aticul înălțat, prevăzut cu urdinișuri pentru stupii depozitați în pod, fiind astfel protejați la atacurilor urșilor;
- învelitoarea- forma inițială din șindrilă, uneori protejate cu tablă sau înlocuite integral cu material noi (țiglă ceramică, tablă);

O mărturie importantă în studiul de caz o constituie referințele informatoarei la sălașul vechi al *gospodăriei T. din Crivina de Sus* de la locul *Pleșu*, premergător mutărilor din satul Baștea (1964), care a fost initial acoperit cu învelitoare din paie[300] (finisaj care se poate găsi și în prezent în satul Bătrâna, așa cum explică informatoarea).

Fig. 60 *Căsoanie* din zidărie de piatră, gospodăria P. din Satul Poieni, locul *Corholu* (fotografie originală, februarie 2020)

Din punct de vedere al mobilării interioare, camera locuință este simplă și funcțională, are unul sau două paturi, o masa cu bancă și *șpoiert* (sobă). Cel mai des, tinda este un spațiu de depozitare și prezintă vatră deschisă pentru gătit.

Pentru ***poieți*** sau alte anexe ale gospodăriei pe deal pot fi regăsite aceleași tehnici și materialități precum în cazul *căsoaniei*. Similar *căsoanielor*, în zona *Curpenu* din Poieni grajdurile sunt construite din zidărie de piatră (**Fig. 61**).

[300] Inf. ter., T. M., 72 ani (f.), Crivina de Sus, iulie/ septembrie 2019, *„[…] am avut noi djelea bătrâne, cum erau înainte, cu paie acoperite […] am avut, am avut (căsoanie) am fost acum io pă djealurile alea cu Beni...la Bătrâna ș-am văzut acolo cu acoperământuri dalea […]”*

BUPT

Fig. 61 (stânga) Poiată din zidărie de piatră, *gospodăria P. din Poieni* în locul *Corholu* (fotografie originală, februarie 2020); (dreapta) studiu de plan și secțiune după poiata din lemn de stejar construită în taluz, gospodăria P. din Poieni în locul *Plai,* (desen- arhitect Amalia Ignuța, Atelierul de peisaj, Crivina de Sus, 2016)

De cele mai multe ori podul *poieților* are rol de depozitare a fânului, motiv pentru care șarpantele construcțiilor în taluz prezintă o deschidere pentru descărcarea fânului direct în pod (*gospodăria B. din Fărășești* din locul *După deal*) (**Fig. 62**). În cazul în care șarpanta nu este prevăzută cu acest gol, podul este prevăzut cu deschideri în cele două timpane sau *poiata* este prevăzută cu șură pentru accesul carului la descărcat (*gospodăria P. din Fărășești* din locul *Zbeg*).

Pe lângă *poiată*, o anexa răspândită în cadrul gospodăriilor de *pe deal* analizate, apar și anexe specializate, în funcție de specificul fiecărei gospodării. În cazul extensiei *gospodăriei A. din Poieni* în locul *Corholu* funcțiunile zootehnice sunt completate cu funcțiunea apicolă, în arhitectura gospodăriei din acest loc fiind integrată și funcțiunea de ***prisacă***. Aici întâlnim ansamblul format din *căsoanie*, împrejmuire cu gard pentru stupi și construcție pentru prisacă, toate fiind adaptate la condițiile naturale ale zonei, având rol în protejarea stupilor față de atacurile animalelor sălbatice, în special a urșilor. În acest caz, *căsoania* are spațiul podului modificat cu atic înălțat de 0,7 m, pentru instalarea stupilor în interior și decuparea urdinișurilor în cornișă. La vest de căsoanie se află construcția *prisăcii*, realizată din grosi de stejar pe structură din lemn rotund cu pod cu atic înălțat pentru depozitarea stupilor. La parter, funcționează un spațiu de depozitare a ustensilelor și materialelor necesare prisăcii. Învelitoarea este realizată din plăci de azbociment. Între *căsoanie* și *prisacă* se află un ocol cu țarc din lemn în care se află stupina exterioară (**Fig. 63**).

BUPT

Fig. 62 Integrare peisageră a *gospodăriei B. din Fărășești* din locul *După deal*, *căsoanie* (stânga); poiată care exploatează topografia terenului cu deschidere în șarpantă pentru depozitarea fânului și timpan cu *fundoanie* (dreapta), (desen original, 2019)

Fig. 63 Ansamblul *căsoanie* cu pod înălțat, împrejmuire pentru stupi și construcție pentru *prisacă* (stânga); urdiniș în pod înălțat cu numerotarea seriei stupului (dreapta) la *gospodăria P. din Poieni* în locul *Corholu*, (fotografie originală, februarie 2020)

În cazul *gospodăriei P. din Poieni* din locul *Corholu*, consemnam ***uscătorul pentru fructe***, o anexă a gospodăriei de pe deal realizată în 1985. Uscătorul pentru fructe este construit în sistem cu vatră de foc[301] în cameră de ardere separată de camera de uscare printr-un planseu din pământ pe structură metalică. Constructiv uscătorul are un plan pătrat, 1,8 x 1,8 m și este realizat din zidărie din piatră cu mortar din pământ, cu șarpantă într-o apă pe structură din lemn de stejar și învelitoarea din tablă. Fructele se introduc în incintă în 3 tăvi din scândură cu baza

[301] După construire, camera de ardere a fost „stricată" deoarece piatra din zidăria interioară a crăpat la temperaturi ridicate, fiind necesară înlocuirea cu zidărie din cărămidă;

BUPT

confecționată din rigle din nuiele de alun pentru a trece căldura prin ele iar incinta se închide cu ușă din scândură de rășinos (**Fig. 64**).

Fig. 64 Uscător pentru fructe (1985), vedere de ansamblu (stânga); vedere- schiță de teren (1) cameră de uscare cu tăvi confecționate din scândură (2) cameră de arderere (3) evacuare fum (dreapta) la *gospodăria P. din Poieni* în locul *Corholu*, (original, februarie 2020)

Anexele pentru depozitare sunt construcții esențiale pentru păstrarea produselor agricole pe deal, în studiul de teren fiind consemnate pivnițe și *gropanul*. Un specific în construcția pivnițelor este întâlnit mai ales în cazul extensiilor gospodăriilor din Fărășești. La sălașul de la *Fața Mare* al *gospodăriei P. din Fărășești*, de exemplu, s-a construit pivnița[302] în anul 2000 pentru depozitarea brânzei, legumelor și conservelor peste iarnă și a butoaielor cu țuică. Construcția din zidărie de piatră, exploatează inteligent topografia terenului fiind construită în taluz cu învelitoare din tablă pe șarpantă din lemn de stejar. Un alt exemplu este *gospodăria B. din Fărășești* din locul *Corbu* care deține de asemenea o pivniță în ansamblu cu *căsoania*. (**Fig. 65**)

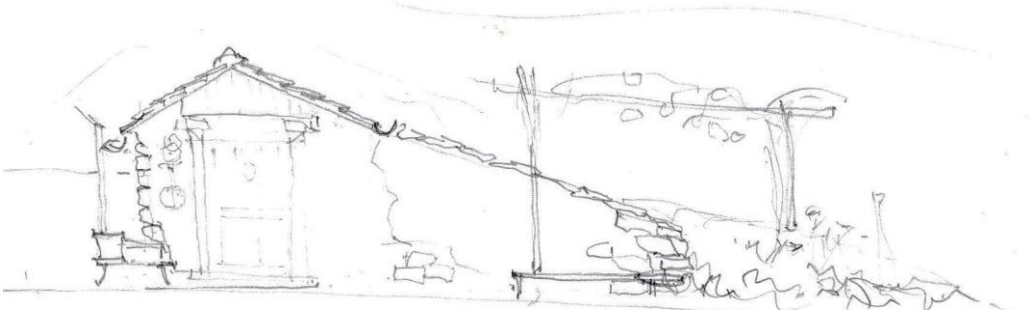

Fig. 65 Vedere pivniță în taluz cu boltă cu vie, loc de stat la umbră și *șpor* pentru gătit afară, *gospodăria B. din Fărășești* în locul *Corbu*, (schiță originală, august 2019)

Probabil una dintre cele mai vechi metode de depozitare este *gropanul/ gropoania*, realizată ca o săpătură în pământ lângă parcela cultivată, în interiorul căreia printr-un foc deschis se hidroizolează, stabilizează și crește rezistența

[302] Inf. ter., P. I., 67 ani (b.), Fărășești, august/ octombrie 2019, *„[…] pivnița am făcut-o noi când o venit Lucica […] pân 2000, o fost fratemiu și cu un meseriaș, un bătrân daișia din sat […]”*

BUPT

pământului. După umplere, groapa este acoperită cu straturi succesive de pământ și paie. Gropanul era folosit în trecut pentru depozitarea cerealelor, dar în zona studiată, depozitul este destinat păstrării recoltei de cartofi și sfeclă în timpul sezonului rece. O descriere constructivă amănunțită este făcută de P. I. din Fărășești[303]. (**Fig. 66**).

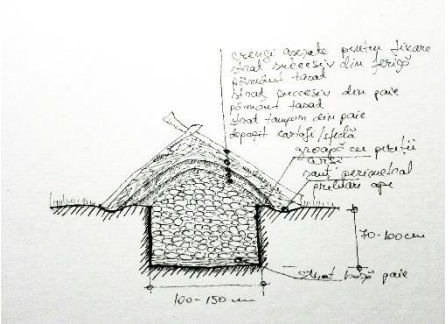

Fig. 66 (stg.) *Gropan* lângă parcela cultivată pe deal la *gospodăria C. din Poieni*, în locul *Curpenu* (fotografie originală, august 2019); (dr.) schiță constructivă (schiță originală, decembrie, 2019)

Funcție de specificul activității și poziției terenului din afara vetrei, o gospodărie poate deține unul sau mai multe locuri cu *căsoanie*:

- o singură *căsoanie* (*gospodăriile B. I. din Fărășești, L. din Crivina de Sus* și *R. din Pietroasa*).

În cazul *gospodăriei B. I. din Fărășești*, seniorul grupului domestic locuiește permanent, de-a lungul întregului an în hotar, unde are în grijă vitele. În acest caz, restul membrilor urcă aici periodic pentru aprovizionare cu hrană sau în perioadele muncilor agricole sezoniere.

- două *căsoanie* în locuri difierite (*gospodăriile B. din Fărășești* și *P. din Poieni*);

În cazul *gospodăriei B. din Fărășești*, părinții se mută pe deal, la *Corbu*, împreună cu vitele, coborând la gospodăria din vatră doar în sezonul rece. Atunci mută vitele la grajdul sălașului din locul numit *După djeal*, loc ușor accesibil din sat.

În cazul *gospodăriei P. din Poieni*, turma de oi urcă primăvara la sălașul de la *Curpenu* aici făcându-se măsuratul oilor, de unde pleacă mai departe înspre hotarul cu satul Bătrâna, în locul *Iazuri (Lunca Largă)*. Turma rămâne aici până toamna când începe coborârea spre vatră pentru iernat. Vitele din gospodărie sunt urcate pentru sezonul cald la sălașul din locul *Corholu (Curpen)* fiind îngrijite de membrii care rămân în vatră pe toată perioada sezonului cald.

---

[303] Ibidem. *" […] păi era groapa făcută dji piste ani, un gropan marie acolo ș-atunșea punei paie, paie djiastea de ovăz, dje grâu punea mama și aclo puneam cartofii șî făcea așa cu oțâră vârf ș-atuncea iară paie pi djiasupra ș-atuncea pământul ala cu lopata ș-atunșea păstă aia iară puneai ferigă djasta să nu stea apa...da îți dădea dji lucru."*

BUPT

- două *căsoanie* în locuri diferite și o *poiată* într-un al treilea loc (*gospodăria P. din Fărășești*);

Gospodăria P. din Fărărșești ține de-a lungul sezonului cald turma de oi la sălașul de la *Fața Mare*, iar în sezonul rece o coboară la sălașul din *Strâmbu*, loc situat mai aproape de sat. În acest caz bărbatul rămâne permanent cu turma de oi. Vitele, de care se ocupă femeile și mezinul, sunt ținute la *Zbeg*, al treilea loc din proprietate gospodăriei, unde se află un grajd cu șură.

În cazul *gospodăriei T. din Crivina de Sus*, *căsoania* se află în proximitatea nucleului din vatră, nefiind necesară locuirea sezonieră, având astfel loc pendulări zilnice în funcție de lucrările agricole necesare.

Gospodăriile studiate integrează functional toate aceste extensii, existența lor, determinând moduri de viețuire sezonieră și de muncă diferite. Fiecare membru al grupului domestic are sarcini clare în cadrul activităților specifice în funcție de abilități. Munca specializată a membrilor grupului domestic este structurată după rolul membrilor pe generați sau după criterii de gen.

În studiile de caz am întâlnit situații în care efectivul de animale a scăzut în prezent, caz în care extensiile din hotar își pierd gradual utilitatea, după cum sunt cazurile *gospodăriilor L.* și *P. din Crivina de Sus*.

3.3. Toponimele în descrierea peisajului cultural

T*oponimele* reprezintă o resursă importantă în cercetarea unor straturi culturale ale peisajului, fiind o arhivă care *păstrează memoria unor evenimente, întâmplări și fapte petrecute de-a lungul timpului*[304]. Interpretarea toponimelor este importantă atât pentru lingviști, cât și în cercetările de peisaj cultural și arheologia peisajului[305].

În cercetarea *toponimelor*, transcrierea fonetică este importantă mai ales în cazul studiilor lingvistice, acestea reprezentând adevărate rămășițe ale limbii vorbite odinioară[306]. Pe noi ne interesează în schimb, date referitoare la satele cercetate, la evoluția peisajului cultural, despre epocile îndepărtate pentru care momentan nu există informații suficiente, toponimele reprezentând adevărate moduri de codificare a felului în care locuitorii își însușesc spațiul[307]. Neavând studii de fonetică, am realizat transcrierea toponimelor *mot à mot* iar pentru interpretare am folosit bibliografia disponibilă pentru Banat.

Din interviurile și hărțile disponibile în studiul nostru, am extras o serie de toponime relevante în reconstrucția unor etape anterioare/ dispărute ale peisajului și confirmarea sau infirmarea unor practici pe care le-am cercetat în teză.

Vasile Ioniță (1982) clasifică toponimele în două grupe (*toponimia majoră* și *toponimia minoră)* care alcătuiesc sistemul local de toponime. Considerăm că

---

[304] Vasile Ioniță, *Nume de locuri din Banat*, Ed. Facla, Timișoara, 1982, p. 19;
[305] Adrian N. Șovrea, *Considerații asupra evoluției istorice a Bazinului Târnavei Mari secolele X-XIII din perspectivă toponimică și arheologică* în Municipiul Sighișoara, Muzeul de istorie, Alt Schaessburg. Istorie. Patrimoniu, nr. 12, Sighișoara, 2019, p. 7;
[306] Vasile Ioniță, *op. cit.* , p. 19;
[307] Chiva Isac, op. cit., p. 24;

BUPT

denumirile localităților studiate (*Pietroasa, Poinei, Crivina de Sus, Fărășești*) sunt incluse în grupa *macrotoponimelor*.

M*icrotoponimia* constituie un element de specific al peisajului cultural local, în studiile de caz fiind identificate două categorii. O primă categorie este cea a *microtoponimelor primare*, care se regăsesc atât în vorbirea curentă a interlocutorilor (transmise oral) cât și pe hărțile istorice analizate (*Dealul Corbu, Curpen, Fața Mare, Slăvești etc*.). O a doua categorie este cea a *microtoponimelor secundare* care nu se regăsesc marcate pe hărțile istorice dar sunt utilizate în viața curentă a interlocuitorilor (*Zbeg, Corholu, Lunca de la Vale etc.*).

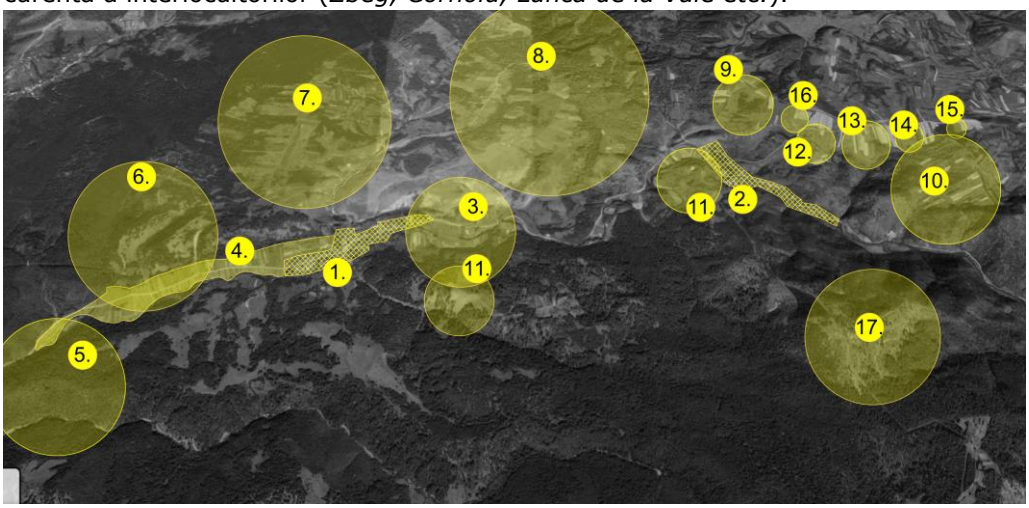

1.	*(sat) Pietroasa*	pietros/ pietroasa (lat. petrosus)- *despre terenuri, (drumuri etc.) cu multe pietre, plin de pietre", „despre pământ care conține piatră; care este neproductiv*, sterp (din cauza pietrelor). Posibil apropiat prin etimologie populară de antroponimul Petru în sârbă: Petrovac (Banat)[308]	oiconim
2.	*(sat) Crivina de Sus*	crivină *desiș de mărăcini mari, cu arbori subțiri printre ei*, *loc nisipos cu vegetație spinoasă*, *loc umed, mlăștinos* (regionalism Moldova-Oltenia), posibil toponim slav (sârbesc) *Krivina*, derivat de la adjectivul slav *krivu*- strâmb, curb, şerpuit + sufixul –ina (Banat)[309]	apelativ topic/ oiconim
3.	*Lunca de la deal*	-	hidronim

[308] Vasile Frățilă, *Din oiconomia Banatului* în Analele Universității de Vest din Timişoara Seria Ştiinłe Filologice, XLV, 2007, p. 147;
[309] Ibidem, p. 143- 144;

BUPT

4.	*Lunca de la vale*	-	hidronim
5.	*Capul Dialului*	din seria de terminologii ale corpului uman, termeni folosiți ca apelative topice (*Capu Baciului, Fruntea Mare, Sub Frunte, Gura Gurgului etc.*)[310]	oronim
6.	*Podeu*	„tot drept, masă dreaptă" (Hunedoara), întâlnit și *podei*- „ platou, terasă" (Transilvania, Bnat, Oltenia)[311]	oronim
7.	*Slăvești*	-	antroponim
8.	*Măgurești*	-	antroponim
9.	*Între păraie*	-	hidronim
10.	*Lazul Ienii*	*laz* – toponim cu largă răspândire în Banat, reprezentând o tehnică de defrișare și desțelenire în scopul obținerii de terenuri agricole (de obicei în țarină)[312]	-
11.	*În groape*	-	oronim
12.	*Dealu șăsului*	deal cu suprafață plană, platou	oronim
13.	*Lazu Ienii*	*laz/ lăzuire*- practică veche (1376) de incendiere și desțelenire realizată în special în țarină pentru obținerea de noi *holdje*	antroponim
14.	*Padjina șăsului*	*padină*- loc în pantă, puțin adâncit, cu fânaț între păduri, loc între dealuri[313] *ș*es- neted, întins, plan	oronim
15.	*Rugi*	loc denumit după crucile de hotar între Crvina de Sus și Lăpugiu de Sus	
16.	*Rugă*	loc denumit după crucea de la bifurcație a drumurilor în hotarul Crivinei de Sus	
17.	*Vârfu Drăgoi*	-	oronim/ antroponim

Tabelul 8 Localizare pe hartă și lista toponimelor din studiile de caz aferente satelor *Pietroasa* și *Crivina de Sus* (hartă 3D Googlemaps)

[310] Gheorghe Bulgăr, Gheorghe Constantinescu-Dobridor, *Dicționar de arhaisme și regionalisme*, Editura Saeculum Vizual, București, 2002, p. 75- 76;
[311] Dumitru Loșonți, *op. cit.*, p. 197- 199;
[312] Vasile Ioniță, *op. cit.*, p. 127- 128;
[313] Dumitru Loșonți, *op. cit.*, p. 179;

BUPT

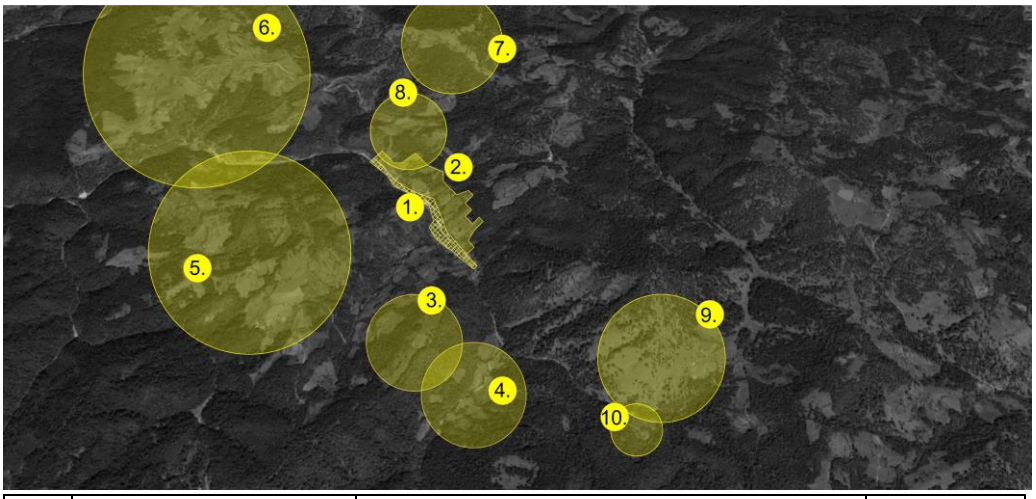

1.	*(sat) Fărășești*	toponim rezultat din modificarea unui mume uzual în zonă Fărăști<Fara[314] sau Foraș[315]	antroponim/ oiconim
2.	*Dealul Bisericii*	toponim care indică existența unei biserici[316]	oronim
3.	*Ulmet*	desiș cu ulmi	oronim vegetal
4.	*Zbeg*	loc de refugiu (sens pierdut în prezent) desiș, mărăciniș, pădure deasă (actual)[317]	oronim vegetal
5.	*Dealul Corbu, la Corbu, locul Corbu*	posibil nume propriu- Korbul (rar), aici în sens de metaforă- deal negru (*negru corb*), negru ca rezultat al incendierii de vegetație în scopul defrișării, poate fi și culoare datorată vegetației sau umbririi[318]	antroponim (rar)/ oronim
6.	*Dealul Mare*		oronim
7.	*Vârful Negru*	nume provenit din adjectivul negru/ neagră, rezultat al incendierii de vegetație în scopul defrișării[319]	oronim
8.	*După Djeal*	-	oronim
9.	*Dealul Șe(i)rbu*	antroponim de origine latină, posibil la origine o poreclă care devine	antroponim

[314] Ibidem, p. 33;
[315] Crețan R., Frățilă V., *Dicționar geographic-istoric și toponimic al județului Timiș*, Ed. Universității de Vest, Colecția TERRA, România, 2007, pp 284-314;
[316] Vasile Ioniță, *op. cit.*, p. 181;
[317] Ibidem, p. 117- 118;
[318] Ibidem, p. 72;
[319] Ibidem;

BUPT

		supranume și ulterior nume de familie (*șerb< lat. servus)*[320]	(atestat 1407)/ oronim
10.	*Strâmbu*	redă o anumită formă a reliefului (*Cracu strâmb*)	oronim

Tabelul 9 Localizare pe hartă și lista toponimelor din studiile de caz aferente satului *Fărășești* (hartă 3D Googlemaps)

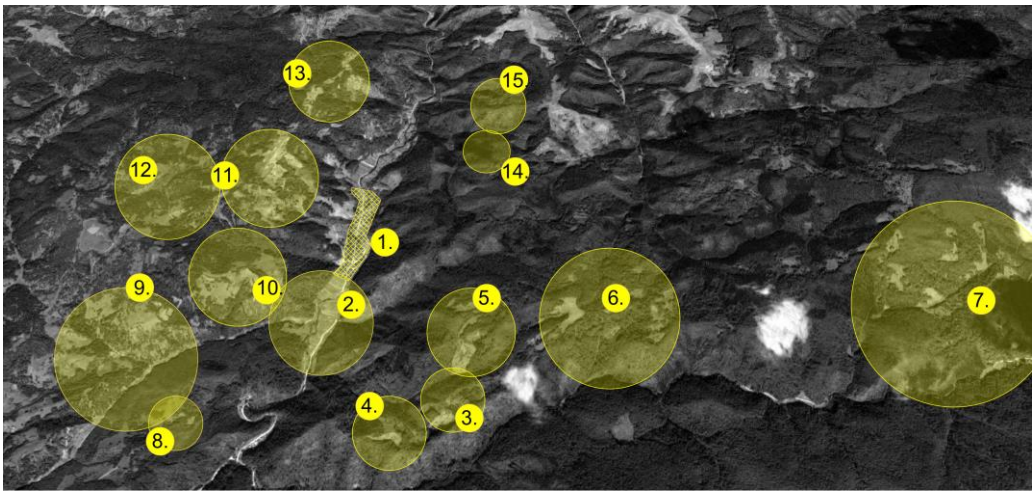

1.	*(sat) Poieni*	apelativul reflectă procesul de *poienire* sau lărgirea suprafeței agricole prin poienirea pădurii[321]; *„spațiu geografic înierbat, cu sau fără flori, înconjurat de arbori"*[322]	oiconim
2.	*Valea Ș(e)asa*	loc așezat, șes[323]	hidronim
3.	*Curpen*	loc acoperit cu curpeni- Clematis vitalba[324]	oronim vegetal
4.	*Corholu*	loc din care se rostogolesc pietrele, râpă din care se rupe pământul (sinonim corhodol, corhaie)[325]	oronim
5.	*(P)Băsatu*	-	
6.	*Frasa*	-	
7.	*Lunca Largă*	-	hidronim

[320] Ecaterina Mihăilă, Nume de locuri provenite din antroponime de origine latină, http://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/A15307/pdf (02.01.2021)
[321] Crețan R., Frățilă V., *op. cit.* , p. 81;
[322] Mihai Ielenicz, *Dicționar de termini geografici*, Ed. Corint, București, 2001;
[323] Vasile Ioniță, *op. cit.*, p. 217;
[324] Nations Unies, Troisieme Conference des Nations Unies sur la Normalisation des Noms Geographiques, *Dictionnaire sommaire des apellatifs utilises dans la toponymie Roumaine*, Athènes, 1977, p. 31;
[325] Ibidem, p. 27;

BUPT

8.	*Praveț*	regionalism învechit *pravaț*- drum drept (de obicei pe coama unui deal); direcție, fel în care este orientat cineva sau ceva; puț de intare într-o mină; parte abruptă a unei văgăuni (regionalism)[326];	oronim
9.	*Fața Mare*	similar toponimului *Capul Dealului*	oronim
10.	*Cremenea*	Slav *kremeni* – loc plin de cremene, loc cu piatră, loc pietros[327]	
11.	*Dealul Șurii*	-	oronim
12.	*Trifești*	-	antroponim
13.	*Cârnitura*	provine de la operațiunea de *cârnitul* arborilor- operațiunea de tăiere a vârfurilor arborilor pentru realizarea *stogurilor de frunze*[328]	
14.	*Cioaca Sridel*	cioaca<cioacă - înălțime[329], posibil contaminare între *cioc* și *ciucă* (vârf)- formă feminină refăcută din cioc[330] + Sridel (antroponim)	oronim
15.	*Cioaca Calianului*	cioaca<cioacă – înălțime (similar nr. 13)+ Calian (antroponim)	oronim

Tabelul 10 Localizare pe hartă și lista toponimelor din studiile de caz aferente satului *Poieni* (hartă 3D Googlemaps)

În interpretarea toponimelor, remarcăm faptul că majoritatea descriu particularități fizico- geografice (oronime) sau naturale ale peisajului, redând fidel caractere prezente. În general predomină elementele de topografie (*Cioaca, Praveț, Corholu, Crivina etc.*), cele cu caracter vegetal aparte (*Ulmet, Curpenu etc.*) sau hidronimele (*Lunca Largă, Între păraie etc.*).

În înțelegerea unor etape anterioare ale peisajului din zona studiată este foarte utilă interpretarea unor toponime precum *Zbeg*, *Dealu Negru, Dealu Corbu, Lazu Ienii* sau *Poieni.* Acestea confirmă faptul că premergător extinderii peisajului agricol, locurile au avut caracter forestier, fiind defrișate în diverse etape care vor fi prezentate în Capitolul 4. Toponimul *Zbeg* redă caracterul de pădure deasă în timp ce *laz, negru* sau *corb* fac referire la practicile de incendiere ale pădurii pentru obținerea terenurilor agricole. Vasile Ioniță (1982) analizează comparativ toponimele *runc* și *laz* și constată că *lăzuirea* este mai degrabă o practică veche (1376) de incendiere și desțelenire realizată în special în *țarină* pentru obținerea de

[326] Gheorghe Bulgăr, Gheorghe Constantinescu-Dobridor, *op. cit.*;
[327] Mirela Zamilia Danciu, *Toponimia unor localități aflate la sud- vest de Timișoara (Ghilad, Banloc, Deta, Toager)* în Analele Universității de Vest din Timișoara, XLV, 2007, p. 107- 138;
[328] Ibidem, p. 139;
[329] Ibidem, p. 34;
[330] Dumitru Loșonți, *Toponime românești care descriu formele de relief*, Ed. Clisium, 2000, p. 38;

BUPT

noi *holdje*[331]. *Lăzuirea* este descrisă și ca lucrarea de tăiere a copacilor sau a unor inele în scoarța copacilor pentru uscarea acestora (*seaca*) și ulterior incendirerea terenului pentru creșterea fertilității[332]. *Poienile* sunt rezultatul diverselor practici de obținere a terenurilor agricole în pădure (*lăzuire, destupare, secătură*)[333] și în cele din urmă incendierea. În zona studiată, o parte dintre *poieni* s-au sedentarizat în perioada modernă, aici fiind construite extensii ale gospodăriilor din vatră sub formă de *căsoanie* cu *poieți*.

Referitor la practici agricole, am identificat toponime care confirmă informațiile obținute în interviuri. Așa este cazul toponimului *Cârnitura* care provine din practica *cârnitului,* tăierea de lujeri/ crengi din arbori pentru realizarea depozitelor de frunze pentru furaj, denumite local *stoguri*. În prezent abandonată, practica *stogurilor*, este confirmată de interlocuitori în cadrul interviurilor (*gospodăria L. din Crivina de Sus*).

Unele toponime indică amplasamente vechi al unor lăcașe de cult, în prezent dispărute sau înlocuite cu biserica din zid. Așa este cazul toponimului *Dealul Bisericii* din Fărășești, care arată că locul este denumit din timpuri străvechi după biserica din lemn care în prezent nu mai există. În mod similar, pe *Valea Bisericii* din Poieni, se urcă la vatra veche a satului și amplasamentul în care a fost construită biserica veche.

Raporturile cu natura reies din personificarea elementelor naturale prin atribuirea unor caractere umane după cum reiese din toponimele *Capul Dealului* (Pietroasa) sau *Fața Mare* (Frărășești). Locurile primesc și denumiri de oameni fiind păstrătoare a memoriei foștilor sau actualilor proprietari sau întemeietori (*Fărășești, Trifești, Slăvești, Măgurești* etc.).

Notăm fenomenul de circulație a toponimelor dintr-un sat în altul, după cum este cazul microtoponimului *În groape* care apare notat pe harta militară franciscană în Pietroasa denumind un loc din lunca Begăi dar este folosit și în Crivina de Sus[334] pentru a numi un loc cu peisaj similar de luncă. În mod similar toponimul *Zbeg* este utilizat în Fărășești dar apare în vorbirea curentă și în Pietroasa.

[331] Vasile Ioniță, *op. cit.*, p. 126- 128;
[332] Henri H. Stahl, *Satele Devălmașe, Vol. 1, Partea a III-a*, Ed. Cartea Românească, 1998, p. 247;
[333] Ibidem;
[334] Inf. ter. S. A., 33 ani (b.), Crvina de Sus, august, 2019;

BUPT

4. PEISAJUL O RESURSĂ

În cadrul acestui capitol, nu ne-am propus să facem un exercițiu de *nostalgie rurală*, dar înțelegem în schimb că peisajele au identitate clară, cu valori ecologice și estetice diverse care decurg din anumite practici, prin *raporturile om- mediu* (*human- environment*)[335]. În același timp, suntem conștienți că Banatul cuprinde, în special în zona de câmpie și colinară joasă, peisaje specializate, intensiv- agricole, racordate la piețele globale.

În studiul de caz în schimb, *gospodăriile* încă practică o agricultură extensivă, care generează un peisaj cu înaltă calitate enviromentală (*high environmental quality*)[336]. Constructiv, *gospodăria* este subordonată caracteristicilor de mediu în care aceasta se inserează, fiind bazată, în același timp, pe cunoașterea și transmiterea meșteșugului. După Ruskin, casa *„trebuie să se integreze în peisaj, trebuie să devină parte din el"*[337]. În egală măsură, suntem conștienți că practicile care au generat acest tip de peisaj sunt în prezent fragilizate, iar apariția în proximitatea studiată a magazinelor de tip supermarket (maxim 33 km distanță) și a furnizorilor de materiale de construcție obținute industrial, inițiază un proces de modificare a peisajului local, transformându-l dintr-unul cu specific productiv, într-un peisaj cu specific preponderent de consum.

Tendința actuală de deconectare a peisajelor de la practicile preindustriale și transformarea lor în platforme destinate producției industrial- intensive este în curs[338]. Un text propus în cadrul conceptului curatorial al expoziției principale a Bienalei Timișorene de Arhitectură BETA 2020, readuce în prim plan ideea naturii productive care în același timp oferă și *cuibul*, imaginea arhetipală a casei[339].

Astfel, peisajul devine o resursă pentru comunitățile locale, a cărui înțelegere și evoluție se bazează pe raportarea la etape anterioare, care la rândul lor sunt rezultatul unor schimbări mai profunde, produse într-un moment originar, când peste peisajul „natural" s-au suprapus acțiunile umane prin *antropizare*[340].

---

[335] Jørgen Primdahl, Simon Swaffield, *op. cit.*, p. 254- 255

[336] *„Properties and characteristics of the environment, either generalized or local, as they impinge on human beings and other organisms. Environmental quality is a general term which can refer to: varied characteristics such as air and water purity or pollution, noise, access to open space, and the visual effects of buildings, and the potential effects which such characteristics may have on physical and mental health (caused by human activities)."*, European Environmental Agency, https://www.eea.europa.eu/, (01.11.2020);

[337] Joseph Rykwert, op. cit., p. 36;

[338] Simon Swaffield, Jørgen Primdahl, *Op. cit.*, p. 249;

[339] *„Remember that primary nature is edible and shelter. Therefore nature is productive, based on great diversity of species which implies cultural-local ways of consumption (recipies, food preservation etc). In the same time, the nest is our home archetype. Gastronomy and (co)habitation become socio-cultural assets. New is amelioration of the existing, but also materials and creative associations between them. Let`s think in new forms of landscape."*, Rusu Ramona Raluca, Ciobotă Alexandru, *Grădina BETA,* (concept), Bienala Timișoreană de Arhitectură- BETA, Timișoara, 2020;

[340] Simon Swaffield, Jørgen Primdahl, *Op. cit.*, p. 254

BUPT

4.1. Peisajul, o resursă agricolă

Probail una dintre cele mai importante resurse a satelor studiate, este *pământul* care participă la „producerea" peisajul specific zonei studiate, o resursă exploatată în vederea obținerii hranei, prin practici agricole locale, adaptate la specificul natural și perioadelor istorice. Producerea hranei, nu este doar un proces biologic, ci devine un proces conștient, în care calitatea, identitatea și diversitatea sunt valori de necontestat[341], proces care genrează un specific al peisajului. *Pământul* este interpretat în text și în sens de teritoriu, limitele oficiale de proprietate sau ale comunei nu reprezintă bariere pentru practicile agricole din zonă, chiar dacă aici există sistem cadastral din secolul al XIX-lea.

Din analiza evolutivă a peisajului agricol, identificăm trei perioade istorice majore prin care peisajul local se transformă, perioade care sunt asociate cu o extindere graduală a tertoriului agricol, prin schimbarea tipologiilor, din natural, preponderent forestier, în agricol, în urma defrișărilor[342] (**Fig. 67 (a) (b)**). Procesul de defrișare pentru extinderea teritoriului antropizat există din preistoric, practicile fiind similare în toată Europa, în zona studiată acestea au continuat și în secolul al XVIII-lea. Diferențele sunt determinate de anumite evoluții istorice și tehnologice. Din analiza primelor hărți istorice disponibile pentru studiul de caz, distingem o concentrare a terenului agricol la începutul secolului al XVIII-lea în jurul vetrei satelor studiate, într-o structură organică, în care casele și curtea lor (*ocolul*) sunt grupate într-un țesut cu *„grădini"* productive, interconectate prin circulații dezvoltate spontan și adaptate la teren.

O analiză comparată a hărților din sec. al XVIII-lea, relevă o dezvoltare graduală a acestor grădini, în limita teritoriului disponibil. Tot în această perioadă, se remarcă un proces de *defrișare de proximitate*[343] prin care se lărgește teritoriul agricol al satelor, în special pe *lunși.* Această tipologie de peisaj agricol exploatează pământul fertil, de aluviune, și în prezent este cea mai veche relicvă peisager-agricolă din studiul de caz. Doar parcelarea modern- rectangulară a secolului al XIX-lea modifică limitele de teren inițiale (**Fig. 68**).

O a doua etapă identificată, este cea a defrișărilor masive (*colective*)[344], într-un context istoric marcat de *Iluminism*, prin introducerea metodelor științifice aplicate și în agricultură și influențată de planurile de sistematizare și colonizările masive realizate în secolele al XIX-lea și al XX-lea. În această perioadă consemnăm, mai ales o largă extindere a terenurilor din *țarină* și a pășunilor și *fânațelor* de *pe deal,* fapt care marchează trecerea într-o nouă etapă agricolă, prin transformarea parțială a agriculturii de subzistență într-una cu rol comercial.

---

[341] Louise Fresco, Președinta Universității Wageningen, Olanda, *Future food* , interviu în *Countryside a report*, AMO/ Rem Koolhaas, Ed. Guggenheim- Taschen, Köln, 2020, p. 81;
[342] Paul H. Stahl, *op. cit.*, p. 177;
[343] André Burguière, *Paysages et paysans. Les campagnes européennes de Xe au XXe siècle*, Ed. Nathan, Paris, 1991, p. 34;
[344] *Ibidem*;

BUPT

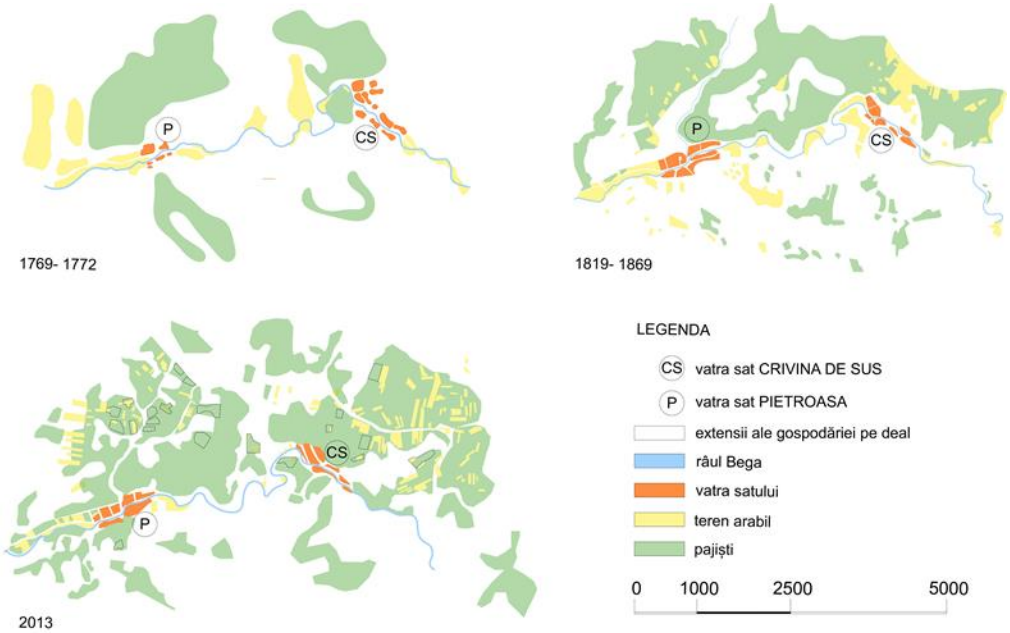

Fig. 67 (a) Evoluție a suptafețelor agricole în teritoriu (secolul al XVIII-lea- secolul al XXI-lea)pentru satele Pietroasa și Crivina de Sus (desen după harți din arhiva https://mapire.eu/en/ (14.01.2021))

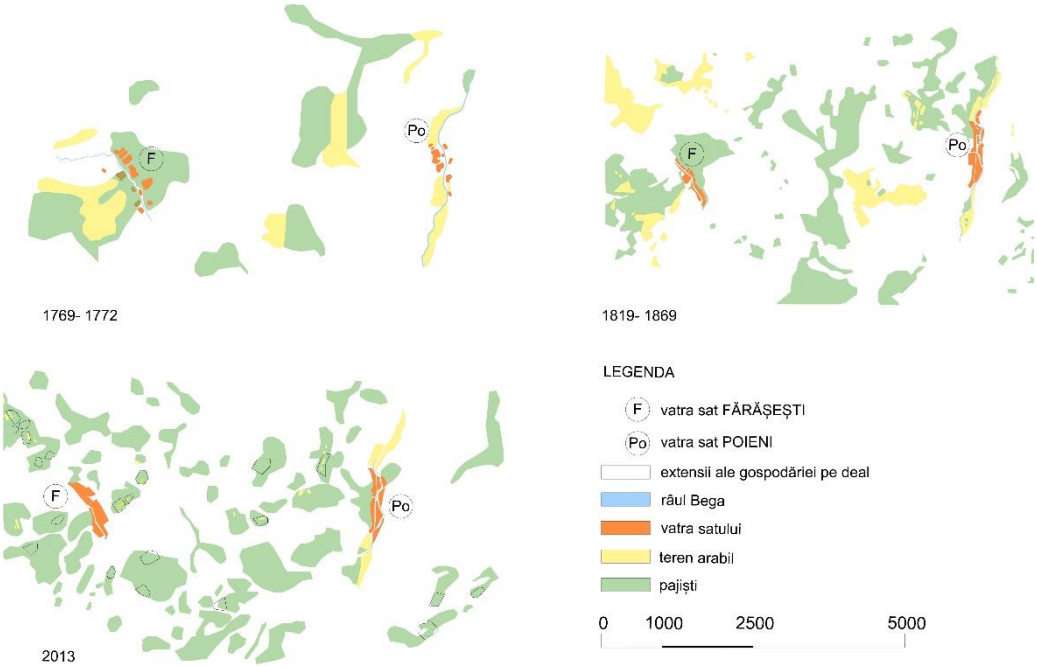

Fig. 67 (b) Evoluție a suptafețelor agricole în teritoriu (secolul al XVIII-lea- secolul al XXI-lea) pentru satele Fărășești și Poieni (desen după harți din arhiva https://mapire.eu/en/ (14.01.2021))

BUPT

Fig. 68 Peisaj productiv pe *lunși* (brațul Bega Poieni), extras din *Grund Berechnung Des Dorfes Petroasa, 2 inuie 1777 în Arhivele Naționale Maghiare (Magyar Nemzeti Levéltár), S1-nr. 423*

Politicile de sistematizare urbană din această perioadă schimbă structura *grădjinilor* din vatra satelor, trecându-se de la parcelarul organic, la parcele aproximativ egale, rectangulare și predimensionate, cu curte și grădină, atribuită fiecărei gospodării din țesut (**Fig. 69**).

Consemnăm și o a treia etapă, cea a defrișărilor în *poieni* sau *lazuri*, decupaje în pădure care se sedentarizează, primind la finalul secolului al XIX-lea și mai ales în prima parte a sec. al XX- lea funcțiunea de locuire provizorie, prin construcția *căsoanielor* detaliate la Capitolul 3.

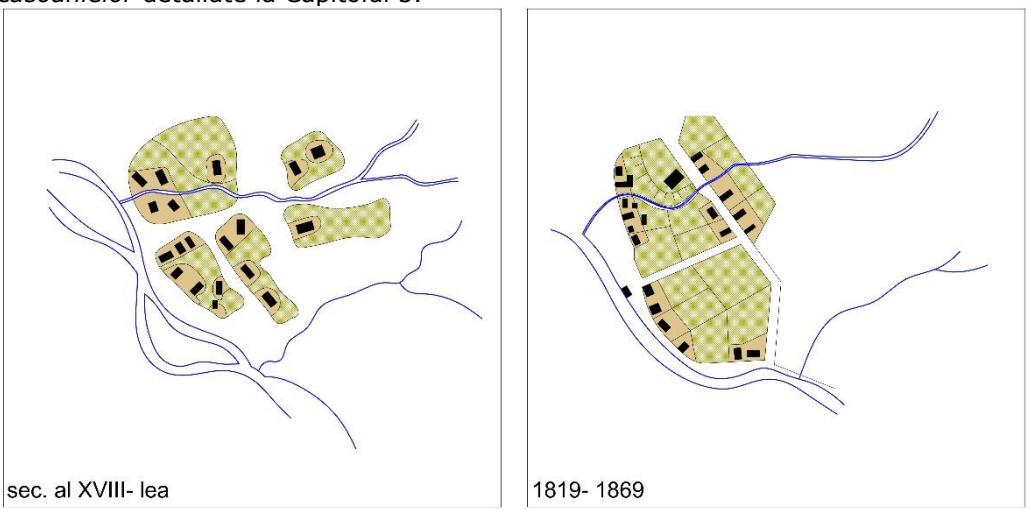

Fig. 69 Crivina de Sus (stânga) parcelar organic după *Prima Ridicare Topografică Militară a Imperiului Habsburgic (1769- 1772)* (dreapta) parcele rectangulare și predimensionate, după *A Doua Ritdicare Topografică Militară a Imperiului Habsburgic (1819-1869)*;

BUPT

Aceste etape evolutive și funcțiunea agricolă pe care terenul o primește, generează în timp texturi diferite ale peisajului productiv. În studiul de teren, identificăm suprafețe agricole cu limite vegetale aflate în exploatarea individuală a gospodăriei (**Fig. 70**), suprafețe deschise de tip pajiște, exploatate atât ca fâneață cât și ca pășune, țarina cu *holdjie* și decupaje în pădure de tipul poienilor agricole.

Practica de delimitare a parcelelor prin *răzoare* este asociată cu momentul de trecere de la *devălmășia absolută* la folosința individuală a terenului și ulterior proprietate[345]. Instrucțiuni pentru delimitarea parcelelor prin brazde (*Rain)*, fâșii sau alte elemente spațiale sunt prevăzute și în cadrul *Regulamentului de populare a Banatului (Impopulations- Haupt- Instruction für das Banat)*[346]. Un element de specific al peisajului agricol local sunt răzoarele vegetale (în Franța *le bocage*)[347] care creează cu biodiversitate mare fiind adevărate *coridoare între tipuri diferite de ecosisteme*[348].

În cadrul acestor perioade evolutive mari, consemnăm o serie de „pulsații", de extinderi și reculuri a terenurilor agricole. În prezent pășunile sunt în proces de reîmpădurire, datorită scăderii efectivelor de animale.

Fig. 70 Texturi de peisaj agricol cu terenuri cu limite vegetale de tip *„les paysages bocager"* și suprafețe deschise de pajiști- perspectivă peste satul Lăpugiu de Sus de pe vf. Solomon, Civina de Sus (fotografie originală, 2016)

După cum am arătat evolutiv, grădjina este una dintre cele mai vechi structuri de peisaj productiv a gospodăriei. În cadrul atelierului de restaurare a bisericii din

[345] Cosmin M. Ivașcu, Laszlo Rakosy, *Baulks, cultural heritage elements as ecological corridors in some traditional Romanian landscapes* în Studia Universitatis Babeș- Bolyai, LX, 1, 2015, p. 141;
[346] *Impopulations- Haupt- Instruction für das Banat*, apud Anton Tafferner, *Quellenbuch zur Donauschwäbischen geschihte*, Stuttgart, Verlag Buch und Kunst Kepplerhaus, 1982, p. 253;
[347] André Burguière, op. cit., p. 39; *„[…] un terroir enclos qui répond à une appropriation et à une exploitation individuelles."*
[348] Cosmin M. Ivașcu, Laszlo Rakosy, *op. cit.*, p. 148;

BUPT

lemn monument din Crivina de Sus, am realizat în 2015 și 2016 câteva relevee ale unor *grădjini de bucate* ale gospodăriilor din satele studiate. S-au identificat astfel elemente de specific de peisaj care particularizează și dau caracter zonei studiate. Ne referim aici la limbajul specific și modul în care sunt denumite local speciile de *bucacie (legume),* din care am extras câteva specii în interviurile cu interlocutorii. Zona studiată se află la limita Banatului cu Transilvania motiv pentru care denumirile locale ale speciilor au origini din ambele zone[349]:

- *părădăi* (Banat)- tomate (*Solanum lycopersicum L.*)
- *pip(e)arcă* - ardei (*Capsicum annuum* L.)
- *croampe* (jud. Hunedoara)- cartofi (*Solanum tuberosum* L.)
- *mazăre* (Transilvania)- fasole (*Phaseolus vulgaris* L.)
- *mazăre djea pă par* (Transilvania)- fasole urcătoare *(Phaseolus vulgaris* L.)
- *du(b)leți* (Banat)- *dovleci (Cucurbita maxima* L.*).*
- *ludăi* (Arad)- dovleci *(Cucurbita pepo* L.*)*
- *cucuruz, Dintele calului (Banat)*- porumb (*Zea mays* L.).

Referitor la soiurile folosite, aflăm în studiul de teren, că practica folosirii semințelor locale în *grădjina* de legume, s-a pierdut, în prezent, semințele fiind în mare parte achiziționate anual de la magazinul din sat sau din Făget.

Din perspectiva organizării spațiale a grădjinii, prezentăm mai jos două exemple de planuri. Așa cum am arătat și în capitolul anterior, *grădjina de bucate* este structurată de cele mai multe ori în două registre productive. În cazul g*rădjinii gospodăriei A. din Fărășești*, aceasta are un plan dreptunghiular, cu o extindere laterală care îmbracă curtea spre stradă. Pe latura vestică a *grădjinii* sunt grupate spațiile pentru creșterea porcilor și păsărilor, iar la limita dintre cele două registre, zona cultivată cu *bucacie* (legume) și livadă, este pivnița care exploatează inteligent topografia terenului fiind construită în taluz (**Fig. 71**).

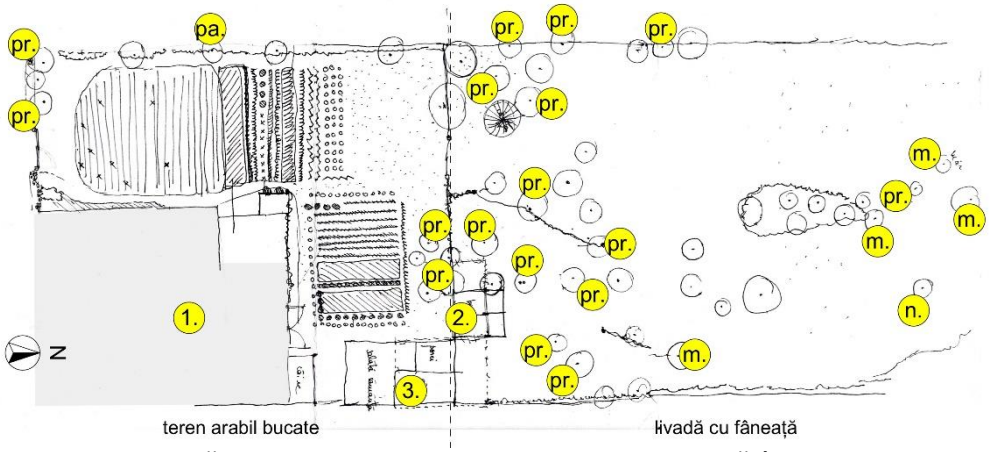

Fig. 71 Plan al grădinii A. din Poieni- teren arabil- bucate/ livadă în sistem traditional cu fîneață; (1)casă și curte, (2) pivniță, (3) anexă- cocini, (m.) măr, (pa.) păr, (pr.) prun (desen original, 2015)

Din punct de vedere al zonărilor productive, în proximitatea casei din prima treime a *grădjinii* este organizat terenul arabil- cultivat cu *bucate*, în a doua treime este plantată o livadă în sistem traditional cu inserții de aliniamente cu viță de vie,

[349] Al. Borza, *Dicționar etnobotanic*, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, 1968;

BUPT

orientate pe direcția sud-vest, iar ultima treime a grădinii este exploatată ca *fânaț* cu plantații răzlețe de pomi fructiferi.

Organizarea planului urmărește principii privind funcționalitatea, accesibilitatea și fluxul de produse și materiale. De exemplu, spațiile destinate animalelor care generează gunoi de grajd, singurul fertilizant utilizat, se află în apropiere.

Speciile cultivate sunt zonate funcție de specificul utilizării lor. Cele cu recoltare într-o perioadă limitată de timp, cultura mare (*croampe, duleți*) sunt amplasate diferit față de cele cu utilizare curentă. Un principiu respectat în procesul agricol al *grădjinii de bucate* este rotația anuală a culturilor, determinând o micro-dinamică la scara peisajului.

Imaginea prezintă organizarea *grădjinii gospodăriei A. din Fărășești* conținând: *croampe* în amestec cu *duleți* răzleți semănați în „cuib", rânduri cu castraveți, sfeclă, *mazăre*, și morcovi, *părădăi* flancate de rânduri cu *mazăre djea pă par*, *pip(e)arcă,* salată. Un element vegetal aproape dispărut în grădinile productive din Banat, îl constituie zonele cultivate cu tutun (*Nicotiana tabacum*), specie care în cazul acesta se găsește larg răspândită în structura de specii a grădinii studiate.

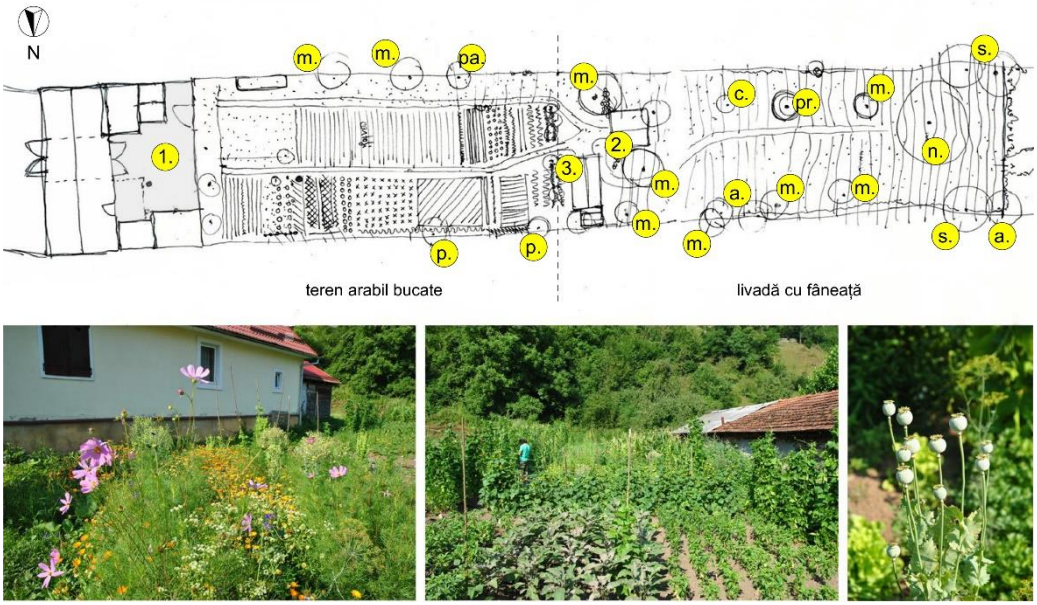

Fig. 72 (sus) Plan al grădinii M. din Poieni- teren arabil- bucate/ livadă în sistem traditional cu fîneață; (1) casă și curte, (2) pivniță, (3) anexă- cocini (a.) alun, (c.) cireș, (m.) măr, (p.) piersic, (pa.) păr, (pr.) prun, (s.) salcâm (jos) structură peisajeră a grădinii gospodăriei M. Din Poieni/ (desen original, 2015)

În cazul *grădjinii gospodăriei M. din Poieni* (**Fig. 72**), aceasta respectă structura celor două registre productive, o zonă de teren arabil pentru *bucate* situată în realție directă cu casa și curtea printr-un acces cu poartă, și o zonă de livadă cu fâneață care închide *grădjina* în pantă. Cele două zone sunt separate la mijloc de o construcție pentru depozitare și o pivniță.

Structura pe specii pomicole este destul de variată, *grădjina* cuprinzând mai multe soiuri de măr, piersic, prun, nuc și cireși. Este de remarcat modul în care speciile de pomi fructiferi sunt așezate în compoziție, piersicii, o specie mai sensibilă, fiind poziționați în zona ferită de intemperii, prunii și merii fiind plantați

BUPT

spre capătul *grădjinii*, o zonă mai expusă vânturilor. De-a lungul gardului, limita de proprietate este accentuată cu plantații de alun și inserții ocazionale de salcâm răsărit spontan, creându-se un gard vegetal.

Grădjina de bucate este la rândul său compusă din două registre relativ egale, separate printr-o circulație în ax, în care sunt organizate pe rânduri speciile cultivate. Diversitatea *grădjinii* este mare, cuprinzând atât specii comestibile cât și specii floricole medicinale (gălbenele (*Calendula officinalis*), mac (*Papaver somniferum*) etc.), cu rol important în atragerea insectelor polenizatoare. Culturile mari, ceapă și *croampe* în amestec cu *duleți* sunt separate la capăt față de livadă prin rânduri succesive de *cucuruz* în care se află *mazărea* și varza. În registrul din partea dreaptă, structura pe specii este mult mai diversă, zone cultivate cu *pip(e)arcă*, salată, țelină, usturoi, gogoșari, morcovi, leuștean, varză, *părădăi*, sfeclă, sfeclă roșie, castraveți sau căpșuni. Precum în cazul registrului vecin, și această zonă se închide spre anexele mediane și livadă prin câteva rânduri de *cucuruz* cu *duleți* intercalați. Această amplasare arată cunoașterea profundă a variațiilor de microclimat specific fiecărei zone a grădinii, organizarea interioară fiind subordonată acestor rigori.

În același timp, specificul peisajer local este dat și de utilizarea unor anumite soiuri locale de pomi fructiferi, cultivate în majoritatea gospodăriilor din studiul de caz. Pentru exemplificare amintim *cireșul doronț*, *mărul mășancă* (Masanschi) și *ionatan* (Jonathan) sau soiurile de *prun vânăt*, *de toamnă* sau *gălbenuțe*. Față de soiurile cu genetică veche, în zonă au fost aduse și soiuri noi (ameliorate) din ferme pomicole și pepiniere, mai ales în perioada comunismului, când agricultura industrială primește dimensiuni economice în România, crescând astfel diversitatea de soiuri[350] din zona studiată. În studiul de caz, am identificat astfel o propagare directă de soiuri fructifere, prin plantarea de *săzi* achiziționate din interiorul sau din afara zonei studiate.

Am identificat și o propagare indirectă a soiurilor, prin *oltonire*. Din discuții cu localnicii (*L. I. din Crivina de Sus*) aflăm că meșteșugul s-a deprins local, între vecini[351]. Identificăm tehnica altoirii în despicătură (**Fig. 73**), realizată cu briceag tip *cosor*, atrăgând în mod special atenția modalitatea de protejare cu pământ a *ultoniului* și înfășurarea ulterioară cu pânză[352]. Metoda de protejare nu prezintă o justificare științifică, randamentul de „prindere" al *ultonilor* fiind totuși relativ mare.

---

[350] Inf. ter., L. I., 72 ani (b.), Crivina de Sus, iulie/ septembrie 2019, *„Am adus prun renglot (Renclod althan- soi din Cehia) da nu mierje aișia, nu știu de șie, am adus Bistriț oltonit, de-aclo de la CFR-eu, ultoanie, adică săzi și le-am pus aiși, ăla tăt o mers cum o mers da ăștea nu, ăștea nu rezistă."*;

[351] Inf. ter., L. I., 72 ani (b.), Crivina de Sus, iulie/ septembrie 2019, *„ […] o venit un veșin de-aișia de din sus, taica lu Meniță ș-o oltonit uitați păru ăla, ăla dișia la vecinii ăia în grădină...și io eram djincoașia, i-am dat bună zâua, iel mi-o mulțumit, șe fașeți dumneavoastră? Nu am mai văzut până atunși...ooo dzîșie, asta nu-i muncă greauă, vină și te uită...așa am făcut..uice, iaca așa, iaca așa, iaca așa și unii mai fac așa, unii fac așa, da ieu tăt cam așa am făcut […]"*;

[352] *Ibidem*, *„ […] tăt cu pământ..că cu pământ, cu pământ când îi seșietă îi mai pui din când în când cîte un pic de apă și are umezeală și mai bine merge […]"*;

BUPT

Fig. 73 Demonstrație de *oltonire* în despicătură realizată de L. I. din Crivina de Sus cu briceag pentru altoit tip *cosor* (fotografie originală, Crivina de Sus 2015)

În studiul de caz, se identifică două tipologii de livadă. O livadă de tip *colecție* de specii și soiuri, aflată în general în grădinile din vatră sau pe terenul aferent nucleelor de gospodărie de pe deal, prezentată anterior, și livada din *țarină*, mai puțin variată, destinată în principal producției de prune pentru *răchie*. Practica de a produce *răchie*, din fructele din livadă, este abandonată în cazul în care membrii ai grupului domestic din gospodărie au trecut la neoprotestantism, denominații des întâlnite în satele studiate. În acest caz, fructele sunt vândute în stare proaspătă.

Dacă livada din vatră face parte dintr-un micro peisaj productiv, parte din țesutul satului, livada din *țarină* în schimb, are caracter „traditional”[353], fiind plantată cu distanțe mari între pomi ce nu sunt plantati pe rânduri, participând la compoziția peisajului de tip *bocager.* Parcela livezii este de cele mai multe ori exploatată și ca pajiște cu rol de *fânaț*. Acest fapt, justifică oarecum împrejmuirile vegetale dublate de un gard simplu, din nuiele impletite (mai rar) sau rânduri de sârmă pe stâlpi din lemn (forma modernă), pentru a opri accesul animalelor pe pajiște și pentru a minimiza astfel riscul de degradare a pomilor fructiferi.

În structura gardurilor vegetale, există o largă compoziție de specii care cresc spontan în zona studiată, unele cu rol „defensiv” (specii cu spini) precum este cazul *măgrinului (Robinia pseudacacia), porumbarului (Prunus spinosa), măceșului (Rosa canina) sau păducelului (Crategus monogyna)* dar și specii de luncă precum este cazul *arinului (Alnus glutinosa), salciei (Salix sp.) sau alunului (Corylus sp.)*. Pe lângă salcia crescută în masivele gardurilor vegetale, peisajul agricol este completat și de forme de salcie tăiate în scaun[354] (franceză *têtard* sau *trogne)*, care se regăsesc grupate sau în aliniament în zonele umede ale terenurilor agricole din lunci, de pe deal sau din proximitatea căsoanielor, forma lor fiind un rezultat al

[353] Ministerul Agriculturii și Dezvoltării Rurale, Agenția pentru Plăți și Intervenție pentru Agricultură, *Ghid informativ pentru beneficiarii măsurilor de mediu și climă ale Programului Naţional de Dezvoltare Rurală (PNDR) 2014 – 2020*, p. 4 (https://www.madr.ro/docs/dezvoltare-rurala/agromediu/6. Ghid MMC C.2017 v.3.pdf, 17.10.2020);

[354] Emil G. Negulescu, Ioan Damian, *Dendrologia, cultura și protecția pădurilor, vol. II*, Ed. Didactică și pedagogică București, 1966, p. 324- 326;

BUPT

utilizării anuale a mlădițelor la confecționarea anumitor legături[355] sau pentru împletituri. De cele mai multe ori, după perioada coasei care se desfășoară preponderant în lunile iunie- iulie și după strângerea fânului, începând cu luna septembrie, vitele pășunează aceste suprafețe, fiind supravegheate de seniorii sau copii grupului domestic al gospodăriei. Pe lângă livezile tradiționale utilizate extensiv, gospodăriile dețin și suprafețe de pajiști pentru coasă, fără funcțiunea de livadă (**Fig. 74**).

În prezent cositul se realizează de cele mai multe ori mecanizat, cu motocositoarea. Am identificat însă cazuri rare în care cositul se face manual, câteodată practica fiind condiționată de un anumit pachet de măsuri pentru mediu și climă al Comisiei Europene, destinat sprijinirii practicilor agricole tradiționale pentru pajiști cu înaltă valoare naturală (HNV) sau cu importanță pentru faună[356] (**Fig. 75**).

Fig. 75 Pajiște cu valoare naturală și importanță pentru faună în locul *la Gropane*, satul Pietroasa (original 2016)

Din punct de vedere al organizării muncilor, membrii grupului domestic își impart activitatea de recoltare a fânului astfel:

- cositul este activitatea cu care se ocupă de cele mai multe ori bărbații;
- femeile și copiii sunt responsabili pentru întoarcerea și adunatul fânului, și participă la încărcarea lui în mijloacele de transport și la realizarea clăilor la fața locului sau în vatră. Participând în 2019 la realizarea unei clăi, am lucrat alături de A. S. (femeie, 74 ani), în această gospodărie transportul și depozitarea fânului fiind realizate de femei, care au și responsabilitatea îngrijirii vitelor.

Fânul este depozitat în funcție de locul în care se țin animalele pe timpul iernii, pe deal sau în vatră astfel:

[355] Inf. ter., S. A., 33 ani, Crivina de Sus, octombrie, 2020, *„ […] stoguri de frunze pentru capre, facuți snopi, legați cu nuiele de salcă […]”*;
[356] http://www.apia.org.ro/ro/masura-10-agro-mediu-si-clima (17.10.2020);

BUPT

- dacă animalele sunt la *căsoanie*, fânul se depozitează aici sub formă de clăi închise într-un spațiu de tip țarc împrejmuit cu gard modular sau în podul poieții, în cazul în care poiata are șarpantă cu gol pentru fân;
- dacă animalele sunt în vatră, fânul se aduce în gospodăria din vatră fiind depozitat în *grădjină* sub formă de clăi și mai nou, în construcții special relaizate de tip șură;
- indiferent dacă animalele sunt în vatră sau la *căsoanie*, uneori, fânul se depozitează în clăi pe parcela pe care se recoltează fiind transportat ulterior, acestea devenind prezențe semnificative care dau caracter zonei studiate.

Pe lângă lucrările de adunat fânul, pentru menținerea pajiștilor în stare bună, în lunile februarie și martie se realizează lucrări de curățare și nivelare a mușuroaielor. O problemă tot mai mare o reprezintă extinderea necontrolată a ferigii mari (*Pteridium aquilinum*) care tinde să acapareze pajiștile, motiv pentru care sunt necesare lucrări suplimentare precum ar fi cositul succesiv al plantelor de cinci sau șase ori pe an, până la epuizarea acestora[357].

Deși nu mai este uzuală, consemnăm practica *stogurilor de frunze* ca hrană pentru capre, înlocuitoare a fânului în sezonul rece, o modalitate arhaică de exploatare a resurselor pădurii. Sunt consemnate în mod special depozitele de crengi de stejar legate cu nuiele de *salcă* (Salix sp.), așezate în bifurcația coroanei anumitor arbori din hotarele Poieniului și a Fărășeștiului[358], amintite și în zona Crvinei de Sus[359].

În satele studiate, pășunatul *vitelor mari* se organizează în prezent în două moduri:

- *la fir*[360], pe izlazul satului începând de primăvară până toamna în octombrie, *după culesul câmpurilor,* când animalele pot pășuna cu supraveghere permanentă *pe deal* sau *pe lunci;*
- individual, în care fiecare gospodărie își supraveghează zilnic vitele.

Caii pasc împreună cu vacile, scoaterea la pășune făcîndu-se diferențiat. Dimineața la 7 se *duc vacile* (ele fiind mai lente), după care se scot caii. Seara se adună prima data vacile iar caii trebuie căutați ascultând sunetul *țincarelor*[361].

Pășunatul câmpurilor recoltate începând cu luna octombrie (după tăierea *tulujilor* și adunarea *ludăilor*), reprezintă o practică veche, o reminiscență a dreptului locuitorilor la întreg teritoriul (devălmășie absolută)[362], practică întâlnită și în Oltenia[363] sau Maramureș[364]. Ea prezintă avantaje atât în ceea ce privește economia de furaj cât și în curățarea și fertilizarea terenului agricol.

---

[357] Inf. ter., B. I., 71 ani (b.), Fărășești octombrie, 2019;
[358] Ibidem;
[359] Inf. ter., S. A., 33 ani, Crivina de Sus, octombrie, 2020;
[360] Pășunatul *la fir* este o formă de asociere a mai multor gospodării, care dețin vite mari, pentru pășunat organizat în izlaz, utilizând fir electric achiziționat prin participare comună în vederea delimitării zonei de pășunat, situație întâlnită în satele Crivina de Sus și Pietroasa;
[361] Inf. ter., D. I., 57 ani (b.), Pietroasa, decembrie 2020;
[362] Paul H. Stahl, *op. cit*., p. 146- 147;
[363] Constantin Stănică, *Hotarul satului Orodel (Dolj)* în Sociologie Românească, Anul 2, nr. 1, 1937, p. 28- 31;
[364] Ivașcu Cosmin Marius, *Cunoștințe ecologice tradiționale și adaptări bio culturale în comuna Ieud*, o străveche așezare din Țara Maramureșului, teză de doctorat [manuscris], Cluj Napoca, 2018, p. 190;

BUPT

Această folosire în comun a terenurilor este puternic întipărită în conștiința locuitorilor din gospodăriile studiate, fapt confirmat și de o discuție la care am asistat în 6 octombrie 2020, în satul Pietroasa, în care un gospodar era mustrat de alți vecini că nu și-a recoltat terenul de pe luncă, iar din această pricină, vitele satului nu pot fi scoase la pășunat aici. Există prin urmare reguli clare după care se realizează pășunatul câmpurilor. În prima săptămână se începe prin pășunarea suprevagheată a parcelei proprii, după 3 zile fiind permis pășunatul supravegheat și pe parcelele vecine iar în a doau săptămână animalele pot pășuna nesupravegheat pe întreg hotarul[365].

În mod similar, turmele de oi pășunează țarina primăvara, până la 1 mai, când turma se mută[366] pe pășune. După cum am arătat și în *Capitolul 3*, păscutul oilor se realizează astfel:

- pendulator local[367], la scara microregiunii, cu mutarea stânei de vară la maxim 25- 30 km față de amplasamentul de origine. Exemplificăm cazul *gospodăriei P. din Poieni* care stabilește stâna de vară în *locul Iazuri* (6 ore de mers pe jos), într-o singură zi putând să pășuneze până la Rusca[368];
- pendulator local, într-o formă de asociere, cu un itinerar între sălașele membrilor.

Pe lângă păscutul oilor în pășune, este consemnată și practica veche a păscutului turmei în pădure, o practică tot mai rară odată cu trecerea pădurii de la statutul de bun comun[369], la statutul de bun în proprietate și exploatare silvică. În prezent, încă mai sunt consemnate în zona studiată conflicte între ciobani și pădurarii care au în pază suprafețele de pădure, datorită pătrunderii nepermise cu turma în interior[370] și a degradării puietului de regenerare[371].

Practica păscutului în pădure este confirmată și în cadrul *gospodăriei P. din Poieni* și începe devreme în luna aprilie pentru a prinde *puica* sau *iarba de dos,* brebeneii (*Corydalis sp.*) sau viorelele (*Scilla bifolia*). Pe timpul verii, turma intră în pădure pentru *zmeurar*[372].

Pe lângă practica pășunatului oilor aici, consemnăm și practica veche de creștere a porcilor în pădure, practică redată de D. B. din Fărășeti în cadrul interviului, care își amintește că bunicul sau era *porcar* și creștea porcii aproape de locul de la *Druja,* în pădure[373], practică confirmată și de P. A. din Poieni.

---

[365] Inf. ter., D. I., 57 ani (b.), Pietroasa, decembrie 2020;

[366] Inf. ter., L. M., 72 ani (f.), Crivina de Sus, august 2019, " *[…] la 1 mai nu mai era voie să mâni oile pe țarină ș-atuncea le scoteam pă pășunie și le dușiam acolo în poiată și le dușeau pe-aclo pă djeal […] știi, creștea iarba, ca să crească iarba pântru coasă […]*";

[367] Stanciu Mirela, *Studiu privind stâna, produsele și subprodusele tradiționale de stână din arealul rural montan*, Ed. Universității "Lucian Blaga", Sibiu, 2010, p. 78;

[368] Inf. ter., P. A., 52 ani (b.), Poieni , ianuarie 2021;

[369] Paul H. Stahl, *op. cit.*, p.114;

[370] Inf. ter., P. I., 67 ani (b.), Fărășești, august/ octombrie 2019;

[371] Emil G. Negulescu, Ioan Damian, *op. cit.*, p. 15-38;

[372] Inf. ter., P. A., 52 ani (b.), Poieni , ianuarie 2021;

[373] Inf. ter., B. D., 46 ani (b.), Fărășești, august/ octombrie 2019, *„Moșu meu, multă viață o petrecut-o la porși, el o fost porcar, o avut turmă de porși...patruzăși, șaizăși o avut odată […] prin pădure, acolo avea coșini, aproape cătă Druja, mai departe...țâneau pă păduri....și nu știu șie fășeau cu ei că...erau a lu alșiniva, a lu șăf că iei mai mult mâncau carnie de vânat, aveau vânat, capră, mistre*ț […]";

BUPT

După cum spuneam, cel mai productiv teren agricol este considerat terenul din *lunși* având fertilitate foarte mare a solului, acesta fiind aluvionar. Toponimul face referire la topografia peisageră a locului, *Lunca dji la djeal* sau *Lunca dji la vale*[374]. Peisajul cultural local este de o deosebită varietate și oferă acestor *lunși* un caracter aparte. În general, parcelele au suprafețe mici, de până la 40 de ari, iar în funcție de nevoile și specificul gospodăriei, luncile sunt cultivate diferit, unele parcele fiind exploatate ca livadă, altele pentru *grădjina de bucate*, cultivarea *cucuruzului* sau a furajelor leguminoase (trifoi sau lucernă), generând astfel un mozaic agricol divers și foarte dens.

[374] Inf. ter., D. R., 53 ani (b.), Pietroasa, octombrie, 2019;

BUPT

Fig. 74 (sus) livada „tradițională" exploatată extensiv în hotarul Crivinei de Sus (2016), (mijloc stânga) cosire mecanizată în locul *la Plai* al gospodăriei D. din Poieni (2016), (mijloc dreapta) femeie la încărcatul fânului în hotarul Crivinei de Sus (2016), (jos) vitele satului Pietroasa la pășunat în luncă după recoltarea câmpurilor (noiembrie 2019)

BUPT

Pe lângă lotizarea fărâmițată din *lunși*, în zona studiată apare și o exploatare a terenului la scara mare cu parcele cuprinse între 20 și 100 de ari și în acest sens, în studiul nostru sunt consemnate suprafețe agricole „specializate". Astfel de parcele sunt în locul *Djealul Ovezelor* din Pietroasa, unde localnicii confirmă și astăzi că se cultivă foarte bine ovăzul. În completarea acestor spații mai mult sau mai puțin specializate, gospodăria deține și suprafețe (*holdjie*) în *țarină* unde se cultivă de cele mai multe ori cereale.

Pentru cultivarea acestor terenuri, se renunță în mare parte la tradiția soiurilor locale care sunt rareori găsite în prezent. Sămânța cumpărată este mai ușor de folosit, evitându-se activitățile anuale de selectare cu ajutorul *țălindărului*. În trecut sămânța era produsă în *gospodărie*, fiind selctată și reînsămânțată în anul următor[375]. Și în cazul porumbului sunt consemnate soiuri vechi care se cultivă local, precum este soiul denumit *dginciele calului* (Dintele calului), în prezent fiind foarte puține gospodării care mai păstrează sămânța aceasta (*gospodăria P. din Fărășești*). Renunțarea la aceste practici, produce un alt peisaj cultural local, schimbându-se și raportarea la comunitate, activitățile de treierat cu batoza și selectare *la țălindăr* fiind lucrări la care se adunau toate gospodăriile. Până de curând (anii `90), treieratul se realiza la Pietroasa, Crvina de Sus și Fărășești cu batoza, fiind cumpărată la comun și acționată cu un tractor UTOS (*Uzina Tractorul Orașul Stalin*)[376].

Un alt mixaj de practici arhaice și infiltrate cu metode noi de exploatare se referă la muncile pământului. Una dintre cele mai importante munci este *gunoitul* terenului, singura modalitate de fertilizare utilizată în trecut, încă păstrată în timpurile noastre și completată cu fertilizări chimice cu produse industriale. Despre tehnologia culturii *cucuruzului* aflăm că se gunoia tot timpul, deoarece erau animale, se *șiruia* (rărița sau mușuroia[377]) și se săpa[378]. După recoltarea culturilor, miriștile sunt păscute cu turmele de oi, o practică veche[379], încă actuală pentru cei care dețin turme, dreptul la *mreajă* fiind foarte important pentru gospodărie. În studiul de teren din toamna anului 2019, am asistat la mulsul oilor în *gospodăria lui D. R. din Pietroasa*, țarcul pentru înnoptare fiind așezat pe miriștea unei culturi de porumb, pregătind astfel, prin mutări successive, terenul cu *mreajă* pentru cultivare în anul următor (**Fig. 76**).

---

[375] Inf. ter., L. I., 72 ani (b.), Crivina de Sus, iulie/ septembrie 2019, *„înaincie puneam danost (grâu), cum îl treieram, îl țilindăream și puneam iară de-a nost, era alt soi de grîu, se făcea în continuu, acum trăbă în tăt anul să-l schimbi*";

[376] Inf. ter., D. I., 57 ani (b.), Pietroasa, decembrie 2020;

[377] Ion Chelcea, *Agricultura la români de la origini până la jumătatea secolului XX. Studiu etnografic*, Ed. Universității din Pitești, Pitești, 2010, p. 132;

[378] Inf. ter., L. I., 72 ani (b.), Crivina de Sus, iulie/ septembrie 2019 , *„păi dacă țîneam animale […] da întătdeauna când puneam porumb, atunși puneam gunoi și sapa, ș-atuncea șiruiam cu caii și săpam cu sapa*";

[379] Valer Butură, *op. cit.*, p. 231;

BUPT

Fig. 76 Țarc cu strungă pentru muls oi, *mreajă* pe mirişte după cultură de porumb, la sălașul gospodăriei R. din Pietroasa la locul *Poiana Mare* (fotografii originale, 2019)

Și în domeniul creșterii albinelor, o ramură agricolă cu rădăcini vechi în zona Banatului[380], favorizată de bogăția florei și de clima blândă de aici, se practică atât metode ancestrale cât și contemporane. Am urmărit în mod deosebit *cazul gospodăriei P. din Poieni*, în care apicultura este alături de oierit unul dintre pilonii economici de bază ai *gospodăriei*.

În stupina *gospodăriei P. din Poieni*, identificăm trei moduri de creștere a roiurilor de albine: două metode vechi (în *boancă* și în *coșniță*[381]) iar cea de-a treia, cea mai utilizată în prezent, în stupi din scândură. Ne interesează aici practicile de creștere a albinelor, partea de arhitectură a *prisăcii* fiind tratată în cadrul Capitolului 3.

Ne-a atras atenția practica veche de a căuta *roiuri* din pădure[382], încă întâlnită în această gospodărie. Interlocutorul nostru, povestește în detaliu cum a recoltat în 1986, un roi din pădurea Baștea, urmărind zborul unei albine, până la cireșul sălbatic în care acesta se afla. Recoltarea efectivă, s-a făcut prin tăierea integrală din trunchi a *boancei* (butucului) care conține roiul și închiderea atentă a tuturor orificiilor prin care albinele pot ieși în timpul transportului la prisacă[383]. În același an, din aceeași zonă au fost recoltate alte cinci roiuri care au ajutat la regenarea stupinei[384]. În prisacă, *boanca* recoltată este extinsă cu o altă *boancă* goală, suprapusă în care prisăcarul pune cruciș bețișoare de lemn[385] astfel încât albinele să poată construi fagure nou aici[386] (**Fig. 77**).

---

[380] Francesco Grisellini, *op. cit.*, p.180;
[381] Valer Butură, *op. cit.*, p. 247
[382] Ibidem, p. 245- 247;
[383] Inf. ter., P. A., 52 ani (b.), Poieni , februarie 2020, *„ o venit o albină și s-o pus aiși, pac, tăt s-ontors, s-ontors […] eu am făcut odată ptuo! Și am îngreunat-o cu scuipat […] da la Baștea din culmea aia numa s-o dus așa luuung, greu, greu di tăt și în primul cireș în dunga poienii s-o pus...boanca aia ce se vede...m-am dus cu coșia, am taiat cireșu, am pus un capac deasupra, niște haine, o haină, am pus un capac dinjos și l-am adus acasă*";
[384] *Ibidem.*, *„ […] tot aiși...cinci roi în vara aia și din ăia i-am prăsât iară...atunșia în optzăși...optzășîșase […]*";
[385] Gheorhe Bartoș, *Tehnica albinăritului în Țările Române în epoca feudală* în Terra Nostra. Culegere de materiale privind istoria agriculturii în România, Ministerul Agriculturii, Industriei Alimentare, Silviculturii și Apelor, Redacția revistelor agricole, vol. II, București, 1971, p. 232;
[386] Inf. ter., P. M., 15 ani (b.), Poieni , februarie 2020, *„ […] pun magazie djiasupra […] tăt din fagure natural...nu, nu...bag o boancă...să vă arăt la saivan o magazie din trunchi […]*";

BUPT

Fig. 77 Creșterea albinelor în *boancă* la gospodăria P. din Poieni (stgânga) fagure cu roi (dreapta) urdiniș natural în nod de arbore- pentru accesul albinelor în *boancă,* vedere spre *poiată* cu stupi în pod pentru protecție la atacurile animalelor sălbatice și 4 *boance* exterioare. Prisaca *gospodăriei P. din Fărășești*, *locul Curpen* (fotografii originale, februarie 2020);

Coșnițele sunt realizate din împletitură de curpen de pădure (*Clematis vitalba*) peste care se aplică un strat de baligă de vacă, lăsându-se un urdiniș pentru accesul interior al albinelor, întreaga structură se așază pe o scândură[387].

Este de remarcat că membrii grupurilor domestice studiate, cunosc și transmit transgenerațional tehnicile agricole vechi adaptându-se în același timp la practicile contemporane.

4.2. Peisajul, o resursă în construcția gospodăriei

Pornim în acest capitol de la premisa că resursa naturală disponibilă și caracterul zonei, din perspectiva elementelor de natură, în care o anumită

[387] Ibidem, *„numa în coșniți djalea de curpen...îi balegă de vacă […] da, curpen...se lasă un urdiniș aișia, ea cât îi, îi numa atâta, punem niște bâcie aiși...da o avut și urdiniș […] da, didisubt îi o scândură”*;

BUPT

arhitectură se inserează, influențează, până târziu, tehnicile și sistemele constructive ale zonei respective.

În zona de șes a Banatului, caliatea pământului din câmpia Timișului și greutatea cu care se procură aici alte materiale precum lemnul sau piatra, determină apariția în sate, a unei arhitecturi preponderent din pământ, asupra căreia, în funcție de perioada istorică în care arhitectura se dezvoltă, se aplică tehnici diferite de prelucrare (văiugă, pământ bătut sau cărămidă arsă).

În mod similar, în satele din zonele colinare și montane ale Banatului, arhitectura preia materialele locului, lemnul sau piatra. Astfel, considerăm că evoluția *peisajului construit* este influențată, până în perioada contemporană, pe de-o parte de constrângeri naturale iar pe de altă parte de practicile constructive specifice locului.

În prezent, noile materiale promovate cu agresivitate pătrund și în aceste sate retrase, schimbând *peisajul antropizat*. Posibilitatea comenzilor on-line și ușurința de utilizare care nu necesită mână de lucru înalt specializată (meșteri), au dus la o ruptură între sistemele constructive vechi și cele moderne, modificarea peisajului local și pierderea parțială a meșteșugului.

În legătură cu meșteșugul și tehnicile constructive, din perspectiva literaturii de specialitate (Budura (1978), Săcară (1987)), procesele de edificare ale gospodăriei sunt prezentate incomplet și nu surprind lanțul tehnologic- constructiv și legătura dintre arhitectură și natură. De asemenea, aceasta cuprinde descrieri ale sistemelor constructive și imagini de arhitectură și rareori se dezbate modul de obținere a materialului, procesul de prelucrare, despre meșteri și meșteșugul lor.

Ne propunem aici să studiem interdependența *arhitectură- peisaj* prin detalierea practicilor constructive din zona studiată, în raport cu elementele de peisaj natural, rămânând conștienți, așa cum am arătat succint în capitolele anterioare, și de influențele unor caracteristici sociale, precum statutul social al gospodăriei, structura grupului domestic sau influența unor sisteme politice, ideologice și de amenajarea tertitoriului[388].

Caracteristică locală este ierarhizarea importanței construcțiilor, din piatră sau lemn, acestea fiind împărțite în arhitectură majoră (casa) și arhitectură minoră (*poieți*, grajduri, *coșini*). În cazul construcției casei, se observă implicarea uzuală a unor meșteri consacrați față de cazul construcțiilor minore, ce sunt realizate deseori de membrii grupului domestic.

Considerăm relevantă la scara microregiunii studiate, ponderea **arhitecturii din piatră** în raport cu cea din lemn, în studiile de caz identificându-se zonări tipologice care sunt în legătură strânsă cu proximitatea materialelor. Astfel, construcțiile din satul Fărășești exploatează mai mult piatra de carieră în raport cu celelalte sate, care au arhitectură preponderent din lemn, având în proximitate acest material[389]. O situație similară este și în cazul sălașelor din piatră din locul *Curpuen*, al satului Poieni, unde construcțiile gospodăriilor de pe deal sunt realizate preponderent din zidărie de piatră, chiar dacă construcțiile din sat sunt preponderent din lemn. Din studiul de caz, reiese faptul că în zona Fărășești, meșteșugul pietrei este utilizat în diferite feluri, fiind integrat constructiv atât în lucrări civile cât și în lucrări de drumuri și stabilizări de mal sau construcția fântânilor.

---

[388] Francois Ruegg, *op. cit.*, p. 155;

[389] Inf. ter., B. D., 46 ani (b.), Fărășești, august/ octombrie 2019, *„ […] io am fost pe Zbeg și am căutat-o, am căutat-o aclo cu rânji din ăștia, valea asta în capătul văii..nu-i dji râu, îi făcută […]”*;

BUPT

Datele din recensămintele realizate în 1900[390] și 1910[391], redau o pondere dominantă a arhitecturii din lemn în zonă față de arhitectura din piatră (**Tabelul 11**).

	Case piatră		**Case lemn**	
	1900	**1910**	**1900**	**1910**
Pietroasa	6	2	115	112
Crivina de Sus	-	-	77	74
Fărășești	1	9	107	107
Poieni	4	6	130	142

Tabelul 11 Tabel cu ponderea caselor din piatră comparativ cu casele din lemn (1900/ 1910)

Aflăm ca singurul meșter pietrar din zonă este Daniel din Fărășești. David, bunicul lui, a fost la rândul său unul dintre cei mai cunoscuți meșteri zidari de piatră, el fiind autorul unei mari majorități a lucrărilor din sat. Astfel, interlocutorul arată că meșteșugul zidăriei cu piatră s-a transmis *transgenerațional*, în interiorul grupului domestic al gospodăriei, fiind preluat de urmași și menționează în același timp, că acest meșteșug este mai greu decât zidăria cu materiale moderne.

La zidăria cu piatră *„tăt trăbă să te uiți”*[392] pentru a zidi drept. Extragerea pietrei din versant se face cu ranga, iar prelucrarea se face de asemnea manual, cu ciocane și baroase. Interlocutorul ne mărturisește cu admirație că bunicul a dobândit de-a lungul vieții chiar și un defect profesional la una dintre mâini, datorită efortului susținut cu care și-a practicat meșteșugul[393], interpretând într-o formă locală mitul sacrificiului ritualic al zidarului pentru meșteșugul său[394].

După cum spuneam, meșteșugul pietrei este folosit la Fărășești și pentru construcția de drumuri și stabilizări de versanți, un exemplu fiind drumul care duce la sălașul de *după Djeal*, amenajat de meșterul David[395], această amenajare fiind alcătuită atât din lucrări de pavaj cât și din lucrări de zidărie pentru stabilizarea versantului. Meșteșugul pietrei este astfel bine reprezentat aici, dovedind o tradiție îndelungată în acest sens, în sat putând fi identificate lucrări cu valoare artistică și meșteșugărească mare, cum este cazul podului din piatră de pe *valea Fărășești*, dar și lucrări minore, care valorifică sesnibil elemente de peisaj local (**Fig. 78**).

---

[390] Traian Rotariu et al., *Recensământul din 1900. Transilvania*, Ed. Staff, București, 1999, p. 594- 579;

[391] Traian Rotariu et al., *Recensământul din 1910. Transilvania*, Ed. Staff, București, 1999, p. 576- 597;

[392] Ibidem, *„[…] pă piatră tot trăbă să te uiți, nu pică bine aișia, ba […] ”*;

[393] Ibidem, *„[…] spărjea la piatră cu baroase, avea o mână defectă de atâta și-o bătut pă piatră de s-o făcut de nu mai putea, atâta așa era mână, așa o țânea el, din cauza că atâta tot bătea pe pietrii, […] îi plășia, cre că îi plășia...meserie, să fași numa din interies, nu cre că iasă binie […]”*;

[394] Mircea Eliade, *Comentarii la Legenda Meșterului Manole*, Ed. „Publicom”, București, 1943, p. 29;

[395] Ibidem, *„ […] o spart pietrii pă drum, o făcut drumuri, aiși după djeal am o curbă puternică, o zidit piatră, e zidit […]”*;

BUPT

Fig. 78 (stgânga) pod din piatră peste valea Pustânii, cu intervenții de reparație ulterioare în aval, autor necunoscut; (dreapta) lucrare sensibilă de amenajare a izvorului din sat cu lespede cioplită și stabilizare de versant cu zidărie de piatră fără mortar; Fărășești (fotografii originale, 2019)

Meșterul Daniel își descrie meșteșugul, prezentând două tehnici de zidire:

- zidirea cu două fețe, este practicată în cazul zidurilor de împrejmuire sau a pereților caselor și poieților. Tehnica zidăriei cu două fețe este mai complicate deoarece trebuie sa obții două fețe *frumoase*;
- zidăria cu o față, care este practicată mai ales în cazul zidirii interioare a fântânilor[396] și a zidurilor pentru stabilizarea versanților, este mai simplă deoarece trebuie să obții o singură față *frumoasă*.

În modul de așezare al pietrelor, depinde *„dacă ai ochi"* pentru a aprecia formele și felul în care piatra se inserează în structura zidului. Astfel, piatra trebuie aleasă cu atenție, o lucrare esențială în timpul procesului fiind *împănarea* gradulă a zidăriei pentru a preîntâmpina surparea[397].

Meșterul ne relatează modul în care s-a realizat construcția pivniței din gospodărie, la care a participat alături de tatăl său la vârsta de șaisprezece ani. În acest caz, considerăm relevantă explicația de a nu folosi beton la zidăria pivnițelor, deoarece iarna îngheață[398]. Pentru a ne imagina cât de priceput este meșterul, la finalul relatării, acesta ne spune că în trecut, într-o singură zi, putea zidi o fântână *„de doi metri de largă și cam de doi metri jumătate de afundă"*[399], recunoscând că în prezent nu ar mai putea face acest lucru.

În studiu sunt menționați și alți meșteri pietrari din zonă, precum ar fi Drăgoi sau Cioană[400], în prezent dispăruți. O astfel de lucrare meșteșugită este zidul *„de la casă la valie"*, a *gospodăriei P. din Fărășești* la care a participat meșterul Cioană în

---

[396] Ibidem, *„ […] moșu meu (David), ăla a lucrat, ăla a făcut, nu pot să spun, da o făcut garduri de piatră, astea pișii tăt di iel îs făcute, o făcut sutie de metrii, și grajduri […] la fântână zidești mai riepide că ții cont numa de-o parte, partea de cătă la pământ nu mai contează […]"*;

[397] Ibidem, *„[…] le mai împeniezi pietrele, îs făcucie ca să nu se surpă...deci zidești cât zidești și mai baji câte o peană daia să strângă, îi o țâră, no dar nu îi… […]"*

[398] Ibidem, *„friegu care-i afară, iarna când te duși înăuntru îți fașie ca la frijider, ghiață deaia";*

[399] Ibidem;

[400] Inf. ter., P. I., 67 ani (b.), Fărășești, august/ octombrie 2019, *„ […] și-o mai fost unu Cioană...da, tot, tot, tot...zâdu ăsta de la noi de la casă la vale iară el l-o făcut […]"*;

BUPT

anii `70 (**Fig. 79**). Interlocutorul ne arată o porțiune de zid pe care a realizat-o chiar el, deoarece meșterul nu a mai putut participa la lucrare, diferența de calitate a zidăriei fiind certă.

De asemenea aflam de la *P. A. din Poieni* că la reparațiile poieții de pe *djeal* a participat în anii `90 de meșterul Hobean din Poieni, care cunoștea meșteșugul zidirii cu piatră, fiind angajat pentru construcția de tuneluri[401].

Fig. 79 Zidărie din piatră realizată de meșterul Cioană din Fărășești în anii`70 (fotografii originale, octombrie 2020);

Chiar dacă nu la calitatea similară meșterilor consacrați, tehnica construirii din piatră este folosită și de membrii gospodăriilor studiate în cadrul propriilor gospodării. Astfel, în locul *Curpenul* am identificat de asemenea *poiata* „primarului", construcție din piatră, cu șarpanta și peretele dinspre versant prăbușite. Aceasta a fost refăcută de către P. A. împreună cu fii săi luând-o în folosință (**Fig 80**). Pentru refacerea poieții s-au folosit în mare parte materiale de la fața locului respectând rețete constructive consacrate[402].

Fig. 80 *Poiata* „primarului" din locul *Curpenu* (stânga) ruină identificată în timpul studiului pe teren din noiembrie 2019; (dreapta) *poiata* refăcută de membrii *gospodăriei P. din Poieni*

[401] Ibidem, *„[…] ăsta...poiata […] ăsta l-o făcut bunicu, da zâdu ăla o fost căzut și l-o făcut, l-am făcut noi mai odată, ăsta […] daaa, am avut un maistor aici...Hobean Simion, djaiși djin sat, o murit acuma câțiva ani... o făcut tuneluri […]*"

[402] Inf. ter., P. A., 52 ani (b.), Poieni , februarie 2020, *„[…] păi pui un rând de pământ, pui piatră, pui iar un rând de pământ, iară piatră...că nu stă numa piatră pe piatră...nu ni-s noi așa meșteri, piatră pe piatră […] (pământul) din coastă, da atăta o fost de tare...sapă pământul că trebuia muiat...că n-are voie să îngheață pământul […] cu lemnu, l-am dus din pădure l-am scos cu tractoru, brad, aclo, jos la fântână […]"*;

BUPT

(februarie 2020), zidărie pe latura N refăcută complet, acoperiș într-o singură apă (nespecific zonei studiate) cu materiale din zona construcției (fotografii originale, 2019- 2020);

Arhitectura din lemn, evident s-a dezvoltat într-un context peisager preponderent forestier, așa cum am arătat și în capitolul anterior. Până în secolul al XIX-lea, a „marilor" defrișări, pădurea era considerată un bun comun al întregei comunități, din care fiecare se putea aproviziona după nevoi. În cadrul interviurilor, reiese evident faptul că în trecut, *gospodăriile* se aprovizionează cu lemnul necesar pentru construcții, în funcție de tipul de elemente constructive necesare, alegând materialul din pădurea din proximitate[403]. Chiar și în condițiile actuale cu o legislație silvică restrictivă, încă se mai practică ocazional procurarea lemnului necesar pentru construcții din pădure[404].

În zonă se folosește rareori lemnul de brad, greu de procurat, acesta fiind un material din care se realizează căpriorii sau scândura. De cele mai multe ori însă, construcțiile sunt din lemn de stejar, esență frecventă în zona de studiu (*D. B. din Fărășești*).

Procesul de prelucrare și rezistența în timp a materialului depind de momentul în care se alege lemnul și de calitatea acestuia, meșterul fiind cel care indică lemnul care urmează să fie tăiat[405]. Aflăm de la meșterul Daniel că „moșul" (tatăl), este meșterul Romulus (80 ani), unul dintre dulgherii pricepuți din sat. Organizarea construcțiilor din gospodăria meșterului cuprinde amenajări pentru realizarea scândurii, spațiu special destinat, cu gaură în pod astfel încât acolo să încapă tăietorii. Prelucrarea scândurii se face din buștean de brad sau plop, cu un fierăstrău special de 2 metri lungime, cu mânere mari din lemn, pe care îl acționează trei persoane: două persoane jos și o persoană în pod[406].

În afară de meșterul Romulus din Fărășești, în studiul de caz, am identificat și alți dulgheri cunoscuți care au construit case în zonă. Cunoaștem cu siguranță că meșterii Pătru Drăgostin și Trandafir (Toader?) din Fărășești au construit, printre altele, în anul 1962 casa gospodăriei P. din sat[407].

În zona studiată, se folosesc două tehnici de construcție în lemn: în *căţăi* și cu îmbinări la colțuri (cheutoare) (**Fig. 81**), un stil mai puțin agreeat deoarece se tencuiește greu și colțurle *sunt urâte*, fiind vizibile din tencuială[408].

---

[403] Inf. ter., B. D., 46 ani (b.), Fărășești, august/ octombrie 2019, *„ […] or folosit brad pe la coarnie dar nișii coarnie, cam tăt din gorun, mai mult pentru scânduri or fost...de dieparte de la Citerea […]„*

[404] Inf. ter., P. A., 52 ani (b.), Poieni , februarie 2020, *„[…] cu lemnu, l-am dus din pădure, l-am scos cu tractoru, brad, aclo, jos la fântână […]"*

[405] Inf. ter., B. D., 46 ani (b.), Fărășești, august/ octombrie 2019, *„[…] cu tăiatul liemnelor nu tăiau...șî maistoru, vinia maistoru: mă acu vini să tai liemnu când zâc io! nu când vrei tu...nu te pui să tai liemnu în mai de exemplu că îi...am văzut liemn în mai tăiat și n-o mai fost bun […]"*;

[406] Ibidem, *„Unu stătea sus p-o capră și trebuia să ai tactică […] păi aproape 2 metări, firezul are vreun metăr jumate și atunșea-s ălea[…]...cam atât da, doi jos și unu sus […]"*;

[407] Inf. ter., P. I., 67 ani (b.), Fărășești, august/ octombrie 2019, *„[…] asta o fost făcută dă Pătru Drăgostin și de Trandafir (?Toader), din Fărășești, ei or făcut mai multe […]"*;

[408] Inf. ter., B. D., 46 ani (b.), Fărășești, august/ octombrie 2019, *„[…] îi din liemn, cu căţăi îi, cu căţăi...ale cu din alea băgate așa se cunosc colțurile că-s urâte, nu pre s-or făcut, viezi da alea nu le prea poți tencui numa mult […]"*;

BUPT

Fig. 81 *Căsoanie* constrută în cheutoare, tencuită cu pământ pe armături din nuiele de alun, *gospodăria B. I. din Fărășești*, locul *Șărbu*

După cum spuneam, membrii grupului domestic realizează construcțiile minore, după cum este cazul *gospodăriei A. din Crivina de Sus*, unde proprietarul construiește *poiata* gospodăriei din vatră, în schimb casa și poieții de pe deal le ridică împreună cu fratele său[409]. Și în cazul *gospodăriei P. din Fărășești*, *căsoania* de pe deal din locul *Fața Mare* este construită de tatăl interlocutorului, pe amplasamentul vechi al casei care s-a prăbușit.

Chiar dacă cercetarea se desfășoară într-o zonă cu materiale de construcție disponibile în natură (piatră, lemn, pământ), un element de specific cultural local, care demonstrează sustenabilitatea practicilor arhaice, este refolosirea materialelor din construcțiile vechi. Practica în recuperarea materialului de construcție se regăsește în diferite moduri:

- mutarea unei case și a unei *poieți* dintr-un sat vecin în curs de părăsire (Baștea), cu marcarea elementelor de dulgherie înaintea demontării. Reconstruirea pe amplasamentul noii gospodării din *djeal* cu funcțiunea de *poieți*[410] (*gospodăria B. din Crivina de Sus*);

[409] Inf. ter., A. S., 74 ani (f.), Crivina de Sus, august 2019, *„alea or fost făcucie dinaincie, alea de când m-am pominit io, tăt acolo or fost făcucie, da că li-o făcut tata, că tata o știut să lucrie la liemn, da […] s-o dat tata și fraciesu, că ăla iară o fost maistore […] Ș-atunșia iel o făcut, și pă djial grajdu, și acasă*";

[410] Inf. ter. B. M., 72 ani (f.), Crvina de Sus, septembrie, 2019, *„alea le-am adus iară, un grajd de la băștеni (Baștea), una o fost casă și una o fost grajd […] grajdiu a lu oi...căsoania, aia am făcut-o noi, eu cu tata […] tata lui dji la Lăpuji, da, da iel li-o făcut, le-or însămnat tăcie*

BUPT

- materialele rezultate din demolarea casei vechi sunt refolosite la construirea unei *poieți* pe djeal (*locul Strâmbu*) în cadrul aceleași gospodării[411] (*gospodăria P. din Fărășești*);
- materialele rezultate din demolarea casei vechi dintr-o gospodărie sunt refolosite la construcția unor anexe gospodărești de pe *djeal* în cadrul altor gospodării (*gospodăria A. din Crivina de Sus* îi donează materialul din *casa veche* lui I. D. care realizează o *poiată* pe *djeal*, iar *coșinul* este transformat de M. în *poiată* în locul *Dosul Măldeșt).* Scândura este folosită pentru podirea casei noi în gospodăria de origine[412].
- materialele sunt refolosite în cadrul aceleiași gospodării, pentru construcția *casei noi*, o parte din elementele din lemn fiind folosite la șarpantă iar *tălponile* și *căţăii* sunt date la *„fracile ăla Rău"* pentru construcția unei poieți pe deal[413] (*gospodăria B. din Crivina de Sus*).

O altă situație întâlnită în studiul de caz, este mutarea construcțiilor pe același amplasament, succesiv, de trei ori pe aceeași parcelă, în căutarea unui *loc bun*, ferit de curenții de aer rece[414] (*gospodăria B. din Fărășești*). În mod similar s-au mutat și casa și poiata *gospodăriei P. din Fărășești* din locul *Strâmbu*, până în locațiile pe care sunt construite astăzi[415]. Consemnăm aici și mutarea poieții din vatră a *gospodăriei A. din Crivina de Sus*, în scopul lărgirii ocolului, mutare care s-a realizat prin păstrarea peretelui dinspre grădină și mutarea construcției în spate cu aceeași lățime.

Urmărind această dinamică a construcțiilor, considerăm justificată ipoteza în care membrii gospodăriilor dețin noțiuni elementare de meșteșug, tocmai pentru a reuși să adapteze în timp cât mai scurt și cu costuri minime, ansamblul gospodăriei la nevoile și fluxurile tehnologice interioare, în continuă schimbare.

Legat de învelitori, aflăm că în zonă au existat acoperișuri cu paie, ultima construcție care a avut un astfel de acoperiș fiind descrisă in interviul cu B. M. din Crivina de Sus, la *poiata* de *pe djeal* a gospodăriei din locul *Cărările Valea Lungă*. Și P. A din Poieni consemnează existența unui acorperiș cu fân în locul *Corholu*, înlocuit de el în anii `80 cu învelitoare din tablă. Din păcate, în zonă nu mai există meșteri care să cunoască tehnica unui asemenea acoperiș.

Am găsit în schimb date relevante despre învelitorile din șindrilă. Meșteșugul confecționării șindrilei a dispărut în multe zone ale României, în zona studiată, acesta fiind încă cunoscut (Avram din Poieni). Aflăm de la B. I. din Fărășești că învelitoarea casei din vatră și-o amintește cu șindrilă. Conform interlocutorului P. A. din Poieni, șindrila se face din fag, despicat cu toporul la 60- 90 cm lungime, ultima lucrare facută, fiind pentru repararea acoperișului poieții din locul *Corholu* (în

---

așa cân le-or stricat să știe că cum să le pună ș-atunșea iel le-o chicit aclo, da, da, da, tata lu omu ăsta al meu […]";

[411] Inf. ter., P. I., 67 ani (b.), Fărășești, august/ octombrie 2019, *„[…] poiata aia o fost casă ășia undjie-i podu ăla de lemn și zașul ăla deaclo de pă casă de-aclo ăla s-o adus de s-o pus pe poiata aia de-aclo […] numa grinzălie și coarbele c-o fost de piatră […]*";

[412] Inf. ter., A. S., 74 ani (f.), Crivina de Sus, august 2019;

[413] Inf. ter. B. M., 72 ani (f.), Crvina de Sus, septembrie, 2019;

[414] Inf. ter., B. D., 46 ani (b.), Fărășești, august/ octombrie 2019, *„[…] și ăla da l-am avut aișia, uite că tăt uitai numiele, la Măgură așa parcă-i zișie […] mai o sută de metri o fost mai la djal, era vânt...în gropanul ăla e ferită de dialu ăla de vânturi, de frig, vorbesc iarna […]*

[415] Inf. ter., P. I., 67 ani (b.), Fărășești, august/ octombrie 2019;

BUPT

prezent, șindrila a fost înlocuirea cu tablă[416]). Dimensiunile și descrierile materialului sunt confirmate și de un rest din învelitoarea cu șindrilă a unei *căsoanie* vechi, în prezent demolată, pe care am identificat-o *pe djeal* (locul *Curpen*) în noiembrie 2019 (**Fig. 82**).

Fig. 82 Porțiune din șarpanta cu șindrilă din fag, în două straturi a *căsoaniei* vechi din locul *Curpen*, satul Poieni, în prezent demolată (Original, noiembrie 2019)

Datele din recensămintele realizate în 1900[417] și 1910[418], confirmă informațiile din teren, în trecut fiind consemnată o pondere dominantă a acoperișurilor cu șindrilă față de alte tipuri de învelitori (**Tabelul 12**).

Un alt material local este pământul pentru construcții. În fiecare sat sunt locuri cu *pământ bun*, pentru tencuit sau pentru făcut sobe. Sunt cunoscute și locurile în care anterior s-au stabilit țiganii cărămidari și au pregătit cărămidă.

Aflăm astfel că pământul bun este ales în funcție de scopul în care îl folosește meșterul, pământul roșu fiind mai bun la tencuieli, în schimb pământul mai galben este potrivit pentru realizarea sobelor deoarece se întărește mai repede[419]. Tencuielile din pământ erau realizate în trecut de *maistori* (*lipeau cu pământ*[420]*).*

---

[416] Inf. ter., P. A., 52 ani (b.), Poieni, februarie 2020, *„[…] pă șaidzăși, asta o fost de șaizeși da am ales di pă Șasa, de-aiși […]”*;

[417] Traian Rotariu et al., Recensământul din 1900. Transilvania, Ed. Staff, București, 1999, p. 594- 579;

[418] Traian Rotariu et al., Recensământul din 1910. Transilvania, Ed. Staff, București, 1999, p. 576- 597;

[419]Inf. ter., B. D., 46 ani (b.), Fărășești, august/ octombrie 2019, *„[…] în moaltăr îi bun să baji nisip în iel, ăsta șie avem noi pi ișia, că am căutat , nu orișie, am căutat* un pic să fie mai roșie pă mîini...la sobie de teracotă sau ceva, cauți pământ mai *[…]* nici roșu chiar că ăla roșu se întărește mai greu...trebuie pământ diesta mai galben *[…]*;

[420] Inf. ter., A. S., 74 ani (f.), Crivina de Sus, august 2019;

BUPT

Pământul pentru tencuieli se folosește în amestec cu nisip *„ăsta șie avem noi pișia"*, care este scos din râu și transportat acasă[421].

	țiglă		**șindrilă**		**paie**	
	1900	**1910**	**1900**	**1910**	**1900**	**1910**
Pietroasa	1	19	111	93	9	2
Crivina de Sus	-	1	77	73	-	-
Fărășești	-	18	109	97	1	1
Poieni	-	16	135	135	-	-

Tabelul 12 Tabel cu tipurile de învelitori ale caselor după Recensământul din 1900/ 1910 Transilvania

Pentru construirea sobelor aflăm că cel mai bun meșter sobar este *Dan a lu Partănie* din Poieni[422]. Astfel, este important să se caute pământul adecvat, iar în alegerea materialului este important să se urmeze reguli vechi. Meșterii încă cunosc aceste reguli, dar nu mai știu motivul pentru care trebuie să le urmeze.

Am identificat în satele studiate locurile din care țiganii au extras pământul pentru cărămidă, transformările în topografia locului fiind vizibile în peisajul local. Între localnici și cărămidari apar relații de schimb în natură, astfel la Pietroasa s-au așezat în *gospodăria R.*, proprietarul permițându-le să locuiască acolo în schimbul cărămizii.

În cadrul studiului s-au identificat câteva locuri din care s-a extras pământul pentru cărămizi astfel:

- de pe *Părăul Căcea*[423] în Pietroasa;
- de la *prunii Hornicului* unde au făcut pentru mai multe gospodării din sat, oamenii asociindu-se pentru coborârea cărămizii cu carele și pentru aprovizionare cu lemne[424] sau de *„pă drumul ăla la Duleanț drept în sus"*[425];
- pe deal, la sălașul *gospodăriei A. din Crivina de Sus*, locație în care se găsește atât pământ bun, cât și apă pentru prepararea materialului.

În sate, nu există meșteri zidari, aceștia venind din exterior, casa *„asta aișia, asta unu din Făjet, unu Bocoș, ăla o făcut pe-aiși pe la tăți cășâlie"*[426].

O practică dispărută în prezent este cea a arderii varului. Pentru aceasta, mai multe gospodării din Crivina de Sus se asociau în trecut, cuptorul fiind construit în locul *Valea Măldească,* în prezent demolat. Fiind un proces participativ (*co-participare*), întreg satul aprovizionează cuptorul cu lemne. Varul ars este ulterior transportat la gospodăria din sat, fiecare gospodărie având groapă de stins varul[427]. Pe lângă cuptorul de var exploatat în asociere, în Crivina de Sus sunt menționate și

[421] Inf. ter. B. M., 72 ani (f.), Crvina de Sus, septembrie, 2019, *„[…] ș-atuncea năsip scociam dăpă apă îl scoteam în drum cu lopata și îl încărcam pe coșie și aduceam dji acolo, dji la pod, dji la drum dji la Poieni […]"*;

[422] Inf. ter. B. M., 72 ani (f.), Crvina de Sus, septembrie, 2019 *[…] a lu Partănie, a lu Partănie, copilu ăla, Dan, no ăla știe […]îi maistor ăla, știe fașie toacie ălia...ce-i făcut dji iel îi calumia, da, da, lucră binie, c-așa îi lucru lui, îi plașie să fie frumos și binie..."*

[423] Inf. ter., I. R. (b.), 89 ani, Pietroasa, octombrie, 2019;

[424] Inf. ter., L. I., 72 ani (b.), Crivina de Sus, iulie/ septembrie 2019 ;

[425] Inf. ter. B. M., 72 ani (f.), Crvina de Sus, septembrie, 2019;

[426] Ibidem.;

[427] Inf. ter., L. M., 72 ani (f.), Crivina de Sus, august 2019;

BUPT

cuptoare de var în folosința unei singure gospodării (*gospodăria A. din Crivina de Sus- pe vale într-o livadă de pruni*[428]).

Considerăm tandemul de practici *agricole* și *constructive* principalii determinanți care definesc peisajul în zona studiată, motiv pentru care limităm cercetarea doar asupra lor. În loc de concluzie, menționăm o dezbatere despre *natură* a lui Karl Polanyi (2013), în care afirmă că *„munca și pământul nu sunt separate*", iar pământul este legat strâns prin intermediul relațiilor de rudenie, a vecinătății, a meșteșugului și credinței, de formele de organizare socială mai largi, precum este satul. Soarta acestui element al naturii este profund împletită cu *„instituțiile omului"*[429]. În jurul acestui element se definește deci continuu peisajul, prin practici care se transmit din generație în generație. În acest sens, înțelegem cunoașterea ca pe un proces ce vine din trăirea efectivă a peisajului dar și ca moștenire a generațiilor anterioare[430]. În studiile de caz am identificat o serie de practici *agricole* sau *constructive* care alcătuiesc și modifică continuu peisajul.

[428] Inf. ter., A. S., 74 ani (f.), Crivina de Sus, august 2019, *„[…] am făcut un cuptori de var, iară numa noi că dacă nu, nu ni s-ajunjia […] (cuptorul pe vale) nu mai ieste, o fost...aveam noi nișcie pruni aclo și dji la pruni în jos […]"*;
[429] Karl Polanyi, *Marea transformare. Originile politice și economice ale epocii noastre*, Ed. Tact, Cluj- Napoca, 2013, p.293;
[430] Eric Hirch, Michael O`Hanlon, *op. cit.*, p. 44-45

BUPT

5. CONCLUZII

5.1. Contribuţii personale

În cadrul tezei, am adus următoarele contribuții personale în cercetarea *peisajului cultural rural*:

1. am arătat că g*ospodăria* este un depozitar al culturii locale, al unei anumite înțelegeri a relației natură- om, un spațiu social al satului în care se realizează transferul de cunoaștere între generații, constituind un punct de pronire în cercetarea *peisajului curltural* rural;
2. pentru înțelegerea raporturilor dintre *gospodărie* și *peisaj cultural* am utilizat o abordare transdisciplinară, folosind metode de studiu din domeniul științelor sociale, istoriei, arheologiei, lingvisticii și instrumente ale geografilor, peisagiștilor și arheologilor;
3. am adaptat anumite metode pentru cercetarea *peisajului cultural*:
   - metoda *analizei retrogresive* în reconstituirea unor etape anterioare ale *gospodăriei* și ale *peisajului* din memoria colectivă,
   - interpretarea toponimelor în reconstituirea *peisajului istoric*;
   - interpretarea hărților mentale și analiza raportării locuitorilor la *peisajul cultural*;
   - sintetizarea unor informații utile prin retrasarea unor hărți istorice, redând doar elementele de interes pentru cercetarea noastră (*Studiu cartografic evolutiv a vetrei satelor* (**Fig. 30 (a)(b)(c)(d)**)*, Evoluția suprafețelor agricole în teritoriu* (**Fig. 67**)) etc.;
4. ca element central al cercetării *gospodăriei* în relație cu *peisajul cultural*, pentru înțelegerea unor raporturi, a practicilor și a relațiilor natură- om am apelat la cunoștințele localnicilor denumiți și *experți locali*[431] și la memoria colectivă;
5. am analizat evoluția istorică a *gospodăriei* și transformările cultrale. Cei doi vectori au ponderi diferite în evoluția și în modul de participare a *gospodăriei* la dinamica *peisajului cultural*.
6. pentru verificarea metodelor de lucru și concretizarea direcțiilor de studiu am cercetat în detaliu câteva gospodării reprezentative pentru diferite tipologii;
7. am analizat modul în care practicile și cunoștințele meșteșugărești și agricole s-au transmis între generații și legătura acestora cu caracterul *peisajului cultural*.

5.2. Comentarii

Putem concluziona că există doi vectori principali care influențează evoluția *gospodăriilor* comunei Pietroasa (satele Crivina de Sus, Poieni, Fărășești și Pietroasa). Pe de-o parte sunt ideologiile și politicile care influențează de-a lungul timpului evoluția *gospodăriei* în Banat. Pe de altă parte sunt factorii culturali specifici zonei studiate, relațiile sociale în cadrul unei *gospodării* și în afara ei și activitățile practicate. Toate aceste elemente de *invizibilitate culturală* au generat în timp

[431] Ivașcu Cosmin Marius, *op. cit.,* p. 11;

BUPT

modificări la nivelul *gospodăriei* și în paralel cu fenomenele naturale (eroziune, dinamica cursului epelor, împăduriri etc.) determină o dinamică la nivelul *peisajului cultural al* zonei.

Primul dintre vectori se referă la politicile și ideologiile care influențează de-a lungul timpului evoluția *gospodăriei* în satele studiate, în mod special politicile din perioada modernă (1716- 1918). Comparativ cu alte zone din Banat, măsurile aplicate aici în comunism și perioada contemporană influențează în mai mică măsură evoluția *gospodăriei* (Capitolul 2)**.**

Al doilea vector se referă la factorii culturali care asigură continuitatea satelor studiate:

a. Raportarea membrilor comunităților studiate la propria *gospodărie* și *peisajul cultural* se fac după reguli vechi transmise din generație în generație. Acestea pot fi înțelese doar în cheie locală, participativă. Procesele din cadrul *gospodăriilor* sunt vii și practicile conectate *transgenerațional*.

b. Raporturile între generațiile successive ale grupului domestic și în cadrul unor forme de organizare socială mai largi (vecinătate, sat, regiune) sunt mecanisme sociale care dau caracterul specific *peisajului cultural* local. În comunitățile studiate se păstrează o anume raportare față de proprietate, un anume mimetism în arhitectura caselor și gospodăriilor și anume relații interumane, care reflectă până în ziua de azi, practici ancestrale.

c. Raporturile dintre *gospodărie* și *peisajul cultural* se modifică permanent, generând o dinamică continuă. Această dinamică este dată de modul în care *gospodăria* se constituie, funcționează și evoluează la scara *peisajului.*

d. În *gospodăriile* studiate am identificat un mixaj de elemente care definesc caracterul *peisajului cultural* (practici locale vechi și contemporane, meșteșuguri, moduri de utilizare a materialelor de construcție locale și din comerț, grade de specializare a membrilor grupului domestic în diferite activități etc.). Se remarcă o legătură strânsă între mediul natural și evoluția practicilor agricole și constructive care se adaptează continuu peste timp.

5.3. Direcții de continuare

Studiul nostru oferă direcții de urmat prin intermediul analizei transdisciplinare, cu posibilitatea de îmbunătățire prin:

1. extinderea studiului pe un eșantion mai larg de *gospodării*;
2. extinderea studiului și în alte zone ale Banatului pentru a verifica metodele cercetării în context istoric, cultural și geografic diferit;
3. extinderea studiului utilizând alte metode consacrate de cercetare a *peisajului cultural* (*European landscape character assessment initiative-*

BUPT

ELCAI[432]*, Les Atlas de paysages Méthode pour l'identification, la caractérisation et la qualification des paysages*[433]);

4. inserarea metodelor utilizate și a concluziilor obținute în teză în cadrul altor inițiative locale precum: realizarea Planului Urbanistic General al Comunei Pietroasa (în prezent în afara termenului de valabilitate) sau în cadrul proiectului *Peisaje culturale (în Banat): IDENTIFICARE*[434]*.*

Prin *reziliența* sa, *gospodăria rurală* este un model de cercetat pentru realizarea viitoarelor politici rurale (locale și regionale), membrii ei deținând încă soluții bazate pe natură (*nature based solutions*), adevărate resurse de cunoaștere în contracararea efectelor unor fenomene precum încălzirea globală. În viitor politicile publice trebuie să fie bazate pe interpretarea *peisajului cultural* și să implice acești adevărați *experți locali* care dețin cunoașterea necesară viitoarelor societăți *reziliente*.

[432] European Commission, CORDIS. EU Research results, *European landscape character assessment initiative- ELCAI, https://cordis.europa.eu/project/id/EVK2-CT-2002-80021* (12.12.2020)

[433] République Française, Ministère de l'Écologie, du Développement durable et de l'Énergie, *Les Atlas de paysages Méthode pour l'identification, la caractérisation et la qualification des paysages, https://www.ecologie.gouv.fr/sites/default/files/Les%20Atlas%20de%20paysages%2C%20M%C3%A9thode%20pour%20l%27identification%2C%20la%20caract%C3%A9risation%20et%20la%20qualification%20des%20paysages.pdf (12.12.2020)*

[434] Inițiativă de cartare a peisajelor culturale din Banat, G. Pașcu, T.O.Gheorghiu, M.Danciu, A.Negru, R.Rusu, A. Ciobotă, A. Ianaș, D.Belci. (Consultanți) I.Iamandescu (RO), O.Țiganea (IT) și S. Edelblutt (FR);

BUPT

Anexe

Anexa 1- Perioada postromană, prefeudală și feudală

Între *secolele al IV-lea și al VII-lea* apare o tendință de organizare teritorială a locuințelor în cadrul obștilor, acestea fiind amplasate la distanțe de 15-20 m una de cealaltă, având în jur anexe *gospodărești*[435].

În cadrul șantierului arheologic de la Hodoni-Pustă[436] (sec. al III-lea- al IV-lea) s-au identificat urmele unor șanțuri cu gropi de montaj ai unor stalpi de susținere din lemn, probabil fiind garduri (din nuiele) cu scopul de a delimita suprafețe, sugerând o fază incipientă a gospodăriei. În acestă fază, o gospodărie se compune din casă și o suprafață de teren din apropierea ei cu anexe gospodărești.

În Banat, locuirea în această perioadă se face de asemeni în construcții de tip bordei sau bordei semi adâncit cât și în locuințe de suprafață în sistem unicameral sau bicameral cu vatră. Destul de rar cuptorul se găsește în interior. Adesea locuințele prezintă vetre deschise din piatră lipită cu argilă. Locuințele de suprafață, au plan patrulater, unicameral sau bicameral, mai rar oval și sunt construite din nuiele împletite și lipite cu pământ montate pe structură din bârne cu diametrul aproximativ de 15 cm. În cazul locuințelor bicamerale, peretele despărțitor este realizat din pământ[437].

Pe lângă locuințele menționate, cercetările arheologice relevă o serie de anexe gospodărești precum gropile de provizii, interioare și exterioare locuinței și gropi menajere. Atât gropile de provizii precum și gropile menajere (prin conținut) dovedesc caracterul rural- preponderent agricol extensiv și zootehnic al comunităților.

Din punct de vedere al meșteșugurilor, din cercetările arheologice reiese o înclinație spre prelucrarea lemnului și metalului, lucru confirmat prin iscusința construirii edificiilor integral sau parțial din lemn, descoperirea anumitor unelte și scule. Meșteșugul de prelucrare a lemnului, poate fi explicat și prin contextul preponderent forestier în care majoritatea comunităților se dezvoltă și care generează o adevărată *civilizație a lemnului*[438] chiar și în zona de câmpie a Banatului și de descoperirea unor locuințe cu profil specializat (metalurgic).

În secolul al VI-lea, cercetările relevă o accelerare a procesului de organizare a comunităților, peisajul natural caracteristic teritoriului bănățean oferind o bună ”protecție” împotriva valurilor successive de migratori, acest teritoriu dezvoltîndu-se treptat[439] prin extinderea comunităților.

---

[435] Adrian Bejan, *Banatul în secolele IV-XII*, Timișoara, Ed. De vest, 1995, p. 45;
[436] Banatica, vol. VIII, Muzeul de istorie al județului Caraș-Severin, Reșița, 1985, pp. 187-200;
[437] Adrian Bejan, *op. cit.*, p. 33;
[438] Ioan Munteanu, *Banatul istoric 1867-1918. Ocupații. Economia*, Vol. II, Timișoara, Ed. Excelsior Art, 2007, p.15;
[439] Liviu Mărghitam, *Banatul în lumina arheologiei*, Timișoara, Ed. Facla, 1985, p. 152;

BUPT

Din date arheologice, în perioada feudală timpurie (*secolele al VIII-lea și al IX-lea*), locuirea pe teritoriul Banatului este caracterizată de o organizare în obști sătești, structurate în grupuri mai restrânse ca dimensiuni dar mai numeroase, situate preponderent protejate de relief (pe văile râurilor sau în depresiuni). Există păreri ale cercetătorilor conform cărora, obștile erau organizate în "cuiburi", de câte 3-4 locuințe, în spațiile dintre ele definindu-se căi de acces și spații pentru grădini, cuibul fiind format dintr-o familie "nucleu" din care se desprind familii "lăstar" care roiesc în cadrul aceleiași vetre și își constituie propria gospodărie[440]. Acest fenomen se respectă până în prezent.

În Banat sunt consemnate arheologic sate care ocupă suprafețe mari precum Ilidia în Caraș- Severin (2 ha). Acestea cunosc și un dinamism teritorial foarte important în jurul unei vetre inițiale determinat probabil de practicarea unei agriculturi empirice, bazate pe defrișări forestiere denumite "curături" (Gornea, Caraș-Severin: Căunița de Sus sec. VII-VIII- Zamonițe (nivelul I)- Cotul Tomii/ Pod Păzărișteț/ Țărmuri/ Zamonițe II care este o extindere probabilă de la Țărmuri)[441], practică agricolă care se regăsește în unele sate din România până târziu (nordul Munteniei în 1948)[442]. Este consemnat astfel un fenomen generalizat de "roire" în jurul vetrei inițiale, care redă un dinamism al dezvoltării obștilor pe teritoriul Banatului[443].

Este caracteristică locuința de tip bordei cu colțuri rotunjite, cu una sau două camere. Focul se face în principal în vetre deschise din piatră sau în cuptoare amenajate în peretele bordeiului.

Considerăm relevant modul de transformare a formei locuinței de tip bordei descoperită la Gornea în lucul *Căunița de Sus*, care surprinde etape diferite în evoluția arhitecturală, observându-se o tendință de ridicare graduală a pardoselii către construcție pe sol (**Fig. 83**):

- Faza I a locuinței: cu plan dreptunghiular (3,5x2,5 m), pardoseala la -1,5 m cu 3 cm de lut bătătorit (posbil și cu rol de impermeabilizare) având în colț cuptor din pietre nefasonate cu vatră rotunda (d=40 cm);
- Faza a II-a a a locuinței: pardoseala ridicată cu 0,5 m (-1 m), transformarea planului dreptunghiular într-un plan circular obținut prin rotunjirea colțurilor încăperii și apariția unei abside pe o latură a casei (posibil lîngă presupusul acces) în interiorul căreia este un cuptor de pâine bine conservat;
- Faza a III-a a locuinței: cu pardoseala ridicată (- 0,7 m) și extinderea cu un coridor de acces de aproximativ 1 m lățime pe o latură. Forma se schimbă din nou devenind ovală și pe latura sud-est apare un posibil cuptor din piatră[444]. Există deci o tendință de trecere de la bordei/ semibordei la locuința de suprafață.

---

[440] Maria Comșa, *Cultura Materială Veche Românească (Așezările de la Bucov-Ploiești)*, București, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, București 1978, p. 145;
[441] Banatica, vol. VII, Muzeul de istorie al județului Caraș-Severin, Reșița, 1983, p. 138;
[442] Paul H. Stahl, *Triburi și sate din sud-estul Europei*, București, Ed. Paideia, 2000, pp. 136-137;
[443] Teodor O. Gheorghiu, *Locuirea tradițională rurală din zona Banat- Crișana. Elemente de istorie și morfologie; protecție și integrare*, Timișoara, Ed. Eurobit, 2008, p. 27;
[444] Liviu Mărghitam, *op. cit.*, p. 65;

BUPT

Ca ocupații principale în acestă perioadă, sunt agricultura, practicându-se diverse tehnici agricole[445]:

- tehnica empirică de defrișare a terenurilor și folosirea pe termen limitat pe solurile sărace nutritiv;
- alternanța culturilor pe solurile nutritive.

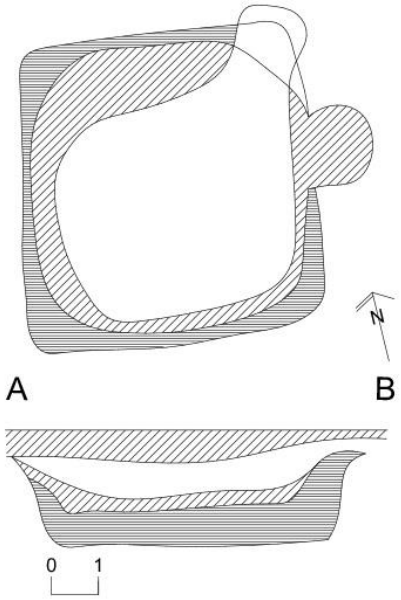

Fig. 83 Locuință bordei cu trei etape succesive de evoluție după Liviu Mărghitan, *Banatul în lumina arheologiei*, Ed. Facla, 1985, p. 65

O altă ocupație este creșterea animalelor. Cercetările arheologice relevă și un avânt al meșteșugurilor, fiind descoperite o serie de ateliere de prelucrare a metalelor și de olărit.

Începând cu *secolul al X-lea* asistăm la o schimbare a sistemului socio-economic prin apariția gradulă feudalismului, din care fac parte voievodul și moșierii proprietari de terenuri. O altă categorie socială este reprezentată de populația de rând, o parte fiind aservită și îndeplinind sarcini la curțile feudale[446].

De asemenea, această perioadă se caracterizează în principal printr-o tranziție de la obștile sătești în uniuni de obști teritorializate (voievodul Glad) înspre faza finală a procesului de feudalizare (Ahtun)[447].

[445] Adrian Bejan, op. cit., p. 86;
[446] Legenda Major. Vita Sancti Gerardi, Moresanae ecclesiae episcopi +1046 în I.D. Suciu, Radu Constantinescu, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, Timișoara, Ed. Mitropoliei Banatului, 1980, pp. 22-56;
[447] Adrian Bejan, op. cit., p. 131;

BUPT

Izvoare istorice relevă o definire geografică clară a teritoriului bănățean (secolul al X-lea), având limite naturale clare (râul Mureș (N), Țara Hațegului (E), Dunărea (S) și râul Tisa (V))[448].

Foarte important este momentul de teritorializare a obștilor, moment legat de delimitarea clară a gospodăriei, are va cuprinde locuința, curtea și anexele gospodărești care devin proprietate privată. Acest tip de delimitare va face trecerea de la proprietatea devălmașă, la forme primare de proprietate, rămânând în devălmășie doar izlazul, pădurea și apele[449], sistem păstrat până în contemporaneitate.

Locuirea în acestă perioadă este preponderent de tip bordei. Cercetările arheologice de la Gornea în locul denumit *Zomonițe* au identificat straturi succesive de locuire din perioada feudală suprapuse (sec. al VIII- lea- al X- lea și altul dintre sec. al XI-lea și al XIII -lea[450]). Pe acest sit s-au identificat 12 locuințe. În continuare prezentăm locuința de meșter fierar cu următoarele principii constructive:

- plan rectangular cu colțuri rotunjite și dimensiuni de 3,2x 2,3x 0,45 m;
- instalație de foc situată la un metru distanță. Cuptorul de fierar în forma unui trunchi de piramidă cu baza mare în jos amplasat în incintă. În exteriorul lui s-au descoperit urme și depozite de zgură[451] (**Fig. 84**).

Datorită contextului istoric și atacurilor repetate ale migratorilor (confirmat și de elemente ale cercetărilor arheologice) și posibil unor incursiuni ale Regatului Ungar, în această perioadă apar o serie de așezări fortificate din pământ sau piatră (Ilidia, Pescari, Vladimirescu)[452].

Dezvoltarea economică și socială este confirmată și de tranziția, în cazul unor comunități, da la statutul de comunitate rurală la cel de comunitate rural- urbană. Acesta este și cazul consemnat istoric în cadrul Legendei Major[453] al localității Cenad (Urbs Morisena).

Evoluția socială, politică și economică a obștilor continuă în secolul al XII-lea, caracterul rural al majoritpții comunităților păstrându-se, comunitățile suferind doar creșteri teritoriale prin fenomenul de roire în jurul vetrei inițiale (Gornea) sau chiar apariția unor zone din perioade istorice diferite (Ilidia).

---

[448] Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, Cluj, Ed. Dacia, 1971, p. 31;
[449] Ștefan Olteanu, *Societatea Românească la cumpănă de milenii (Secolele VIII-XI)*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1983, pp. 150-151;
[450] Banatica, vol. VII, Muzeul de istorie al județului Caraș-Severin, Reșița, 1983, pp. 249-266;
[451] *Ibidem*;
[452] Adrian Bejan, *op. cit.*, p. 122;
[453] Legenda Major. Vita Sancti Gerardi, Moresanae ecclesiae episcopi +1046, op. cit.;

BUPT

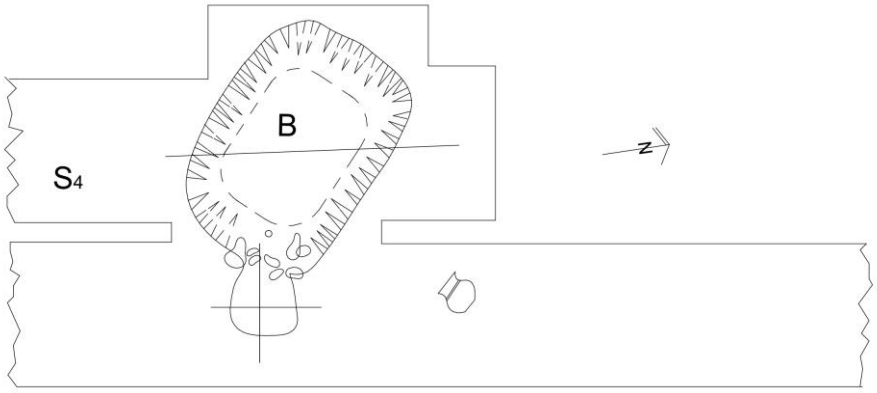

Fig. 84 Locunță de fierar, Gornea locul *Zomonițe*, jud. Caraș Severin după *Banatica, vol. VII, Muzeul de istorie al județului Caraș-Severin, Reșița, 1983*

Ca o dovadă a dezvoltării economice și sociale, în cadrul comunităților apar elemente construite în folosința comună a obștei (biserica, necropolă, fortificație). În cazul comunității din Ilidia s-au descoperit două biserici, una tip "sală" în zona denumită "Cetate" și o biserică rotondă în "Oblița" fiecare cu necropolă- cea din "Cetate" posibil datată încă din sec. al XI- lea[454].

Din punct de vedere istoric este consemnată organizarea politică în comitate fiind consemnate comitatele Cenad (1197), Caraș (1200) și Timiș și secolul al XIII-lea comitatul Arad[455].

Caracteristică pentru perioada următoare (*secolele al XI- lea și al XIII-lea*) este coexistența proprietății obștești cu proprietatea privată asupra gospodăriei. În paralel se dezvoltă proprietatea feudală. Proprietățile feudale se formează prin deposedarea obștilor sătești de către feudali care s-au ridicat din rândul lor sau au venit din exterioriorul obștei sau prin donații regale făcute în scop de recunoaștere a unor merite[456].

Locuitorii obștilor lucrează în general în cadrul gospodăriei proprii (casa cu terenul de lângă și anexe gospodărești) pe care o dețin în proprietate, împărțind pe principii devălmașe restul teritoriului agricol.

Pentru înțelegerea relațiilor sociale și a modului în care a evoluat gospodăria în Banat, considerăm important de menționat fenomenul de trecere a țăranilor de la statutul de iobag al regelui, care avea drept de proprietate în cadrul obștei și diverse obligații față de rege înspre statutul de iobag dependent de nobil, fără drept de proprietate asupra pământului, dreptul de proprietate fiind convertit în drept de folosință în schimbul unor diverse obligații față de nobil[457]. Curtea feudală devine

[454] Banatica, vol. II, Muzeul de istorie al județului Caraș-Severin, Reșița, 1973, pp. 314-319;
[455] Adrian Bejan, *op. cit.*, p. 133;
[456] Ioan Hațegan, *Habitat și populație în Banat (sec. XI-XX)*, Timișoara, Ed. Mirton, 2003, p. 52;
[457] *Ibidem,* p. 53;

BUPT

nucleul economic central al satului feudal, în jurul căruia se organizează toate gospodăriile rurale aparținăroare.

Agricultura cunoaște o dezvoltare puternică și un proces de schimbare al tehnologiei. De la practicile agricole arhaice se trece la practici mai eficiente, folosind metoda celor 2 parcele: un an se cultivă, unul se lasă terenul la odihnit fiind pășunat în timp ce parcela "odihnită" este cultivată. Tehnica agricolă cunoaște o dezvoltare în această perioadă, prin introducerea plugului cu brăzdar din fier și dezvoltarea instalațiilor precum morile de apă. *Economia bazată pe procedee tehnice și tehnologice* înlocuiesc ușor *economia naturală*[458]*,* sistemele de cultură extensive, bazate pe practici agricole empirice (defrișarea/ dezțelenirea/ desecarea, cultivarea terenului pe perioade de timp scurte, cu tehnică empirică, până la epuizare și ulterior părăsire) sunt îmbunătățite.

În această perioadă se remarcă o îmbunătățire a tehnicilor constructive ale casei. Sunt relevante pentru studiul evolutiv al gospodăriei din Banat propunerile de restituire ale locuinței realizate de Dumitru Țeicu în urma campaniilor arheologice de la Ilidia din anii `70 și `80.

În cadrul complexelor cercetate se remarcă un sistem constructiv care prin lipsa gropilor de stâlpi de susținere structurală, sugerează că pereții sunt realizați din bârne din lemn suprapuse orizontal și îmbinate la colțuri (Blockbau) așezate pe tălpi din bârne groase din lemn sau fundație din piatră[459] (**Fig. 85**).

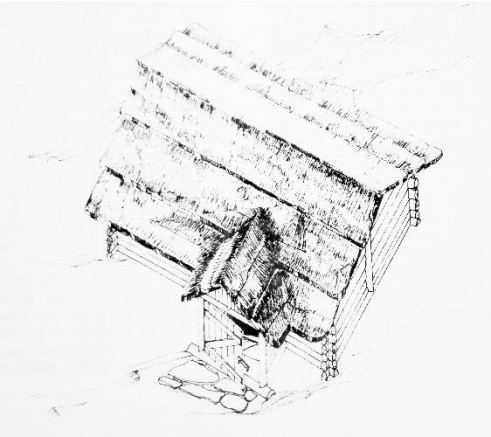

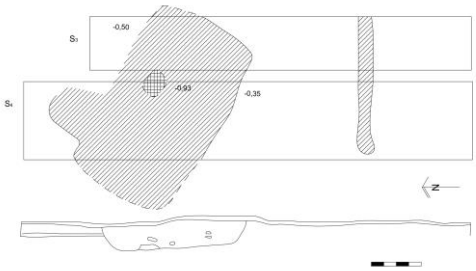

Fig. 85 (stânga) restituire a lucuinței din sec. al XII-lea, *Ilidia- Funii*, (dreapta) plan al lucuinței din sec. al XII-lea, *Ilidia- Funii* după Dumitru Țeicu, *Ilidia un centru de putere din sec. XII- XV*, Ed. Istros, 2017, p. 167-168

Dealtfel, o sinteză a tipurilor constructive descoperite în cadrul unor cercetări arheologice ale principalelor așezări din secolele al XII-lea și al XIII-lea din Banatul Montan (Gornea, Moldova Veche, Ilidia) sugerează, sub rezerva arealului restrans al cercetărilor, ipoteza existenței unui tip predominant de locuință cu un anumit

[458] *Ibidem*, p. 54;
[459] Dumitru Țeicu, *Ilidia un centru de putere în secolele XII- XV*, Brăila, Ed. Istros, 2017, pp. 162-165;

BUPT

specific constructiv îmbunătățit[460] față de cel din perioadele anterioare având următoarele caracteristici constructive:

- plan rectangular, rotunjit la colțuri sau oval cu suprafața variabilă (10-24 mp);
- pardoseala ușor adâncită;
- sistem constructiv în cununi din lemn- *Blockbau*, așezate pe tălpi din lemn și învelitoare din stuf (ipoteză- deoarece lipsesc gropile pentru stâlpi de susținere a pereților și acoperișului);
- curți țărănești din secolele al XIII-lea și al XIV-lea cu un iventar gospodăresc complex, reconstituind astfel imaginea unei gospodării medievale evoluate care cuprinde: curtea, casa de locuit, adăposturi pentru animale și posibil spații pentru depozitare (ipoteza).

Această ipoteză este foarte atractivă deoarece ea constituie un un moment important în analiza parcursului evolutiv al gospodăriei din Banat, urmând ca viitoarele investigații arheologice să o confirme[461].

Din punct de vedere politic și social, în intervalul dintre secolele *al XIV-lea și al XVI-lea*, Bantul este orânduit pe principiile feudalismului clasic. Tot mai puțini țărani dețin în proprietate terenuri agricole, gospodăria fiind astfel deposedată de "obiectul" cel mai important, pământul. Se mai regăsesc gospodării cu proprietate a pământului și mai ales în zonele de deal și munte unde încă există practici devălmașe și transmiterea proprietății mezinului familiei (principiul ultimeigenituri).

Gospodăria își pierde structura inițială, țăranul își menține dreptul de proprietate asupra bunurilor imobile (casa și anexe gospodărești) și pe bunurile mobile (uneltele necesare gospodăriei, animale) și primește doar drept de folosință asupra pământului. Domeniul feudal cuprinde unul sau mai multe sate și deține în proprietate întregul teritoriu agricol[462].

Henri H. Stahl (1998) realizează o schematizare a organizării spațiale a unui sat feudal care relevă o structură de funcțiuni împărțită în două mari zone:

- gospodăria în intravilan cu terenul din proximitatea ei aflat în folosul fiecărei case și care împreună cu restul gospodăriilor constituie o vatră de sat compact sau împrăștiat în cătune;
- teritoriul din jurul vetrei care se constituie dintr-o zonă de teren agricol situată tangent vetrei, cultivată în funcție de tehnicile agricole disponibile vremii. Acest teritoriu este de obicei organizat pe 2-3 mari tarlale subdivizate în loturi alungite controlate prin regula asolamentului (obligația fiecărui membru este să practice același asolament). Zona de pădure în care folosința este liberă tuturor mebrilor obștei (*communax*). Această zonă dă de asemena posbilitatea practicării unei agriculturi cu tehnici bazice, prin defrișări și folosirea terenului astfel defrișat maxim 4 ani. După caz, pe lângă vastele suprafețe cu pădure exsită întinse terenuri

[460] Dumitru Țeicu, *Banatul montan în Evul Mediu*, Ed. Banatica, Timișoara, 1998, pp. 98-105;
[461] *Ibidem*, p. 105;
[462] Dumitru Țeicu, *Ilidia un centru de putere în secolele XII- XV*, Brăila, Ed. Istros, 2017, pp. 56-58;

BUPT

înțelenite care sunt exploatate prin tehnica agriculturii mutătoare, dezțelenire ocazionale/temporare în schimbare permanentă.

ANEXA 2- Perioada otomană

Considerații administrative și sociale

După anul 1552, odată cu cucerirea cetății Timișoara și instaurarea dominației otomane, când o mare parte din Banat devine pașalâc turcesc, organizarea politică și administrativă se va schimba din nou, organizarea veche fiind înlocuită cu organizarea proprie otomană[463] sub formă de pașalâc cu capitala la Timișoara. Acesta este sub conducerea beglerbegului (beiul beilor) care la rândul sau va avea în subordine mai mulți sangeacbei, teritoriul fiind împărțit în sangeacuri care la rândul lor sunt formate din kazale în jurisdicția unor judecători (kadi), subdivizate la rândul lor în comune și sate[464]. După cucerirea Banatului de către otomani, sunt consemnate 12 astfel de circumscripții judiciare (kazale) în cadrul vilayetului Timișoara (1664) urmând ca în 1699 numărul lor să fie redus la 10, fiind consemnate noi kazale (Făget și Palanca Bănățeană)[465] și comasarea altora mai vechi.

Considerații urbanistice și de arhitectură a gospodăriei

Evliya Celebi (1660) realizează în jurnalul său de călătorie o descrierea localităților din această perioadă, prin care consemnează că în Banat se locuiește în case din piatră sau lemn dar de cele mai multe ori din chirpici, acestea fiind acoperite cu stuf sau șindrilă din lemn, iar casele locuitorilor vlahi nu au voie să fie mai mari decât cele ale otomanilor[466].

Nu cunoaștem foarte multe date despre organizarea gospodăriei în această perioadă, dar sunt relevante mărturiile călătorilor care vizitează Banatul în timpul ocupației otomane (Evliya Celebi) și după instaurarea Administrației Imperiale Austriece (Griselini, Bel). Înclinăm să credem că în afara localităților mari, unde o parte a arhitecturii, în special cea a reprezentanților Administrației Otomane, este de influență otomană, în sate nu s-au produs schimbări mari din punct de vedere al arhitecturii casei.

Sistemul constructiv autohton a fost păstrat și în timpul ocupației otomane fiind preluat chiar de primele valuri de coloniști după retragerea din Banat a Imperiului Otoman:

"…nemții au venit în țară după alungarea turcilor și au trait în 30 de colonii mai mici, sau mari. Casa lor cu două încăperi constă din camera și bucătărie…Intrarea în

[463] Banatica, vol. IV, Muzeul de istorie al județului Caraș-Severin, Reșița, 1977, p. 226
[464] Vasile V. Muntean, *Contribuții la istoria Banatului*, Timișoara, Ed. Mitropoliei Banatului, 1990, p. 112;
[465] Cristina Feneșan, *Vailayetul Timișoara (15512-1716)*, Timișoara, Ed. Ariergarda, 2014, pp. 143-144;
[466] Vasile V. Muntean, *op. cit.*, p. 116;

BUPT

casă se află în partea dinspre stradă, acoperișul în două ape are streașina puțin lărgită în față, care servește ca acoperiș de protecție pentru diferite obiecte și unelte. Pereții casei sunt din nuiele împletite, crengi sau bețe de cânepă lipite cu pământ".[467]

Locuirea din Timișoara la începutul secolului al XVIII-lea se face în case care sunt *"păcătoase și prost clădite"*[468], percepție subiectivă pe care Cristina Feneșan o asociază cu modestia tipică a locuințelor musulmane a căror fațadă este mai degrabă modestă față de interiorul dotat cu toate cele necesare. Legat de materialitate și sitemul constructiv, casele otomane din Timișoara *"sunt din lemn cu un cat și cu o curte pătrată, cu acoperișuri plate, așa cum le preconizează Coranul"*[469].

Documentele vremii și jurnalele de călătorie consemnează existența unui tip de casă turcească cu plan multicameral (2 sau 3 camere)[470] format din camera, bucătărie și cămară sau două camere și bucătărie, probabil frecvent în cazul familiilor mai înstărite și un tip de casă mai des întâlnit, cu plan unicameral[471] în care locuiște întreaga familie sau cea formată dintr-o singură camera cu bucătărie și cămară și o mica grădină în extensie[472].

Spațiile interioare nu au înălțime mare, fiind realizate la scara omului cu o înălțime utilă de 2,2 m. Excepție de la aceste reguli sunt casele persoanelor cu rang în Administrația Otomană, astfel fiind consemnată și în Timișoara casa alaybegului Ismail care după descrieri avea 8 camere, un cerdac, un vestibul și poseda grădină cu grajd, fântână și cuptor de pâine[473]. Într-o descriere a peisajului împrejurimilor cetății Timișoarei din 1663, orașul are în proximitatea sa multe grădini cu livezi roditoare, cultivate dezordonat, care dau o atmosferă anume orașului[474] (**Fig. 86**).

---

[467] Matej Bel, *Compendium Hungariae Geograficum*, apud Teodor Octavian Gheorghiu, *Locuirea tradițională rurală din zona Banat- Crișana. Elemente de istorie și morfologie; protecție și integrare*, Timișoara, Ed. Eurobit, 2008, p. 34;
[468] M. M. Alexandrescu-Dersca-Bulgaru, *Călători străini despre Țările Române*, vol. 8, București, 1983, p.523 *apud* Cristina Feneșa, *Cultura otomană a Vilayetului Timișoara (1552-1716)*, Timișoara, Ed. De Vest, 2006, p. 113;
[469] Petre Anton Petri, *Die Festung Temeschwar,* p.17, *apud* Cristina Feneșa, *Cultura otomană a Vilayetului Timișoara (1552- 1716)*, Timișoara, Ed. De Vest, 2006, p. 113
[470] Cristina Feneșan, *Cultura otomană a Vilayetului Timișoara (1552- 1716)*, Timișoara, Ed. De Vest, 2006, p. 117;
[471] *Ibidem*, p. 115;
[472] *Ibidem*, p. 114;
[473] *Ibidem*, p.118;
[474] H. Ottendorf, *Von Wien Auff Temeswar 1663*, traducere de Marlen Negrescu, Ed. Banatul, Timișoara, 2006, pp. 16-17;

BUPT

Fig. 86 Stampă a Timișoarei care evidențiază trama orașului în care se remarcă cele 8 moschei mari și biserici iar în prim plan peisajul specific cu grădini cu pomi fructiferi (Henrik Ottendorf, *Von Wien Auff Temeswar 1663,* traducere de Marlen Negrescu, Ed. Banatul, Timișoara, 2006)

Fără a exista multe descrieri precise ale fațadei casei turcești din pașalâcul Timișoara, o sursă istorică importantă o constituie lucrările unor artiști călători care surprind detalii arhitecturale ale fațadei (**Fig. 87**) sau chiar detalii de interior ale unor case cu specific arhitectural otoman din Banat.

Considerații funciare și agricole

Regimul de proprietate se schimbă radical, sultanul este singur proprietar asupra tuturor pământurilor și a oamenilor de aici (re'aia). Noua administrație, schimbă orânduirile vechi, anulând astfel toate drepturile și privilegiile nobililor[475]. Țăranul creștin este proprietar doar pe casă, anexe gospodărești și bunuri, pământul fiind dat în folosință în schimbul unor obligații financiare[476]. Pământul întregului teritoriu este parcelat în loturi (cift) cu suprafața cuprinsă între 60-150 donum (1 donum= 939,9 mp)[477] și este atribuit în folosință cu obligația de cultivare. Părăsirea sau lăsarea în paragină sunt sancționate drastic financiar și chiar prin cădere din drepturile de folosință.

[475] Traian Birăescu, *Banatul sub turci*, Timișoara, Ed. Revistei Vrerea, 1934, p. 13;
[476] Ioan Hațegan, *op. cit.,* p. 60;
[477] Cristina Fenășan, *op. cit.*, p. 45;

BUPT

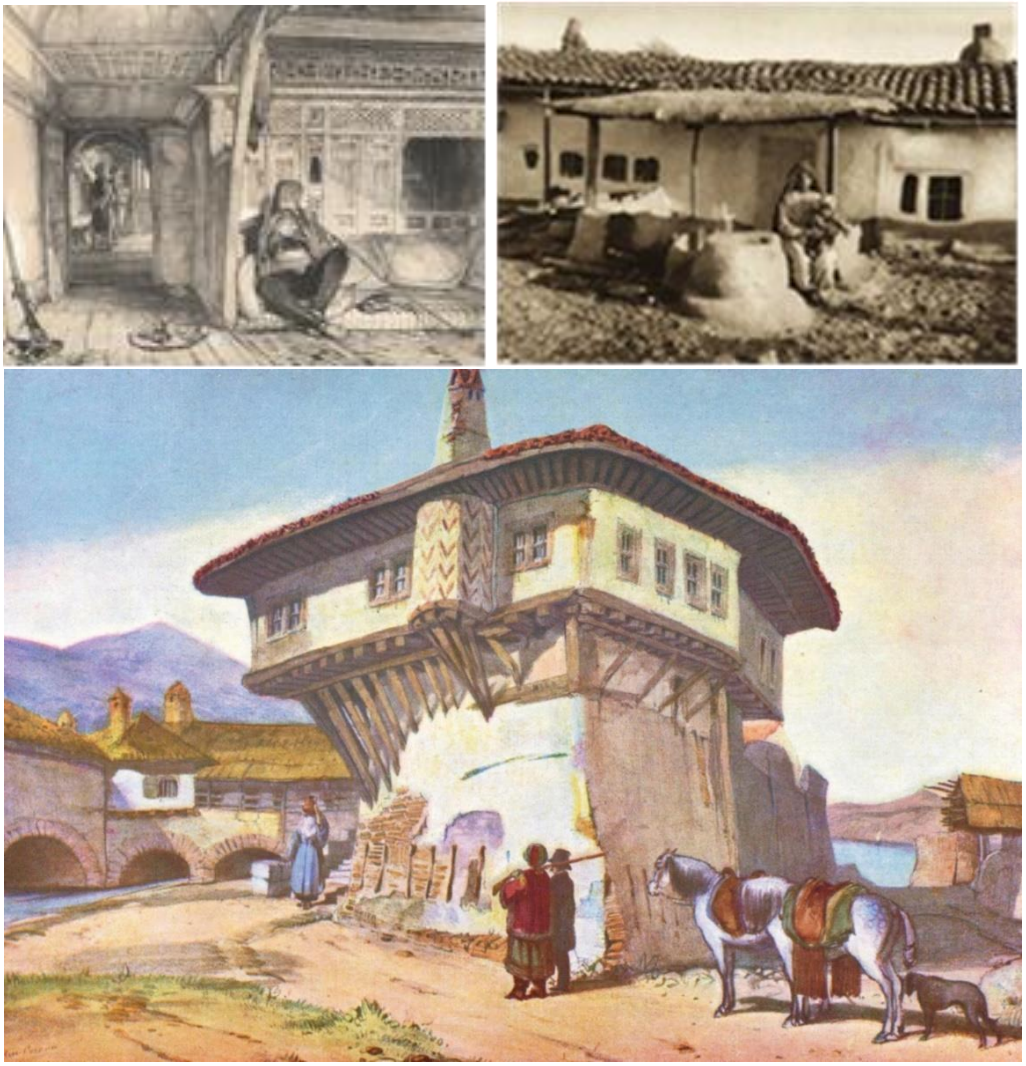

Fig. 87 (stânga sus) interior în casa Pașei din Orșova, arhitectură turcească (*Frederick Lewis (1804-1876)* după un desen de John Richard Coke Smyth (1838), Royal Academy of Arts, www.royalacademy.org.uk) (dreapta sus) colibă turcească din Bazargic- Dobrici, *(Rumänien: Landschaft, Bauten, Volksleben, Kurt Hielscher, 1931)*
(jos) casa Pașei din Orșova, arhitectură turcească (Colecția Muzeului Național de Istorie a României, litografie după John Frederick Lewis, 1820, www.imagoromaniae.ro)

Astfel terenul împărțit se regăsește sub trei forme de proprietate ale Sultanului asupra pământului și locuitorilor din perioada Otomană:

- o categorie o reprezintă proprietățile de zeciuilă care erau atribuite doar musulmanilor cu titlul de *mülk*, având obligația plății dijmei[478];

[478] *Ibidem*, p. 46;

BUPT

- o altă categorie de teren era destinată locuitorilor nemusulmani, intitulată *kharadj,* pentru care aveau obligația plății dijmei și a dării anuale[479];
- o a treia categorie de proprietate a statului este *mîrî* și este atribuită țăranilor cu obligația de cultivare permanentă a terenului, plata dijmei și a dării anuale. Pentru această categorie, necultivarea succesivă a terenului timp de trei ani, putea duce la căderea din drepturi[480].

Terenul este atribuit în posesiune condiționată, în funcție de merit și rang în trei unități de posesiune (domenii) cu dimensiuni diferite. Călătorul turc Evliya Celebi consemnează în jurnalul său de călătorie următoarea situație a domeniilor în pașalâcul Timișoara: 11 *hâsuri*, 1090 *zaiamete* și mai multe *timare*[481]și un tip de posesiune special l-a constituit *vakiful* (al organizațiilor caritabile care au scop ajutorarea celor săraci, construcția/ întreținerea bailor commune, a djamiilor, școlilor etc.)[482].

Chiar dacă inițial posesorii se supun regulii de transmitere a proprietății din generație în generație, odată cu schimbarea organizării politice și sociale în Banat, aceștia devin simpli "arendași", având obligația plății dărilor către puterea otomană. O serie de obligații financiare din sistemul existent în momentul cuceririi otomane sunt păstrate integral și transpuse în sistemul de codificare fiscală otomană precum[483] *darea pe gospodărie* sau *dijma*.

Pe lângă obligațiile financiare transpunse în legiuirile fiscale otomane, sunt introduse și obligații noi precum *ispendje*-ul care se adresează locuitorilor creștini si reprezintă un mod de răscumpărare în bani a muncii datorate stăpânirii otomane[484]

Din motive pragmatice, legate de eficientizarea nivelului de încasare al dărilor către Poarta Otomană dar și din cauza reorganizărilor administrative, de-a lungul ocupației se realizează o serie de recensăminte- *tahrir* (1554, 1567, 1579) care redau realitățile sociale ale vremii. Flexibilitatea încasării dărilor, posibilitatea negocierii metodei de plată (în bani sau în produse), a făcut ca în această perioadă gospodăriile în Banat să se emancipeze, dezvoltându-se. Cu toate acestea, ca împotrivire administrației Porții, sunt consemnate o serie de revolte ale poulației române rurale, în 1593- o palancă bănățeană, în 1594 o alta și repetate atacuri ale lotrilor în 1687[485].

Istoricul Ioan Munteanu amintește în lucrarea sa de o reducere a sarcinilor fiscale și atribuirea în proprietate a terenului pe care îl au în folosință țăranii în Banat (după 1699)[486]. Cercetarea detaliată făcută în arhive de Cristina Feneșan nu confirmă existența unui astfel de document, dânsa oferind spațiu consistent în

---

[479] *Ibidem*;
[480] *Ibidem*;
[481] Mihail Guboglu, *Călătoria lui Evliya Celebi Efendi în Banat. 1660*, în "Studii de istorie a Banatului", vol. 2 Timișoara, 1970, p.29 apud Ioan Munteanu, *Banatul istoric 1867-1918. Ocupații. Economia*, Vol. II, Timișoara, Ed. Excelsior Art, 2007, p. 23;
[482] Cristina Feneșan, *op. cit.*, pp. 64-65;
[483] *Ibidem*, pp. 37-44;
[484] *Ibidem*, p. 41;
[485] Vasile V. Muntean, *op. cit.*, p. 114;
[486] Ioan Munteanu, *op. cit.* , p. 24;

BUPT

lucrările publicate subiectului fiscalității și proprietății în perioada otomană în Banat. Sunt menționate totuși facilitățile fiscale mai blânde față de alte teritorii vecine cucerite, fapt care a generat un process natural de repopulare[487]. În baza acestor date nu foarte clare, alegem să fim reținuți în privința acceptării existenței unei hotărări de împroprietărire a țăranilor în Banat în perioada otomană, urmând ca cercetări viitoare să clarifice această temă.

Înclinăm să credem că sub ocupația otomană, peisajul satului din Banat nu a fost influențat major. Excepție sunt satele părăsite sau parțial părăsite, fenomenul de depopulare a unor localități manifestându-se preponderent în zone de conflict (zona de fontieră, zone de incursiune a tătarilor) sau datorită unor epdemii, unele sate rămânând complet abandonate perioade lungi de timp. Legat de peisaj, nu avem descireri amănunțite din această perioadă, relevante fiind totuși descrierile de peisaj agricol din jurul cetății Timișoara realizate de Evliya Celebi în paginile jurnalului său de călătorie, care pe lângă valoarea descriptivă, oferă detalii despre tipicul agriculturii, speciile cultivate și tipul de culturi agricole:

"Podoaba acestei cetăți constă în faptul că e așezată pe un pământ înverzit, mănos și că e înconjurată de grădini și de parcuri de trandafiri. Pe aceste câmpii nu se află piatră nici măcar cât un bob de fasole; pe un astfel de loc e construită această cetate."[488] sau

"[…]pe al cărui dealuri cresc soiuri atât de diferite de vișini, fragi, pruni și afini, cum nu se mai află în alte țări. Acesta fiind un ținut rece, aici nu cresc smochini, măslini, rodii și bumbac, în schimb se găsesc mulți peri"[489] și

" Dintre animalele care cresc în împrejurimi, caii, boii, bivolii, oile și mieii sunt așa de mulți încât numai Allah le mai știe numărul"[490].

O descriere a peisajului agricol și a potențialului fertil al terenului în momentul instaurării ocupației austriece o realizează și Griselini în lucrarea sa monogrfică despre Banat:

"Tot ce era și este bun și de folos din cele oferite de Banat constă dintr-o mulțime de pământuri, dintre care unele erau atât de întinse, încât nu puteau fi cuprinse nici de ochii cei mai ageri. Șesul Banatului oferea imaginea unei mări liniștite și întinse, așa cum ne-o putem închipui, înconjurată de înălțimi și dealuri, parcă tulburată de furtună."[491] sau *"Așa era odinioară în Banat, care întrece cu mult în rodnicie orice altă țară din Europa"*[492]

Astfel, din punct de vedere al ocupațiilor, întreg teritoriul Banatului rămâne cu ocupație principală agricultura, se cultivă în continuare în principal grâne dar se practică și viticultura și pomicultura. Creșterea animalelor este în continuare o ramură importantă agricolă, constatându-se totuși o creștere a numărului de ovine

---

[487] Cristina Fenășan, *op. cit.*, p. 238;
[488] Evliya Celebi, *Seyahatname*, vol. V, p. 389 apud M. M. Alexandrescu- Dersca Bulgaru, M. Mehmet, *Călători străini despre țările române*, vol. VI, p. 496;
[489] *Ibidem*, p.501;
[490] *Ibidem*, p.501;
[491] Francesco Griselini, *Încercare de istorie politică și naturală a Banatului Timișoarei*, Timișoara, Ed. Facla, 1984, p.125;
[492] *Ibidem*, p.126;

BUPT

ca o adaptare la specificul culturii otomane. Aceste schimbări se observă și în raport cu anumite meșteșuguri care acoperă nevoile culturale otomane[493].

Deși nu am găsit resurse de text pe tema aceasta, înclinăm să credem că locuirea în satele din Banat în perioadă dominației otomane se face în continuare în locuințe cu specific autohton (locuințe de suprafață sau bordei). Ne bazăm această afirmație în primul rând pe jurnalele de călătorie ale unor călători care vizitează Banatul după retragerea Imperiului Otoman și descriu locuirea din acest teritoriu:

"Bărbații se ocupau doar de construirea unor bordeie mizerabile, încheiate din împletitură de paie sau nuiele de salcie și acoperite cu un strat de lut sau cretă.[494]"

[493] Ioan Hațegan, *op. cit.*, p. 62;
[494] Francesco Griselini, *op. cit.*, p. 126;

BUPT

Anexa 3- STUDII DE CAZ COMUNA PIETROASA

A.1.
Sat: Crivina de Sus
Comuna: Pietroasa
Nr. gospodărie: 85
Cod fișă: CR85
Data completării: iulie- septembrie 2019
Familie: Anghel/ Petroviciu (prin căsătorie- generațiile actuale)
Nr. generații conlocuitoare: 3
Nr. membrii familie: 7
Dispunere pe varste: 74; 52; -; 33; 30; 29; 22
Interviuri: Anghel Sabina (74), Petroviciu (Anghel) Zorica (52); Petroviciu David (22)
Metodologie de analiză: documentare grafica (schițe de teren), observație directă, interviu semi- direcționat, desen de reconstrucție, documentare fotografică, documentare cartografică, studiu de arhive;
Tip de gospodărie:
Gospodărie concentrată în vatră cu elemente funcționale în hotar. Gospodăria prezintă locuire temporară în hotar în sezonul lucrărilor agricole (activități zootehnice, cosit și adunat fân).

A.1.1. GOSPODĂRIA ÎN VATRĂ

A.1.1.1. Arhitectural- etape evolutive

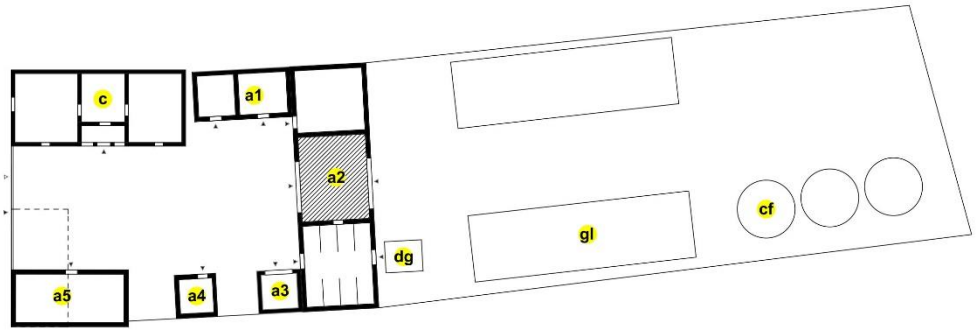

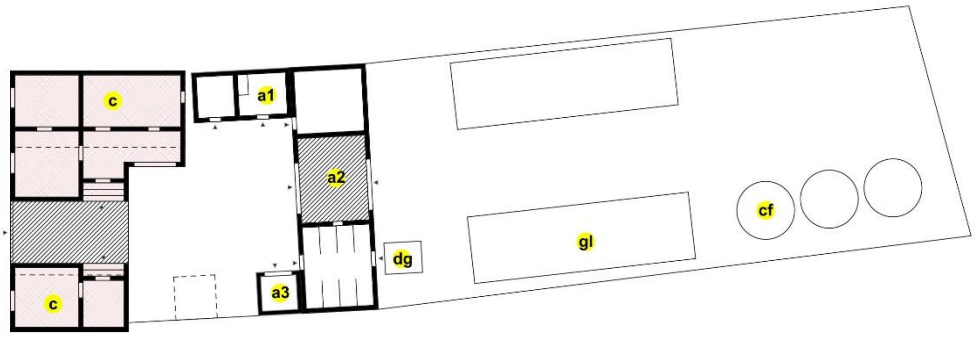

BUPT

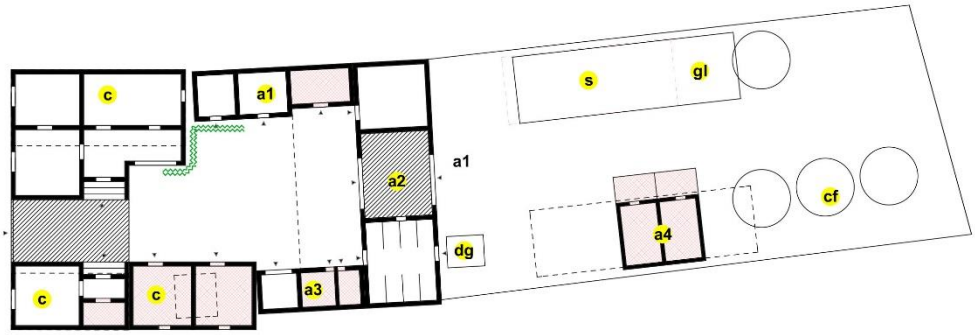

Fig. 88 evoluția în vatră a gospodăriei A din Crivina de Sus **(a)** Plan- desen de reconstrucție al gospodăriei prermergător construcției casei noi (1969); c-casă; a1-a5- anexe gospodărești; dg- deposit gunoi grajd; gl- grădină de legume; cf- clăi fân; **(b)** Plan- desen de reconstrucție al gospodăriei după construcția casei noi (1969); c-casă; a1-a3- anexe gospodărești; dg- deposit gunoi grajd; gl- grădină de legume; cf- clăi fân; **(c)** Plan- desen de reconstrucție al gospodăriei (1970-prezent) c-casă; a1-a4- anexe gospodărești; dg- depozit gunoi grajd; gl- grădină de legume; cf- clăi fân

(a) reprezintă o reconstrucție a gospodăriei din vatră în tervalul cuprins între perioada modernă până în anul 1969

Casa (c) are plan cu 3 camere, o cameră la stradă, o cameră în mijloc (*casa mică*) și o camera înspre grădină. Accesul în casă se face printr-un mic pridvor retras, situat în dreptul camerei din mijloc. În casa mică se află vatra de foc fără coș de fum și o mica sobă (*șpor*) din cărămidă prevăzută cu cuptor.

Constructiv casa respectă sitemul specific zonei în acea perioadă. Este realizată din lemn de stejar cu îmbinări în căţei sau căţei și cheotoare (informație neclară în acest caz) pe fundație din piatră zidită cu pământ și acoperișul învelit cu țiglă. Structura acoperișului este simplă, cu ferme întărite cu clești care în partea inferioară descarcă pe grinzi și cosoroabă, printr-o îmbinare în dinte și cui de lemn. Casa este tencuită cu pământ și văruită.

Anexele gospodărești sunt organizate perimetral pe laturile curții astfel:

- Anexa a1, în continuarea casei, pe latura nord, are plan cu două camere, focărie și cămară. Constructiv, anexa este realizată din lemn de stejar cu îmbinări în căţei pe fundație din piatră și acoperiș cu învelitoare din țiglă. Focăria este un spațiu cu un perete din piatră, pentru a preveni incendiile, și conține vatră de foc și cuptor, fiind folosită pentru gatit, copt pâine și ca afumătoare.
- Anexa a2 închide trecerea într curte și grădină, are plan cu trei spații tehnologice, cămară pentru alimente spre nord, șură cu intrare uscată la mijlocul construcției și grajd înspre sud. Din punct de vedere constructiv, respectă tipicul local. Grajdul poate găzdui 8 animale, similar cu grajdul din hotar. Printr-un gol special deschis în peretele dinspre șură se poate pune fân animalelor fără a intra în grajd. Gunoiul se scoate în depozitul din grădină printr-o altă ușă pe fațada dinspre grădină.
- Anexa a3 pe latura sud a curții, lipită de grajd, este cămară de lemne cu o singură încăpere. Construcția din lemn este închisă pet rei laturi și deschisă spre curte.

BUPT

- Anexa a4 pe latura sud a curții, este o construcție independentă, cu plan cu o singură încăpere cu rol de cocină. Constructiv, anexa agricolă este realizată din lemn de stejar respectând specificul local.
- Anexa a5 pe latura sud a curții, cămara este poziționată opus casei, și are un plan cu o singură încăpere. Modul de așezare pe parcelă este neclar, afirmațiile informatoarei fiind contradictorii, astfel fiind enunțate două ipoteze: cea a așezării cu latura lungă paralelă cu strada și cea a poziționării cu latura lungă perpendicular pe stradă (în lungul parcelei). Agreăm a doua ipoteză, aceast tip de așezare pe parcelă fiind specific în Crivina de Sus.

Funcțional, grădina are rol preponderent productiv și rol de depozitare pentru clăile de fân (cf). În apropierea grjdului se află depozitul de gunoi de grajd, folosit ca fertilizant organic (dg).

(b) reprezintă o etapă din 1969, în care casa veche, cămara de la stradă (a5) și cocina (a4) sunt demolate.

Lemnul care rezultă din demolarea casei și anexelor este dat altor familii din sat care îl folosesc în construcția unor anexe gospodărești pentru părți ale gospodăriei din hotar. Astfel, conform informatoarei A.S. (74 ani), cămara și părți din casă au fost date familiei Datcu care le-a transformat în grajd (*poiată*) pe deal (locație necunoscută). Din informația de la P.Z. (52 ani), cocinile au fost luate de familia Mihuț (familie dispărută în prezent) și transformate în grajd pentru cai la Dosul Măldesc. Scândura de bună calitate care a rezultat din demolare a fost refolosită pentru podirea podului la casa nouă.

În primăvara anului 1969 se construiește casa nouă. Casa (c) are un plan cu 4 camere distribuite astfel: 3 camere cu hol de acces pe partea de nord a construcției, intrare uscată în mijloc și o camera cu hol pe partea de sud. Constructiv, casa este realizată din cărămidă făcută de rromi cărămidari pe deal la sălașul familiei unde sunt toate resursele necesare: pământ bun și apă.

" […] mai bine-ți pica să ți-o facă țiganii decât s-o cumperi. Da la noi când am făcut cărămida am făcut-o aclo pă deal și n-o trebuit să ducem apă, n-o trebuit să ducem pământ că o fost pământu bun. […] și ne-or făcut cărămidă aclo pă deal și dișia or buit-o în vale. Am făcut clacă de-or buit-o că numa noi când o gătam sânguri cu o coșie două? Am strâns tăt satu și într-o zi or buit-o aproape tătă și după aia primăvara am făcut cășile. Toamna or buit-o și primăvara or făcut. Am făcut un cuptori de var iara numa noi că dacă nu, nu ni se anjungea pentru căși […]"[495]

Fundația casei este realizată din beton și piatră. Structura șarpantei este realizată pe scaune rezultând astfel în pod un spațiu de depozitare generos (**Fig. 89**) iar învelitoarea este din țiglă.

[495] *Ibidem*;

BUPT

Fig. 89 Structura șarpantei la casa nouă a gospodăriei A. din Crivina de Sus

Restul anexelor gospodărești se păstrează pe amplsamentul și în forma inițială. Considerăm relevant de a arăta că pe perioada șantierului casei, întreaga familie a locuit în focărie, aceată funcțiune fiind mutată provizoriu în cămara de lângă.

(c) reprezintă ultimele modificări aduse ansamblului format din casă și anexe gospodărești.

Casei (c) i se mai adaugă în anii '70 (1971?) pe latura sud a curții un corp cu plan cu două camere, o bucătărie și o cămară. Accesul în cele două spații se face prin uși deschise din curte. Constructiv, acest nou corp este din zidărie de cărămidă termoeficientă, netencuit și acoperit cu învelitoare din țiglă. În 2017 holul camerei de pe latura sud se restrânge și face loc unei mici băi.

Datorită repoziționării casei noi, paralel cu strada, curtea devine neîncăpătoare, îngreunând fluxurile tehnologice- agricole. Pragmatic, se decide adâncirea curții prin mutarea șurii cu grajd și cămară. Probabil din rigori de cost, se păstrează peretele dinspre grădină (acesta devenind perete inspre curte) iar peretele dinspre curte se mută ca perete în grădină. Astfel curtea se adâncește cu lățimea șurei. Posibil tot din considerente financiare, familia nu mai angajează tencuitor și astfel construcția rămâne netencuită, un neajuns în ceea ce privește cămara deoarece acesta nu mai are microclimatul potrivit pentru păstrarea alimentelor.

" […] da și de aia am mutat...era prea puțin și nu puteai să te întorci cu coșia. Te băgai din drum și pă urmă nu mai aveai unde te întoarce. Și zidul dinclo nu lo-r mai stricat...o pus numa ăsta de aici dincoace și or făcut ăla dinclo ș-or....De când or mutat-o pe mine le-o fost ciuda ca eu am mai zâs: mă înainte erau maistori de lipeau cu pământ și aia cămara o fost lipită...e da ăștia n-o mai lipit-o nimeni, cum o făcut-o așa o rămas și azi." [496]

Anexele gospodărești existente se păstrează dar datorită spațiului rezultat în urma mutării șurei cu grajd apar noi anexe gospodărești în spațiile rezultate astfel:

- Anexa a1 de pe latura nord (focărie și cămară) se extinde cu o nouă încăpere, o cocină cu două spații care ulterior se transformă pe rând în depozitare și grajd pentru capre în sezonul rece;

[496] *Ibidem*;

BUPT

- Anexa a3 se extinde cu două încăperi noi cu rol inițial de cocină și ulterior depozitare;
- În grădină pe latura sud se construiește anexa a4, cocina nouă cu două încăperi, observându-se o tendință de a scoate pe cât posibil anexele zootehnice din curte și muterea lor pe alte amplasamente.

Suprafața grădinii de legume se restrânge astfel considerabil, actualmente fiind în plan construcția unei șuri pentru fân pe amplasamentul grădinii de legume rămase.

A.1.1.2. Urbanistic și funciar- etape evolutive (E)

E1- evidențiază o structură organică a satului, premergător sistematizărilor habsburgice (1784), în care este neclar cum se inserează gospodăria studiată. Este de remarcat faptul că harta Iosefină este premergătoare implementării *Urbariului* în Banat (1780), acest fapt fiind o posibilă explicație pentru lipsa parcelărilor interioare aferente fiecări gospodării, grădinile din vatră părând a fi folosite la comun posibil respectând principiile devălmășiei.

Fig. 90 amplasamentul studiat al *gospodăriei A. din Crivina de Sus* (**E1** stânga sus) Prima Ridicare Topografică Militară (1769-1772), (**E2** dreapta sus) A doua Ridicare Topografică Militară (1819- 1869). (**E3** stînga jos) A treia Ridicare Topografică Militară (1869- 1887), (**E4** dreapta jos) Prezent

E2 și E3- surprind o situație diferită a structurii urbane a satului, după lucrările de compactare și sistematizare habsburgică în urma cărora trama urbană este regularizată. Gospodăria studiată este clar evidențiată în țesut, iar parcela cu curte și grădină este bine definită mai ales că după anul 1848 parcelările trasate cu ocazia implementării Urbariului în Banat sunt trecute în proprietatea fiecărui fermier.

BUPT

Din punct de vedere al așezării pe parcelă, casa și cămara sunt așezate paralel una față de cealaltă, pe laturile nord respectiv sud, în lungul parcelei. O astfel de poziționare creează la stradă un front discontinuu, un element de specific urbanistic al perioadei de după aplicarea reglementărilor urbanistice austriece (**Fig. 91**).

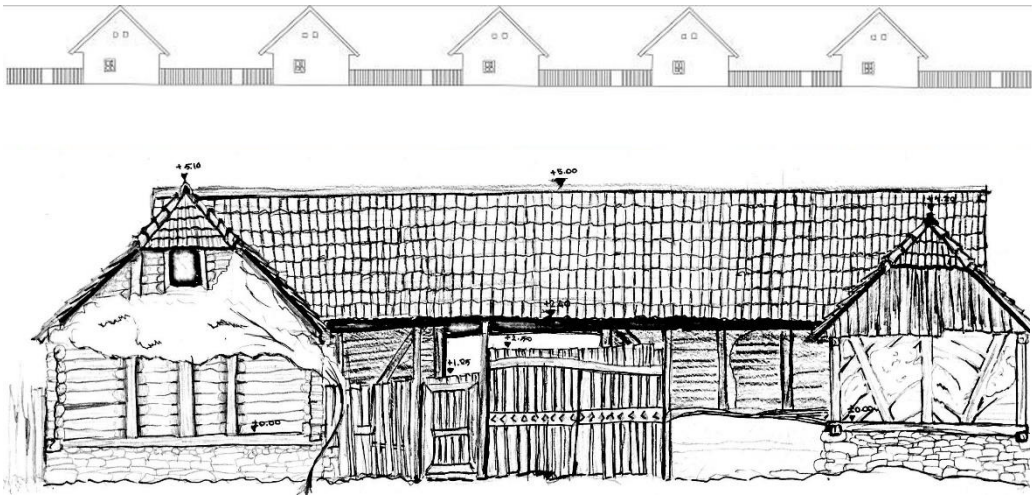

Fig. 91 (sus) schema cu front stradal discontinuu după modelul austriac (jos) front stradal discontinuu- gospodărie vecină indicată de informatoare, la sud de parcela studiată (desen stud. arh. Șerbănescu Simona Andreea, 2013)

" […] o fost cu capătu…cum e a lu vecinii aștia, cu capătu în drum și atunci era o cămară aiciea cum e asta huluită, exact așa"[497]

Anexele gospodărești sunt poziționate aliniat, atât pe latura sudică cât și în continuarea casei, pe latura nordică a parcelei. Trecerea curte- grădină este închisă de corpul anexă cu șură, grajd și cămară, astfel încât casa împreună cu anexele gospodărești descriu un plan în formă de "U", formând un ocol semi-închis. Astfel, modul de așezare al construcțiilor pe planul parcelei respectă regulamnetul austriac din 1772 pentru dezvoltarea localităților, închiderea curții înspre grădină realizându-se cel mai probabil după încetarea aplicării regulamentului de incendii.

E 4- surprinde schimbarea relației gospodărie- sat prin construcția în 1969 a casei noi care se repoziționează pe parcelă, fiind construită cu latura lungă paralelă la stradă. Astfel, împreună cu casele vecine din nord, crează un fron continuu la stradă, legătura curte-strada fiind anulată.

Accesul în curte se realizează prin intermediul unei intrări uscate largi și înalte, închisă la stradă printr-o poartă dublă realizată inițial din lemn, ulterior din metal. Restul anexelor gospodărești sunt organizate perimetral pe toate laturile curții, întreaga gospodărie devenind astfel închisă.

Teren arabil

Nr. crt	Denumire loc	Tip proprietate	Sup.	Tip cultură (la completarea fișei)
1.	Gruniu lupului	proprietate/moștenire	24 ari	porumb

[497] Inf. ter. A. S., 74 ani (f), Crvina de Sus, august 2019;

BUPT

2.	Dealu Șăsului	proprietate/moștenire	24 ari	porumb
3.	Lazu Ienii	proprietate/moștenire	16 ari	ovăz
4.	Măldești	proprietate/moștenire	22 ari	cartofi
5.	Rugi	proprietate/moștenire	24 ari	grâu
TOTAL: 110 ari				

Livadă

Nr. crt	**Denumire loc**	**Tip proprietate**	**Sup.**	**Tip cultură**
1.	Rugă	proprietate/moștenire	50 ari	prun în sistem extensiv (folosit ca fâneață)
2.	Lazu Ienii	proprietate/moștenire	12 ari	prun în sistem extensiv (folosit ca fâneață)
3.	Padjina Șăsului	proprietate/moștenire	34 ari	prun în sistem extensiv (folosit ca fâneață)
4.	Streaja	proprietate/moștenire	40 ari	Prun, măr,păr, cireș în sistem extensiv (folosit ca fâneață)
TOTAL: 136 ari				

Pajiște

Nr. crt	**Denumire loc**	**Tip proprietate**	**Sup.**	**Tip cultură**
1.	Dealu Șăsului	proprietate/moștenire	60 ari	Fâneață- cosire
2.	Măldești	proprietate/moștenire	20 ari	Fâneață- cosire
3.	Șăs	proprietate/moștenire	30 ari	Fâneață- cosire
4.	Părăul Medrii	proprietate/moștenire	20 ari	Fâneață- cosire
TOTAL: 130 ari				

Tabelul 13 Situația terenurilor *gospodăriei A din Crivina de Sus*

A.1.2. GOSPODĂRIA ÎN HOTAR

Gospodăria din vatră se extinde în hotar, în zona denumită Streaja, cu un ansamblu format din casă, și grajduri de animale (**Fig. 92**). Întreg ansamblul este integrat peisager pe o parcelă cu livadă tradițională[498].

[498] Agenția de Plăți și Intervenție pentru Agricultură (APIA), GHID INFORMATIV PENTRU FERMIERII CARE SOLICITĂ SPRIJIN PE SUPRAFAŢĂ PENTRU MĂSURILE PRIVIND UTILIZAREA DURABILĂ A TERENURILOR AGRICOLE ÎN ANUL 2013, Versiunea 4.1., *"Livada tradiţională utilizată extensiv poate fi asimilată cu sistemul agro-pomicol prezentat în literatura de specilitate. Potrivit acesteia, nu există o simetrie a culturii. În cazul în care pomii sunt plantaţi pe linii şi rânduri, distanţele între aceştia pot fi mai mari de 12-15 m între rânduri şi 3,5-5 m pe rând. În aceste livezi se pot cultiva orice specii pomicole, livada putând avea şi o combinaţie de specii. În majoritatea livezilor extensive se regăsesc specii pomicole locale, cu rezistenţă mare la condiţiile pedoclimatice specifice şi cu productivităţi reduse, constituind rezervoare genetice la nivel local. Inputurile în cadrul acestor livezi sunt foarte reduse sau inexistente, producţia rezultată fiind foarte mică comparativ cu livezile intensive. Densitatea pomilor este scăzută (140-240 pomi/ha), indiferent de specia cultivată, gradul de acoperire cu pomi al terenului fiind redus. Intervalele dintre pomi sunt acoperite cu specii furajere perene (utilizate ca pajişti permanente prin cosit sau păşunat) sau în unele cazuri intervelele dintre rânduri sunt cultivate cu plante furajere, cartof sau alte specii de plante."*

BUPT

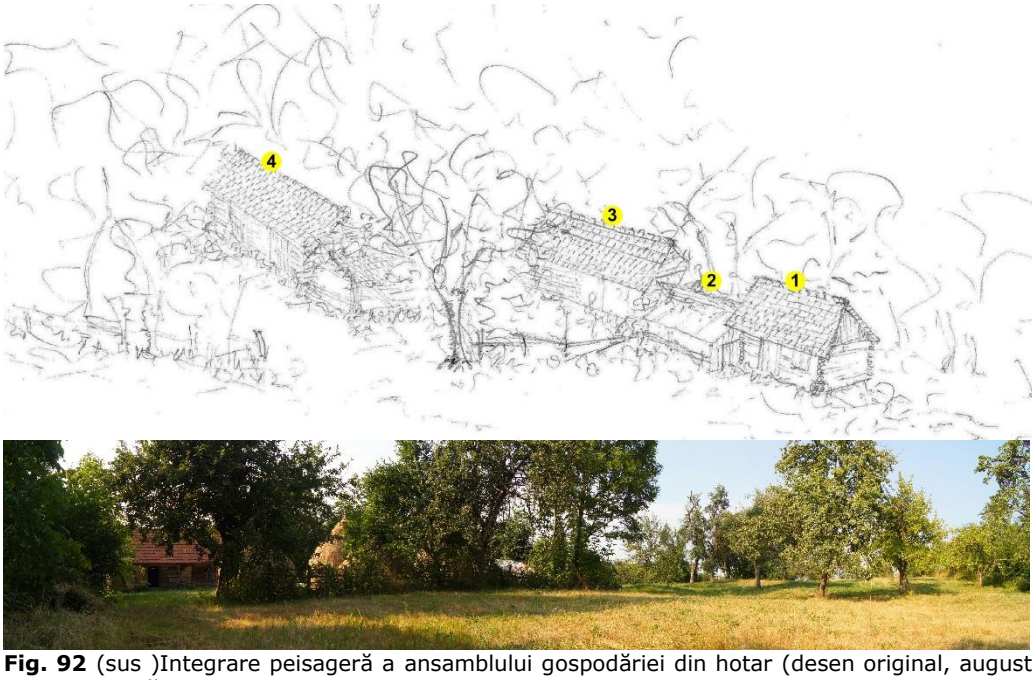

Fig. 92 (sus)Integrare peisageră a ansamblului gospodăriei din hotar (desen original, august 2019) 1. Casă (anul construcției- necunoscut); 2. Grajdul caprelor (anii '90); 3.grajdul vitelor (anii '60); 4. Grajdul oilor (prima construcție- an necunoscut); (jos) fotografie de integrare peisageră a gospodăriei din hotar cu evidențierea funcțiunilor agricole multiple- fâneaă, livadă, depozitare, amenajări zootehnice (Adăscăliței, practica studențească 2016)

Rolul unei gospodării în hotar este justificat în primul rând de eficientizarea timpului.

" *[…]* da, iarna ședeam acolo *[…] dzâua ședeam aclo și dădeam la vaci și la oi că aveam și vaci și oi […]"*[499]

"La zece gați cu animalele, apăi bui în vale îi unșpe atunșea la jumătat la tri, la tri să fii acolo și napoi păi pierdeai timpul numa cât te plimbai […]"[500]

Casa (*căsoanie*)

Casa are plan dreptunghiular, bicameral, cu dimensiunea de 4,5x2 m (Lxl). Accesul se face printr-o mică tindă cu lățimea de 1,5 m din care se trece în cameră. Camera este mobilată modest, având pat, masă și băncuță și este prevăzută cu sobă cu horn. Constructiv, casa este realizată din lemn de esență tare îmbinat în căței iar la colțuri lucrată în cheutoare, fațada este tencuită cu pmânt pe crengi din alun bătute transversal iar acoperișul are învelitoare din țiglă. Interiorul este tencuit cu pământ și văruit iar pardoseala interioară este realizată din pământ bătut.

Anexele gospodărești

Grajdurile au plan dreptunghiular cu două încăperi cel pentru vite respectiv 3 încăperi grajdul pentru oi și o dimeniune aproximativă de 7x4 m (Lxl). Constructiv,

[499] Ibidem*;*
[500] Inf. ter. P. Z., 52 ani (f), Crvina de Sus, august 2019;

BUPT

grajdurile sunt realizate din lemn de stejar îmbinat în căţei pe fundaţie de piatră zidită sec şi sunt tencuite cu pământnt pe nuiele din alun. Învelitoarea este din ţiglă. Fără a fi cert datată, construcţia destinată oilor (**Fig. 93**) este cea mai veche din ansamblu, având date doar pentru grajdul vitelor:

"Poiata la oi o fost făcută, aia iară o făcut-o tata pe când o venit aici, io ştiu când o fi făcut-o şi grajdul l-o făcut acuma la urmă, scrie în cât l-o făcut...în şaizeci şi nu ştiu cât […] în şură scrie pe-o grindă da nu ştiu dacă se mai vede."[501]

Fig. 93 Vedere sudică a Aansamblului casa, grajdul vitelor şi grajdul caprelor (foto. Adascăliţei, prictica studenţească 2016)

Grajdul destinat caprelor, este un spaţiu semideschis, construit în anii '90. Acesta este realizat din cherestea de răşinos cu prindere în cuie pe stâlpi din bile de salcâm care sprijină căpriorii cu învelitoarea din tablă.

A.2.

Sat: Crivina de Sus
Comuna: Pietroasa
Nr. gospodărie: 88
Cod fişă: CR88
Data completării: august 2019
Familie: SELIŞTEAN (LĂPUGEAN numele moştenitoarei)
Nr. generaţii conlocuitoare: 2
Nr. membrii familie: 3
Dispunere pe varste: 72, 33;
Interviuri: Seliştean Iosif (72), Seliştean (Lăpugean) Mărioara (72), Seliştean Abel (33)
Metodologie de analiză: documentare grafica (schiţe de teren), observaţie directă, interviu semi- direcţionat, desen de reconstrucţie, documentare fotografică, documentare cartografică, studiu de arhive;

[501] Inf. ter. A. S., 74 ani (f.), Crvina de Sus, august 2019;

BUPT

Tip de gospodărie:
Gospodărie concentrată în vatră cu elemente funcționale în hotar și caracter agro-zootehnic. Gospodăria prezintă locuire temporară în hotar în timpul sezonului cald (mai rar în ultimii ani).
"am mai stat, am stat și iarna, mai ales când fătau oile, când[...] nu, oile nu l-am buit aișia..."

A.2.1. GOSPODĂRIA ÎN VATRĂ

A.2.1.1.Arhitectural- etape evolutive

Fig. 94 evoluția în vatră a *gospodăriei L. din Crivina de Sus* **(a)** Plan- desen de reconstrucție al gospodăriei etapa 1; c-casă; a1-a3- anexe gospodărești; gl- grădină de legume; **(b)** Plan-desen de reconstrucție al gospodăriei etapa 2; c-casă; a1-a3- anexe gospodărești; gl- grădină

BUPT

de legume; **(c)** Plan- desen de reconstrucție al gospodăriei –prezent, c-casă; a1-a6- anexe gospodărești; gl- grădină de legume;

(a) reprezintă structura gospodăriei din vatră construită în anii `40.
Casa (c) are plan cu 2 camere distribuite astfel: o cameră la stradă și o cameră spre curte cu acces din curte într-un mic coridor. Constructiv, casa este realizată din zidărie de cărămidă pe fundație din piatră și are acoperiș cu învelitoare din țiglă.

- Anexa a1, este poziționată în continuarea casei, pe latura nord-vest, lipită de casă. Anexa are plan dreptunghiular cu două camere- cămară și focărie. Constructiv este realizată din lemn de stejar cu îmbinări în căței pe fundație din piatră și acoperiș cu învelitoare din țiglă.
- Anexa a2 este lipită de anxa a1 și are funcțiune de cocină. Nu se cunosc cu exactitate detalii constructive și de dimensiune.
- Anexa a3 (poiata) închide curtea înspre grădină și este o construcție cu plan cu trei încăperi distribuite astfel: cămară pe latura cu casa, șură cu trecere uscată înspre grădină și grajd pentru 8 animale pe latura sudică. Constructiv, anexa este realizată din lemn pe fundație din zidărie din piatră și are învelitoare din țiglă ceramică.

Funcțional, grădina are rol preponderent productiv și rol de depozitare pentru clăile de fân.

(b) reprezintă o etapă din 1967, când casa se extinde la stardă cu o camera și intrarea uscată cu poartă de acces, închizând astfel complet frontul stradal. În această etapă se deschide un nou acces din intrarea uscată printr-un hol care unește camerele.

(c) reprezintă ultimele modificări aduse ansamblului din vatră. Casei i se mai adaugă o extensie formată din baie și accesul exterior în pod.

Imediat după definitivarea extinderilor la casă, datorită unui incendiu, anexa 3 este reconstruită. Constructiv, este realizată din zidărie de cărămidă pe fundație din piatră zidită cu mortar de ciment. Față de amplasamentul vechil al anexei, noua construcție se retrage spre grădină cu 2 m, lărind astfel curtea. De asemena, amplasamentul funcțiunilor se modifică, astfel cămara se mută în proximitatea casei, aceasta este continuată înspre latura sudică a curții cu grajdul și șura cu intrare uscată înspre grădină.

Cocina (a5) cu două încăperi și ocol este reconstruită în grădină. Se construiește un depozit pentru fân (a6).

A.2.1.2. Urbanistic și funciar- etape evolutive (E)

BUPT

Fig. 95 amplasamentul studiat al *gospodăriei L. din Crivina de Sus* (**E1** sus) A doua Ridicare Topografică Militară (1819- 1869), (**E2** jos) Prima Ridicare Topografică Militară (1769-1772)

E1 evidențiază o structură organică a satului, premergătoare sistematizărilor habsburgice (1784). Vatra veche a satului se suprapune cu amplasamentul actual al gospodăriei, amplasamentul exact al parcelei fiind greu de stabilit.

E2 surprinde situația urbanistică după lucrările de compactare și sistematizare habsburgică în urma cărora trama satului este regularizată. Amplasamentul gospodăriei studiate poate fi evidențiat clar în țesut.

Din punct de vedere al așezării pe parcelă, gospodăria din vatră își modifică în timp modul de raportare la stradă. Inițial casa împreună cu anexele descriu un plan în formă de ”L” prin care curtea este deschisă la stradă și închisă înspre grădină cu

BUPT

anexa ce include grajdul și șura iar ulterior relația cu strada se rupe prin extinderea casei paralel cu strada și închiderea completă a frontului stradal.

Teren arabil

Nr. crt	**Denumire loc**	**Tip proprietate**	**Sup.**	**Tip cultură (la completarea fișei)**
1.	Lunca mare	proprietate/moștenire mama	20 ari	arabil
2.	De către Lăpugiu	proprietate/moștenire mama	18 ari	arabil
3.	Lazu Ienii	proprietate/moștenire mama	40 ari	arabil
4.	În groape	proprietate/moștenire mama	50 ari	grădină
TOTAL: 128 ari				

Pajiște

Nr. crt	**Denumire loc**	**Tip proprietate**	**Sup.**	**Tip cultură**
1.	În groape	proprietate/moștenire mama	200 ari	Fâneață+livadă
2.	La valeas berzii de la vale	proprietate/moștenire mama	30 ari	Fâneață- cosire
3.	La valeas berzii de la deal	proprietate/moștenire mama	30 ari	Fâneață- cosire
4.	La grădină	proprietate/moștenire mama	15 ari	Fâneață+livadă
5.	Între păraie	proprietate/moștenire mama	200 ari	Fâneață+livadă
6.	La Gurbanu	proprietate/moștenire mama	30 ari	pășune
7.	Dealu Berzii	moștenire (tata)	15 ari	pășune
TOTAL: 520 ari				

Pădure

Nr. crt	**Denumire loc**	**Tip proprietate**	**Sup.**	**Tip cultură**
1.	În muchie	proprietate/moștenire mama	100 ari	Fâneață împădurită
TOTAL: 100 ari				

Tabelul 14 Situația terenurilor *gospodăriei L. din Crivina de Sus*

A.2.2. GOSPODĂRIA ÎN HOTAR

Gospodăria din vatră se extinde în hotar în 2 locații cu funcțiuni agricole și zootehnice diverse.

BUPT

Fig. 96 Sălașul din locul *Între Păraie*

Între păraie (200 ari) este principala extensie a gospodăriei în hotar. Înainte de vânzarea oilor și caprelor, se locuia permanent (**Fig. 97**).

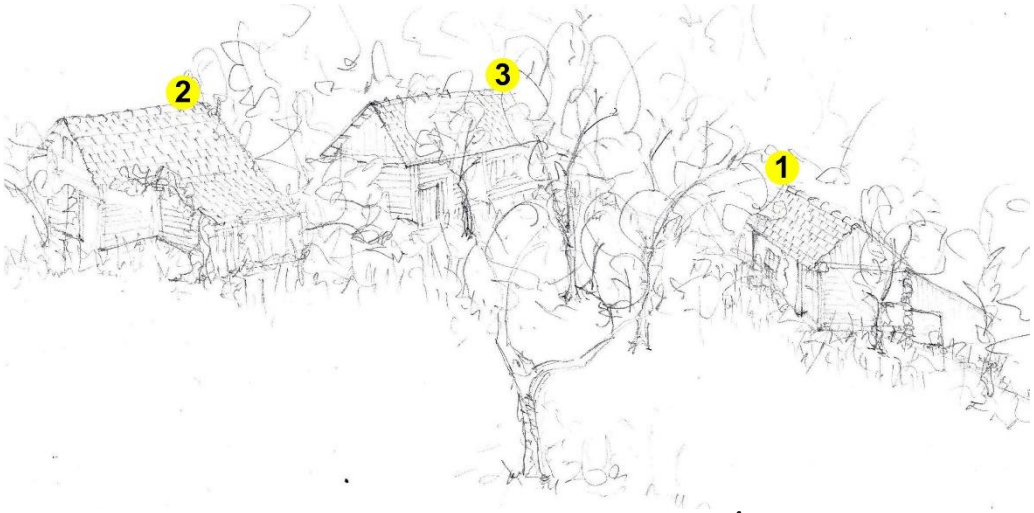

Fig. 97 Integrare peisageră și organizare spațială a sălașului *Între păraie* (original, iulie 2019) (1) Casă; (2) Grajdul oilor cu extensie ulterioară (3) Grajdul vacilor

Casa (*căsoanie*)

Casa are plan dreptunghiular, cu două camere. Accesul se face printr-o mică tindă cu rol de depozitare. Constructiv, casa este realizată din lemn de stejar îmbinat în cheutoare la colțuri și căței pe fațade. Fațada este tencuită cu pmânt pe crengi din alun bătute transversal iar acoperișul are învelitoare din țiglă ceramică. Interiorul este tencuit cu pământ și văruit iar pardoseala interioară este realizată din pământ bătut. Lipit de casă este anexă construită ulterior cu rol de depozitare.

BUPT

Anexele gospodărești

Grajdurile pentru oi și vite sunt construite din lemn îmbinat în căţei și sunt tencuite cu pământ la exterior. Învelitoarea este din ţiglă ceramică. Grajdul pentru oi se extinde prin prelungirea șarpantei într-o anexă construită ulterior.
Locul deţine fântână, momentan degradată.

" […] căsuța a fost aclo unde-i părul și unde-i cireșul ăla mare, aclo o fost grajdul lu vaci [...] ăla (grajdul oilor) o fost tot aclo sus, ăla nu l-am mai mutat...păi nu mai ţăniem minte, ne și zuităm […][502]*"*

În groape (200 ari) terenul este uilizat preponderent pentru fâneaţă, doar 50 ari este arabil. Pe teren se află un grajd în care se ţineau caprele când erau la pășune, după vânzarea turmei construcţia funcţionează ca loc de depozitare

A.3.

Sat: Crivina de Sus
Comuna: Pietroasa
Nr. gospodărie: 92 (8 grajdul de peste drum)
Cod fișă: CR92 (8)
Data completării: august 2019
Familie: BURA (TUDORESCU numele moștenitoarei)
Nr. generaţii conlocuitoare: 3
Nr. membrii familie: 10
Dispunere pe varste: 72, 33;
Interviuri: Maria (72)
Metodologie de analiză: documentare grafica (schiţe de teren), observaţie directă, interviu semi- direcţionat, desen de reconstrucţie, documentare fotografică, documentare cartografică, studiu de arhive;
Tip de gospodărie:
Gospodărie concentrată în vatră cu elemente funcţionale în hotar și caracter agro-zootehnic. Gospodăria nu prezintă locuire în hotar fiind aproape de sat, în schimb, animalele mari (vitele) sunt ţinute permanent în hotar, fapt care determină o pendulare zilnică vatră- hotar. În trecut, părinţii informatoarei (Iosif și Raveca) locuiau permanent în hotar.

A.3.1. GOSPODĂRIA ÎN VATRĂ

A.3.1.1. Arhitectural- etape evolutive

[502] Inf. ter. L. M., 72 ani (f), Crvina de Sus, august 2019;

BUPT

BUPT

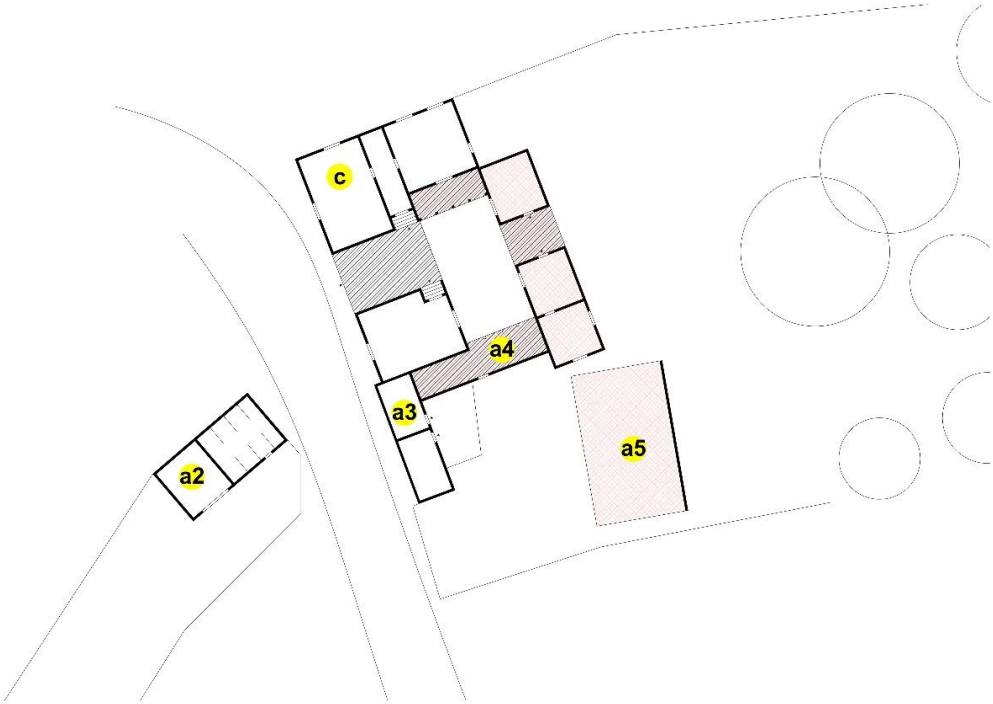

Fig. 98 evoluția în vatră a *gospodăriei B. din Crivina de Sus* **(a)** Plan- desen de reconstrucție al gospodăriei etapa 1 (premergător 1970); c-casă; a1-a2- anexe gospodărești; gl- grădină de legume; **(b)** Plan- desen de reconstrucție al gospodăriei (1970); c-casă; a1-a3- anexe gospodărești; gl- grădină de legume; **(c)** Plan- desen de reconstrucție al gospodăriei (prezent); c-casă; a1-a5- anexe gospodărești; gl- grădină de legume

(a) reprezintă structura gospodăriei din vatră până în anul 1970.

Casa (c) are plan cu 4 camere distribuite astfel: o cameră la stradă, o cameră intermediară, focăria și o cămară, toate conectate cu un coridor de acces (*târnaț*[503]) dinspre curte. Cu excepția focăriei, care are un perete realizat din zidărie de piatră, constructiv, casa este din lemn de stejar îmbinat în căței pe fundație din piatră zidită cu pământ. Casa are acoperiș cu învelitoare din țiglă ceramică. Focăria conține vatră deschisă cu afumătoare în pod și cuptor de pâine realizat din zidărie de cărămidă. Casa este tencuită cu tencuială din var. Pentru clarificarea arhitecturii și a sistemului constructiv, informatoarea ne indică o casă identică încă conservată în țesutul satului crivina de Sus:

"Era și din colidor te băgai în iele și de printre ele era ușă...așa […] și api tot din ăla numa din ăla, târnațu ăla […] eee, ba mai are…aclo, ulița aia, ăăă are… aia e exact cum o fost casa noastră…a lu…a lu… Doru, niepotu Doru a lu Rău, a lu […] îî aicia pe ulița asta di la… ști pă ăla pă Florin ăla… no după el, aia e a lor […] aia exact așa îi. Din capăt până în capăt îi târnațu ăla așa, ș-așa iară două căși una după alta

[503] Inf. ter. T. M. , 72 ani (f.), Crvina de Sus, septembrie 2019;

BUPT

și mai încă o cămară aclo…da…la noi o fost șî focărie da la ei n-o fost… o fost numa două căși așa și o cămară[504]*"* (**Fig. 99**)

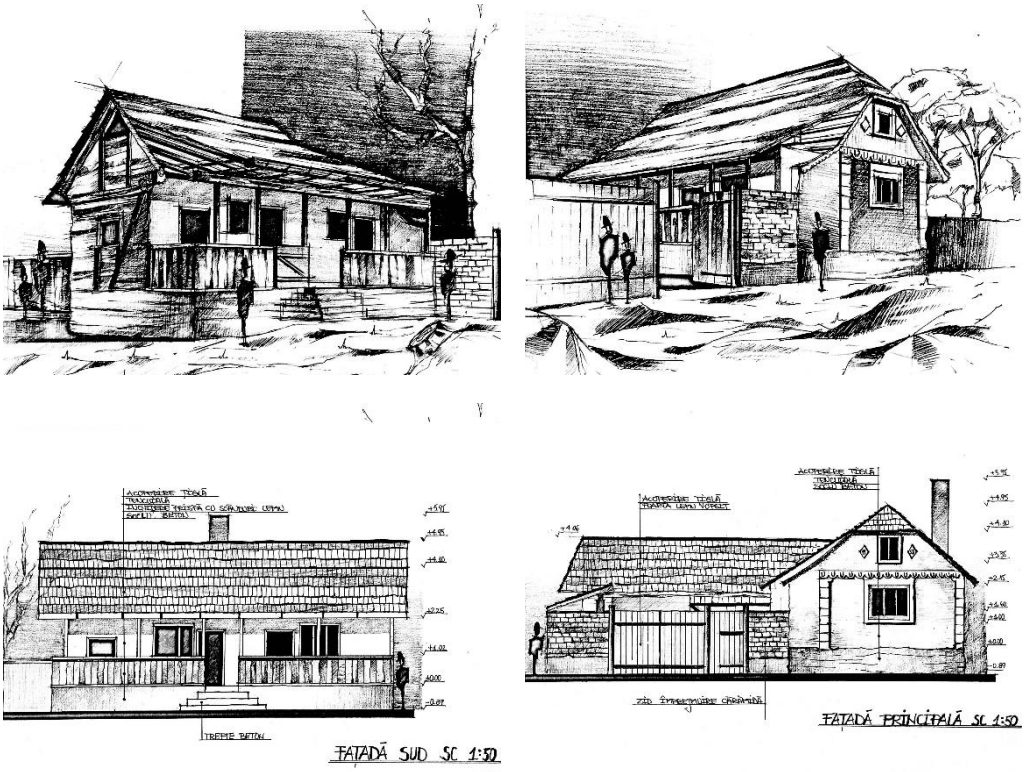

Fig.99 Releveu al gospodăriei D. casa identificată de informatoare ca având arhitectură și sistem constructiv similar cu cel al casei vechi a familiei (stud. arh. Mihaela Ionete, 2013);

- Anexa a1, pe latura opusă casei are plan cu 4 camere: o cămară, un depozit pentru lemne lemne deschis înspre curte și o cocină cu doă încăperi. Constructiv este din lemn de stajar îmbinat în căței pe fundație din piatră și acoperiș cu țiglă ceramică.
- Anexa a2 se află pe o parcelă diferită de cea a casei, pe partea cealaltă a drumului Poieni- Curtea. Este o construcție din lemn de stejar cu două încăperi, una cu rol de grajd și o șură.
- Grădina casei fiind umedă este cultivată rar cu sfeclă. Grădina de legume se lucrează pe parcela grajdului.

(b) reprezintă etapa din 1970, în care atât casa cât și anexa a1 sund complet demolate iar în locul lor se construiește o nouă casă din cărămidă și o anexă cu două cocini (a3). Construcția nouă este realizată cu cărămidă "țigănească" realizată de echipe de rromi cu pământ adus din sat, din două locații diferite.

[504] *Ibid.*

BUPT

Conform informatoarei M.T. (72) tălpile și cățeii care rezultă din demolarea casei sunt date în familie, unor rude ale nepotului (*Doru a lu Rău*) care le folosesc în construcția unor anexe gospodărești.

(c) reprezintă ultimele modificări aduse ansamblului din vatră. Casei i se mai adaugă un corp nou spre grădină în care se mută bucătăria, camera de zi și o cămară. În 2019, peste corpul acesta se ridică un nou etaj pentru a integra camere necesare pentru cei 8 copii ai familiei. În grădină se construiește în 2015 o structură acoperită cu rol de garaj pentru tractor și combină.

A.3.1.2. Urbanistic și funciar- etape evolutive (E)

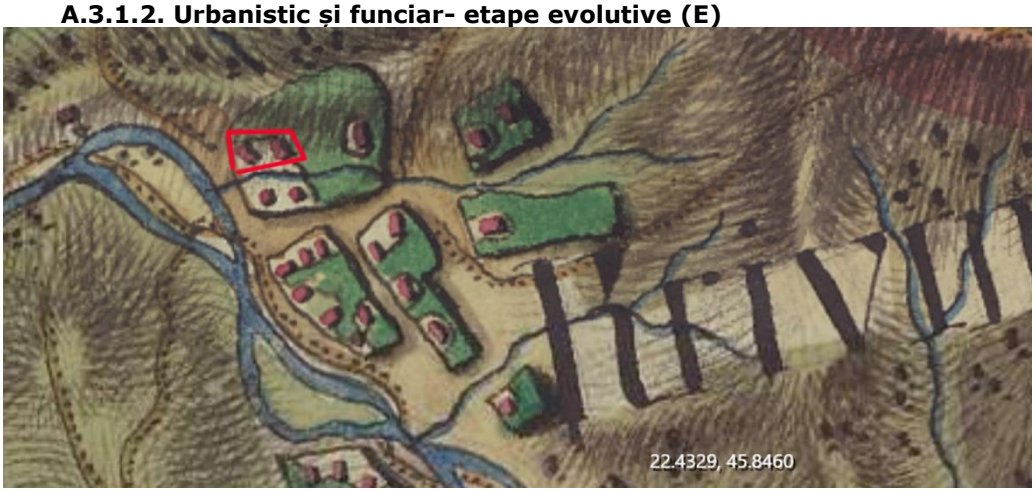

Fig. 100 amplasamentul studiat al *gospodăriei B. din Crivina de Sus* (**E1** sus) A doua Ridicare Topografică Militară (1819- 1869), (**E2** jos) Prima Ridicare Topografică Militară (1769-1772)

E1- evidențiază o structură organică a satului, premergătoare sistematizărilor habsburgice (1784). Pe amplasamentul actual al gospodăriei în vatră sunt este evidențiată locuire, cu toate acestea, amplasamentul exact al parcelei este greu de stabilit.

E2- surprinde situația urbanistică după lucrările de compactare și sistematizare habsburgică în urma cărora trama satului este regularizată. Amplasamentul

BUPT

gospodăriei studiate poate fi evidențiat clar în țesut. În a doua Ridicare Militară nu este evidențiată parcela grajdului, probabil lotizările pe acea parte a drumului s-au realizat ulterior.

Din punct de vedere al așezării pe parcelă, gospodăria din vatră își modifică în timp modul de raportare la stradă. Inițial casa și anexa a1 sunt așezate paralel, în lungul parcelei, fiecare pe câte o latură. Curtea este deschisă la stradă și înspre grădină fiind protejată pe ambele părți printr-un gard din lemn cu poartă. Ulterior relația cu strada se întrerupe prin construcția casei noi iar relația cu grădina este închisă prin extinderea ulterioară. Astfel, planul gospodăriei capătă un caracter de ocol închis.

A.3.2. GOSPODĂRIA ÎN HOTAR

Gospodăria din vatră se extinde în hotar în locația denumită La Pleșu (Cărările Valea Lungă- den. veche) cu funcțiuni agricole și zootehnice diverse (**Fig. 101**).

Fig. 101 locul *Pleșu* (Cărările *Valea Lungă*- den. veche)

Pleșu (6 lanțe) este singura extensie a gospodăriei în hotar. Înainte de vânzarea oilor și caprelor, se locuia permanent (**Fig. 102**).

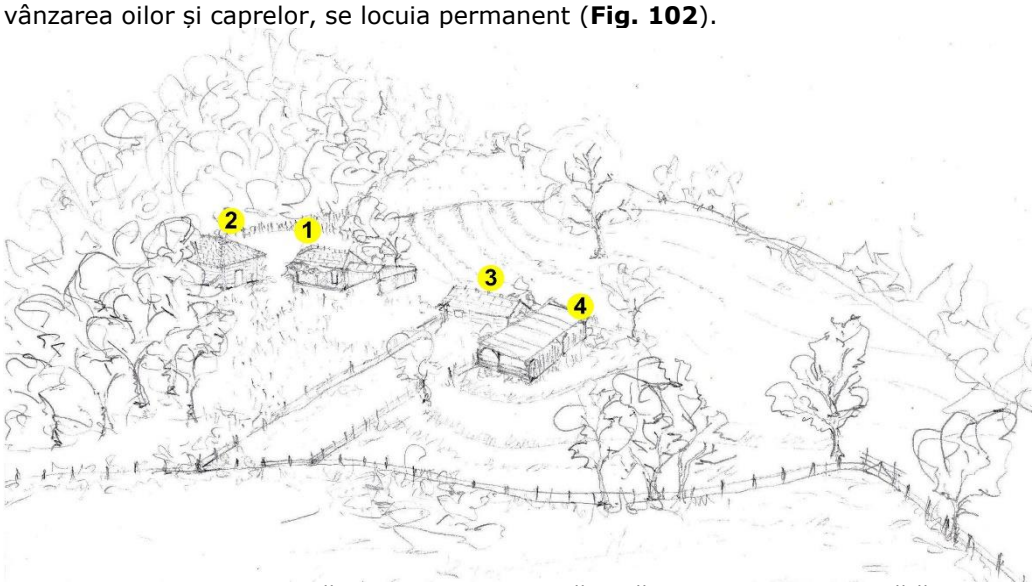

Fig. 102 Integrare peisageră și organizare spațială a sălașului de la *Pleșu (Cărările Valea*

BUPT

Lungă- den. veche) (original, iulie 2019) (1) Casă (1964); (2) grajd vaci (1964), (3) grajd oi (1964), (4) depozitare fân (2015)

Casa (*căsoanie*)

Casa are plan dreptunghiular, cu două camere. Accesul se face printr-o mică tindă cu rol de depozitare. Constructiv, casa este realizată din lemn de stejar îmbinat în căței. Fațada este tencuită cu pmânt pe crengi din alun bătute transversal iar acoperișul are învelitoare din țiglă ceramică. Interiorul este tencuit cu pământ și văruit iar pardoseala interioară este realizată din pământ bătut. Lipit de casă este anexă construită ulterior cu rol de depozitare. Casa a fost construită în 1964 de informatoare (Maria) și soțul ei (Iosif).

Anexele gospodărești

Grajdul pentru vite și cel pentru oi au fost mutate de la Baștea în 1964, unde actualul grajd pentru vite a avut funcțiune de casă. Constructiv grajdurile sunt realizate din lemn de stejar cu structură în căței și în cheutoare la colțuri. Fundația este din piatră și învelitoarea din țiglă ceramică. Clădirile mutate au fost premergător însemnate, demontate și reclădite pe noul amplasament. Pentru a nu strica culturile din grădinile sălașului, accesul spre grajdul oilor și caprelor se face separat printr-o poarta dedicată.

"[…] tata lui de la Lăpuji, el, el le-o făcut… vezi le-or însemnat așa tăte când le-or stricat să știe că cum să le pună și atunșea el le-o chitit aclo… da, da, da, tata lu omu ăsta a meu […][505]"

Premergător mutării, gospodăria în hotar era constituită din două grajduri mai mici și nu deținea casă. Ambele construcții erau acoperite cu acoperiș din paie.

[505] Ibidem;

BUPT

A.4.
Sat: Poinei
Comuna: Pietroasa
Nr. gospodărie: 66
Cod fișă: PO66
Data completării: februarie 2020
Familie: Paveloni
Nr. generații conlocuitoare: 2
Nr. membrii familie: 8
Dispunere pe varste: -
Interviuri: Avram (52)
Metodologie de analiză: documentare grafica (schițe de teren), observație directă, interviu semi- direcționat, desen de reconstrucție, documentare fotografică, documentare cartografică, studiu de arhive;
Tip de gospodărie:
Gospodărie concentrată în vatră cu elemente funcționale în hotar și caracter preponderent zootehnic. Gospodăria prezintă locuire temporară în hotar în funcție de deplasarea turmei de oi și a sezonului de păscut vite.

A.4.1. GOSPODĂRIA ÎN VATRĂ

A.4.1.1. Arhitectural- etape evolutive

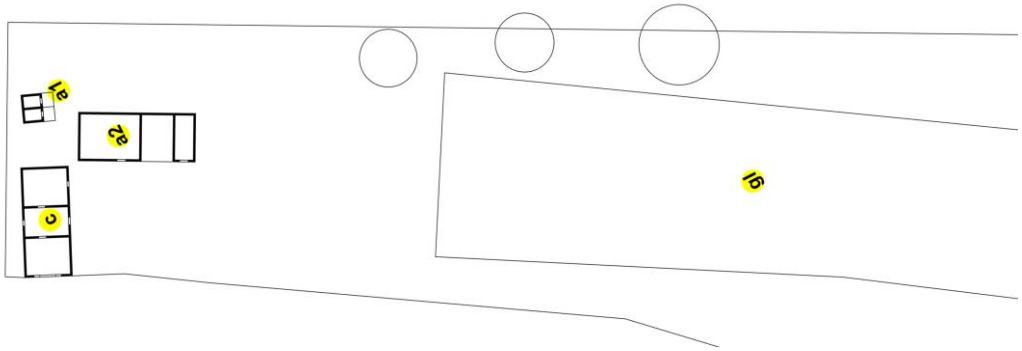

(a)

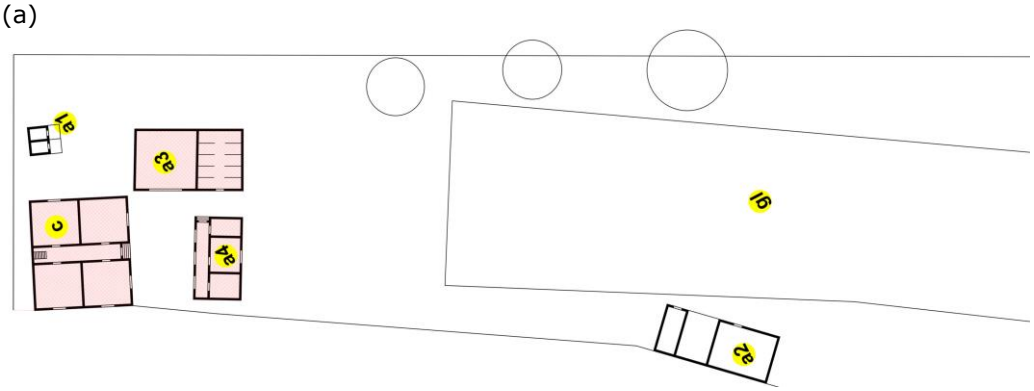

(b)

BUPT

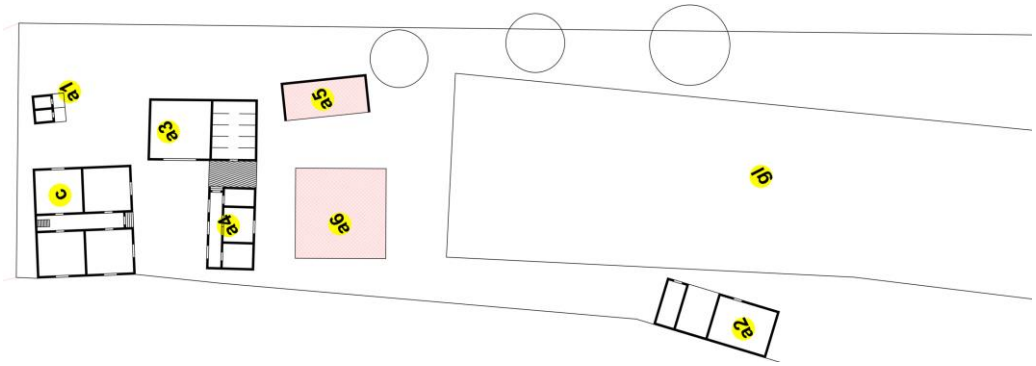

(c)

Fig. 103 evoluția în vatră a *gospodăriei P. din Poieni* **(a)** Plan- desen de reconstrucție al gospodăriei vechi (după 1918); c-casă; a1-a2- anexe gospodărești; gl- grădină de legume; **(b)** Plan- desen de reconstrucție al gospodăriei (1940); c-casă; a1-a4- anexe gospodărești; gl- grădină de legume **(c)** Plan- desen de reconstrucție al gospodăriei (prezent); c-casă; c1-casa nouă în construcție (nr.67) a1-a7- anexe gospodărești; gl- grădină de legume;

(a) reprezintă structura gospodăriei vechi din vatră (după 1918).

Casa (c) are plan cu 3 camere distribuite astfel: o cameră la stradă cu funcțiune de atelier de fierărie și două camere spre grădină. În continuarea casei este grajdul. Constructiv, casa este realizată din zidărie de piatră și are învelitoare din șindrilă. Din informațiile obținute, datorită ineficienței termice, casa din piatră a fost demolată în anii ’30 și reconstruită din lemn de stejar cu structură în căței pe aceeași fundație, urmărind planul vechi.

- Anexa a1, cocina, are plan pătrat cu două încăperi fiind realizată din lemn de stejar îmbinat în căței;
- Anexa a2, grajdul are plan cu 3 camere: cămară, șură și grajd propriu-zis. Constructiv, grajdul este realizat din lemn de stejar îmbinat în căței pe fundație de piatră. (**Fig. 104**).

Fig. 104 Grajdul vechi mutat în grădină pe amplasamentul actual (1981);

BUPT

Grădina are o suprafață arabilă considerabilă fiind cultivată cu porumb si diverse legume.

(b) reprezintă un desen de reconstrucție într-o etapă intermediară în care structura gospodăriei din vatră se schimbă radical.

Casa veche este demolată complet și se construiește o casă nouă din cărămidă făcută de rromi după un plan copiat de la Deva. Casa nou realizată are un plan simetric cu hol comun care împarte clădirea în două parți egale, pe fiecare parte fiind două camere. Acoperișul este cu șarpantă în 4 ape și învelitoare din țiglă ceramică.

- Anexa a2, grajdul vechi este demolat în 1981 și mutat în grădină pe actualul amplasament.
- În locul eliberat se construiește o nouă anexă gospodăreasca a3 care are plan cu două încăperi și conține următoarele funcțiuni: șură și grajd. Constructiv este realizată din bolțari pe fundație din beton și are învelitoare din țiglă ceramică.
- În 1981 se construiește annexa a4 cu plan dreptunghiular și 3 încăperi: focăria, bucătăria și baia. Spațiile realizate se accesează dintr-un hol închis. Constructiv, anexa este prevăzută cu pivniță și este realizată din zidărie de cărămidă pe fundație din piatră cu șarpantă în două ape și învelitoare din țiglă.

(c) reprezintă structura actuală a gospodăriei în vatră.

- Anexa a5 este o șură pentru depozitarea fânului. Constructiv șura este realizată din lemn de stejar îmbinat în căței și are închidere pe3 pereți
- Anexa a5 este un solar pentru legume realizat în 2013 prin programul PNDR destinat sprijinirii fermelor de subzistență.
- Anexa a6 este grajdul pentru oi, construcție nouă realizată de asemena în cadrul programului PNDR. Constructiv, grajdul este realizat din cherestea de rășinos bătută pe structură din stejar bile. Învelitoarea este realizată cu tablă.

A.4.1.2. Urbanistic și funciar- etape evolutive (E)

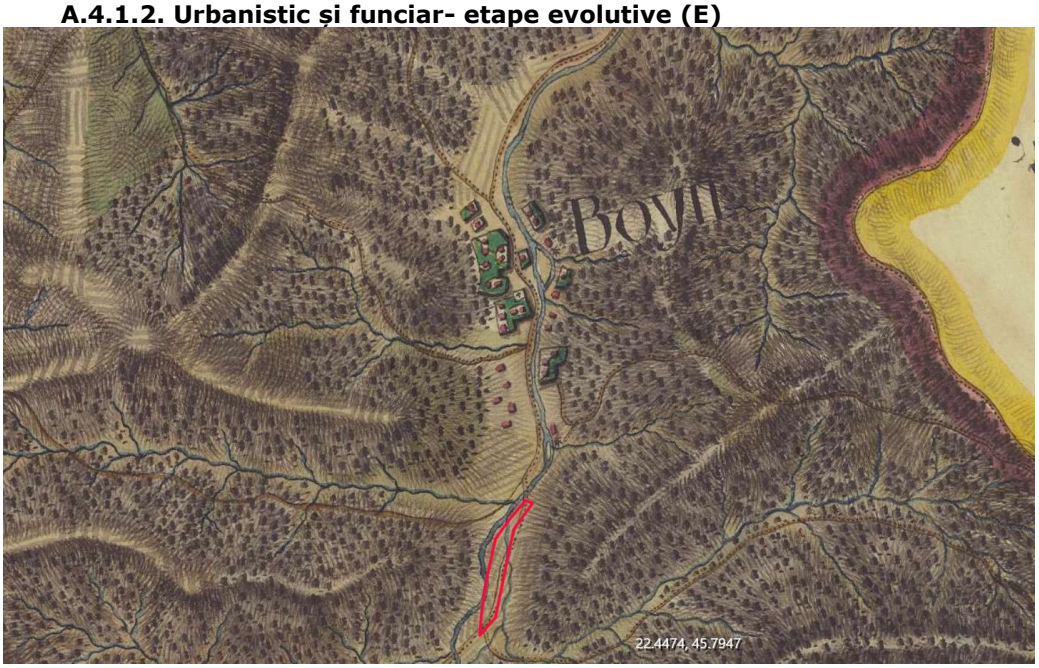

BUPT

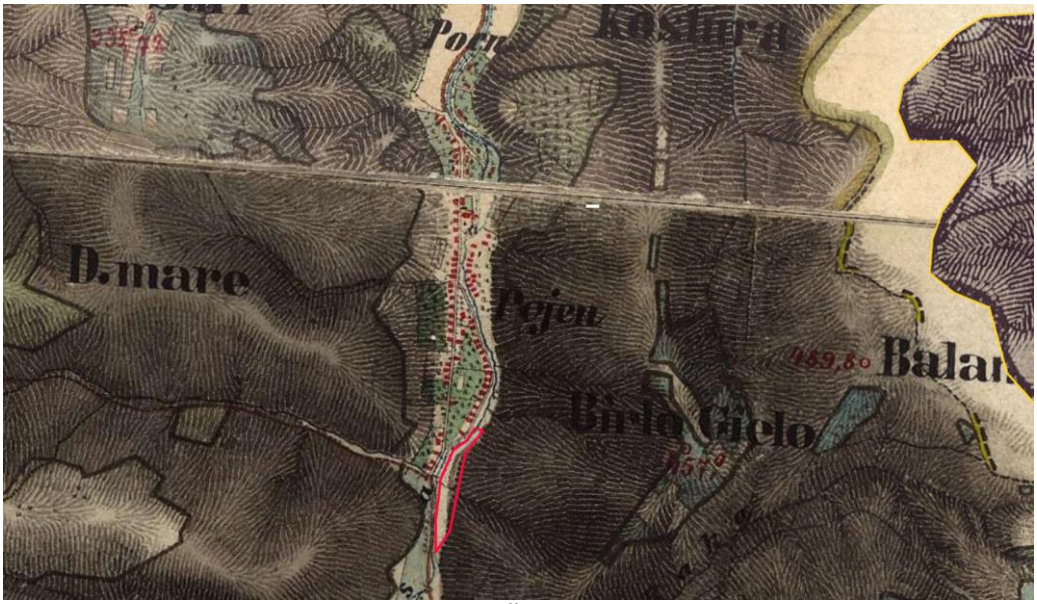

Fig. 105 amplasamentul studiat al *gospodăriei P. din Poieni* (**E1** sus) A doua Ridicare Topografică Militară (1819- 1869), (**E2** jos) Prima Ridicare Topografică Militară (1769-1772)

E1 evidențiază o structură urbanistică organică a satului, premergătoare sistematizărilor habsburgice (1784). Pe parcela gospodăriei în vatră nu este evidențiată locuire, vatra satului fiind concentrată în jurul centrului civic actual.

E2 surprinde situația urbanistică după lucrările de compactare și sistematizare habsburgică în urma cărora trama satului este regularizată. Pe parcela gospodăriei în vatră nu este evidențiată locuire, prima casă a fost construită după 1918.

Teren arabil

Nr. crt	**Denumire loc**	**Tip proprietate**	**Sup.**	**Tip cultură (la completarea fișei)**
1.	Lunca de la vale	proprietate/moștenire bunicul	36 ari	arabil
2.	Valea Bâca	cumpărat	30 ari	arabil
3.	Corholu	proprietate- moștenire	30 ari	arabil
4.	Curpenu	moștenire	30	arabil
TOTAL: 126 ari				

Pajiște

Nr. crt	**Denumire loc**	**Tip proprietate**	**Sup.**	**Tip cultură**
1.	Curpenu	proprietate/moștenire	200 ari	Fâneață
2.	la Zătăroania	cumpărat	100 ari	Fâneață
3.	Corholu	proprietate/moștenire	250 ari	Fâneață
4.	Dealu Șurii	proprietate/moștenire	50 ari	Fâneață

BUPT

TOTAL: 600 ari

Tabelul 15 Situația terenurilor *gospodăriei P. din Poieni*

A.4.2. GOSPODĂRIA ÎN HOTAR

Gospodăria din vatră se extinde în hotar în locurile *Corholu* și la *Curpenu* (**Fig. 106**).

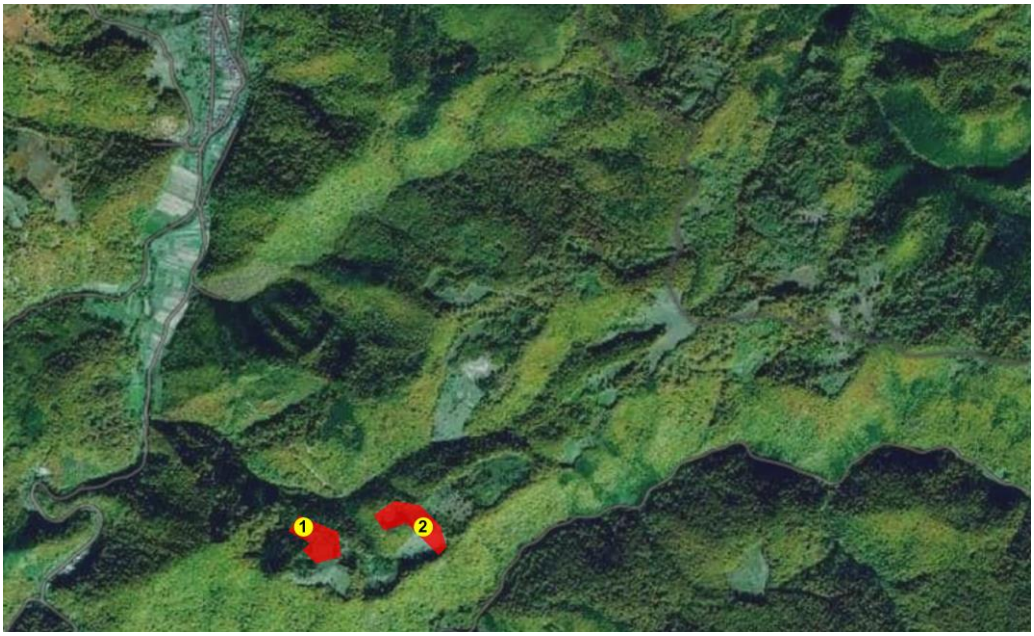

Fig. 106 (1) locul *Corholu* (2) locul *Curpen*

Corholu (200 ari) este una dintre extensiile în hotar ale gospodăriei. Locul este în proprietatea familiei prin moșteniri succesive pe linia bunicii din partea tatălui. Funcțiunile agricole ale extensiei sunt complexe: până de curând terenul se cultiva parțial cu porumb (anii '90), restul era folosit ca fâneață cu zona cu pomi fructiferi. Din punct de vedere arhitectural, locul s-a dezvoltat continuu, primind succesiv functiuni noi.

Casa (*căsoanie*)

Casa (**Fig.107**) construită în 1943, are plan dreptunghiular, cu două camere și dimensiunea 3,5 x 6 m. Accesul se face printr-o mică tindă cu rol de depozitare. Constructiv, casa este realizată din zidărie din piatră, netencuită iar acoperișul are învelitoare din tablă zincată așezată în 2015 peste învelitoarea din șindrilă, refăcută de Avram în 1999. Interiorul este tencuit cu pământ și văruit iar pardoseala interioară este realizată din pământ bătut. Casa are două etape constructive, inițial mai mică, ulterior extinsă cu 2 m prin mutarea peretrlui interior și extinderea tindei.
Ca adaptare arhitecturală de protejare a stupilor împotriva urșilor, casa prezintă ca particularitate un atic cu h=1,2 în care sunt decupate urdinișurile stupilor depozitați în pod.

BUPT

Fig. 107 *Căsoanie* veche din hotar. Corp vechi extins în zona tindei

Casa nouă este realizată în 2013 prin accesarea unui grant pentru sprijinirea fermelor de subzistență, în cadrul Programului Național de Dezvoltare Rurală (PNDR). Casa are plan dreptunghiular cu două încăperi, tindă și cameră și este prevăzută cu pivniță. Constructiv, pivnița este realizată din zidărie din piatră cu mortar din beton iar construcția propriu-zisă este realizată din bolțari tip BCA. Tinda este închisă cu cherestea de rășinos. Casa are atic înălțat și depozitare pentru stupi în pod.

Anexele gospodărești

Grajdul (**Fig. 108**) este o construcție din piatră realizată în 1942, cu plan dreptunghiular (4 x 8 m), învelit cu șindrilă inițial (până în 2013) și țiglă ceramică și tablă ulterior. Grajdul a avut un perete prăbușit și a fost reconstruit la finalul anilor '90 cu ajutorul meșterului local Hobean Simion. Spre deosebire de casă, grajdul nu are atic înălțat, urdinișuri pentru albine fiind deschise doar pe timpanul sud.

BUPT

Fig. 108 Grajd- fotografie de ansamblu (sus) vedere peretele sud- detaliu de urdinișuri pentru albine (jos)

Uscătorul de poame este o construcție din piatră ridicată în 1985, cu plan pătrat, 2 x 2 m, și șarpantă într-o singură apă cu învelitoare din țiglă. Uscătorul exploatează îngenios topografia terenului, avnd secțiune etajată în două planuri:

- adâncită în pământ (primul plan) este vatra de foc cu gură de alimentare în aval și gol pentru eliberarea gazelor (fumului) în amonte, pe peretele opus. Asfel gazele încinse străbat întreaga încăpere de ardere, încălzind planșeul. Vatra a fost realizată inițial doar din zidărie de piatră dar datorită temperaturii ridicate aceasta a

BUPT

început să se degradeze, fiind necesară cămășuirea ulterioară cu zidărie din cărămidă arsă.

- Camera de uscare (al doilea plan) este despărțită de camera de ardere printr-o podea din pământ pe structură metalică. Incinta se accesează printr-un gol cu ușă din lemn. În interior sunt 3 etaje de uscare cu tăvi realizate din scândură cu fundul de tip grătar realizat din nuiele de alun despicate în două.

Stupina este o construcție realizată din groși de stejar bătuți pe structură din stâlpi (bile) care susțin podul cu atic înălțat unde sunt depozitați stupii. Învelitoarea este din plăci azbest (eternit). Incinta de jos are rol de depozitare pentru rame și ustensilele necesare întreținerii stupilor. Stupina este legată de casa veche printr-un ocol împrejmuit cu gard din lemn pentru protecția stupilor din interior.

Curpenu (200 ari) este a doua extensie în hotar a gospodăriei. Parcela a fost atribuită în proprietatea bunicului ca recompensă pentru veteran de război (1934). Funcțiile agricole ale extensiei sunt complexe: grădină de legume și cartofi restul fiind folosit ca fâneață și livadă.

Casa (*căsoanie*)

Casa (**Fig. 109**) construită în 1960, are plan dreptunghiular, cu o încăpere (2,6 x 3 m). Constructiv, casa este realizată din zidărie din piatră, netencuită iar acoperișul are învelitoare din șindrilă. Interiorul este tencuit cu pământ și văruit iar pardoseala interioară este realizată din pământ bătut. Șarpanta a fost prăbușită, fiind refăcută de curând.

Fig. 109 *căsoanie* din *locul Curpenu* (original, octombrie 2019)

Anexele gospodărești

Grajdul este o construcție din lemn de stejar realizată în 1950, cu plan dreptunghiular (3,6 x 10 m), învelit cu șindrilă inițial peste care s-a așezat un strat de tablă ulterior. Grajdul este prevăzut cu ocol împrejmuit cu gard din lemn.

BUPT

A.5.

Sat Pietroasa

Sat: Pietroasa
Comuna: Pietroasa
Nr. gospodărie: 11 (fost nr. 59)
Cod fișă: P11
Data completării: octombrie 2019
Familie: Radu
Nr. generații conlocuitoare: 3
Nr. membrii familie: 12
Dispunere pe varste: -
Interviuri: Dan, Ion (89)
Metodologie de analiză: documentare grafica (schițe de teren), observație directă, interviu semi- direcționat, desen de reconstrucție, documentare fotografică, documentare cartografică, studiu de arhive;
Tip de gospodărie:
Gospodărie concentrată în vatră cu elemente funcționale în hotar și caracter preponderent zootehnic. Gospodăria prezintă locuire temporară în hotar în funcție de deplasarea turmei de oi.

A.5.1. GOSPODĂRIA ÎN VATRĂ

A.5.1.1. Arhitectural- etape evolutive

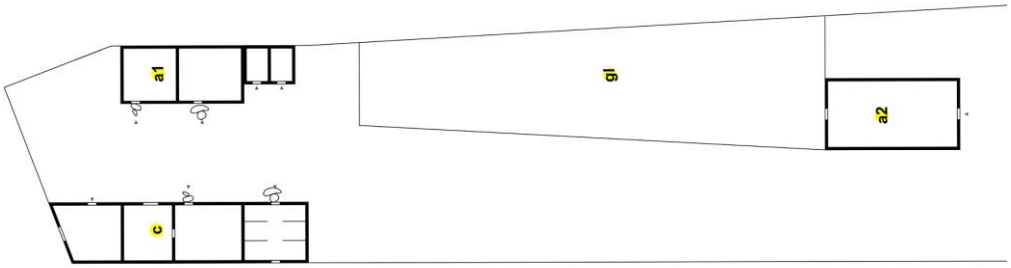

BUPT

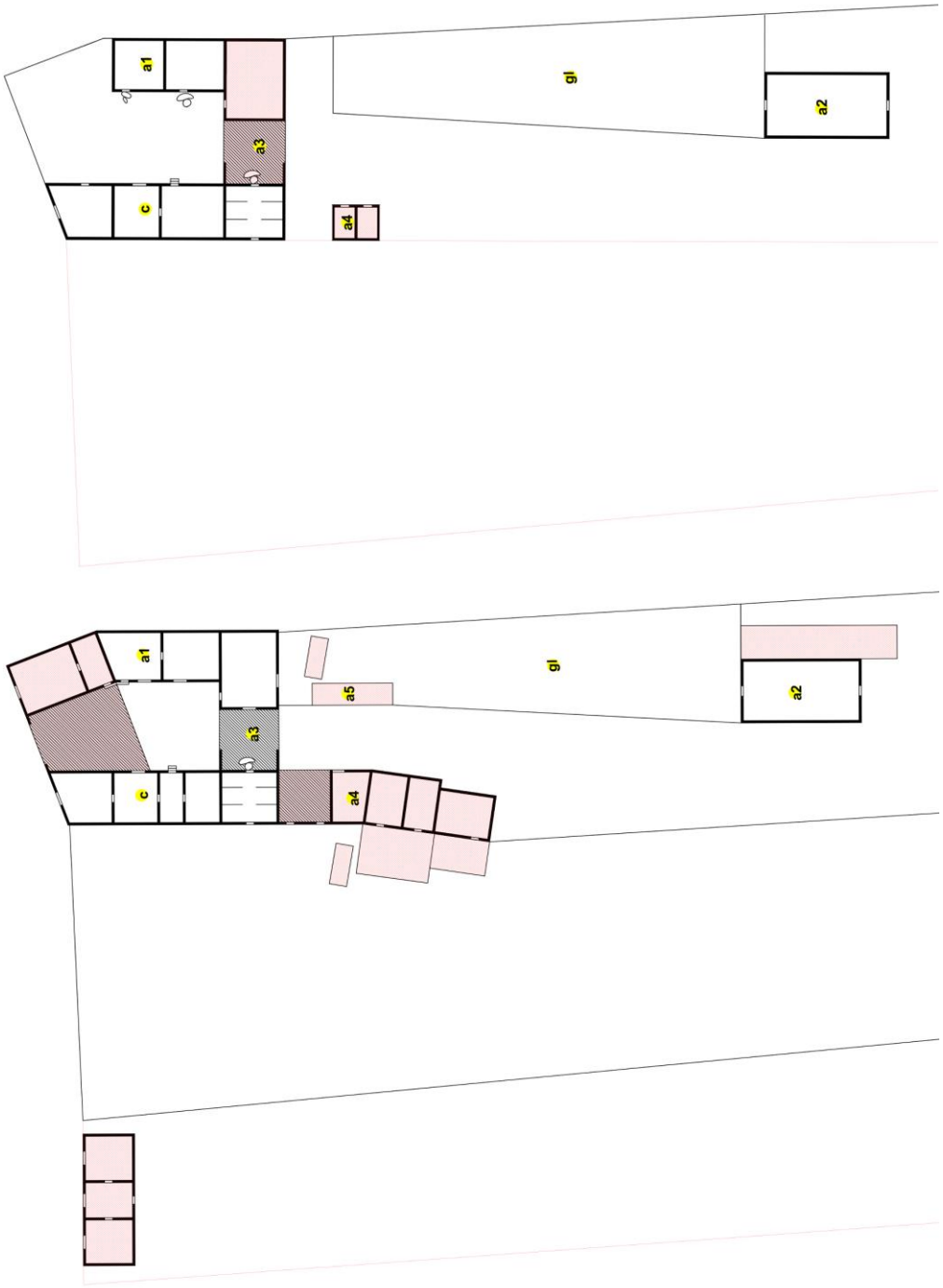

Fig.110 evoluția în vatră a *gospodăriei R. din Pietroasa* **(a)-** desen de reconstrucție al gospodăriei vechi (premergător 1940); c-casă; a1-a2- anexe gospodărești; gl- grădină de legume; **(b)-** desen de reconstrucție al gospodăriei (1940); c-casă; a1-a4- anexe

BUPT

gospodărești; gl- grădină de legume; **(c)**- desen de reconstrucție al gospodăriei (prezent); c- casă; a1-a5- anexe gospodărești; gl- grădină de legume;

(a) reprezintă structura gospodăriei vechi din vatră (premergător reconstrucției din 1940).

Casa (c) are plan cu 3 camere distribuite astfel: o cameră la stradă cu funcțiune de atelier de fierărie și două camere spre grădină. În continuarea casei este grajdul. Constructiv, casa este din lemn de stejar îmbinat în căței pe fundație din piatră și are învelitoare din țiglă.

- Anexa a1, retrasă de la stradă, pe latura opusă casei are plan cu 2 camere: o cămară și o focărie. Constructiv este din lemn de stajar îmbinat în căței pe fundație din piatră și acoperiș cu țiglă ceramică. Lipit de volumul principal este cocina cu două încăperi realizată din lemn de stejar.
- Anexa a2 se află în grădină, și are funcțiune de grajd cu pivniță la subsol. Construcție din lemn de stejar cu o singură încăpere așezată peste pivniță din zidărie de piatră (**Fig. 111**).

Fig.111 Grajdul din grădină cu pivnița în taluz;

Grădina de legume este în proximitatea grajdului.

(b) reprezintă o etapă intermediară (nedatată) care presupune construirea anexei a3 și închiderea relației dintre grădină și curte prin intermediul spațiul care conține noul atelier de fierărie, acesta fiind mutat de la stradă. Acesta este legat de grajd cu o trecere uscată între grădină și curte. Constructiv, clădirea este realizată din lemn de stejar, îmbinat în căței pe fundație din piatră. Tot în această perioadă se relochează cocina.

BUPT

(c) În 1940 casa veche se demolează parțial (fiind păstrat peretele vest din lemn) și se reconstruiește cu cărămidă făcută de rromi folosind pământ din grădină. În același an, cămara și focăria de pe latura est sunt demolate și se construiește din cărămidă un corp nou de casă până la frontul stradal. Cele două corpuri de casă sunt unite printr-o intrare uscată cu poartă dublă care închide frontul stradal. Întreg ansamblul nou este zidit pe fundație din piatră și acoperit cu țiglă ceramică.

În 1940 se achiziționează parcela vecină la vest, care conține o casă din văiugă, demolată în același an. În 2019 se achiziționează în continuare la vest pe același front o nouă proprietate care va crește astfel patrimoniul funciar în vatră. Parcela nou achiziționată conține o casă din lemn de stejar cu plan cu 3 camere și învelitoare din țiglă ceramică.

- Anexa a4 se extinde cu noi spații, atelierul de fierărie fiind mutat aici, spațiul din anexa a3 devenind astfel bucătărie.
- Anexa a5 sunt construcții funcționale de tip porumbar.

A.5.1.2. Urbanistic și funciar- etape evolutive (E)

BUPT

Fig. 112 amplasamentul studiat al *gospodăriei R. din Poieni* **E1**- Prima Ridicare Topografică Militară (1769-1772); **E2**- A doua Ridicare Topografică Militară (1819- 1869); **E3**- prezent

E1 evidențiază o structură urbanistică organică a satului, premergătoare sistematizărilor habsburgice (1784). Pe parcela gospodăriei în vatră nu este evidențiată locuire, vatra satului fiind concentrată în jurul centrului civic actual.

E2 surprinde situația urbanistică după lucrările de compactare și sistematizare habsburgică în urma cărora trama satului este regularizată. Amplasamentul gospodăriei studiate poate fi evidențiat clar în țesut, pe parcela fiind evidențiate două clădiri așezate în curte, perpendicular pe frontul stradal și o clădire anexă (posibil grajdul acual) în grădină.

E3 evidențiază situația actuală a gospodăriei, rezultat al unor alipiri succesive de parcele (nr. 9, 10, 11). Din punct de vedere al așezării pe parcelă, gospodăria din vatră își modifică în timp modul de raportare la stradă. Inițial casa și anexa a1 sunt așezate paralel, în lungul parcelei, fiecare pe câte o latură. Curtea este deschisă la stradă și înspre grădină fiind protejată pe ambele părți printr-un gard din lemn cu poartă. Ulterior relația cu strada se întrerupe prin construcția casei noi iar relația cu grădina este închisă prin extinderea ulterioară. Astfel, planul gospodăriei capătă un caracter de ocol închis.

Teren arabil

Nr. crt	**Denumire loc**	**Tip proprietate**	**Sup.**	**Tip cultură (la completarea fișei)**
1.	Poiana Mare (stâna)	proprietate/moștenire bunicul	200 ari	Arabil+ pășune
2.	Măgurești	cumpărări succesive	300 ari	arabil
3.	Turșinu	proprietate-cumpărare succesivă	500 ari	arabil
4.	Locul Morii	cumpărare	-	arabil
5.	Dealul oveselor	moștenire	-	arabil
6.	Izvorul cald	moștenire-recompensă de război bunicul 15 ari	400 ari	arabil

BUPT

		+cumpărări succesive		
7.	Podeu	Moștenire de la bunicul (achiziție pe 1 butoi de răchie)	-	arabil
8.	Lunca de la vale	Proprietatea tatălui	40 ari	arabil
TOTAL: 1440 ari				

Pajiște

Nr. crt	**Denumire loc**	**Tip proprietate**	**Sup.**	**Tip cultură**
1.	Groșii- Valea țăfească	proprietate/moștenire în folosința familiei soției	150 ari	Fâneață
2.	Gurbanu	proprietate/moștenire mama	50 ari	Fâneață- cosire
3.	Izvorul cald	Concesiune primăria Pietroasa	4000 ari	Pășune
4.	După pădure	Concesiune primăria Pietroasa	4000 ari	Pășune
TOTAL: 8200 ari				

Tabelul 16 Situația terenurilor *gospodăriei R. din Pietroasa*

A.5.2. GOSPODĂRIA ÎN HOTAR

Gospodăria din vatră se extinde în hotar în locația denumită *Poiana Mare* cu funcțiuni agricole (preponderent arabil) și zootehnice diverse (**Fig. 113**).

Fig. 113 locul *Poiana Mare*

BUPT

Poiana Mare (200 ari) este singura extensie a gospodăriei în hotar. Se locuiește ocazional când turma este staționată aici. Terenul a fost dat în proprietatea bunicului (Radu Trifu) ca recompensă pentru participare în Primul Război Mondial.

Casa (*căsoanie*)

Casa (**Fig. 114**) are plan dreptunghiular, cu două camere. Accesul se face printr-o mică tindă cu rol de depozitare. Constructiv, casa este realizată din lemn de stejar îmbinat în căței. Fațada este tencuită cu pmânt pe crengi din alun bătute transversal iar acoperișul are învelitoare din țiglă ceramică. Interiorul este tencuit cu pământ și văruit iar pardoseala interioară este realizată din pământ bătut. Lipit de casă este construită în 2015 o anexă cu rol de grajd pentru oi.

Fig. 114 Căsoanie din hotar. Corp vechi cu extensii ulterioare- grajd

Anexele gospodărești

Grajdul vechi este o construcție din lemn de stejar cu structură mixtă, în cheutoarea la colțuri și în căței la fațada, ridicat pe fundație din piatră și învelit cu țiglă ceramică. Grajdul vechi a fost extins în 2015 cu un nou grajd din cherestea de rășinos bătută pe structură din lemn de stejar bile și învelitoare din tablă. Extinderea grajdului a fost necesară datorită accesării unui grand de finanțare prin intermediul AFIR care a sprijinit creșterea efectivului de oi.

BUPT

A.6.

Sat Fărășești

Sat: Fărășești
Comuna: Pietroasa
Nr. gospodărie: 43
Cod fișă: FR43
Data completării: august (octombrie) 2019
Familie: POPOVICI
Nr. generații conlocuitoare: 2
Nr. membrii familie: 4
Dispunere pe varste: 67; 63; 32; 30;
Interviuri: Popovici Ioan (67), Popovici Florin (32)
Metodologie de analiză: documentare grafica (schițe de teren), observație directă, interviu semi- direcționat, desen de reconstrucție, documentare fotografică, documentare cartografică, studiu de arhive;
Tip de gospodărie:
Gospodărie concentrată în vatră cu elemente funcționale în hotar și caracter puternic zootehnic. Gospodăria prezintă locuire temporară în hotar în sezonul lucrărilor agricole.

A.6.1. GOSPODĂRIA ÎN VATRĂ

A.6.1.1. Arhitectural- etape evolutive

BUPT

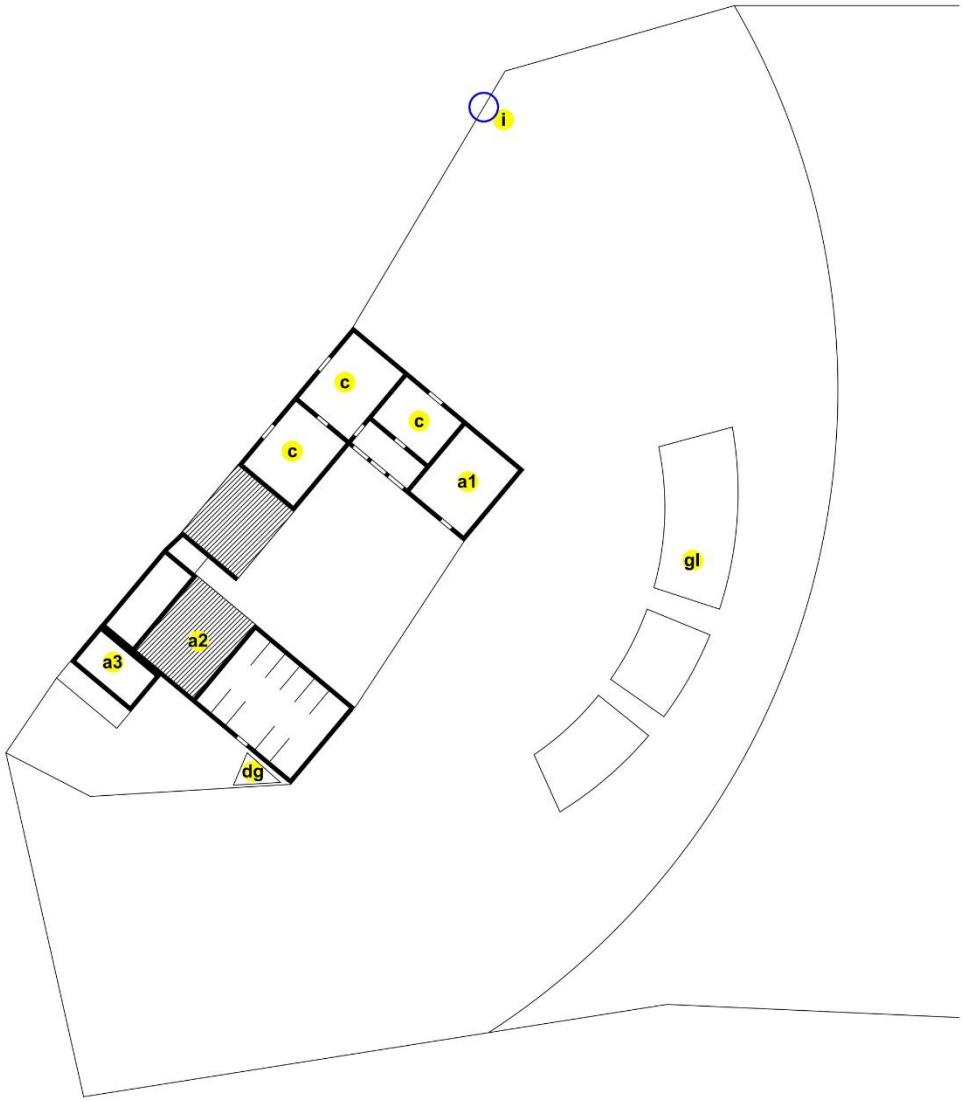

(a)

BUPT

(b)

BUPT

(c)

Fig. 115 evoluția în vatră a *gospodăriei P. din Fărășești* **(a)** Plan- desen de reconstrucție al gospodăriei prermergător construcției casei noi (1969); c-casă; a1-a5- anexe gospodărești; dg- deposit gunoi grajd; gl- grădină de legume; cf- clăi fân; **(b)** Plan- desen de reconstrucție al gospodăriei după construcția casei noi (1969); c-casă; a1-a3- anexe gospodărești; dg- deposit gunoi grajd; gl- grădină de legume; cf- clăi fân; **(c)** Plan- desen de reconstrucție al gospodăriei (1970-prezent) c-casă; a1-a4- anexe gospodărești; dg- depozit gunoi grajd; gl- grădină de legume; cf- clăi fân;

(a) reprezintă structura gospodăriei din vatră construită în anul 1962.

Casa (c) are plan cu 3 camere distribuite astfel: două camere la stradă și o cameră pe latura nord a constrcției conectate cu un coridor de acces dinspre curte. Accesul dinspre stradă în curte se face printr-o intrare uscată cu poartă mare.

BUPT

Constructiv, casa este realizată din lemn de stejar îmbinat în căţei pe fundaţie din piatră zidită cu pământ. Peretele din curte al holului de acces este realizat din cărămidă cu structură de rezistenţă din lemn copiind sistemul constructiv de tip fachwerk. Casa are acoperiș cu atic pentru funcționalizarea podului. Învelitoarea este din țiglă. Construcția este realizată de meșterul local Pătru Drăgostin (dulgher/ pietrar)[506].

- Anexa a1, în continuarea casei, pe latura nord-vest, lipită de camera din curte este focăria. Focăria are plan pătrat și constructiv este realizată din lemn de stejar cu îmbinări în căţei pe fundaţie din piatră și acoperiș cu învelitoare din țiglă. Din rigori de siguranță la incendiu, peretele de pe latura nord este realizat integral din piatră.
- Anexa a2 închide curtea pe latura sud-vest și conține 3 spații tehnologice: cămară, cămară pentru lemne cu acces deschis și grajd pentru 10 animale mari cu intrare din grădină. Constructiv anexa a2 este realizată din lemn de stejar cu îmbinări în căţei pe fundaţie din piatră zidită cu pământ. Învelitoarea este din țiglă.
- Anexa a3 pe latura sud-vest a curții, lipită de anexa a2, este o construcție cu plan cu o singură încăpere cu rol de cocină. Constructiv, anexa agricolă este realizată din lemn de stejar respectând specificul local.

Funcțional, grădina are rol preponderent productiv și rol de depozitare pentru clăile de fân. În apropierea grjdului se află depozitul de gunoi de grajd, folosit ca fertilizant organic.

(b) reprezintă o etapă din 1999, în care focăria veche este refuncționalizată, fiind împărțită în bucătărie de vară și baie. În continuarea focăriei vechi se construiește o nouă focărie. Constructiv anexa nouă este realizată din zidărie de piatră cu învelitoare din țiglă.

(c) reprezintă ultimele modificări aduse ansamblului din vatră. Gospodăriei i se mai adaugă în anul 2002 un nou corp anexă (a5) cu plan în 3 spații: bucătărie de vară, garaj cu intrare uscată și cămară. Constructiv anexa este realizată din zidărie de bolțari BCA tencuită și învelitoare cu țiglă. În aceeași perioadă se construiește în grădină garajul pentru autoturism.

A.6.1.2. Urbanistic și funciar- etape evolutive (E)

E1 evidențiază o structură organică a satului, premergătoare sistematizărilor habsburgice (1784). Vatra satului fiind mult mai mică, pe amplasamentul actual al gospodăriei nu existau construcții.

E2 surprinde situația satului după lucrările de compactare și sistematizare habsburgică în urma cărora trama satului este regularizată. Amplasamentul gospodăriei studiate este clar evidențiat în țesut chiar dacă din informațiile primite, aflăm că actualul amplasament a fost achiziționat în anii ’60.

Gospodăria actuală fiind constituită relativ târziu, considerăm relevant modul în care familia a roit în jurul vetrei ”cuib”. Din gospodăria inițială pe linie paternă (**Fig. 118)** cei trei copii (străbunicul și cei doi frați ai săi) primesc fiecare cate o parcelă pentru construcția casei, astfel străbunicul (Popovici Maxim) se așează cu familia pe parcela din (**Fig. 118**). Locuința ”cuib” rămâne până târziu când elemnetele structurale din lemn și țigla sunt recuperate și folosite ca material de construcție

[506] Inf. ter. P. I., 67 ani (b), Fărășești, octombrie 2019;

BUPT

pentru casa sălașului din zona Strâmbu, pe amplasament rămânând doar pereții din zidărie de piatră (**Fig.117**)

Fig. 116 amplasamentul studiat al *gospodăriei P. din Fărășești* **E1** Prima Ridicare Topografică Militară (1769-1772); **E2** A doua Ridicare Topografică Militară (1819- 1869)

Bunicul și tatăl informatorului locuiesc în gospodăria ”roi” până în 1960 când tatăl decide achiziționarea unui alt teren, amplasamentul actualei gospodării pe care în 1962 construiește casa. Datorită politicii de impozitare din perioada comunismului, membrii familiei sunt nevoiți să demoleze în anii ‘70 casa veche și anexele gospodărești ale gospodăriei ”roi” și vând ca material de construcție, astfel din gospodăria de origine a tatălui rămânînd doar grădina și curtea. Ulterior din suprafața terenului se răscumpără un sfert în anul 1973, alcătuind astfel ½ din parcelă pe care în prezent informatorul o transmite fiului său mai mare pentru construcția locuinței după căsătorie.

BUPT

Fig.117 Elemente structurale din piatră, parte din locuința ”cuib” (original, 2019)

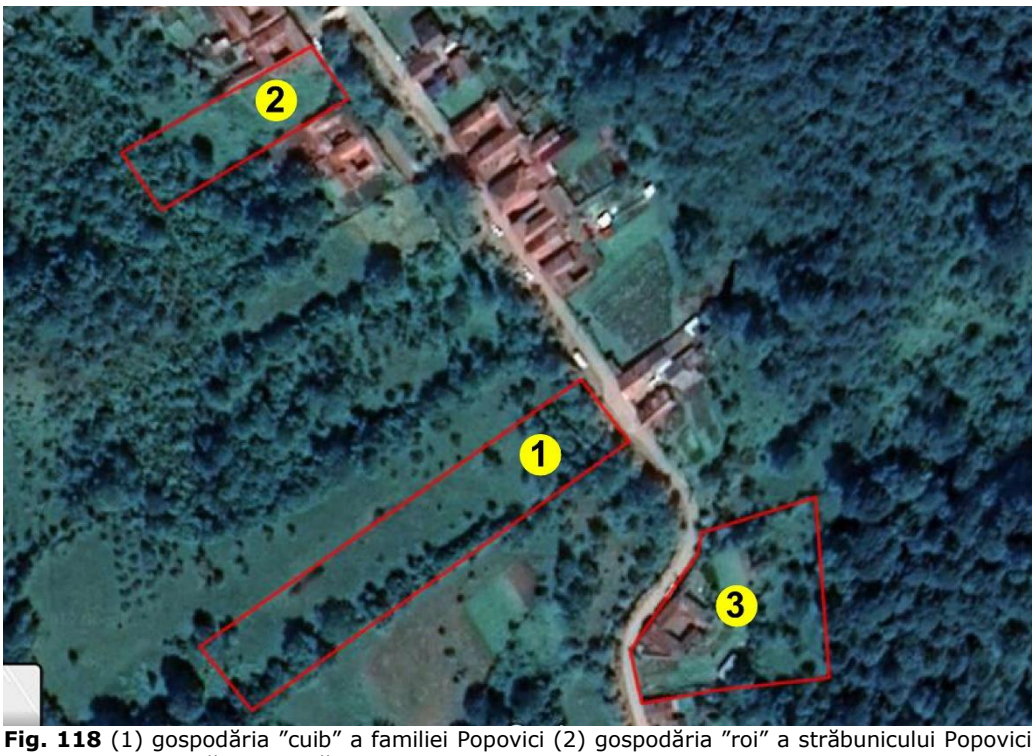

Fig. 118 (1) gospodăria ”cuib” a familiei Popovici (2) gospodăria ”roi” a străbunicului Popovici Maxim, (3) gospodăria actuală

Din punct de vedere al așezării pe parcelă, casa este așezată cu latura lungă la stradă, având un plan în formă ”L” care închide și latura nord-est a curții. Accesul

BUPT

din stradă se realizează printr-o intrare uscată închisă cu poartă dublă. Anexa a2 este așezată cu latura îngustă perpendicular pe stradă și închide astfel latura sud-vest a curții (**Fig. 119**). După finalizarea construcției din 2002, curtea este închisă pe toate laturile, o caracteristică urbanistică târzie în zonă.

Fig. 119 Alinieri ale volumelor la stradă (original 2019)

Teren arabil

Nr. crt	**Denumire loc**	**Tip proprietate**	**Sup.**	**Tip cultură (la completarea fișei)**
1.	Fața Mare	proprietate/moștenire	16 ari	arabil
2.	Strâmbu	proprietate/cumpărare (1998)	3 ari	Grădină de legume
3.	Zbeg	proprietate/cumpărare (anii `50)	42 ari	arabil (40) și grădină de legume (2)
TOTAL: 61 ari				

Pajiște

Nr. crt	**Denumire loc**	**Tip proprietate**	**Sup.**	**Tip cultură**
1.	Fața Mare	proprietate/moștenire	500 ari	Fâneață- cosire
2.	Strâmbu	proprietate/cumpărare (1998)	200 ari	Fâneață- cosire
3.	Zbeg	proprietate/cumpărare (anii `50)	200 ari	Fâneață- cosire
4.	Șărbu	Închiriere primărie (2018)	1000 ari	pășune
5.	Fața Mare	Închiriere fam. Bălu (2009)	1000 ari	pășune
6.	Malița	Închiriere (2009)	500 ari	pășune

BUPT

TOTAL: 3400 ari

Tabelul 17 Situația terenurilor *gospodăriei P. din Fărășești*

A.6.2. GOSPODĂRIA ÎN HOTAR

Gospodăria din vatră se extinde în hotar în 3 locații cu funcțiuni agricole și zootehnice diverse (**Fig. 120**).

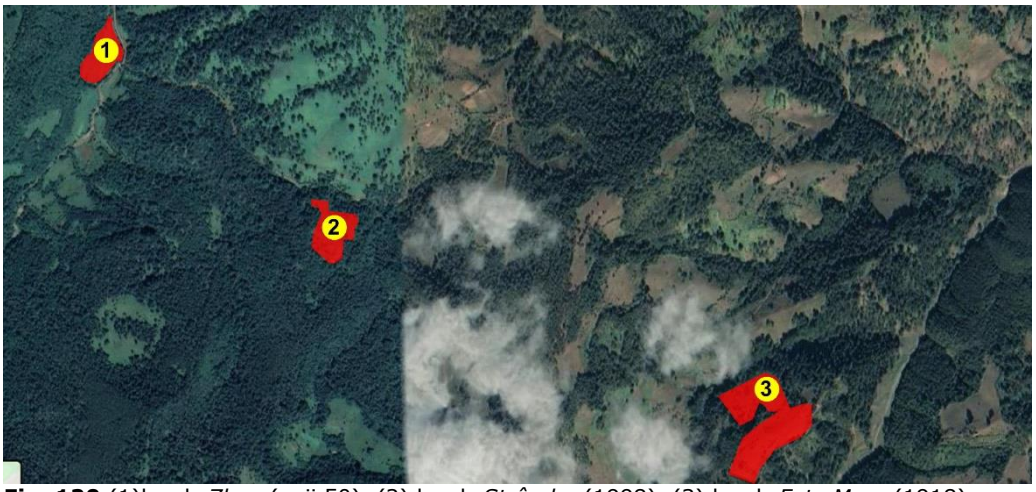

Fig. 120 (1)locul- *Zbeg* (anii 50), (2) locul- *Strâmbu* (1998), (3) locul- *Fața Mare* (1918)

Fața Mare (11 lanțe) este principala extensie a gospodăriei în hotar intrând în proprietatea familiei după 1918, ca recompensă pentru pierderea unui fiu și rănirea celuilalt în timpul Primului Război Mondial. Este locația pentru vară a turmei de oi.

Casa (*căsoanie*)

Casa (**Fig. 121**) este construită în 1968 pe amplasamentul casei vechi. Are plan dreptunghiular, cu două camere, cu dimensiunea de 5x4 m. Accesul se face printr-o mică tindă cu lățimea de 1,5 m din care se trece în cameră. Camera este mobilată modest, având 2 paturi, masă și băncuță și este prevăzută cu sobă cu horn. Constructiv, casa este realizată din lemn de stejar îmbinat în căței, fațada este tencuită cu pmânt pe crengi din alun bătute transversal iar acoperișul are învelitoare din țiglă. Interiorul este tencuit cu pământ și văruit iar pardoseala interioară este realizată din pământ bătut. În proximitatea casei se află o vatră de foc acoperită și un mic iaz care adună apa de ploaie în proximitatea casei pentru a fi folosită în iernile foarte grele. Pe peretele din spatele casei este adăpostul pentru găini.

BUPT

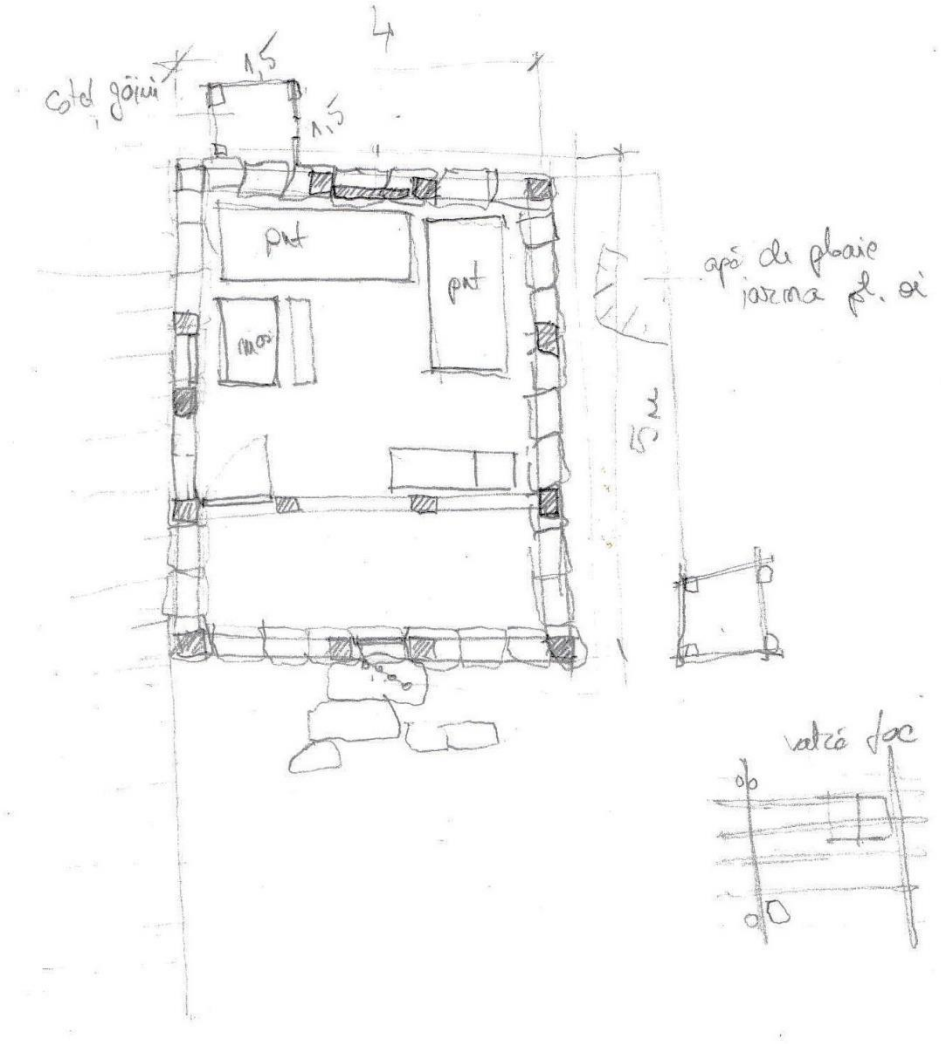

Fig. 121 Plan al *căsoaniei* cu vatră de foc exterioară la Fața Mare (original, septembrie 2019)

Anexele gospodărești

Grajdul pentru oi este realizat din lemn de stejar rotund cu îmbinare în cheutoare pe fundație din piatră cu pământ. Învelitoarea este din țiglă. În ansamblu cu această construcție întră grajdul pentru capre, construcție ulterioară care folosește un perete al primei construcții și este acoperit într-o singură apă prin prelungirea șarpantei primului grajd. Constructiv, grajdul pentru capre este realizat din lemn de stejar îmbinat în căței pe fundație din piatră. Pe timpul verii, oile sunt ținute în țarc care mută periodic pentru fertilizarea terenului.

Pivnița (**Fig. 122**) pentru depozitarea brânzei și a recoltei este construită în 2000. Construcția exploatează topografia terenului fiind realizată prin săpătură în versant. Pereți sunt din zidărie de piatră cu pmânt iar acoperișul cu structură din lemn de stejar este învelit cu tablă cu falțuri.

BUPT

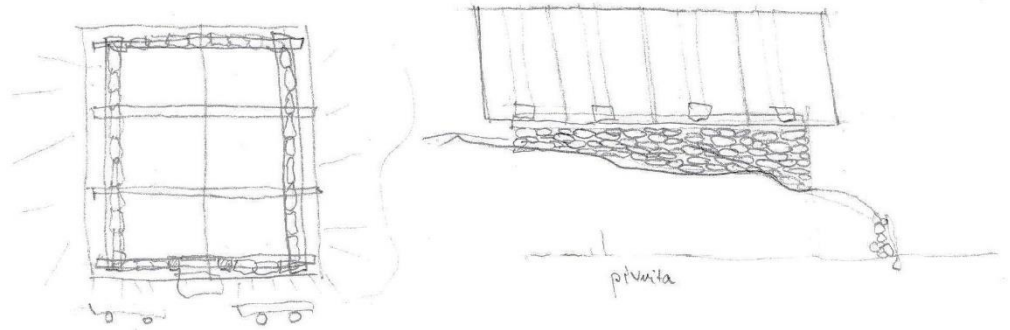

Fig. 122 Plan și vedere a pivniței (original, septembrie 2019)

Strâmbu (4 lanțe) este locația în care se coboară oile în sezonul rece. Proprietatea este cumpărată 1998 pentru valoarea pajiștei și fântâna cu apă (**Fig. 123**). Pe lângă folosința agricolă de pajiște, proprietatea deține și o mică grădină de legume și pomi fructiferi răzleți.

Fig. 123 Integrare peisageră a sălașului de la Strâmbu (original, august 2019) (1) Casă (anul construcției- după 1998); (2) Grajdul oilor și al caprelor; (3) fântână

Casa (*căsoanie*) are plan dreptunghiular, cu o singură cameră cu dimensiunea de 4x3 m. Camera este mobilată modest, având 1 pat, masă și băncuță și este prevăzută cu sobă cu horn. Constructiv, casa este realizată din lemn de stejar îmbinat în căței, iar acoperișul are învelitoare din țiglă. Interiorul este tencuit cu

BUPT

pământ și văruit iar pardoseala interioară este realizată din pământ bătut. Casa actuală nu se află pe amplasamentul casei vechi, locația inițială fiind situată în avale de fântână era expusă umezelii, astfel se decide amplasarea casei noi pe culme.

Anexele gospodărești

Constructiv, grajdul pentru oi este similar cu cel de la Fața Mare, cu diferența că peretele dinspre taluz este realizat din zidărie de piatră. Similar cu situația sălașului de la Fața Mare, grajdul pentru capre este o extensie a celuilalt spațiu.

Zbeg (4 lanțe) a fost achiziționat în anii ’50, fiind locația cea mai apropiată de sat în care se țin animalele mari. Pe amplasament se află grajdul cu șură. Construcția are plan dreptunghiular în două încăperi și dimensiunea de 11x5 m (Lxl). Încăperea grajdului are dimensiunea de 5x5 m (Lxl) și poate acomoda 10 animale mari iar șura are 6x5 m (Lxl). Constructiv este realizată din zidărie de piatră cu pământ și are învelitoare din țiglă ceramică (**Fig. 124**).

Fig. 124 Integrare peisageră a grajdului de la Zbeg, depozitare fân (original, august 2019)

BUPT

A.7.
Sat: Fărășești
Comuna: Pietroasa
Nr. gospodărie: 94
Cod fișă: FR94
Data completării: august/ octombrie 2019
Familie: Barbu
Nr. generații conlocuitoare: 3
Nr. membrii familie: 7
Dispunere pe varste: 80, 70, 46, 46, 18, 16, 12;
Interviuri: Barbu Daniel (46), Romulus Barbu (80)
Metodologie de analiză: documentare grafica (schițe de teren), observație directă, interviu semi- direcționat, desen de reconstrucție, documentare fotografică, documentare cartografică, studiu de arhive;
Tip de gospodărie:
Gospodărie concentrată în vatră cu elemente funcționale în hotar și caracter mixt agricol- pastoral. Gospodăria prezintă locuire temporară în hotar.

A.7. GOSPODĂRIA ÎN VATRĂ

A.7.1. Arhitectural- etape evolutive

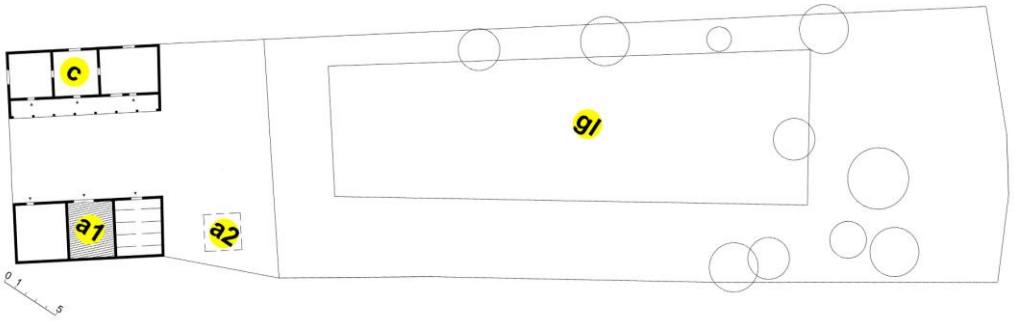

(a)

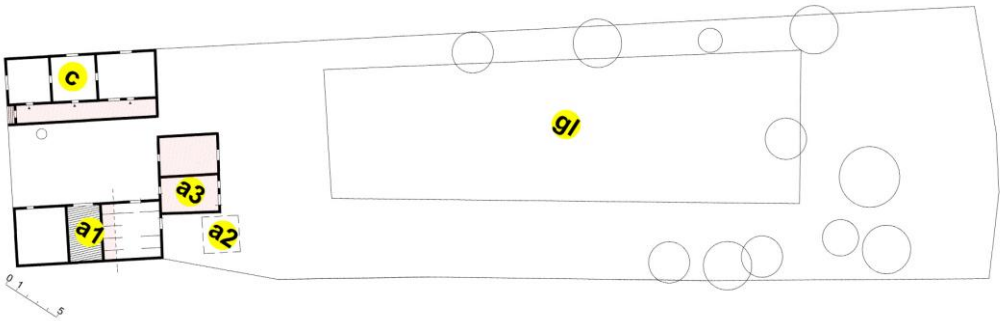

(b)

BUPT

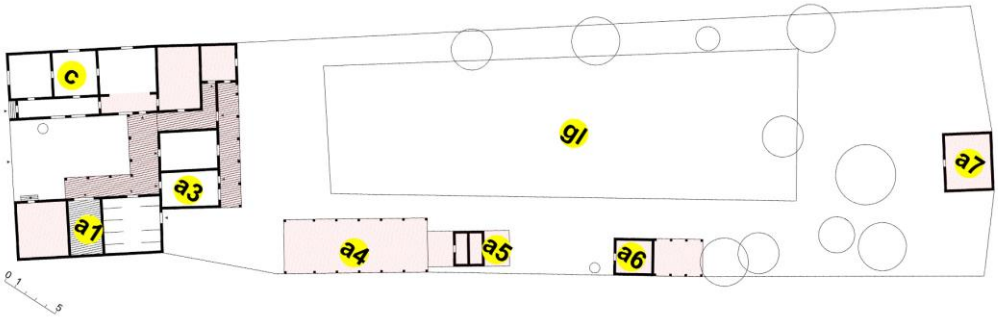

(c)

Fig. 125 evoluția în vatră a *gospodăriei B. din Fărășești*; gl- grădină de legume; **(b)** Plan- desen de reconstrucție al gospodăriei- etapă intermediară anii `80; c-casă; a1-a3- anexe gospodărești; gl- grădină de legume; **(c)** Plan- desen de reconstrucție al gospodăriei (intervenții actuale -după anul 2000); c-casă; a1-a7- anexe gospodărești; gl- grădină de legume;

(a) reprezintă structura gospodăriei din vatră (1956) după construcția pe amplasamentul vechi. Casa (c) are plan cu 3 camere distribuite astfel: o cameră la stradă, o cameră în mijloc și focăria spre grădină conectate cu un coridor deschis (pridvor) care asigură accesul dinspre curte. Accesul dinspre stradă în curte se face printr-o poartă dublă prevăzută cu ușa pentru accesul persoanelor. Constructiv, casa este realizată din lemn de stejar îmbinat în căței pe fundație din piatră. Casa are acoperiș cu învelitoare din țiglă ceramică.

Casa a fost tencuită în cu tencuială pe bază de var în anii `80.

- Anexa a1, așezată pe latura (sud-est) opus casei conține 3 spații tehnologice: cămară, atelier de dulgherie dotat cu fierăstrău manual pentru despicat cherestea și grajd pentru 8 animale mari cu intrare din curte. Constructiv anexa a2 este realizată din lemn de stejar cu îmbinări în căței pe fundație din piatră zidită cu pământ iar pereții nord-est și sud-est sunt realizați din zidărie din piatră. Învelitoarea este din țiglă.

- Anexa a2 este o construcție independentă în continuarea anexei a1 cu plan cu o singură încăpere cu rol de cocină.

Funcțional, grădina are rol preponderent productiv.

(b) reprezintă o etapă din anii `80, în care coridorul de acces în casă se închide păstrându-se doar goluri cu ferestre și acces cu ușă dinspre curte. În această etapă se realizează un acces nou în coridor dinspre stradă. Grajdul, parte din anexa a1 se extinde cu un metru prin mutarea peretelui și restrângerea suprafeței atelierului.

Se construiește anexa a3, având initial plan cu o singură camera cu rol de focărie. Constructiv, anexa este realizată din zidărie din piatră și învelitoare cu țiglă ceramică. La scurt timp, anexa se extinde cu o nouă încăpere care preia rolul de fierbătoare, iar încăperea inițială devine dormitor pentru seniorii familiei.

(c) reprezintă ultimele modificări aduse ansamblului din vatră. Casei i se mai adaugă o cameră cu rol de baie și atelierul de tâmplărie. Golul dintre casă și anexa a3 (spre grădină) se închide cu această ocazie. De asemenea Anexei a3 i se adaugă o terasă uscată înspre curte și una înspre grădină.

BUPT

Fiind mai încăpător, pentru o scurtă perioadă în grajd se relochează atelierul de tâmplărie, în prezent fiind spațiu de depozitare. În 2018, anexa a2 se mansardează parțial, realizând o cameră pentru fete.

În 2004 se construiește anexa a5 cu funcțiune de cocina, cocina veche (a2) fiind demolată. Constructiv, cocina este realizată din zidărie din piatră și învelitoare din țiglă. Planul este cu două încăperi ambele cu ocol împrejmuit cu lemn. În același an se construiește anexa a6, construcție cu o singură încăpere cu rol de focărie și uscător de fructe și o platformă acoperită care protejează fierăria cu forjă (foiul).

În 2010 gospodăria se extinde cu anexa a7, pivniță în taluz. Construcția este realizată din zidărie de piatră și învelitoare cu tablă.

A.7.1.2. Urbanistic și funciar- Etape evolutive (E)

BUPT

Fig. 126 amplasamentul studiat al *gospodăriei B. din Fărășești* **E1** Prima Ridicare Topografică Militară (1769-1772); **E2** A doua Ridicare Topografică Militară (1819- 1869); **E3** Prezent (ortofotoplan)

E1 evidențiază o structură organică a satului, premergătoare sistematizărilor habsburgice (1784). Parcela gospodăriei studiate se află la marginea vetrei vechi, evidențindu-se construcții existente în această perioadă.

E2 surprinde situația urbanistică după lucrările de compactare și sistematizare habsburgică în urma cărora trama satului este regularizată. Amplasamentul gospodăriei studiate este clar evidențiat în țesut. Din informațiile primite de la

BUPT

proprietar, aflăm că parcela casei este compusă din alăturarea a două parcele (numere de gospodărie) fapt care nu reiese din analiza acestei hărți, o altă construcții, așezată paralel cu stradă secundară fiind vizibilă doar pe harta din sec. al XVIII- lea.

E3 evidențiază structura actuală a gospodăriei în vatră, casa împreună cu anexele devenind un ansamblu funcțional complex. Din punct de vedere al așezării pe parcelă, casa și anexa a1 sunt așezate așezate cu latura lungă perpendicular pe stradă, fiecare pe câte o latură a parcelei. Curtea este închisă spre grădină prin anexa a3 care conține bucătăria, o cameră și atelierul, determinând împreună cu celellate volume un plan în formă de "U". Accesul din stradă se realizează printr-o poartă dublă care închide astfel relația stradă- curte.

Teren arabil

Nr. crt	**Denumire loc**	**Tip proprietate**	**Sup.**	**Tip cultură (la completarea fișei)**
1.	Corbu	proprietate/moștenire	50 ari	arabil
TOTAL: 50 ari				

Pajiște

Nr. crt	**Denumire loc**	**Tip proprietate**	**Sup.**	**Tip cultură**
1.	Cinda Babii	proprietate/moștenire	250 ari	Fâneață-nuci
2.	Corbu	proprietate	450 ari	Faneață- livadă
3.	După Deal	proprietate/ moștenire	150 ari	fâneață
TOTAL: 850 ari				

Pădure

Nr. crt		**Denumire loc**	**Tip proprietate**	**Sup.**	**Tip cultură**
1.		Druja	proprietate/moștenire	100 ari	Pădure rășinos
	TOTAL: 100 ari				

Tabelul 18 Situația terenurilor *gospodăriei B. din Fărășești*

A.7.2. GOSPODĂRIA ÎN HOTAR

Gospodăria din vatră se extinde în hotar în 2 locații cu funcțiuni agricole și zootehnice diverse (**Fig. 127**).

BUPT

Fig. 127 (1)locul *Corbu*, (2) locul *După Deal*

Corbu (10 lanțe) este principala extensie a gospodăriei în hotar intrând în proprietatea familiei prin moștenire și achiziții ulterioare de noi parcele. Este locul în care pe timpul sezonului cald se mută membrii seniori ai familiei pentru a avea în grijă vacile.

Casa (*căsoanie*)

Casa (**Fig. 128**) este construită în 2009. Are plan dreptunghiular, bicameral, având cameră și cămară. Accesul se face pe sub o o pergolă cu vie. Camera este mobilată modest, având 2 paturi, masă și băncuță și este prevăzută cu sobă cu horn. Constructiv, casa este realizată din lemn de stejar îmbinat în căței, fațada este tencuită iar acoperișul are învelitoare din țiglă ceramică. Interiorul este tencuit și văruit iar pardoseala interioară este realizată din pământ bătut. În proximitatea casei se află o fântână. Pe peretele din spatele casei este adăpostul pentru găini.

Anexele gospodărești

Grajdul din proximitatea casei este din lemn de stejar rotund cu îmbinare în cheutoare la colțuri și în căței pe fațade, pe fundație din piatră cu pământ. Peretele înspre taluz este realizat din zidărie de piatră. Învelitoarea este din țiglă. Grajdul a fost mutat în 1970 din locul denumit Curmătura și așezat pe culmea parcelei de la Corbu. Datorită poziționării expuse la intemperii a fost mutat din nou în 2000 pe amplasamentul actual, fiind ferit de taluzul din pământ. Grajdul are ocol din lemn în care se depozitează fânul. Pe a doua parcelă de la Corbu este al doilea grajd, constructiv similar cu acesta.

BUPT

Pivnița intră în ansamblu cu casa. Construcția exploatează topografia terenului fiind realizată prin decupaj în versant. Pereții sunt realizați din zidărie de piatră cu pmânt iar acoperișul cu structură din lemn de stejar este învelit cu țiglă (**Fig. 129**).

Fig. 128 Integrare peisageră a sălașului de la Corbu (original, august 2019) (1) Casă (anul construcției- aprox. 2009); (2) Grajdul vitelor (mutat pe amplasament actual în 2000);

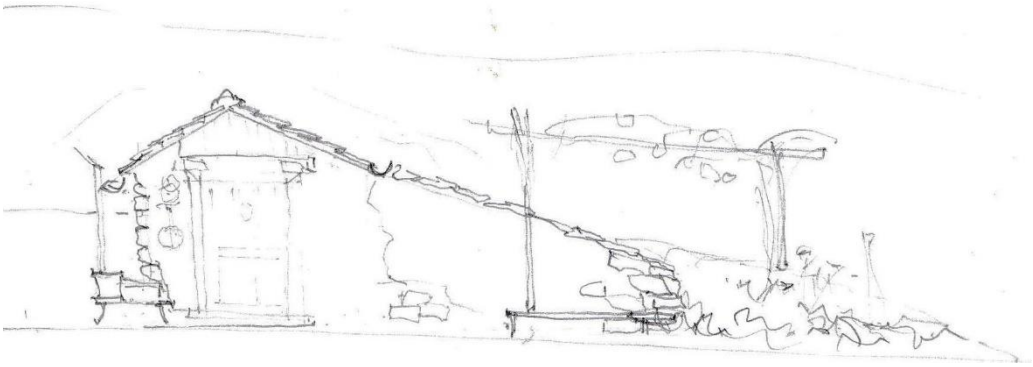

Fig. 129 Vedere- pivniță inserată în versant la Corbu (original, august 2019)

După Deal (3 lanțe) este locația în care se coboară vitele în sezonul rece (**Fig. 130**).

Casa are plan dreptunghiular 5,5x2,5 m, o singură cameră cu dimensiunea de 2,5x2,5 m și extensie sub formă de foișor cu dimensiunea 3x2,5 m. Constructiv, casa are un perete din zidărie de piatră înspre deal iar resul pereților sunt din lemn de stejar îmbinat în cheutoare la colțuri și căței pe fațade. Foișorul este realizat din

BUPT

rigle din lemn cu interspații, montate vertical pe montanți orizontali din același material. Acoperișul are învelitoare din țiglă peste cameră și draniță din fag peste extensia- foișor. Interiorul este tencuit cu pământ și văruit iar pardoseala interioară este realizată din pământ bătut.

Anexele gospodărești

Grajdul are plan dreptunghiular 11x8 m, constructiv având peretele dinspre taluz din zidărie de piatră, iar restul pereților din lemn de stajar îmbinat în cheutoare la colțuri și în căței pe fațade. Grajdul este acoperit cu țiglă ceramică și prezintă gol pentru fân în șarpantă.

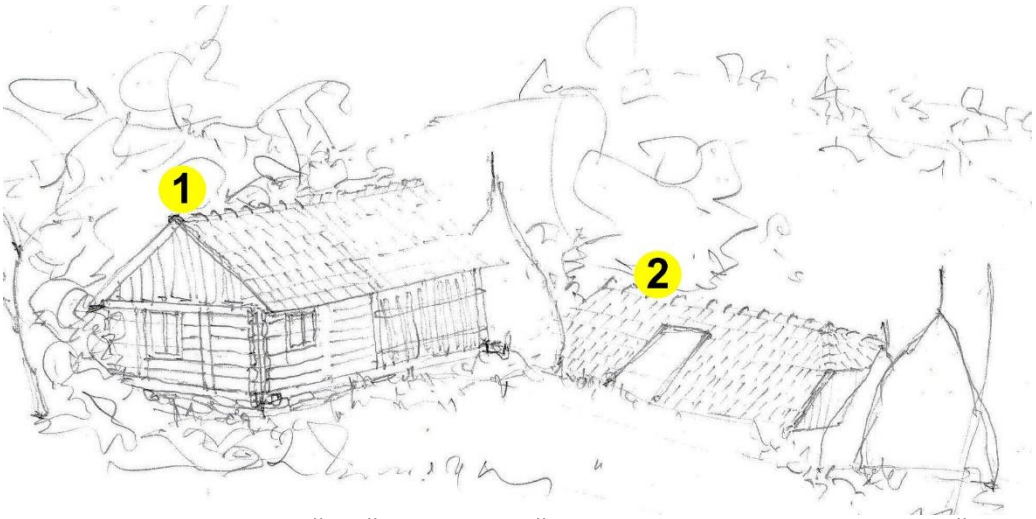

Fig. 130 Integrare peisageră a sălașului de După Deal (original, august 2019) (1) Casă (anul construcției- aprox. 1918/ extensie cu foișor 2009); (2) Grajd (1919);

BUPT

A.8.
Sat: Fărășești
Comuna: Pietroasa
Nr. gospodărie: 50
Cod fișă: FR50
Data completării: octombrie 2019
Familie: BABESCU
Nr. generații conlocuitoare: 3
Nr. membrii familie: 4
Dispunere pe varste: 71, 66, 53, 25;
Interviuri: Babescu Ion (71), Babescu Ion (66), Babescu Mariana (53)
Metodologie de analiză: documentare grafica (schițe de teren), observație directă, interviu semi- direcționat, desen de reconstrucție, documentare fotografică, documentare cartografică, studiu de arhive;
Tip de gospodărie:
Gospodărie concentrată în vatră cu elemente funcționale în hotar și caracter agro-zootehnic. Gospodăria prezintă locuire permanentă în hotar seniorul familiei supraveghează vitele care ținute permanent pe deal.

A.8.1. GOSPODĂRIA ÎN VATRĂ

A.8.1.1. Arhitectural- etape evolutive

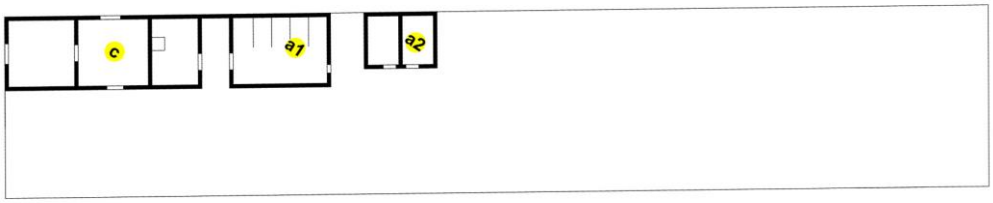

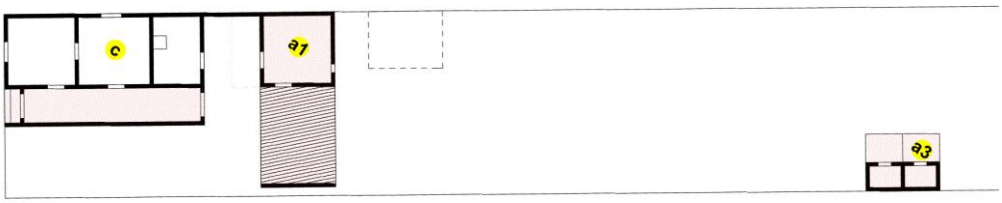

BUPT

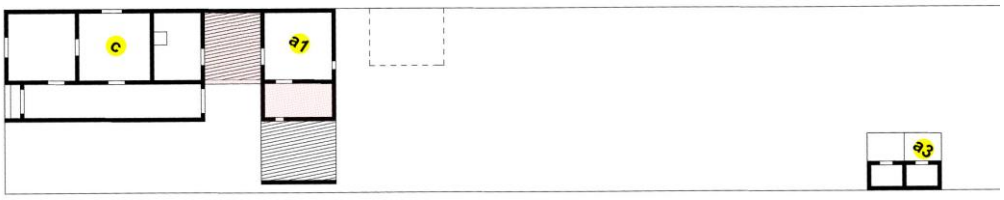

Fig. 131 evoluția în vatră a *gospodăriei B. I. din Fărășești* în vatră **(a)** Plan- desen de reconstrucție al gospodăriei etapa 1; c-casă; a1-a2- anexe gospodărești; **(b)** Plan- desen de reconstrucție al gospodăriei etapa 2; c-casă; a1-a3- anexe gospodărești; **(c)** Plan- desen de reconstrucție al gospodăriei –prezent, c-casă; a1-a3- anexe gospodărești;

(a) reprezintă structura gospodăriei din vatră premergător modificărilor realizate în anii 2000. Casa (c) are plan cu 3 camere distribuite astfel: o cameră la stradă, o cameră intermediară cu rol de bucătărie și focăria cu intrare separată și coborăre în pivniță. Constructiv, casa este realizată din lemn de stajar cu structură mixtă, în cheutoare și căței iar focăria are doi pereți din zidărie din piatră. Pivnița și fundația sunt realizate din zidărie din piatră. Inițial casa a fost acoperită cu șindrilă, în prezent are învelitoare din țiglă ceramică.

- Grajdul (a1) poziționat în continuarea casei, creează între casă și anexă un gol folosit ca depozitare pentru lemne. Anexa are plan dreptunghiular cu o singură cameră. Constructiv este realizată din lemn de stejar cu îmbinări în căței pe fundație din piatră și acoperiș cu învelitoare din șindrilă initial, din țiglă ceramic ulterior.
- Anexa a2, cocina, este o construcție independentă cu două încăperi. Nu se mai cunosc date constructive ale acestei anexe.

(b) reprezintă o primă etapă de transformare dată aproximativ în 2009 când casa se extinde înspre curte cu un hol închis și cu acces în stradă. Grajdul (a1) este desființat, peretele dinspre casă al clădirii demolat și este retras cu 1,5- 2 m iar încăperea rezultată primește funcțiunea de bucătărie. Lipit de acest spați se construiește garajul deschis. Cocina veche (a2) este demolată și se construiește o nouă cocina (a3) din bolțari în capătul de sus al grădinii.

(c) modificările realizate în 2018 când șarpanta casei se prelungeste astfel încât acoperă spațiul dintre casă și grajd creând un spațiu semideschis pentru depozitare. De asemenea, tot în această perioadă, anexa a1 se extinde în lateral cu o baie realizată din zidărie de bolțari.

BUPT

A.8.1.2. Urbanistic și funciar- etape evolutive (E)

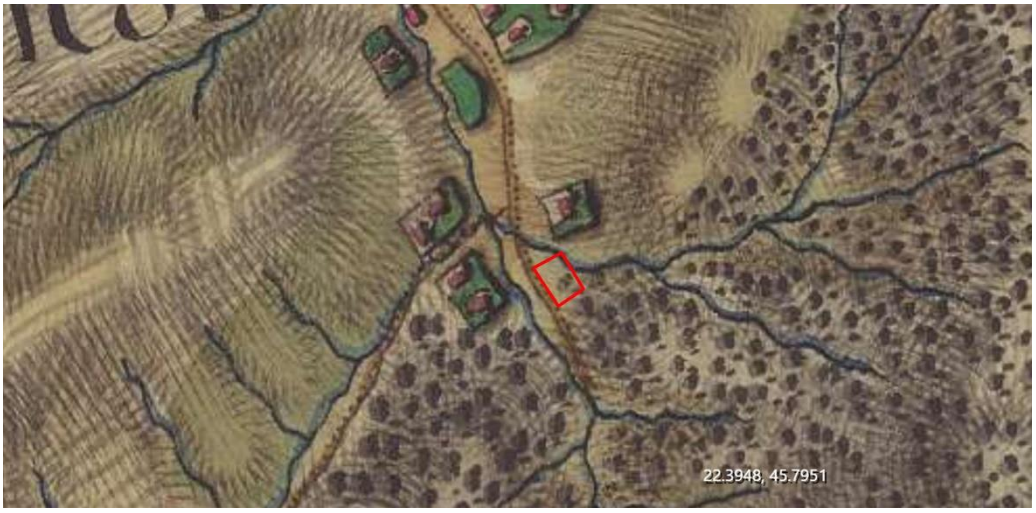

BUPT

Fig. 132 amplasamentul studiat al *gospodăriei B. I. din Fărășești* **E1** Prima Ridicare Topografică Militară (1769-1772); **E2** (dr.) A doua Ridicare Topografică Militară (1819- 1869; **E3** prezent

E1 evidențiază o structură organică a satului, premergătoare sistematizărilor habsburgice (1784). În acea perioadă, zona în care se află gospodăria în prezent nu era construită.

E2 surprinde situația urbanistică după lucrările de compactare și sistematizare habsburgică în urma cărora trama satului este regularizată. Amplasamentul gospodăriei studiate poate fi evidențiat clar în țesut.

Nu este clar cum s-a dezvoltat gospodăria în vatră, dor considerăm relevant că parcela este dezmembrată prin împărțirea unei parcele mari la trei frați în generația bunicului (Babescu Pătru). Nu se cunosc cauzele, dar parcela a fost împărțită inegal, Toma Babescu și Alexa Babescu au primit suprafețe mai mari iar Pătru Babescu (parcela din mijloc) a primit o suprafață mai mică.

"aici or fost trei frați, Alexa, Todor și...și daia ș-or împărțit aici...Alexa, Todor și Ilie[…] păi ei or fost Babescu aici…tăți îs Babescu[…] Alexa, moșu Pătru și ăsta…nu Ilie…cum i-o zâs?...Toma. Astea tăte tri, tri or fost, tăți frați, ei or fost tri frați…că deaia o rămas moștenirea, o rămas moștenirea noastră. Ăsta la noi o ramas mai mic, aicia în partea asta e mai mare, la ei iară e mai mare…" [507]

Din punct de vedere al așezării pe parcelă, gospodăria din vatră își păstrează în timp modul de raportare la stradă, fiind așezată pe latura nord-estică, în lungul parcelei repsectând regulamentul austriac *Impopulationis Haupt- Instruction*.

E3 După extinderea contemporană cu baie și garaj, casa împreună cu anexele descriu un plan în formă de "L" prin care curtea este deschisă la stradă și închisă înspre grădină.

Funciar, gospodăria este alcătuită prin alipirea în timp a 3 gospodării din moșteniri succesive (**Fig. 133**). Părți din gospodărie sunt moștenite pe linie directă paternă de la Lisandru Babescu (strbunicul) –Pătru Babescu (bunicul)- Ion Babescu (tatăl)- Ion Babescu (fiul) și maternă Bodea (străbunicul fost primar în Fărășești)- Veronica Bodea (Babescu)- Ion Bodea (fiul).

[507] Inf. ter. B. M., 53 ani (f), Fărășești, octombrie 2019;

BUPT

" […] prima casă din Zbeg...îi casa mea...de la „Moșu cu lula" […] e prima mea avere, aia…asta e a doua și aia de la vale unde am grajdul e a treia avere " [508]
"(primarul a stat) acolo jos și aicia a venit ha bătrână, maica o venit noră aici […] de acolo de la vale […] la taica Pătru" [509]

Amplasamentul gospodăriei din vatră moștenite pe linie maternă a fost împărțit între frați, bunica Veronica moștenind terenul și anexa cu grajd și șură iar fratele bunicii, Pătru a primit casa de pe parcelă care a fost mutată la Poieni. O parte de gospodărie vine și din moștenire indirectă de la "moșul cu lula" (nume necunoscut), fratele străbunicului Lisandru fără urmași. Această gospodărie este vândută ulterior unui timișorean drept casă de vacanță (**Fig. 134**).

Fig. 133 Dinamica gospodăriei în vatră 1. Gospodărie moștenită pe linie paternă (a bunicului), actuala reședință a familiei 2. Gospodărie moștenită pe linie maternă (a bunicii), actualmente se păstrează doar anexa cu grajd și șură 3. Gospodărie moștenită pe linie indirectă (fratele străbunicului)- vândută

[508] Inf. ter. B. I., 66 ani (b), Fărășești, octombrie 2019;
[509] Inf. ter. B. M., 53 ani (f), Fărășești, octombrie 2019;

BUPT

Fig. 134 Casa moștenită pe linie indirectă (fratele străbunicului), vândută unui timișorean, renovată și transformată în casă de vacanță (original, 2016)

A.8.2. GOSPODĂRIA ÎN HOTAR

Gospodăria din vatră se extinde în hotar în locul denumit Șărbu cu cu funcțiuni agricole (grădină și livadă) și zootehnice diverse (**Fig. 135**).

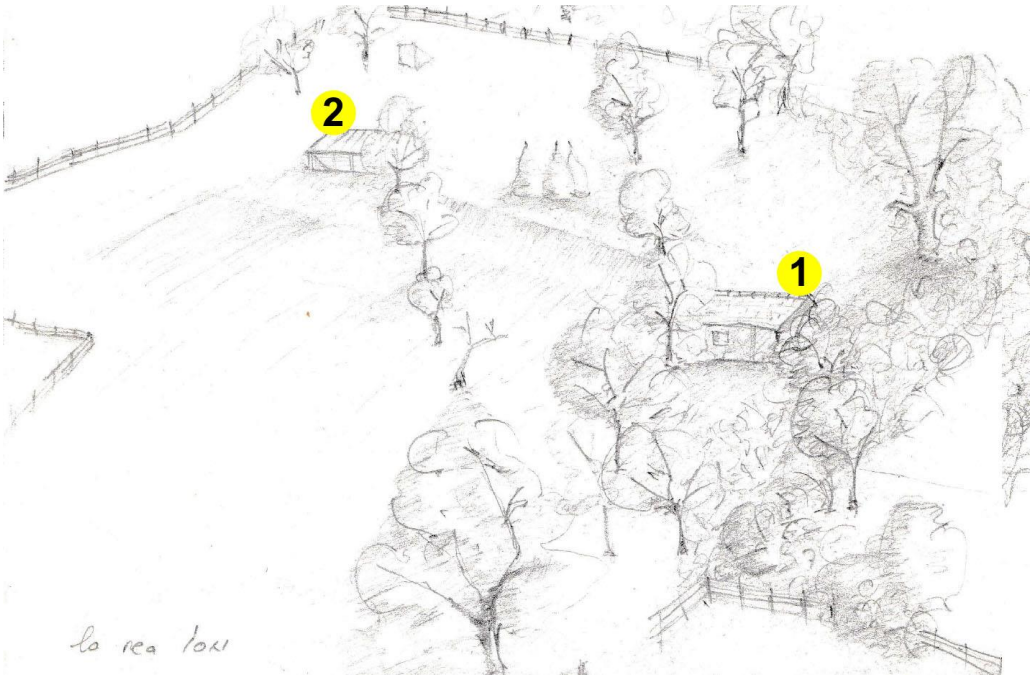

Fig. 135 Integrare peisageră și organizare spațială a sălașului *la Șărbu* (original, iulie 2016) (1) Casă; (2) Grajdul vite/ oi

BUPT

Fig. 136 Integrare peisageră a gospodăriei din hotar. Vedere de la *Fața Mare*- central locul fam. Babescu de la *Șărbu*, în dreapta gospodăria lui Meniță (original 2016)

Casa (*căsoanie*)

Casa are plan dreptunghiular, cu două camere. Accesul se face printr-o mică tindă cu rol de depozitare și vatră deschisă. Constructiv, casa este realizată din lemn de stejar rotund îmbinat în cheutoare la colțuri și căței pe fațade. Fațada este tencuită cu pmânt pe crengi din alun bătute transversal iar acoperișul are învelitoare din țiglă ceramică cu timpanele închise cu șindrilă. Interiorul este tencuit cu pământ și văruit iar pardoseala interioară este realizată din pământ bătut (**Fig. 137**).

BUPT

Fig. 137 *Casoanie* la *Șărbu* (original, 2017)

Anexele gospodărești

Anexa principală a gospodăriei este grajdul cu plan în două încăperi, o parte pentru oi și una pentru vite. Constructiv, grajdul este realizat din lemn de stejar îmbinat în căței iar peretele dinspre versant este realizat din zidărie din piatră. Grajdul este tencuit cu pământ la exterior. Învelitoarea este din țiglă ceramică iar timpanele .

Staulul oilor cu strungă completează anexele zootehnice. Acesta are rolul de închidere a oilor în sezoonul cald și este mutat periodic pentru fertizlizarea terenului (*mreajă/ toriște*).

În 2012 gospodăria este completată cu ”șoprul” caprelor, construcție modestă din punct de vederea al meșteșugului, realizată din cherestea din lemn rășinos montată vertical cu prinderi în cuie pe structură din lemn bile și acoperită cu tablă.

BUPT

ANEXA 4- Proiect de parcelare provizoriu

PROIECT DE PARCELARE PROVIZORIU[510]		
Moșia: SALINSCHY		
Județul	Severin	
Plasă	Lugoj	
Comună	Barna	
Sat	Pogănești	
Emitent	Inspectoratul Agricol Timiș	
Data	27.08.1947	
I. SITUAȚIA EXPROPRIERII		
Nr. topo	477/470/2-5; 477/470/1	
	Jug.	**Stj.**
Suprafață totală moșie	**194**	**992**
Arabil	126	80
Fâneață	-	-
Pășune	15	-
Drumuri	15	-
Baltă	4	-
II. DESTINAȚIE TEREN		
	Jug.	**Stj.**
Îndreptățiți pt. Împropriet.	126	-
Pășune comunală	19+ 4 (baltă)	-
Rezervă de stat	conacul +teren aferent	-
Drumuri	15	-
III. MODUL DE PARCELARE		

	Nr. îndrept.	**Jug.**	**Stj.**
Cat.1 plugari implicați în războiul antihitlerist	25	84	-
Cat. 2 orfani, văduve, invalizi din orice război	1	4	800
Cat. 3 luptători în orice război	5	8	800
Cat. 4 țărani fără pământ	1	3	-
Cat. 7 țărani cu pământ puțin	13	31	800

PROIECT DE PARCELARE PROVIZORIU[511]
Moșia: MOCIONI- STĂRCEA

[510] *Delegația Inspectoratului Agricol Regional Timiș (27.08.1947)* în Arhivele Naționale ale României, Serviciul Județean Timiș, Comisia județeană pentru reforma agrară Severin, Fond 634, cota 1 (1945-1948), Fila 1

[511] *Delegația Inspectoratului Agricol Regional Timiș (27.06.1946)* în Arhivele Arhivele Naționale ale României, Serviciul Județean Timiș, Comisia județeană pentru reforma agrară Severin, Fond 634, cota 1 (1945-1948), Fila 6-7

BUPT

Judeţul	Severin	
Plasă	Balint	
Comună	Ohaba Română	
Sat	-	
Emitent	Inspectoratul Agricol Timiş	
Data	27.06.1946	
I. SITUAŢIA EXPROPRIERII		
Nr. topo	377/2, 593/1, 593/2, 659/14, 659/15, 16, 17, 22, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 768/1, 659/7/a	
	Jug.	**Stj.**
Suprafaţă totală moşie	**205**	**-**
Arabil	52	-
Fâneaţă	66	800
Păşune	86	800
Drumuri	-	-
Baltă	-	-
II. DESTINAŢIE TEREN		
	Jug.	**Stj.**
Îndreptăţiţi pt. Împropriet.	118	800
Păşune comunală	86	800
Rezervă de stat	-	-
Drumuri	-	-
III. MODUL DE PARCELARE		
A. ÎNDREPTĂŢIŢI		
	Nr. îndrept.	**Jug.**	**Stj.**
Cat.1 plugari implicaţi în războiul antihitlerist	19	32	800
Cat. 2 orfani, văduve, invalizi din orice război	11	19	-
Cat. 3 luptători în orice război	21	33	800
Cat. 5 fără pământ	2	5	-
Cat. 6 clăcaşi, dijmaşi pe moşie	1	1	-
Cat. 7 ţărani cu pământ puţin	22	27	800
	76	**118**	**800**
B. PĂŞUNE COMUNALĂ- completare		
	Jug.	**Stj.**
DIBOCEAŢA	68	-
SCRUMNIC	3	379
LUBELNIC	11	597
CUCA	3	502
IV. OBSERVAŢII		
-se va respecta servitute drumurilor		

BUPT

-se va respecta accesul la izvoare
-drumurile fiind vechi ele nu se află pe schiţe
-comasarea s-a realizat la arabil

Anexa 5- FIŞĂ DE ANALIZĂ GOSPODĂRIE

FIŞĂ DE ANALIZĂ GOSPODĂRIE PT- Pietroasa FR- Fărăşeşti CR- Crivina de Sus PO- Poieni						**COD FIŞĂ:** (indice localitate+nr. casă)	
						DATĂ COMPLETARE:	
Comuna:							
Satul:							
Gospodaria nr.:							
Familii:							
	Nr. generaţii	**Nr. membrii**	**Varsta*:**				
			G1	**G2**	**G3**	**G4**	
GOSPODĂRIA							
Concentrată doar în vatră							
Concentrată în vatră cu elemente funcţionale în hotar							
a. pendulare zilnică vatră- hotar							
b. locuire temporară în hotar							
c. locuire permanentă în hotar							
d. locuire permannetă în hotar şi în vatră							
Observaţii:							
* G1-generaţia cea mai îndepărtată; G4-generaţia cea mai actuală							
1. Elemente funcţionale							
1.1 Elemente funcţionale în vatră							
1.1.1. Locuinţa							

	An	**Dim. (Lxl)**	**Tip funda ţie ***	**Material constructie ****	**Finisaj ext. *****	**Învelitoare******	**Etaje *******	**Nr. cam.**	**Nr. băi**
L1									
L2									
L3									
L4									

1.1.2. Dotari edilitare
Fantana în curte
Apă curentă

BUPT

	Groapă septică
	Canalizare
	Energie electrică
	Energie electrică din sursă regenerabilă
	Rețea de gaze
	Încălzire solară apă

1.1.3. Anexe gospodărești

1.1.3.1. productiv- zootehnice

Tipologii	**An**	**Dim. (Lxl)**	**Tip fundație ***	**Material constructie **	**Finisaje*** **	**Învelitoare****
Grajd vite						
Cocină						
Țarc oi						
Strungă						

1.1.3.2. tehnice

Tipologii	**An**	**Dim. (Lxl)**	**Tip fundație ***	**Material constructie **	**Finisaje*** **	**Învelitoare****
Moară de apă						
Uscător fructe						
Cazan țuică						
Cuptor pâine						
Atelier tâmplar						

BUPT

	Atelier fierar						
1.1.3.3. depozitare							
Tipologii	**An**	**Dim. (Lxl)**	**Tip funda ție ***	**Material constructie ** **	**Finisaje ext. *****	**Învelitoare********	
	Poiată						
	Șură						
	Fânar						
	Cămară						
	Pivniță						
	Porumbar						
	Pătul						
Observații:							
1.2. Elemente funcționale în hotar							
1.2.1. locuința							
	An	**Dim. (Lxl)**	**Tip funda ție ***	**Material constructie ** **	**Finisaje* ** **	**Învelitoare********	**Etaje ***** **	**Denumire loc-toponime**
	Sălaș							
1.2.2. Dotări edilitare							
	Fântâna						
	Izvor						
	Energie electrică din sursă regenerabilă						
1.2.3. Anexe gospodărești							
1.2.3.1. productiv- zootehnice							
Tipologii	**An**	**Dim. (Lxl)**	**Tip funda ție ***	**Material constructie ** **	**Finisaje* ** **	**Învelitoare********	**Denumire loc-toponime**

BUPT

	Grajd vite							
	Cocină							
	Țarc oi							
	Strungă							
1.2.3.2. tehnice								
Tipologii		**An**	**Dim. (Lxl)**	**Tip funda ție ***	**Material constructiv **	**Finisaje* **	**Învelitoare****	**Denumire loc-toponime**
	Moară de apă							
	Uscător-afumător fructe							
	Cazan țuică							
	Cuptor pâine							
1.2.3.3. depozitare								
Tipologii		**An**	**Dim. (Lxl)**	**Tip funda ție ***	**Material constructiv **	**Finisaje ext. *****	**Învelitoare****	
	Poiată							
	Șură							
	Fânar							
	Cămară							
	Pivniță							
	Porumbar							
	Pătul							

BUPT

Observații:

* (A) zidărie de cărămidă arsă, (B) zidărie din piatră, (C) fundație din beton, (D) alte materiale
** (A) pamânt sau văiugă, (B) lemn în căței, (C) lemn în sistem Fachwerk, (D) zidărie piatră, (E) zidărie cărămidă, (F) bolțari (diverse tipuri), (D) alte materiale
*** (A) nefinisată, (B) tencuială pământ, (C) tencuială din var, (D) tencuială din var și ciment, (E) tencuială structurată peste termoizolație din polistiren, (D) tencuială structurată, (E) alte finisaje
**** (A) paie/ trestie, (B) șindrilă, (C) tablă, (D) țiglă/ olane, (E) plexiglas/ policarbonat/ PVC
***** (A) parter, (B) parter+ mansardă, (C) parter+ 1 etaj, (D) parter+ 2 etaje

2. Patrimoniu funciar

2.1 Patrimoniu funciar în vatră

2.1.1. curte

Parcele	Dobândire*	Anul dobândirii	Sup. totală (ha)	Finisaj	Delimitare curte-stradă***	Poarta acces****	Delimitare curte-grădină (i)*****	Elemente vegetale******
C1								
C2								
C3								
C4								

Observații:

* (A) cumpărare, (B) moștenire, (C) concesiune, (D) arendă
** (A) nepavată, (B) agregate (pietriș), (C) pavată cu piatră naturală în strat de agregate, (D) pavată cu piatră naturală în beton, (E) pavată cu pavaj din beton, (F) pavată cu cărămidă, (G) betonată, (H) alt finisaj
*** (A) gard din lemn, (B) gard din zidărie de piatră, (C) gard din zidărie de cărămidă, (D) gard din plăci de beton, (E) gard din plasă de sărmă, (F) alt material
**** (A) zidărie din piatră cu uși din lemn cu sau fără elemente decorative , (B) zidărie din cărămidă cu uși din lemn cu sau fără elemente decorative, (C) integral din lemn cu uși cu sau fără elemente decorative, (D) rigle din lemn, (E) oțel cu uși din tablă, (F) alte materiale
***** (A) fără delimitare, (B) element de arhitectură (șură, grajd), (C) gard din lemn, (D) zidărie din piatră, (E) zidărie din cărămidă, (F) plasă de sârmă, (G) vegetal
****** (A) fără elemente vegetale, (B) boltă cu viță de vie, (C) viță de vie pe rânduri, (D) viță de vie la pridvor, (E)

BUPT

cu arbore/ pom dominant, (F) cu pomi fructiferi, (G) cu rondouri cu flori și trandafiri

2.1.2. grădina

Parcele	Dobândire*	Anul dobândirii	Sup. totală (ha)	Poziție**	Împrejmuire ***	Poarta grădină****	grădină legume	straturi flori	straturi porumb	trup livadă	pomi răzleți	pajiște	viță de vie	depozit gunoi grajd
G1														
Suprafață aproximativă														
G2														
Suprafață aproximativă														
G3														
Suprafață aproximativă														
G4														
Suprafață aproximativă														
G5														
Suprafață aproximativă														

Observații:

* (A) cumpărare, (B) moștenire, (C) concesiune, (D) arendă
** (A) lipită de parcela casei, (B) în altă locație în vatră
*** (A) gard din lemn, (B) gard din zidărie de piatră, (C) gard din zidărie de cărămidă, (D) gard din plăci de beton, (E) gard din plasă de sărmă, (F) vegetal, (G) alt material, (H) fără împrejmuire;
*** (A) lemn, (B) oțel cu uși din tablă, (C) alte materiale, (D) fără poartă;

2.2 Patrimoniu funciar în hotar

2.2.1. grădina sălașului

Parcele*	Dobândire*	Anul dobândirii	Sup. totală (ha)	Împrejmuire **	Poarta ***	Denumire loc-toponime	Expoziție****	grădină legume	straturi flori	straturi porumb	trup livadă	pomi frăzleți	pășune	fâneață	viță de vie	arabil
GS1																

BUPT

Suprafață aproximativă															
	GS2														
Suprafață aproximativă															

Observații:

* (A) cumpărare, (B) moștenire, (C) concesiune, (D) arendă
** (A) gard din lemn, (B) gard din zidărie de piatră, (C) gard din zidărie de cărămidă, (D) gard din plăci de beton, (E) gard din plasă de sărmă, (F) vegetal, (G) alt material, (H) fără împrejmuire
*** (A) lemn, (B) oțel cu uși din tablă, (C) alte materiale, (D) fără poartă;
**** (A) est, (B) vest, (C) sud, (D) nord, (E) sud-est, (F) sud-vest, (G) nord-est, (H) nord-vest

2.2.2. arabil

Parcela	**Dobândire***	**Anul dobândirii**	**Sup. totală (ha)**	**Denumire loc- toponime**	**Expoziție****	**Împrejmuire*****	**Tip cultură******
Pa1							
Pa2							
Pa3							
Pa4							
Pa5							
Pa6							

Observații:

* (A) cumpărare, (B) moștenire, (C) concesiune, (D) arendă;
** (A) est, (B) vest, (C) sud, (D) nord, (E) sud-est, (F) sud-vest, (G) nord-est, (H) nord-vest;
*** (A) gard din lemn, (B) gard din zidărie de piatră, (C) gard din zidărie de cărămidă, (D) gard din plăci de beton, (E) gard din plasă de sărmă, (F) vegetal, (G) alt material, (H) fără împrejmuire
****(A) cereale păioase, (B) porumb, (C) floarea-soarelui, (D) cartofi, (E) lucernă sau alte leguminoase

2.2.3. livadă

Parcela	**Dobândire***	**Anul dobândirii**	**Sup. totală (ha)**	**Denumire loc- toponime**	**Expoziție****	**Împrejmuire*****	**Tip cultură******	**Specii cultivate********
Pl1								
Pl2								
Pl3								
Pl4								
Pl5								
Pl6								

BUPT

Observații:

* (A) cumpărare, (B) moștenire, (C) concesiune, (D) arendă;
** (A) est, (B) vest, (C) sud, (D) nord, (E) sud-est, (F) sud-vest, (G) nord-est, (H) nord-vest
*** (A) gard din lemn, (B) gard din zidărie de piatră, (C) gard din zidărie de cărămidă, (D) gard din plăci de beton, (E) gard din plasă de sărmă, (F) vegetal, (G) alt material, (H) fără împrejmuire
**** (A) intensiv- livadă, (B) extensiv pe principiul livezilor tradiționale (livadă și pajiște)
*****(A) prun, (B) măr, (C) nuc, (D) cireș, (E) păr, (F) vișin, (G) piersic, (H) cais

2.2.4. pajiște

Parcela	Dobândire *	Anul dobândirii	Sup. totală (ha)	Denumire loc-toponime	Expoziție**	Împrejmuire ***	Mod de exploatare****
Pp1							
Pp2							
Pp3							
Pp4							
Pp5							
Pp6							

Observații:

* (A) cumpărare, (B) moștenire, (C) concesiune, (D) arendă;
** (A) est, (B) vest, (C) sud, (D) nord, (E) sud-est, (F) sud-vest, (G) nord-est, (H) nord-vest
*** (A) gard din lemn, (B) gard din zidărie de piatră, (C) gard din zidărie de cărămidă, (D) gard din plăci de beton, (E) gard din plasă de sărmă, (F) vegetal, (G) alt material, (H) fără împrejmuire
****(A) fâneață- cosire, (B) pășune

2.2.5. pădure (forestier)

Parcela	Dobândire*	Anul dobândirii	Sup. totală (ha)	Denumire loc- toponime	Expoziție**	Împrejmuire ***
Pf1						
Pf2						
Pf3						
Pf4						
Pf5						
Pf6						

BUPT

Observații:		
* (A) cumpărare, (B) moștenire, (C) concesiune, (D) arendă; ** (A) est, (B) vest, (C) sud, (D) nord, (E) sud-est, (F) sud-vest, (G) nord-est, (H) nord-vest *** (A) gard din lemn, (B) gard din zidărie de piatră, (C) gard din zidărie de cărămidă, (D) gard din plăci de beton, (E) gard din plasă de sărmă, (F) vegetal, (G) alt material, (H) fără împrejmuire		
3. Șeptel		
Specia	**Nr. efectiv**	**Locație***
Cai		
Măgari		
Vaci		
Viței		
Oi		
Capre		
Porci		
Păsări		
* (A) în vatră, (B) în hotar (la sălaș);		

BUPT

BIBLIOGRAFIE

1. Cărți

Academia Română, Institutul de Lingvistică, coord. Acad. Ion Coteanu, *Micul dicționar academic, Ediția a II-a*, Editura Univers Enciclopedic, 2010;

Academia Română, Institutul de Lingvistică, coord. Acad. Ion Coteanu, dr. Lucreția Mareș, *Dicționar explicativ al limbii române, Ediția a II-a*, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2009;

Academia Română, Institutul de Lingivistică, coord. Acad. Ion Coteanu, *Dicționarul explicativ al limbii române (ediția a II-a revăzută și adăugită)*, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2009;

Adrian Bejan, *Banatul în secolele IV-XII*, Timișoara, Ed. De vest, 1995;

Alexandru Borza, *Dicționar etnobotanic*, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, 1968;

Alain Roger, *Court traité du paysage*, Ed. Gallimard, 1997;

Alexandru Calcatinge, *Conceptul de peisaj cultural. Contribuții la fundamentarea teoretică*, Ed. Universitară Ion Mincu, 2013;

AMO/ Rem Koolhaas, *Countryside a report*, Ed. Guggenheim- Taschen, Köln, 2020;

André Burguière, *Paysages et paysans. Les campagnes européennes de Xe au XXe siècle*, Ed. Nathan, Paris, 1991;

André Lefèvre, *Les merveilles de l`architecture*, Libraierie Hachette, Paris, 1874;

Andrei Kiss, *Păsările contelui Marsigli*, Timișoara, Ed. Cosmopolitan Art, 2006;

Andrei Pleșu, *Pitoresc și melancolie*, Ed. Humanitas, București, 2009;

Anton Tafferner, *Quellenbuch zur Donauschwäbischen geschihte*, Stuttgart, Verlag Buch und Kunst Kepplerhaus, 1982 (*Impopulations- Haupt- Instruction für das Banat*);

Carl O. Sauer*, The morphology of landscape* în *Land and Life. A selection from the writings of Carl Ortwin Sauer,* University of California Press Berkley and Los Angeles, 1983;

Crețan N., Frățilă V., *Dicționar geografic-istoric și toponimic al județului Timiș*, Ed. Universității de Vest, Colecția TERRA, Timișoara, 2007;

Cristina Feneșan, *Banatul Otoman. Studii istorice*, Ed. Ariergarda,Timișoara, 2017;

Cristina Feneșan, *Cultura otomană a Vilayetului Timișoara (1552- 1716)*, Timișoara, Ed. De Vest, 2006;

BUPT

Cristina Feneșan, *Vilayetul Timișoara 1552- 1716*, Ed. Ariergarda, Timișoara, 2014;

Clifford Geertz, *The interpretation of cultures*, Ed. Basic Books, New York, 2000;

David Defour, Ioan L. Baucher, *Sistematizarea localităților rurale*, Ed. Ceres, București, 1977;

David Defour, Ioan L. Baucher, Dumitru Iancu, Ar. Ghițescu, *Sistematizarea satelor*, Ed. Agro- Silvică, București, 1968;

Dorina Onica, *Peisajul cultural rural dintre Prut și Nistru. Aspecte etnogeografice*, Ed. Etnologică, București, 2017;

Dumitru Loșonți, *Toponime românești care descriu formele de relief*, Ed. Clisium, 2000;

Dumitru Țeicu, *Banatul montan în Evul Mediu*, Ed. Banatica, Timișoara, 1998;

Dumitru Țeicu, *Ilidia un centru de putere în secolele XII- XV*, Brăila, Ed. Istros, 2017;

Emil G. Negulescu, Ioan Damian, *Dendrologia, cultura și protecția pădurilor, vol. II*, Ed. Didactică și pedagogică București, 1966

Eric Hirsch, Michael O'Hanlon, *The anthropology of landscape*. *Perspectives on place and space*, Ed. Oxford University Press, 1995;

Ernest Bernea, *Civilizația română sătească*, Ed. Vremea, București, 2006;

Francesco Griselini*, Încercare de istorie politică și naturală a Banatului Timișoarei*, Timișoara, Ed. Facla, 1984;

François Ruegg, *La maison paysanne, histoire d`un mythe*, Collection Archigraphy, Ed. Infolio, Elveția, 2011;

François de Singly et. al., *Ancheta și metodele ei: chestionarul, interviul de producere a datelor, interviul comprehensiv*; Ed. Polirom, București, 1998;

Françoise Choay, *Patrimoniul la răscruce. Antologie de luptă*, Ed. Ozalid, București, 2014;

Georgeta Stoica, *L`architecture rurale roumaine*, Ed. Meridiane, Bucure;ti, 1989;

Henri H. Stahl, Paul H. Stahl, *Civilizația vechilor sate românești,* Ed. Științifică, București, 1968;

Henri H. Stahl, *Satele Devălmașe,* vol. 1, Ed. Cartea Românească, 1998;

Henri. H. Stahl, *Satele Devălmașe,* vol. 2, Ed. Cartea Românească, 1998;

Henri. H. Stahl, *Satele Devălmașe,* vol. 3, Ed. Cartea Românească, 1998;

Henri H. Stahl, *Tehnica monografiei sociologice*, Ed. SNSPA- Facultatea de comunicare și relații publice, București, 2001;

BUPT

H. Ottendorf, *Von Wien Auff Temeswar 1663*, traducere de Marlen Negrescu, Ed. Banatul, Timișoara, 2006;

Ioan Hațegan, *Habitat și populație în Banat (sec. XI-XX)*, Timișoara, Ed. Mirton, 2003;

Ioan Lotreanu, *Monografia Banatului, Situația Geografică. Locuitorii- comunele*, Vol. I, Ed. Institutul de Arte Grafice „Țara" Timișoara, 1935;

Ioan Munteanu, *Banatul istoric 1867-1918. Ocupații. Economia*, Vol. II, Timișoara, Ed. Excelsior Art, 2007;

Ion Chelcea, *Agricultura la români de la origini până la jumătatea secolului XX. Studiu etnografic*, Ed. Universității din Pitești, Pitești, 2010;

Ion Conea*, Clopotiva. Un sat din Hațeg,* Ediția a II-a, Ed. Academiei Române, 2010;

Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei și O samă de cuvinte*, Ed. de stat pentru literatură și artă, București, 1955;

Ioan Dimitrie Suciu, Radu Constantinescu, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, Timișoara, Ed. Mitropoliei Banatului, 1980;

Jørgen Primdahl, Simon Swaffield, *Globalisation and local agricultural landscapes. Change patterns and policy trends in developed countries*, Ed. Cambridge University Press, Cambridge, 2010;

Joseph Rykwert, *On Adam's House in Paradise. The idea of primitive hut in architectural history. Second edition*, Ed. MIT Press; Cambridge, Massachusets, and London, England, 1981;

Johan J. Ehrler, *Banatul de la origini până acum (1774)*, Ed. Facla, Timișoara, 1982;

ESQ. John Paget, *Hungary and Transilvania with remarks on their condition, social, political and economical, Vol. 2*, Ed. John Murray, Londra, 1839;

Karl Polanyi, *Marea transformare. Originile politice și economice ale epocii noastre*, Ed. Tact, Cluj- Napoca, 2013;

Liviu Mărghitam, *Banatul în lumina arheologiei*, Timișoara, Ed. Facla, 1985;

Maria Comșa, *Cultura Materială Veche Românească (Așezările de la Bucov-Ploiești), București*, Ed. Academiei Republicii Socialiste România, București 1978;

Maria Matilda Alexandrescu-Dersca Bulgaru, *Călători străini despre Țările Române*, vol. 8, București, 1983;

Mihai Ielenicz, *Dicționar de termini geografici*, Ed. Corint, București, 2001;

Mircea Georgescu, *Reforme agrare. Principii și metode în legiuirile române și străine*, "Bucovina" I. E. Torouțiu, București, 1943;

Mirela Stanciu, *Studiu privind stâna, produsele și subprodusele tradiționale de stână din arealul rural montan*, Ed. Universității „Lucian Blaga", Sibiu, 2010;

BUPT

Monica Budiș, *Gospodăria rurală din România, vol. I Muntenia, Oltenia, Dobrogea*, Ed. Etnologică, București, 2004;

Max Weber, *Economie et société. Tome premier*, Ed. Plon, 1971;

Mircea Eliade, *Comentarii la Legenda Meșterului Manole*, Ed. „Publicom", București, 1943;

Nations Unies, Troisieme Conference des Nations Unies sur la Normalisation des Noms Geographiques, *Dictionnaire sommaire des apellatifs utilises dans la toponymie Roumaine*, Athènes, 1977;

Nicolae Săcară, *Bisericile de lemn ale Banatului*, Ed. Excelsior, Timișoara, 2001;

Nicolae Săcară, *Valori ale arhitecturii populare românești*, Ed. Facla, Timișoara 1987;

Păun Ion Otiman, *Dezvoltarea rurală durabilă în România*, Ed. Academiei Române, București, 2006;

Păun Ion Otiman, *Alternativele economiei rurale a României: Dezvoltarea agriculturii sau insecuritate alimentară și deșertificare rurală severă*, Ed. Academiei Romîne, București, 2011;

Paul H. Stahl, *Triburi și sate din sud-estul Europei. Structuri sociale, structuri magice și religioase*, Ed. Paideia- Științe sociale, București, 2000;

Romulus Vuia, *Le village roumain de Transylvanie et du Banat*, Extras din „ Transylvanie", Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, București, 1737;

Sanda Borșa, *Colectivizarea agriculturii în România: mecansimele legislative ale subordonării lumii rurale (1949- 1962)*, Ed. Mega, Cluj-Napoca, 2009;

Ștefan Olteanu, *Societatea Românească la cumpănă de milenii (Secolele VIII-XI)*, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1983;

Ștefan Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, Cluj, Ed. Dacia, 1971;

Teodor O. Gheorghiu, *Locuirea tradițională rurală din zona Banat- Crișana. Elemente de istorie și morfologie; protecție și integrare*, Timișoara, Ed. Eurobit, 2008;

Traian Birăescu, *Banatul sub turci*, Timișoara, Ed. Revistei Vrerea, 1934;

Traian Rotariu et al., *Recensământul din 1900. Transilvania*, Ed. Staff, București, 1999;

Traian Rotariu et al., *Recensământul din 1910. Transilvania*, Ed. Staff, București, 1999;

Vasile V. Muntean, *Contribuții la istoria Banatului*, Timișoara, Ed. Mitropoliei Banatului, 1990;

BUPT

2. Teze de doctorat

Cosmin Marius Ivașcu, *Cunoștințe ecologice tradiționale și adaptări bio culturale în comuna Ieud*, o străveche așezare din Țara Maramureșului, teză de doctorat, Cluj Napoca, 2018;

Dorina Onica, *Peisajul cultural rural dintre Prut şi Nistru (sfârşitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XXI-lea)*, Chișinău, 2016;

Elena Ciorogariu, *Potenţial turistic, amenajare şi dezvoltare turistică în Munţii Poiana Ruscă*, teză de doctorat, Oradea, 2011;

Erik Roth, *Die planmäßig angelegten Siedlungen im Deutsch-Banater Militargrenzbezirk*, Erlangung des akademischen Grades eines Doktor-Ingenieurs, Rheinisch-Westfälischen Technischen Hochschule Aachen- Fakultät fur Architektur, Munchen, 1988; [manuscris];

3. Articole

Alexandru Ciobotă, Bica Smaranda, *The role of the seasonal small farms in defining the identity of Pietroasa's cultural landscape* în Proceedings of the 18th International Multidisciplinary Scientific GeoConference SGEM, vol. 18, 2018;

Muzeul de istorie al județului Caraș-Severin, Banatica, vol. II, Reșița, 1973;

Muzeul de istorie al județului Caraș-Severin, Banatica, vol. IV, Reșița, 1977;

Muzeul de istorie al județului Caraș-Severin, Banatica, vol. VIII, Reșița, 1985;

Muzeul de istorie al județului Caraș-Severin, Banatica, vol. VII, Reșița, 1983;

Chiva Isac, *Pour une grammaire du paysage agraire* în Études rurales, nr. 121-124, 1991. De l'agricole au paysage;

Constantin Stănică, *Hotarul satului Orodel (Dolj)* în Sociologie Românească, Anul 2, nr. 1, 1937;

Cosmin M. Ivașcu, Laszlo Rakosy, *Baulks, cultural heritage elements as ecological corridors in some traditional Romanian landscapes* în Studia Universitatis Babeș-Bolyai, LX, 1, 2015;

David Prodan, *Reglementarea urbarială din Banat de la 1780* în *Anuarul institutului de istorie din Cluj*, XII, 1969;

Denis Cosgrove, *Prospect, Perspective and the Evolution of the Landscape Idea* în *Transactions of the Institute of British Geographers, New Series, Vol. 10, No. 1, 1985;*

Gheorghe Bartoș, *Tehnica albinăritului în Țările Române în epoca feudală* în Terra Nostra. Culegere de materiale privind istoria agriculturii în România, Ministerul

BUPT

Agriculturii, Industriei Alimentare, Silviculturii și Apelor, Redacția revistelor agricole, vol. II, București, 1971;

Gheorghe Bulgăr, Gheorghe Constantinescu-Dobridor, *Dicționar de arhaisme și regionalisme*, Editura Saeculum Vizual, București, 2002;

Gh. Gheorghiu-Dej, *Cuvântare rostită la încheierea consfătuirii pe țară a țăranilor colectiviști în 22 decembrie 1961* în *Articole și cuvântări, iunie 1961- decembrie 1962*, Ed. Politică, București, 1962;

Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport cu privire la încheierea colectivizării și reorganizarea conducerii agriculturii prezentatla sesiunea extraordinară a marii adunări naționale în 27 aprilie 1962* în *Articole și cuvântări, iunie 1961- decembrie 1962*, Ed. Politică, București, 1962;

Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la Plenara C.C. al P.M.R din 30 iunie- 1 iulie 1961 asupra mersului îndeplinirii directivelor Congresului al III-lea al Partidului privind construirea socialismului la sate și dezvoltarea agriculturii* în *Articole și cuvântări, iunie 1961- decembrie 1962*, Ed. Politică, București, 1962;

Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport cu privire la încheierea colectivizării și reorganizarea conducerii agriculturii prezentată la sesiunea extraordinară a marii adunări naționale în 27 aprilie 1962* în *Articole și cuvântări, iunie 1961- decembrie 1962*, Ed. Politică, București, 1962;

Ioan Boroș, *Regularea comunelor în județul Caraș- Severin. 1784-1790*, în Analele Banatului, 1930;

Lotte Bußhoff, *Wandlungen im Landschafts und Sidlungsbild der Banater Schwäbischen Heide*, în Veröffentlichungen des Instituts fur Erforschung des deutschen Volkstums im Süden und Südosten in München, Nr. 17, Herausgegeben von Prof. Dr. Fritz Machatschek, München, Verlag Max Schick, 1938;

Michael Robert Günter Conzen, *The Urban landscape : historical development and management,* Special publication / Institute of British Geographers, nr. 13;

Mirela Zamilia Danciu, *Toponimia unor localități aflate la sud- vest de Timișoara (Ghilad, Banloc, Deta, Toager)* în Analele Universității de Vest din Timișoara, XLV, 2007, p. 107- 138;

Norbert Götz & Janne Holmén, *Introduction to the theme issue: "Mental maps: geographical and historical perspectives"*, Journal of Cultural Geography, Volume 35, Nr.2, 2018;

Răzvan Dumitru, *Gospodăria între vecinătate și rudenie* în Sociologie Românească, vol. 9, no. 1-4, 2001;

Rusu Ramona Raluca, Ciobotă Alexandru, *Grădina BETA,* (concept), Bienala Timișoreană de Arhitectură- BETA, Timișoara, 2020;

Scânteia, anul XXXVII, nr.7546 din 7 decembrie 1967 în arhiva *Muzeului Presei din Jimbolia*;

BUPT

Tim Ingold, *The temporality of landscape* în World Archaeology, vol. 25, nr. 2, Routledge, 1993;

Vasile Frăţilă, *Din oiconomia Banatului* în Analele Universităţii de Vest din Timişoara Seria Ştiinłe Filologice, XLV, 2007;

Veyret Yvette, Le *Maître Anne. Réflexions sur le paysage: paysage et patrimoine historique. Quelques fonctions du paysage*, în L'information géographique, vol. 60, nr. 5, 1996;

Vintilă Mihăilescu, *Case făloase şi macroeconomice,* în Dilema Veche nr. 389, 2011;

Von Hirschhausen-Leclerc Béatrice, *L'invention de nouvelles campagnes en Roumanie* în Espace géographique, tome 23, n°4, 1994, p. 318-328;

4. Arhive

Comisia Județeană pentru îndrumarea și definitivarea reformei agrare Timiș-Torontal Notificarea nr. 10/11.12.1945 în Arhivele Naționale ale României, Serviciul Județean Timiș, Comisia județeană pentru reforma agrară Timiș- Torontal, Fond 574, cota 1 (1945-1947);

Delegația Inspectoratului Agricol Regional Timiș (27.08.1947) în Arhivele Naționale ale României, Serviciul Județean Timiș, Comisia județeană pentru reforma agrară Severin, Fond 634, cota 1 (1945-1948), Fila 1;

Delegația Inspectoratului Agricol Regional Timiș (27.06.1946) în Arhivele Arhivele Naționale ale României, Serviciul Județean Timiș, Comisia județeană pentru reforma agrară Severin, Fond 634, cota 1 (1945-1948), Fila 6-7;

Fond Primăria Comunei Pietroasa, Dosar nr. 623/ 1971, Consiliul Popular al Județului Timiș, Direcția de Sistematizare Arhitectură și Proiectarea Construcțiilor Timișoara, *Schiță de sistematizare a Comunei Pietroasa*, Proiect nr. 14746, Vol. I, 1971;

Ministerul Agriculturii și Domeniilor, Direcția Proprietăți și Bunurilor Statului, Nr. 165236/ 18.04.1946 în Arhivele Naționale ale României, Serviciul Județean Timiș, Comisia județeană pentru reforma agrară Timiș- Torontal, Fond 574, cota 1 (1945-1947), Fila 245;

Ministerul Agriculturii- Direcția circulației bunurilor imobile (10.07.1948) în Arhivele Naționale ale României, Serviciul Județean Timiș, Comisia județeană pentru reforma agrară Timiș- Torontal, Fond 574, cota 1 (1945-1948);

5. Pagini web

Agenţia de Plăţi şi Intervenţie pentru Agricultură (A.P.I.A.), http://www.apia.org.ro/;

BUPT

Comisia Europeană, CORDIS. EU Research results, *European landscape character assessment initiative- ELCAI, https://cordis.europa.eu/project/id/EVK2-CT-2002-80021* (12.12.2020)

Comisia Europeană, Politica agricolă comună, https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/key-policies/common-agricultural-policy/cap-glance_ro, (25.11.2020);

Comisia Europeană, Pactul climatic european, 2019, https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en (26.11.2020)

Comisia Europeană, Politica Agricolă Comună, https://ec.europa.eu/info/food-farming-fisheries/key-policies/common-agricultural-policy/cap-glance_ro, (25.11.2020);

Consiliul Europei, *Convenția Europeană a Peisajului*, Florența, 2000, https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016802f80c6 (25.11.2020);

Ecaterina Mihăilă, *Nume de locuri provenite din antroponime de origine latină*, http://www.diacronia.ro/ro/indexing/details/A15307/pdf (02.01.2021);

European Environmental Agency, https://www.eea.europa.eu/, (01.11.2020);

Larousse, https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/m%C3%A9nage/50418, *"Couple vivant en commun et constituant une communauté domestique : Un ménage sans enfants"* sau *"Unité statistique élémentaire de population, constituée par une ou plusieurs personnes (célibataire, famille, communauté) qui, quels que soient les liens qui les unissent, occupent un même logement à titre de résidence principale, et envisagée dans sa fonction économique de consommation"* (04.07. 2020);

Ministerul Agriculturii și Dezvoltării Rurale, Agenția pentru Plăți și Intervenție pentru Agricultură, *Ghid informativ pentru beneficiarii măsurilor de mediu și climă ale Programului Naţional de Dezvoltare Rurală (PNDR) 2014 – 2020*, p. 4 (https://www.madr.ro/docs/dezvoltare-rurala/agromediu/6. Ghid MMC C.2017 v.3.pdf, 17.10.2020);

Oficiul de Cadastru și Publicitate Imobiliară (O.C.P.I), Biroul Teritorial Făget (B.C.P.I. Făget), http://ocpitimis.ro/birouri_teritoriale.php (13.07.2020);

Ordinul Arhitecților din România, *Ghidurile de arhitectură pentru încadrarea în specificul local din mediul rural*, https://www.oar.archi/despre-oar/ghidurile-de-arhitectura-pentru-incadrarea-in-specificul-local-din-mediul-rural, (07.07.2020);

Oxfors Learner's Dictionary, https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/household?q=household, "*all the people living together in a house or flat*" (04.07. 2020);

République Française, Ministère de l'Écologie, du Développement durable et de l'Énergie, *Les Atlas de paysages Méthode pour l'identification, la caractérisation et la qualification des paysages,*

BUPT

https://www.ecologie.gouv.fr/sites/default/files/Les%20Atlas%20de%20paysages%2C%20M%C3%A9thode%20pour%20l%27identification%2C%20la%20caract%C3%A9risation%20et%20la%20qualification%20des%20paysages.pdf (12.12.2020)

The american heritage dictionary, https://ahdictionary.com/word/search.html?q=household (04.07. 2020);

United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO), *Convention concerning the protection of the world cultural and national heritage, World Heritage Committee, Sixteenth Session- REPORT*, Santa Fe, United States of America, 1992, https://whc.unesco.org/archive/1992/whc-92-conf002-12e.pdf (25.11.2020);

Varga E. Arpad, *Statistică recensăminte după limba maternă, respective naționalitate, județul Timiș 1882- 2002*, http://www.kia.hu/konyvtar/erdely/erd2002/tmetn02.pdf (08.01.2021);

Vintilă Mihăilescu, *Cea mai mica unitate sociala. Despre gospodarie, zadruga si devalmasie, http://www.cooperativag.ro/vintila-mihailescu-cea-mai-mica-unitate-sociala/ ,*2013 (12.06.2020);

Vintilă Mihăilescu, *România rustică*, în Dilema Veche, nr. 279, iunie 2009, https://dilemaveche.ro/sectiune/tilc-show/articol/romania-rustica (16.09.2020);

6. Legi

B. Of. Nr. 135/1 nov. 1974 Legea nr. 58 privind sistematizarea teritoriului si localitatilor urbane si rurale;

B. Of. nr. 6 din 25 ianuarie 1952, Consiliul de Miniștrii, *Hotărârea nr.99 privind aprobarea Statutului model al întovărășirilor agricole de țărani muncitori pentru cultivarea laolaltă a pământului*, Art.2 și Art. 3;

Consiliul de Miniștrii al R.P.R., *Hotărârea nr. 1650 din 27 mai 1953 cu privire la Statutul model al gospodăriilor agricole colective*, art.5;

M. Of. Nr. 93 din 30 iulie 1921, *Legea Nr. 3610 pentru reforma agrară din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș;*

M. Of. Nr. 68/ 23 martie 1945, *Legea Nr. 187 din 23 martie 1945 pentru înfăptuirea reformei agrare*;

M. Of. Nr. 373 din 10 iulie 2001 *Legea 350/ 2001 privind amenajarea teritoriului și urbanismul;*

DORIN LELEA

Digitally signed by DORIN LELEA
T=Director Scoala Doctorala, C=RO, S=TIMIS, L=Timisoara, O=UNIVERSITATEA POLITEHNICA DIN TIMISOARA, E=dorin.lelea@upt.ro, SERIALNUMBER=201104209DL10, G=DORIN, SN=LELEA, CN=DORIN LELEA
Atest integritatea acestui document
Computerul meu
2021.04.02 12:42

BUPT